G. PANU

AMINTTRI

PEIA „JUNIMEA

DIN IAŞI

_y UACALSMJEI*

VOLUMUL II

BUCUREŞTI
NOUA TIPOGRAFIE BROZER & PARZER
STRADA PĂTRAŞCU-VODĂ No. 16
1910

Preţul 3 Lei

G. PANU

AMINTTRI

PEIA „JUNIMEA

DIN IAŞI

VOLUMUL II

BUCUREŞTI
NOUA TIPOGRAFIE BROZER & PARZER
STRADA PĂTRAŞCU-VODĂ No. 16
1910

AMINTIRI DELA „JUNIMEA"
DIN IAŞI

PARTEA I.

întâia mea scriere la „Junimea"

I

Abia intrasem la *Junimea,* de şase luni, când m'am şi prezentat într'o seară cu un rulou voluminos de hârtie ; era întâia mea lucrare intitulată: *Studii asupra atârnărei sau neatârnărei Românilor în diferite secole.* Titlul era lung şi greoiu, pe lângă aceasta el nu corespundea exact conţinutului, dar trebuie să fiu drept pentru mine. In genere cărţile cuprind mai puţin de cât titlul promite. In studiul meu titlul conţinea mai puţin de cât cuprinsul.

Am intrat la *Junimea* în acea seară, fără nici o emoţiune, se ştia deja că am să aduc un studiu relativ la Români. Asemenea materie era o noutate la *Junimea,* unde lipseau scriitori pentru istoria Românilor şi unde se ştia, că numai doi membri, Lambrior şi cu mine ne ocupam cu asemenea chestii.

Când junimiştii văzură ruloul voluminos, începură în glumă a protesta, iar d. Pogor cu spiritul său glumeţ mă întrebă :

— Toate aceste pagine sunt privitoare numai la istoria Românilor ?

— Desigur, răspunsei râzând.

„ Curios, replică el, nu-mi puteam închipui că se poate scrie atâta despre istoria Românilor.

Din contră, d. Negruţi se uita cu aviditate la ma-

nuscript, pe urmă l'a luat în mână, l'a cântărit, şi a rămas satisfăcut, căci după socoteală impar-țială, lucraîea putea să intre în trei numere a *Convorbirelor,* umplând mai mult de a patra parte din revistă.

*

Cum ajunsesem să scriu acest studiu ? Desigur că nu în cele şase luni de când intrasem la *Junimea.* Lucrarea fără să aibă valoare, presupunea prea multe studii prealabile, prea multe cercetări chiar grăbite, ca să se poată admite lucrul acela.

Cu doi ani înainte, adică în 1870, când aveam abia 20 de ani, studiul istoriei naționale mă a-trăsese în mod irezistibil şi iată cum : îmi căzuse în mână istoria Românilor de Heliade şi citind-o, fusesem aşa de surprins de o mulțime de insa-nități asupra lucrurilor pe care le învățasem în liceu, în cât mi-am zis : ia să citesc şi alți isto-rici de ai noştri şi ei sunt iot ca Heliade ? Şi no-tați că Heliade era un magistru, cu o reputație universală aproape .necontestată. Am început pe urmă a citi scrierile d-lui Ureche, care nu m'au mulțumit de asemenea de loc. In istoria bătrâ-nului Laurian, erudiții, acte şi documente, erau multe, dar direcțiunea spiritului autorului era aşa de nradmisibilă, în cât tema nu era de admis. Odată pe această cale, m'am apucat de citit tot ce scriau contimporanii şi anume d-nii Misail, Tocilescu, Teodorescu, Sion, etc. Printre aceştia era unul singur care făcea excepții prin vastele lui cunoştinți istorice, prin ştiința limbei slavone, cheea cu care deschidea enigma ce pentru noi conținea documentele Domnilor noştri şi printr'o inteligență vie şi pătrunzătoare. In fața d-lui Hăj-dău şi a marelor sale calități, am rămas întâi fascinat, el relua platforma istorică aşa cum fusese pusă de ceilalți scriitori, aducea un material vast şi variat, aşa că pentru mine, băiet care trebuia

să am o călăuză, cel puțin dacă nu o călăuză, o indicație, d. Hăjdău reprezenta ştiința istorică do-cumentară. De aceea, la început, m'am oprit îna-intea lui neîndrăznind ca să mă ating. Este drept că cu toată admirația pe care o aveam pentru d. Hăjdău, felul său de argumentație, modul de a tălmăci şi de a exploata numeroasele izvoare istorice de care se servea, concluziile pe care le trăgea, numă mulțumeau; simțeam că este ceva forțat şi exagerat dacă nu denaturat în surprin-zătoarele sale studii.

îmi ziceam în mine, că ori sunt mărginit la minte, ori în caz contrar eu aşi fi făcut o altă întrebuințare şi aşi fi ajuns la alte concluzii de cât acele ale d-lui Hăjdău. Dar încă odată repet, aceste reflecții le păstram pentru mine, însă în acelaş timp m'am hotărât ca să mă ocup cu chestiile, pe care ceilalți istorici cunoscuți le tra-tau în mod curent.

* *

Un lucru mă izbea în cărțile istoricilor noştrii: cele mai multe fapte afirmate pe lângă că nu erau motivate, dar chiar nici nu se spunea ori-gina de unde ele erau luate, afirmări, simple a-firmări, pe care trebuia să le crezi pe cuvânt şi pe care să le transmiți şi tu altora.

Şi atunci mi-am zis: ia să.caut, ia să văd, de unde sunt ele luate? Poate ele au o origină în-temeiată? Iată cum am ajuns să mă ocup de istoria Românilor în izvoarele ei cele mai vechi. Am început prin urmare a citi cronicarii Moldo-veni şi Munteni, pe toți fără deosebire şi această citire a fost pentru mine o adevărată petrecere sufletească; mai ales cronicarii Moldoveni cu mult mai învățați şi superiori celor Munteni. M'am afundat în cronicele bătrânului Ureche, ale lui Miron Costin, Neculcea şi ceilalți. Dimitrie Can-temir nu-mi plăcea, mi-a făcut efectul nedocu-

meritat, pretenţios, inventând fapte şi obiceiuri. Cantemîr scrie cu pretenţie de istoric, fapte şi obiceiuri. Am citit cronicarii Munteni, până şi pe Dionisie Clisiarcul, apoi m'am suit încet la cei întâi istorici Români, dela sfârşitul veacului al 18-lea şi începutul celui al 19-lea, la Petru Maior, la Samuel Clain, şi în fine la Şincai, această vastă şi informă colecţie de fapte, notiţe, documente, în care te pierzi dacă nu ai un fir conducător, dar în care găseşti lucruri preţioase şi adevărate, alăturea cu altele de fantazie. Astfel că într'un moment dat eram stăpân pe tot ce se scrisese ca istorie română, începând dela cei mai vechi cronicari şi până la Misail şi Sion. Se înţelege că nu neglijasem de loc toate colecţiile de documente şi hrisoave. Aşa *Magazinul istoric* al d-lui Bălcescu, foarte preţios ; *Tezaurul de monumente istorice* a d-lui Papiu Ilarian ; *Uricarul* d-lui Codrescu şi *Archiva istorică* mai cu seamă, d-lui Hăjdău, erau răsfoite zilnic de mine.

O paranteză, O reputaţie absolut meritată este lui Bălcescu. Bălcescu pentru mine este întemeietorul criticei în istoria noastră şi acel care a ştiut să se ridice ca să concretiseze fenomene sociale la noi, cu o lărgime de vederi şi cu o pătrundere, care îl fac să aibă un loc deosebit printre istoricii noştrij. Studiile sale publicate în *Magazinul istoric,* privitoare la armata Românilor în decursul veacurilor, la chestiile sociale economice cu privire la ţărani, istoria lui Mihai Viteazul, şi altele, caracteriza pe acest mare scriitori care era în acelaş timp un om cu judecată absolut sigură. La Bălcescu poţi astăzi găsi- erori numai unde n'a posedat întregul material şi n'a avut la dispoziţie toate documentele care ş'au descoperit mai târziu, dar de câte ori Bălcescu a avut tot materialul asupra unei chestii, judecaţii lui rămâne si astăzi nezdruncinată.

Aceasta numesc istorie şi pe asemenea oameni îi numesc istorici, iar nu pe toţi cei care stăDâniti de o idee de multe on absurdă - caută să documenteze cu izvoare care nu au nici o legătură.

închid parantezul.

Iată-mă deci în curent cu tot ce se scrisese relativ la istoria noastră. Era aceasta de ajuns? In afară chiar de tinereţea mea, care şi ea trebue luată în consideraţie, desigur că am simţit alte lipsuri chiar dela început. Nu ştiam limba slavonă şi fără dânsa îmi era imposibil să întreprind orice lucrare mai serioasă; necunoştinţei acestei limbi atribuiam, chiar şi atunci, toate greşelele şi lacunile din istoricii noştri, precum şi necunoştinţei izvoarelor în limba latină, italiană şi alte limbi aflate în archivele neexplorate a diferitelor ţări vecine. Ceva mai mult, mai era şi necunoştinţa istoriei Turcilor, care atâtea veacuri fusese în strânse legături cu a noastră.

Am căutat cu slabele mijloace de care dispuneam, să-mi procur tot ce puteam ; aşa mi-am adus istoria *Imperiului Otoman,* colecţia cea mare. Apoi m'am confundat în istoria bizantină, în istoria Ruşilor şi a Polonilor, dar toate acestea erau insuficiente. Nu ştiam limba slavonă. Documentele noastre, înainte de veacul al XVII-lea, erau'ieroglife pentru mine. Aşteptam cu nerăbdare să-mi sosească *Archiva istorică* a d-lui Hăjdău pentru ca cu lăcomie să citesc traducerea a vre-o câteva hrisoave făcute de d. Hăjdău. Iar acele documente îmi sugerau tot felul de idei de cercetare şi tot felul de ipoteze istorice, pe care nu puteam **.ea** să le verific sau să le tratez, fiindcă eram la discreţia d-lui Hăjdău, care mă pusese pe mine flămândul, la o porţiune modesta, de câte-va documente traduse 'la fiecare două săptămâni.

Şi dacă voiţi ca să îmi ştiţi părerea mea intimă : una din cauzele care m'a făcut mai târziu să părăsesc cercetările istorice şi studiarea trecutului nostru, a fost de sigur şi aceea că nu cunoşteam limba slavonă.

Şi acum îmi aduc aminte câte scrupule mi-a tulburat liniştea şi mă punea în stânjineală, dacă trebue să scriu ceeace începusem a gândi. Este o curioasă stare sufletească ca cea în care eram în 1872. Să scriu, îmi ziceam, adevărul asupra atârnărei zau neatârnărei Românilor? Asupra acestui lucru, ideile susţinute de toţi istoricii fără deosebire, chiar şi de Hăjdău,erau următoarele: Românii după retragerea legiunilor în Mesia, de către împăratul Aurelian rămaseră în Dacia ; în timpul multelor şi variatelor năvăliri, ei se retraseră la munţi şi în văile Carpaţilor duseră o viaţă de păstori, fără să fie în contact cu popoarele barbare năvălitoare. In munţii noştrii deci, coloniştii Ro ani se dezvoltară, acolo îşi păstrară limba, moravurile, datele juridice, departe de orice contact şi orice amestec; barbarii nu străbăteau până în munţi,căci nu aveau ce căuta. Din când în când un Soiu de năvălitori dispăreau, Românii se scoborau din munţi şi voiau să facă un,stat politic, dar alţi barbari năvălitori îi sileau să se retragă. Aşa s'a petrecut 12 veacuri. In fine ultima năvălire a fost aceea a Tătarilor din veacul al Xll-lea şi poate ce.a mai teribilă, căci ea a năpustit totul. In fine Tătarii se retraseră la începutul veacului al XlII-lea din aceste ţări. Românii văzând că au scăpat şi de acest puhoiu de duşmani, începură cu timiditate a ieşi din văile munţilor, a stabili sate şi oraşe în câmpii, a se constitui în asociaţii, ducate, republice, atât în Muntenia cât şi în Moldova. In fine iată că Radu Negru vine din Făgăraş, şi Bogdan Dragoş din Maramureş şi înfiinţează cele două state Moldova şi Valahia.

Aceasta era istoria înainte de descălicare.

De aici înainte, lucrurile erau încă şi mai simnle Radu Negru înfiinţează un stat independent ca şi Bogdan Dragoş, state puternice care resping cu indignare pretenţiile Ungurilor şi a Polonilor de a-i face să le cunoască suzeranitatea, în special Domnii Valahiei trec în Transilvania şi cuceresc Almaşu! şi Făgăraşul, iar pe Poloni Domnii noştrii îi ţin în frâu. Aceasta, până când sosim în veacul al XlV-lea, unde istoria devine sigură şi necontestată.

Faţă cu aceste date categorice, eram pus, o repet, în mare încurcătură. îmi procurasem mai mulţi autori Unguri şi Poloni precum şi mă abonasem la o revistă a istoriei oraşului Lemberg, vechiul Low. In istoricii străini am găsit date şi acte, din care rezulta, în ce priveşte începutul statelor noastre moderne, că acel început a fost altfel decât istoricii noştrii îl arătau. Aşa de acolo am văzut, cu surprindere că Moldova a fost totdeauna populată în partea ei dela câmp, iar oraşc ca Galaţi, Bârladul, etc, având o vechime foarte adâncă ; ba mai mult, am constatat că în Moldova fusese ritai multe ducate cu principi, a căror nume precum şi alte împrejurări, denotau o origină străină, ducate care atârnau politiceşte de Galiţia.

In Valahia, am citit atunci pentru prima oară faimosul hrisov a lui Bella al IV-lea, prin care dădea Valahia cavalerilor Teutoni ca s'o apere în contra Tătarilor. Pe urmă, într'un fel de registru dela Lemberg, păstrat din vechi, necontestat ca autenticitate, am văzut că Domnii Moldoveni din timpurile dela începutul constituirei Moldovei ca stat, recunoscuse suzeranitatea regilor Poloni, fund vasali în accepţiunea medievală a cuvântului. A'şa la suirea fiecăruia pe tron, Dom-

nul trebuia să se ducă şi să depue omagiu şi jurământ de fidelitate regilor Poloniei. Legăturile de vasalitate erau aceleaşi care domneau încă în toată Europa ; ei erau obligaţi ca la fiecare războiu al Poloniei, să dea un mic corp de armată suzeranului ca ajutor.

Mare decepţie pentru mine ; eu citisem în istoricii noştri| cum că regele Poloniei strâmtorat, ceruse dela Alexandru cel Bun ajutor, pe care Alexandru îi dădu. Acest mic corp de armata se distinse la bătălia dela Marienb.urg, lucru care a dat ocazie istoricilor noştri} ca să laude generozitatea lui Alexandru cel Bun şi vitejia Românilor. Când colo,ce să văd ? Văd că Alexandru cel Bun ca vasal leal şi fidel dăduse, conform regulelor feudale, ajutorul suzeranului său, regele Poloniei.

Acelaş lucru în ceeace priveşte Domnii Munteni cu regii Unguri. Supremaţia acestora asupra Munteniei în secolul al XlII-lea eşia evidentă din toate actele şi documentele pe care le studiasem. Uri lucru mă tulbura mai mult, pentru ce Domnii Munteni se întitulau duci ai Almaşului şi al Făgăraşului. Istoricii, împreună cu d. Hăjdău răspundeau, fiindcă acei Domni cucerise cu sabia Almaşul şi Făgăraşul şi se menţineau acolo cu puterea. Mie îmi era imposibil să admit acest lucru. Altă întrebare : de ce toţi acei Domni se întitulau Domnii *Ungro-Vlahieil* Istoricii noştri răspundeau că acest titlu constituia o umilinţă pentru Unguri, de vreme ce el arătă că Domnii aveau stăpânire şi în Ungaria.

Pentru mine, care vedeam limpede relaţiile vechi de suzeranitate şi vasalitate între Muntenia şi regii Unguri, nu mă împăcau de loc aceste explicaţii şi vă mărturisesc, câte nopţi şi câte zile am petrecut gândindu-mă, sucind şi răsucind cărţile, cu toată buna-voinţă ce aveam de a fi de

aceeaşi părere cu istoricii noştrii şi cu mare părere de rău, nu puteam ajunge la aceaşi concluzie.

In serile când mă duceam la *Junimea,* comunicam prietenilor impresiile mele asupra acestor chestiuni; odată chiar m'am adresat si d-lui Maiorescu, arătându-i încurcătura mea sufletească. D-sa îmi zise.

— Eşti convins de ceea ce crezi?

— Da, răspunsei eu.

— Credinţa dumitale este bazată pe documente şi acte sigure ?

— Da, adăogii eu.

— Apoi atunci te sfătuesc, să spui adevărul, aşa cum il ştii şi'l crezi, fără să te preocupi de ceea ce se va întâmpla, adevărul înainte de toate.

Dar dacă ar fi fost numai aceste dificultăţi istorice, n'ar fi fost nimic ; mai mult sau mai puţin, avem destule date ca să-le putem rezolva, e drept în mod foarte superficial, dar rezolva; dar spiritul meu neastâmpărat a alunecat, într'un domeniu mult mai complicat, în care lipsa de ori-ce documente făcea imposibilă ori şi ce cercetare. Atunci am priceput acel neastâmpăr al creerului omului, observat la copii mici, până la metafisici, căci copiii sunt adevăraţi metafisici, de vreme ce ei pun părinţilor toate chestiunile fundamentale şi nerezolvate încă, privitoare la lume, precum : cine a făcut pământul, ce este luna, cine a făcut luna etc. Zic că atunci am înţeles neastâmpărul metafisicilor şi că întrebarea ce-şi pun ei, asupra cauzelor primordiale şi finale ale lumei, este născută în spiritul omului de a voi să ştie ori-ce, şi numai o disciplină mentală îl poate îngrădi.

In adevăr, istoria Românilor aşa cum era admisă din veacul al III-lea până la al XH-lea

nu mă satisfăcea de loc. E uşor de zis, că Românii în cursul acestor veacuri au stat la munţi în afară de orice contact cu cele şease sau şapte invaziuni, e uşor iarăşi şi comod de susţinut că Românii venind în Dacia au nimicit pe toţi locuitorii autohtoni şi toate acestea pentru a trage concluzia că noi ne scoboram ***4in*** linie dreaptă de la Romani şi că nici o influenţă sau contact străin nu ne-a contaminat.

Citind şi recitind aceste lucruri îmi ziceam : foarte bine. să le admit, fiindcă nu am documente contrare ; dar dacă ar fi aşa, atunci cum să explică că limba noastră cuprinde o mulţime de elemente slave, precum şi de o altă origine într'o însemnată cantitate ? Cum se explică, că noi avem foarte multe obiceiuri, datine, poveşti, tradiţii în comun cu popoarele străine şi mai ales cu cele slave? Cum se explică că numele de localităţi, chiar din munţii unde se pretinde că am stat un şir de veacuri, sunt de origină străină şi mai ales slavă? Cum se explică, cu un cuvânt o mulţime de lucruri neexplicabile, cu teoria simplistă a istoricilor noştri ?

Fericeam pe unii autori cari văd dela început lucrurile care au de tratat foarte simplu, ei ştiură a înlătura dificultăţile şi de a nu fi tulburaţi de obiecţiunite pe care ar fi fost natural să şi le facă ei însăşi. Cu mine s'a întâmplat altfel ; voiam să scriu ceva, aveam câteva idei fundamentale, dar nu eram pregătit pentru a le rezolva, iar numărul întrebărilor fără răspuns era mult mai mare decât acela la care puteam să dau unul.

Iată câteva îndoeli ce am avut atunci.

' Teoria istoricilor noştri, cum că toţi Românii s'au retras în munţi, după ce barbarii au ocupat câmpiile, îmi era imposibil de admis. Cine ştie modul cum se făceau năvălirile Goţilor, Pacinafilor, etc, şi cine cunoaşte tenacitatea locuitorilor cultivatori de pământ, a suferi asemenea invazii fără să emigreze, îşi poate uşor explica şederea Românilor în Dacia şi după părăsirea provinciei, de Romani, prin urmare susţinerea istoricilor Români că noi am rămas în mare parte de a stânga Dunărei este întemeiată. De ce însă pretind ei că cu toţii ne-am retras la munţi ! Dintr'un punct de vedere de patriotizm şi de conservare naţională, ei ziceau în mintea lor: că un popor de origina nobilă, ca cel român, nu e bine să mărturisim că el a fost amestecat cu diferite popoare năvălitoare, căci aceasta ar fi însemnat că el. nu şi-i putut păstra puritatea lui originală. Patrioţii de atunci — şi istoricii, nu erau decât patrioţi — nu voiau să mărturisească acest lucru, nu o voiau în interesul ideei naţionale, în interesul politicei noastre de stat modern ; iată de ce recurgeau la subterfugiul retragerei la munţi. Aceste cuvinte, n'au, dacă le examinezi, nici măcar înţeles; ce înseamnă retragerea la munţi, de unde încep munţii şi unde sfârşesc ? Cine nu ştie că munţii noştri sunt mici şi accesibili în toate părţile ; te duci la munte ca şi cum te-ai duce în orice altă parte, văile fiind nişte admirabile drumuri naturale. Munţii nu conţin mijloace de apărare, dacă nu presupui că cineva nu se ascunde în pădurile inpenetrabile.

Dar se poate închipui o populaţie cel puţin de câteva sute de mii de suflete, trăind în mijlocul pădurilor, fără nici o deschidere în spre văi, fără nici un mijloc de existenţă ?

Pe de altă parte, trebue să ne închipuim pe năvălitori foarte timizi, dacă admitem că ei se opreau înaintea ori-cărui deal şi nu îndrăzneau să se hazardeze pe cursul râurilor sau al păraelor din cauza pădurilor înconjurătoare ! Cuvintele deci „retragerea la munţi", ziceam eu mai târziu

într'un studiu asupra istoricilor Români, este mai mult o metaforă, este mai mult o protestare în contra amestecului străin, decât un adevăr istoric.

Dar iată, că nici istoricii străini nu erau mai rezonabili decât ai noştrii şi se înţelege foarte bine de ce; istoricii noştri de atunci făceau-politică, politică de actualitate cu ooazia cercetărei trecutului; istoricii Austriaci şi mai cu seamă Unguri nu se lăsau mai pe jos- şi ei făceau în lucrările lor, aşa numite de ştiinţă, tot politică. Reprezentantul acelei şcoli pe la 1873 şi 1874, desigur că a fost Rossler, care a scris o carte, *Romenische Studieri.*

Imediat mi-am procurat'o şi fiindcă nu ştiam decât foarte puţin nemţeşte, am făcut apel la un prieten al meu Cernescu, Român di.i Bucovina, ca să-mi citească şi să-mi traducă cartea. Era nostimă scena, şi acum mi-o aduc aminte ; Cernescu, venea la mine, eu luam un creion şi hârtie, el traducea liber,sărind lucrurile mai neinteresante. Când era ceva mai însemnat,traduceam împreună, cerându-i explicaţii, în acelaş timp notând toate ideile ce mă izbeau. într'un moment sar în sus şi îl întreb pe Cernescu :

— Ii adevărat ce citeşti, nu'i vre-o greşală ?

— Desigur că nu, îmi răspunse.

— Asta e o enormitate mai mare, decât susţinerea istoricilor noştri cu retragerea la munţi.

Ce era ? Era că ajunsesem cu citirea la capitolul în care Rossler pretinde că Românii, toţi Românii până la unul, s'au retras înaintea Goţilor, trecând Dunărea şi stabilindu-se în Mesia. Cu alte cuvinte şi profesorul , mi se pare, dela Universitatea din Viena, cădea într'o susţii.ere absolut imposibilă.

Când mi-aduc aminte, îmi vine să mă mir de activitatea mea febrilă. Am luat imediat cataloagele diferitelor librării dela Paris şi am început a căuta cărţi privitoare la vechile invaziuni ale popoarelor asiatice, la emigrări de popoare, la năvălirele mari, care încep cu acea a Goţilor şi orice carte ce am găsit, măcar tratând îndepărtat asemenea subiect mi le-am comandat telegrafic. Vroiam să-mi dau seama de modul cum se fac emigrările, de cauzele care împing pe popoare ca să emigreze în masă, de situaţia popoarelor peste care invadatorii năvălesc, etc, etc. Mi-aduc aminte că mai cu seamă un uvraj a lui Thierry *„Histoire d'Atilla etses successeurs"* m'a luminat în această privinţă, asupra o mulţime de chestii. El arată admirabil, cum chiar când năvălitorii erau Hunii, populaţiile locale continuau de a rămânea la locurile lor, fără ca să se gândească măcar, a emigra în masă.

Dar revin la Rossler. Eram curios să ştiu cum Rossler explică reîntoarcerea noastră dincoace de Dunăre în veacul al XHI-lea, căci dacă, îmi ziceam, Românii au trecut dincolo de Dunăre de frica Goţilor, ce motive puternice îi fac ca.după ce stau acolo opt-nouă veacuri, apoi să le vină deodată pofta ca să se reîntoarcă în vechea Dacie. Şi eram aşa de impacient ca să ştiu acest lucru, încât l'am rugat pe Cernescu ca să treacă peste toată partea privitoare în care Rossler tratează despre Daci, despre Goţi şi să ajungă la ceeace mă interesa.

Care n'a fost mirarea mea, când am văzut că faimosul profesor dă, pentru trecerea Dunărei din nou a Românilor, o explicaţie aproape copilărească ; el pretinde pur şi simplu că trecerea Românilor dincolo de Dunăre a fost provocată de altă năvălire, de venirea Turcilor în Europa.

Eram indignat şi nu aveam destule cuvinte ca să-mi exprim indignarea mea ; am închis cartea Şi l'am rugat pe Cernescu să-mi facă un rezumat, renunţând de a mai citi împreună cu dânsul.

Dar chestiile istorice ca chestiile istorice ; cu oarecare dialectică, procurându-ţi pe principalii autori care au tratat despre istoria veacului de la cel al III-lea până la acel al XIII-lea a popopoarelor din aceste părţi, cineva poate să-şi facă o teorie. Petru Maior a avut una, Şincai cam aceaşi, d. Hăjdău mai pe urmă a stabilit o altă mai complectă ; d. Tocilescu are şi d-sa una, şi tot aşa mai departe.

Aşi fi putut şi eu cu toate că dispuneam de slabe mijloace, să-mi fac una, mai mult sau mai puţin de ocazie şi să scriu un studiu asupra Românilor din Dacia, acelora din Mesia precum şi raporturile lor fie cu Bizantinii, fie mai târziu cu Ungurii. Dar asemenea lucruri nu mă atrăgeau ; nu vedeam ce se poate câştiga din asemenea cercetări.

Alte chestiuni să impuseră curiozităţii şi interesului meu, chestiuni din nefericire pentru care nu eram preparat şi chiar pentru cei preparaţi, sunt în mare parte insolubile. Mi-am zis şi îmi repetam foarte des următorul lucru : cu siguranţă că istoria noastră are o colosală soluţie de continuitate de vre-o opt-nouă veacuri. In adevăr, de prin veacul al III-lea şl până în veacul al XII-lea istoriceşte, nu se ştie cum am trăit, unde şi ce am fost, afară de istoricii Bizantini care din, când în când vorbesc de Românii de dincolo de Dunăre; în colo , când e vorba de noi de dincoace, nici un cuvânt.

Nu e vorbă, eu ştiam .ca orice Român patriot şi cunoscător al literaturei istorice de atunci, că acea dificultate pentru mine insurmontabilă fusese foarte uşor rezolvită de istoricii noşti patrioţi. Cred că ştiţi cum ei acopereau golul acestei soluţii de continuitate ; iată." In cursul acestor vre-o nouă veacuri diferiţi istorici Bizantini, Romani şi mai târziu Unguri, pomenesc în po-

tirele lor despre diferite popoare ca stabilite y t S p a c j a precum Auţoni, mai târziu Cumani etc. istoricii noştri găsiră în aceste nume deslegarea enigmei existenţei noastre naţionale, de câte ori aăseau numele de Auzoni, Cumani şi alte popoare. Petru Maior, Şincai şi alţii traduc aceste cuvinte prin Români şi chestia era rezolvită. Români au existat zic ei, însă sub numele de Auzoni Cumani sau altfel; foarte simplu dar foarte puţin concludent.

Se înţelege că nu m'a convins o asemenea demonstraţie şi nu m'a sedus de loc o asemenea metodă ; problema deci rămânea întreagă : ce am devenit noi în curs a nouă veacuri ? Care a fost istoria noastră ? Cu cine am fost în contact şi prin ce mijloace şi metode s'ar putea dacă nu dezlega, cel puţin stabili oarecare indicaţii ?

Problemă grea, o mai repet pentru orice om înarmat cu toate pregătirile prealabile, dar încă pentru mine un băet şi un simplu începător.

Dar ştiţi că tinereţea este îndrăsneaţă şi ea nu se îndoeşte de nimic.

M'am hotărât să întreprind asemenea studii. Acest proect al meu l'am comunicat lui Cernescu şi Lambrior. Lambrior care era un spirit prudent şi împăciuitor, mi-a zîs :

— Poţi cerca această lucrare fiindcă ai toate calităţile de spirit pentru ea.

Notaţi, că el vorbea numai de calităţile mele de spirit, dar se păzea să vorbească şi de cunoştinţele mele.

Din contra, Cernescu, o natură mai naivă, a 'ost entusiasmat de idea mea şi deja a început a o răspîndi la *Junimea* şi chiar prin oraş, încât Şa am avut multe displăceri din această canză. Lucrurile au ajuns şi până la urechile D-lui Maiorescu.care într'o seară îmi zise:

— Ei, ei faimosul studiu?[1]

I-am răspuns că de abia acuma adun material. D. Maiorescu a dat din cap ca semn de aprobare, încurajându-mă cu un aer protector. Alți colegi chiar glumeau pe această temă cu mine, întrebându-mă :

— Ei, când te citim ?

Ba chiar vestea ajungând prin oraş până la fracționişti, aceştia care mai aveau oarecare îndoială asupra junimistificărei mele, începură a o pierde. Ba, când auziră, care are să fie tema studiului meu, rnă condamnară aproape mai de înainte. Vre-o doi profesori Barnuțiani, întâlnindu-mă, îmi ziseră :

— Am auzit că are să iasă un studiu istoric, în care voeşti să dovedeşti că am fost vasalii Ungurilor şi Polonilor şi că limba noastră este un mozaic, unde se vede urmele tuturor barbarilor care au trecut prin Dacia.

Ce să răspund la aceasta ? Nimic, căci ori să răspunzi ceva, ori să taci, lucrul era acelaşi, pe fracționişti nu-i puteai convinge.

Material cum am spus deja, aveam adunat de mult, dar inform.

M'am pus pe lucru. Dar ce şi cu ce ?

Aici era greutatea. Tema mea era următoarea: să caut a scoate din limba, moravurile, instituțiile, datinele, poveştile, legendele etc, ale poporului român, contactul şi felul de viață care l'am avut înainte de epoca pentru noi preistorică, căutând să reconstituesc influențele determinate, care au contribuit la formarea națioalitățeì noastre.^^

Aşa-i că încercarea era *modestă?* Capul meu era plin de reminiscențe proaspete a tot ce citisem în diferite direcții şi citisem mult; citisem Preistorie, Paleontologie, Sociologie, Filo-

, o c i e Numismatică, Poveşti populare a popoare-of cântece populare, date şi tradiții etc. etc.

' Mă interesase foarte mult mai cu seamă cercreările paleontologice şi geologice; văzusem **rum** după fosilele găsite în straiele geologice se noate reconstitui fauna şi flora acelor mari epoce. Pe atunci lumea învățată specialistă se -ocupa mai ales cu chestia: la care epocă geologică apare omul.

In special mă ocupasem cu Filologia comparata; lucrările lui Pictet, precum şi a filologilor germani, Bopp, etc, mă pasionase. Pictet reconstituia viața'popoarelor ariane sau indo-europeene şi,cu ajutorul metodei comparative, ajungea să stabilească că a fost un timp, în care toate aceste popoare au avut un strămoş comun, locuind împreună ; numai locul primitiv nu era bine determinat.

Şi atunci eu îmi ziceam : apoi dacă cu ajutorul fosilelor găsite în păturile geologice poți reconstitui viața şi istoria acelor straturi, dacă filologii comparând limba indiană, persană, greacă, latină, germană, slavă, pot să se scoboare în cursul veacurilor şi să reconstituiască viața preistorică a autorilor comuni, dacă preistoria ajunge servindu-se de instrumentele şi de locuințele omului primitiv ca să-i reconstituiască viața şi civilizația, adică de ce eu, servindu-mă de limba, instituțiile, tradițiile, obiceiurile poporului românesc .n'aşi putea să reconstituesc măcar în parte, viața lui recentă relativ, însă preistorică pentru noi, fiindcă ne lipsesc documentele scrise?

Raționamentul era logic, dar păcătuia prin baza lui. In adevăr, savanții au întreprins şi au reuşit în cea mai mare parte cu asemenea metodă, dar ei erau înarmați bine, plecând în asemenea întreprindere. Dar eu? Eu eram departe de a fi in asemenea situație. Mă apuca de multe ori furii

în contra puținelor resurse ce îmi dădea trecutul nostru național. Odată gândindu-mă la modul cum să rezolvesc chestia limbei slavone introdusă în biserica noastră, am eşit de acasă şi m'am dus la Lambrior. Am intrat furios. Mă întreabă ce am.de sunt aşa de posomorât şi rău dispus.

— Cum să nu fiu rău dispus, când la fiecare pas constat că poporul acesta românesc a trăit ca țiganii şi că nu poți da din veacul al XlV-lea încolo de nici o urmă a existenței lor. Afară de Tismana, zidită de Mircea în veacul al XlV-lea, în colo nu mai găseşti nici o urmă, nici o biserică ceva mai veche. Ce, oamenii aceia nu erau creştini, creştinismul s'a introdus în veacul al XlV-lea ? La ce să închinau ei ? Cu ce cărți să serveau la liturghie ? Când vezi în alte țări biserici grandioase existând de prin veacul al IX-lea, nu este o ruşine ca noi să nu găsim una măcar din veacul al XlII-lea ?

Lambrior deschide gura ca să-mi răspundă, dar eu nu-i las timpul şi cu un potop de vorbe continuai :

— Ştiu că ai să-mi spui, cum că mănăstirea Tismana precum şi alte mănăstiri erau mult mai vechi, însă zidite în lemn şi din cauza aceasta ele nu au ajuns până la noi, dar nu este oare o ruşine ca până la sfârşitul veacului al XVI-lea să nu-i vie în. minte unui om ca să întrebuințeze piatra în clădirea bisericilor? Oare faptul că bisericile înainte se făceau în lemn, nu arată o stare inferioară de civilizație, un provizorat? Are dreptate Rossler când susține că suntem nişte venetici pe acest pământ.

Toată această tiradă arătă starea mea sufletească şi anume neputința ce simțeam, voind sa încep o lucrare cu un subiect serios.

Evident că nu eram preparat pentru asemenea

„„-rare Mai întâi cum am spus, nu cunoşteam Ea slavonă veche şi acest lucru era capital. ***Cum*** să **arăți** înrîurirea slavona fara sa ştii asemenea limbă şi această neştiință nu puteam să *c*i **reDarez de** azi până mâine. Al- doilea, nu cunoşteam viața lumei slave cu care am venit şi **fusesem în** contact. Nu ştiam viața juridică şi economică **a** popoarelor care ne înconjurase. Nu **ştiam cu un** cuvânt mai nimic. Cum dar puteam eu **să** mă uit **ca** într'o oglindă în limba, instituțiile, obiceiurile noastre, pentru ca să văd în ele restrânse influențele străine, care timp de 800 de ani le-a imprimat? Un lucru numai posedam, eram în curent cu toată literatura istorică de atunci, atât română cât şi a istoricilor care se ocupase de noi. Dar cu acestea puteam cel mult să rectific date istorice greşite sau să restabilesc faptele pe o bază **mai** solidă. Dar cum rămânea chestia înrâurirei slavone, germane, etc, scoase din trecutul vieței noastre sociale şi economice?

Fără să mă descurajez, mi-am comandat tot felul **de cărți,** care am bănuit că pot să-mi servească **şi m**'am pus pe lucru. Aşa mi-am zis şi cu drept cuvânt: este o epocă, aceea a evului mediu, în care Europa a avut aproape aceleaşi instituții comune, acelaş drept, aceleaşi principii de economie.politică. In adevăr, medievalitatea a dominat aproape uniform cu civilisația ei, creată **în** urma căderei imperiului roman. Ia să caut **a** mă **inița** în această viață medievală ca sa văd ce profit aşi putea trage cu privire la Români.

. M j - a m mai zis de asemenea că in afară de civilisația uniformă medievală a popoarelor occidentale, pe noi a trebuit să ne influențeze viața grupului de popoare slavice, care nu Va resimțit de cât puțin de influența occidentală.

Şi atunci m'am afundat în studiul acestor două mari isvoare fără de care chiar ar fi fost ridicol să întreprind ceva, fără de care nu aşi fi putut face nici măcar ipoteză.

Astăzi după 30 şi mai bine de ani de atunci, am recitit faimosul meu studiu publicat în anul al Vl-lea al *Convorbirelor* şi voesc să dau cititorilor uvrajele la care m'am referit atunci şi care sunt însemnate în josul paginelor; ele arată activitatea mea de atunci febrilă, la întâmplare, fără nici o ordine. Iată o parte din acele uvrage de care m'am servit pentru aceasta; las de o parte bine înțeles pe autorii Români: Du-Cange cu faimosul lui glosar, *L'Europe au moyen âge* ; Hallam, *L'Economie politique du moyen âge,* Cibrario, *Instituts de Justinien, Theorie du jury.* Qudot; *Akta Grodzkie i ziemsckie z czasov Ryeezyposbitej Polsklej etc. L'Histoire de la Russfe ancienne* par Clerq. *L'eglise primitive des deux rites chez Ies slaves.* Maciejovsky; *Les slaves. l'eglise oficielle.* A. Misckievicz; *Les slaves de Turquie.* Cyprien Robert, *L'eglise officielte et le Messianisme;* Misckievicz, *Dlugossii Historia* etc. etc.

Recitind astăzi studiul meu am găsit lucruri interesante, foarte puține dovedite, cele mai multe nedovedite; dar în ceeace priveşte metoda, pot să zic că este aceiaşi cu care m'am servit şi pe urmă. Dacă ar li ca să reîncep şi să fiu bine înarmat, de sigur că tot cu o asemenea metodă aşi urma şi astăzi. îmi dădeam eu seamă atunci de lipsurile ce le semnalez? Evident, şi dovada cea mai bună este următorul pasaj pe care îl reproduc cu oarecare mândrie.

In adevăr, sfârşind partea grea a acelui studiu şi înainte de a intra în a doua parte istorica, iată cum mă exprimam:

„La începutul acestui capitol ne-am propus să

edem dacă prin analizarea formelor noastre "de viată, nu am străbate în veacuri mai departe "decât acele cunoscute istoriei cu siguranță. "Acum la sfârşit, fiecare poate vedea că am "statornicit un punct însemnat în viața noastră, "amestecul ce noi l'am avut cu Slavii şi aceasta "au reuşit nu pe cale documentală pe care s'ar "face mai greu, ci pe acea a cercetărilor, care **"am** făcut'o noi. Dacă cercetările noastre păcă-"tuesc prin ceva, de sigur că păcătuesc prin "neajunsurile şi lacunele ce sunt în ele şi pe acare le recunoaştem noi cei întâi, nu însa prin "felul, sau prin metoda care am întrebuințat'o. *"jn* adevăr, dacă oamenii competenți ar face „cercetări nepărtinitoare asupra limbei, institu-ţiilor şi obicieiurilor, analizând şi clasificând „după un şir sistematic deosebitele elemente „străine, însemnătatea lor, origina lor şi chipul „prin care s'au strecurat, atunci viața socială a „poporului, atingerea lui cu celelalte, trecutul „lui istoric, cu un cuvânt.s'ar lumina de adevă-rată lumină ştiințifică. Cercetările documentale „ar statornici epocele în care s'au făcut acele „lucruri, ar da amănunțimi şi ar îndeplini ceea-„ce prin generalitatea celorlalte cercetări ar „lipsi".

In timpul când eşea studiul meu în *Convorbiri,* d. Maiorescu deja ajunsese cu *Direcția nouă* la partea a doua, *Proză.* Intr'o notiță la începutul noului capitol, iată cum se exprimă în privința studiului meu :

„Intre scrierile ştiinţifice din direcţia nouă, a-„mințită în articolul precedent, trebue însemnat -Şi studiul istoric al d-lui Panu, din ultimele nu-»mere ale *Convorbirelor.* Consultare conştiinci-oasa a izvoarelor şi expunere sinceră a adevă-rului îl caracterisează. In contra lui am auzit -iarăşi obiectându-se că nu trebue să se spună

„asemenea lucruri, chiar dacă sunt adevărate. Va „mai ţinea oare mult timp închipuirea unor oa- „meni, că naşterea lucrărei ştiinţifice într'un po. „por se poate întemeia pe ascunderea adevăru- „lui ? Ceeace ne mângâie la privirea acestor pa- trioţi este încredinţarea, că după gradul inteli- „genţei şi întinderei studiilor ce le au, nu vor „cădea niciodată în ispita de a spune un adevăr „ştiinţific descoperit de Dumnealor".

Desigur, erau foarte mulţi care nu ştiau acest detaliu, adică că şi eu am făcut parte din *Direcţia nouă,* ce e dreptul într'o notă, dar am făcut parte.

Cu studiul meu asupra *Atârnărei sau neatărnărei Românilor* mi s'a deşteptat gustul de a lucra şi prin urmare şi de a seri. Zic prin urmare, căci cine se ocupă şi studiază, acela simte nevoia să scrie ^şi cine scrie este irezistibil împins la tipărire. Aceste lucruri se leagă în mod natural unele cu altele. O mică paranteză în această privinţă. Am auzit şi aud ocazional cum că cutare X sau Y lucrează foarte mult, că este un savant de mare valoare. Şi dacă întrebi pe acel ce-ţi spune asemenea lucruri, care sunt scrierile lui X sau lui Y, el îţi spune:

— X sau Y au lucrări foarte însemnate.dar nu voesc a le publica.

Sau câte odată răspunsul este :

— Păcat că oamenii aceştia nu voesc să pună pe hârtie fructul cunoştinţelor şi studiilor lor.

Mărturisesc că sunt cam sceptic cu privire la oamenii care sunt plini ***jca*** un burduf ,de- ştiinţă, dar care nu voesc să scrie nimicişi sunt aproape tot aşa de sceptic despre aceia care au manuscripte de mare valoare ,dar care din modestie nu le publică.

Pentru ce ? Pentru că psihologiceşte, acest lucru nu se poate explica şi că toate faptele se

„potrivesc. In adevăr, un om care se ocupa, gândeşte şi are de spus ceva, n este cu neputirrtă să nu puna pe hârtie actîvitatea creerului - îndată ce perzistă într'un mod mai perma- 11nt în direcţia unei anumite ocupaţii. Iar un om care pune pe hârtie ce gândeşte, acela fatal este adus la nevoia de-a tipări. Ba eu zic ceva mai mult, eu zic că cel mai bun mijloc de a gândi si de a studia este acela de a scrie ; eu nu pot concepe'un mijloc mai potrivit de a gândi decât numai scriind. Scrisul pe lângă că-ţi fixează ideile, dar el face mai mult, el ţi le limpezeşte şi dacă ar fi numai atâta încă ar fi destul. Scriind, ţi se deşteaptă idei noi, care nu-ţi venise în creer în minutul când te-ai pus la scris ; dacă te gândeşti la o chestie fără să scrii, ci te mulţumeşti a învârti în creerul tău numai, poate să-ţi vină şi,alte idei, dar îţi este imposibil de a le dezvolta, căci inteligenţa nu are destule puncte de reperuri pentru ca să-şi dezvolte activitatea, iar memoria este prea slabă ca să reţină tot ce creerul produce.

Să miră mulţi de autorii de talent, uitându-se la numeroasele lor volume, iar naivii se întreabă adesea ori, cum a făcut Voltaire sau un altul de a scris atâta ? Răspunsul cu toate astea este foarte simplu : a scris mult, fiindcă a gândit mult iar scrisul i-a stimulat necontenit gândirea.

Să iau un exemplu dintre literaţii şi savanţii noştri cunoscuţi; să-1 iau pe d. Alexandru Xenopol, poate este autorul care a scris mai mult în cei 35 ani din urmă. Pentru ce a scris el atâtea volume? Pentru că toată viaţa a studiat Şi s'a ocupat şi era cu neputinţă ca după atâta activitate intelectuală, să nu iasă şi un număr de volume corespondente.

A, dar îmi veţi zice că sunt oameni cu mare Ştiinţă şi cu mare talent care n'au scris nimica,

sau aproape nimic. Aşa este, scrisul nu este o normă de a distinge pe cei cu talent, de cei **fără** talent; sunt o mulţime de oameni care ar putea să scrie şi nu scriu, şi alţii care n'ar trebui să scrie şi totuşi scriu. Pentru ce dar, acei pregătiţi pentru a scrie nu scriu ? Este o chestie de psichologie intimă şi personală a cărei analiza m'ar duce prea departe. In genere asemenea oameni sunt foarte culţi şi foarte talentaţi, dar nu caută a sistematiza ideile, nici a-şi fixa idei personale asupra lucrurilor pe care le citesc sau Ie observă ; ei trăesc cu cultura şi activitatea intelectuală de azi până mâine, fără şir, fără continuitate. II interesează o chestie, ia o carte şi o citeşte, nu împărtăşeşte ideile autorului o aruncă ; din contră, dacă le împărtăşeşte, le aprobă şi tot o aruncă fără a se gândi ceva mai mult şi **fără** a căuta să-şi facă o convingere mai adâncă. A doua zi alt subiect, altă chesie îl izbeşte pentru care recurge la o altă carte şi aşa face toata viaţa.

Rezultatul? Rezultatul e că acel om devine iu adevăr un om instruit şi cult. De ce nu se decide să scrie ceva? Fiindcă se mulţumeşte cu atâta, se mulţumeşte să aprobe sau să dezaprobe părerile altora, dar nu simte necesitatea de a le spune pe ale sale, nu simte această necesitate, fiindcă nimic personal nu se deşteaptă într'ânsui sau dacă se deşteaptă, ceeace se îfftâmplă foarte des, felul său de ocupaţie şi *mqtu* zilnic de trai îl îndepărtează, împingându-1 .^re alte lucruri.

Rar mi s'a întâmplat să constat excepţii dela această regulă generală.Nu voesc să dau nici un nume dar faptele pot să le spun. De multe ori, mi s'a relatat că un X oarecare are lucrări de o mare valoare în saltarele sale şi mulţi m'auîmpins sa mă duc să-i fac o vizită. M'am dus şi după multe insistenţe, acel X oare care a bine-voit să-mi

'tească vre-o lucrare din multe ale sale, fie literară fie istorică. Niciodată n'am dat peste un •alent' niciodată n'am găsit o lucrare de seamă. Dat p'ublicităţei, lucrarea ar fi fost apreciată în 'mod mediocru şi dacă ..se fac legende în jurul unor scrieri tipărite, legende ce se pot distruge, dată fiind publicitatea, apoi desigur că sunt şi legende în jurul unor manuscripte nepublicate, legende care se comunică dela amic la amic şi care cu timpul se întăresc, neputându-se prin critică distruge.

Dar cred că parantezul este deja foarte mare şi e timpul ca să-1 închid.

Am scris şi am tipărit în *Convorbiri* o parte din studiul asupra *Atârnărei sau neatârnărei Românilor.*

După patru, cinci articole, am înţeles că nu sunt pregătit pentru o lucrare aşa de grea şi am şi părăsit-o neisprăvită. Mă gândisem, că de la înrâurirea slavonă, polonă, etc, să trec la alte două influenţe capitale, la cea bizantină din veacurile trecute şi la cea greacă sau fanariotă mai nouă, cu atât mai mult cu cât aveam oare-care lucruri bune de spus şi pe care apoi nu le-am spus niciodată şi care astăzi de abia îmi mai aduc aminte. Scrisesem chiar un capitol, în care începusem a trata influenţa bizantină.

Văzând însă că subiectul era prea vast şi foarte dificil, m'am oprit.

Prin 'urmare, de voe de nevoe, am fost silit să renunţ la un plan, care era cu atât mai îndrăzneţ cu cat era mai grandios, plan pe care chiar astăzi, cu toate că avem istorici distinşi, nu văd care •ar putea executa, plan pe care l'ar fi putut executa un singur om, d. Hăjdău, *dacă, dacă, dacă...* roate îmi va veni ocazia ca să explic aceşti trei

ii

Studiiie mele critice

M'am aruncat în critica istorică. Şi dacă vre-odată cuvintele „că este- uşor a critica" au fost mai potrivite, de sigur că a fost în capul meu. In adevăr, pentru un spirit de pătrundere analitică şi cu o cultură suficientă în materie, era aşa de lesne atunci a critica. N'aveam nevoe ca să am o dispoziţie extraordinară în ale criticei, pentru ca să am succese, starea istoriei noastre de atunci era atât de deplorabilă, cei care se ocupase cu ea erau aşa de naivi, naivi până la rea credinţă şi susţinările lor erau aşa de copilăreşti în cât nu era nici un merit, pentru un tânăr ca mine, pătruns de oare-care principii fundamentale, să arăt inanitatea şi falsitatea acelor lucrări.

Aruncându-mă şi eu în critica istorică, am început prin *Studiul istoriei la Români*

Ceea ce lipsea pe atunci în istorie ca şi în toate, era metoda şi spiritul critic desbrăcat de orice preocupare, mai cu seamă spiritul critic lipsea complect. Nu-şi poate închipui cineva astăzi câtă copilărie exista în felul de argumentare.

In *Studiul istoriei la Români* mi-am propus să denunţ naivităţile, greşelile şi reaua credinţă de care erau pline cărţile noastre de istorie. Era şi timpul, deja începuseră toţi a se sătura de fabulele istoriei noastre, deja d. Hăjdău scosese cea întâi fascicolă a *Istoriei sale critice.* Titlul istoriei sale de *Istorie critică* denota o tendinţă nouă căci până atunci se făcuse istorie dar absolut fără nici o critică. Un exemplu. De sigur că dela *Cronica Românilor* a lui Şincai nu s'a făcut o operă mai colosală ca adunare de material, de documente, de autori, etc; această *Cronică a Românilor* este un imens dicţionar de toate faptele în ordinea cronologică. Acolo am găsit eu lucruri minunat de bune, izvoare preţioase. Şincai nu omite nimic, lc înşiră pe toate cu grămada, dar când e vorba de a critica şi a coordona faptele, este complect neputincios, căci spiritul de critică îi lipseşte cu totul.

Trebue însă să fiu drept, lipsa de orice spirit de critică nu este totdeauna oinsuficienţă a culturei sau o lipsă de metodă, de multe ori o asemenea lipsă se explică printr'o preocupare mai fundamentală, anume o preocupare de a spune ceea ce nu este şi a ascunde ceea ce este. Aceasta este cazul tuturor istoricilor noştri începând dela Dimitrie Cantemir şi până la Hăjdău.

Cu Hăjdău începe o altă fază istorică; nimic nu poate scăpa pătrunderei spiritului său ascuţit, totul îi este cunoscut acestui om cu aşa de vastă ştiinţă, de cât după cum cititorii vor vedea, o nouă preocupare domneşte în această fază reprezentată prin Hăjdău. Această fază aşi putea-o califica, că sub ea nu se ascunde nimic, nici nu se voeşte a se dovedi ceea ce nu este, *ci se caută a se dovedi mai mult decât este.*

Eşise deja în Convorbiri un articol din *Studiul la Români* şi deja toţi *bunii Români* din Iaşi se supărase pe mine. Mă întâlnesc cu un grup de profesori fracţionişti, patrioţi, foarte patrioţi şi Barnuţiani pe de-asupra.

— Foarte rău faci, Panule, că scrii asemenea lucruri.

— De ce, răspunsei eu, nu-i adevărat ceea ce scriu ?

— Aici nu este vorba de adevăr sau riu, îmi răspunse unul, este chestia dacă trebue un istoric Român să scrie sau nu asemenea lucruri. Nu e bine să ne batem joc de istoricii noştri, care au fost cuprinşi scriind, de cele mai bune sentimente.

— Dar bine, le-am răspuns, copilăriile istorice

trebue să se perpetueze şi bieţii copii să-şi umple capul la şcoală cu tot felul de inepţii aşa zise patriotice ?

— Nu e treaba noastră să facem această operă, lasă s'o facă străinii ?

— Ba să mă ertaţi, îi de o mie de ori mai preferabil s'o facem noi. Cum vă închipuiţi că e mai potrivit ca străinii să arate gradul de copilărie a scriitorilor noştri ?

O chestie care şi astăzi rămâne încă o chestie, este : de când s'a introdus limba slavonă în biserica noastră, precum şi literile slavone în scrierea noastră ? Natural şi logic, căci documentele ne lipsesc pentru a urmări istoriceşte faptul. Introdus-am noi limba slavonă în biserică odată cu creştinizarea noastră ? Prin Slavi ne-am creştinizat? Sau ne-am creştinizat înainte de a veni în contact cu Slavii şi numai pe urmă am adoptat şi liturghia slavonă ? In favoarea părerei întâi ar fi faptul că religiile se introduc cu limba oficială cu totul, dovadă limba latină la catolici. De altă parte e greu a admite că noi trăind în imperiul roman unde creştinismul se răspândise chiar din primul secul, am aşteptat pe Slavi ca să ne creştineze.

Dar oricum ar fi lucrul, nu astfel -se punea chestia acum 30 de ani ci alminterelea. Istoricii de atunci plecau dela ideia cum că limba slavonă în biserica noastră este introdusă relativ de curând prin veacul al XlV-lea şi că noi, înaiate de ea, ne-am servit de limba latină şi de literile latine, de aceea ei căutau să fixeze o dată de când limba slavonă s'a introdus tamni-sam în biserică şi căutau şi o explicaţie.

Dimitrie Cantemir a dat una cel întâi, explicaţie care pe urmă toţi istoricii noştri au adoptat'o ca cuvânt de evanghelie. Ştiţi ce pretinde Cantemir? Că mai înainte de soborul dela Flo-

renta Moldovenii aveau slove latineşti, la acel sobor însă a luat.parte şi Mitropolitul Moldovei care înclina să se unească cu biserica apusană. Urmaşul său Teoctist, pentru ca să curme legăturile Moldovenilor cu biserica apusană a scos literile latineşti şi probabil şi limba din biserică şi a introdus literile şi limba slavonă.

O curată fantazie, pe a căreia temă s'a brodat şi nu ştiu dacă nu se mai brodează şi astăzi.

Câtă osteneală nu mi-am dat ca să dovedesc istoriceşte că faptele afirmate sunt greşite. Mai întâiu arătam în *Studiul istoric la Români* că sinodul dela Florenţa nu s'a ţinut în timpul lui Alexandru cel Bun, ci la 1430 după moartea aceluia, apoi citam documente dela Mircea cel Bătrân scrise în limba slavonă mult înainte de aşa numita introducere a limbei slavone la noi etc, etc. Aceste lucruri nu convingeau ci numai supărau.

Data introducerei limbei slavone în biserică şi în actele noastre, am zis că e foarte greu de fixat, am să dau o dovadă proaspătă despre aceasta şi anume: că până acuma era foarte greu de stabilit epoca când această limbă a fost scoasă definitiv din biserica noastră şi înlocuită cu cea română? Abia acum de curând d. Ion Bianu, noul academician a stabilit cu acte şi documente acel **lucru.**

* "' :i:

Şi fiindcă lucrul este foarte caracteristic, nu ma pot **opri** ca să nu dau câteva detalii. După cum spune foarte bine d. Bianu, până acum se ştia numai că în timpul lui Matei Basarab şi vasile Lupu s'**a** introdus uzul limbei române în **Disenca** ni locul celei slavone întrebuinţată până

mea %i T V Ştiam * eu ca toata >«-
vnni ^ e d> Bianu dovedeşte că limba slavona din ce în ce mai puţin uzitată, s'a menţi-

nut totuşi până la 1736, adică până la o dată relativ foarte recentă, sau mai exact ea a trăit în cărţile noastre bisericeşti aproape 100 de ani mai mult decât să crede. In adevăr, noul academician în discursul său de recepţie dovedeşte că cărţile bisericeşti traduse în româneşte de Matei Basarab sunt numa cărţi de cetire, iar cărţile de slujbă, acel Domn le tipăreşte tot în limba slavonă; acelaş lucru face şi Vasile Lupu în Moldova.

Cu alte cuvinte oricât de novatori sunt aceşti doi Domni, ei totuşi nu îndrăznesc să scoată din slujba bfSericei propriu zisă, o limbă consacrată de veacuri şi cu care se confunda însuşi serviciul dumnezeesc. Numai încetul cu încetul în curs de aproape 100 de ani diferiţi Domni şi Mitropolit! introduc câte o carte românească în slujba bisericească. Iar Domnul care a realizat complet această reformă ştiţi cine este ? Este bătrânul Br'âncovanu.

Şi cu toate acestea eu cred că mult timp se va mai susţinea cum că cei care au alungat limba slavonă din biserică sunt Matei Basarab şi Vasile Lupu.

Iată cât este de greu de a desrădăcina unele lucruri stabilite. O singură deosebire este între atunci şi astăzi: astăzi toată lumea este recunoscătoare d-lui Bianu de studiul său; măcar că a distrus o legendă, atunci toată lumea săria asupra acelor care îndrăzneau să se atingă de aşa numitul patrimoniu naţional.

III

Situaţia literară în Bucureşti

In Bucureşti cercurile literare se făceau şi se desfăceau la fiecare jumătate de an, iar cei care se dedau la literatură şi critică o făceau aceasta întâmplător şi pe apucatele. Aşa regretatul Ureche care era printre fruntaşi, avea tot felul de ocupaţii variate, ceeace scria, scria in grabă, nu avea măcar timpul să controleze datele şi citaţiile, pe care le făcea. D. Maiorescu era nemilos fn această privinţă, d-sa ale cărui lucrări erau conştiincioase, exacte şi corecte nu putea să permită de a vedea la alţii negligenţă şi erori, care cu puţină ocupaţie ar fi fost înlăturate. Aşa când d. Ureche confunda pe arhitecţii cu pictorii Renaşterei şi când punea moartea Iui Ludovic al XlV-lea la o altă dată decât cea adevărată, d. Maiorescu releva asemenea erori, băiându-şi joc de ele.

Mai era un literator la Bucureşti, răposatul Pantazi Ghica, care nu era profesionist, mi se pare că era avocat, şi care arunca pe hârtie lucruri nerumegate, scrise într'un stil de o neglijenţă deplorabilă.

Acest autor mai cu seamă, împreună cu Ureche a sugerat d-lui Maiorescu articolul *Beţia de cuvinte* care a avut atâta succes.

Un luptător, mai era prietenul meu Petrache Grădişteanu, care a avut un real talent literar, cel mai desgheţat şi mai zglobiu din tabăra adversă, dar pe care ocupaţiile lui multiple îl făcea să fie simplu amator în literatură, neavând timpul să se consacreze serios revistelor în oare scria.

Mai era d. Tocilescu, astăzi cunoscutul şi stimatul istoric, cu răposatul G. D. Teodorescu, cu ocurttuy aceştia buni adepţi ai lui Hăjdău, care dreptul se consacrau numai studiului şi

criticei, punând foarte multă inimă şi câte odată chiar animozitate în polemicele cu noi.

In fine de-asupra tuturor plana Hăjdău, de a căruia cunoştinţă şi competenţă n'am avut nici odată nimic de zis, din contră ; dar numeroasele sale întreprinderi de tot felul, literare, istorice, filosofice, ştiinţifice, limbistice, îl făceau să scrie repede şi uşor lucruri care îl descopereau faţă cu noi, care stăteam la pândă gata de a releva greşelile şi a lovi în adversari m încheieturile cuirasei. In special eu am avut o luptă mare, foarte mare cu Hăjdău secondat de aghiotanţii săi, luptă de care voiu vorbi mai târziu.

Ceea ce supăra pe toată lumea era că noi de la *Junimea* nu atacam individual pe un literat sau pe un om de ştiinţă, ci totdeauna generalizam, înglobând în criticele noastre pe mai mulţi sintetizând şi formulând teorii prin care condamnam pe foarte mulţi deodată.

Acest mod de a concepe critica îl inaugurase d. Maiorescu cel întâi, prin numeroase studii, precum *Poezia la Români, Contra şcoalei lui Barnuţ, Direcţia nouă,* etc.

Odată drumul făcut, cu toţii ne-am vârât în el şi cine şi-ar da osteneala să foileteze colecţia *Convorbirilor literare* ar vedea că este plină de studii de aceste generale, cuprinzând o pleiada de oameni, o manifestaţie generală a spiritelor, etc.

Să dau câteva exemple. D. Theodor Rosetti a scris, am spus, un singur studiu în *Convorbiri, Despre direcţia progresului nostru.* Ceea ce făcuse d. Maiorescu în studiile sale literare criticând vechea direcţie, face d. Theodor Rosetti pe tărâmul social şi economic, criticând iarăşi totul.

Cititorii işi aduc aminte că eu am debutat cu un studiu, în care voiam să înglobez opt veacuri din istoria Românilor, lucrare peste puterile mele.

Ac fi putut pe urmă să fac critici deosebite asupra activităţei cutărui sau cutărui istoric, dar cu aceasta m'aşi fi abătut dela spiritul care domina în *Junimea,* de aceea al doilea studiu al meu a fost iar ceva mare şi general *Studiul istoriei la Români,* care era împărţit în două părţi: *Şcoala veche şi Şcoala nouă.* In aceste două şcoli înglobam întreaga mişcare istorică şi biciuiam pe toţi istoricii noştri. Cum că făceam acest lucru cu drept sau nu, aceasta este altă chestie, ceea ce voesc să arăt e că noi toţi dela *Junimea* procedam prin generalizare, mi se părea o lucrare minimă a ne lega numai de un om, era de forţa noastră ca.să atacăm pe mai mulţi deodată.

Şi când mai târziu m'am hotărât să fac critica unui autor şi a unei cărţi, atunci am ales *Istoria critică a Românilor* iar pe autor... pe Hăjdău.

*

Studiile cu îndrumări generale se înţelege că au o însemnătate mai mare, întâi nu orice om cult poate generaliza, cu atât mai puţin poate scoate din analiză o sinteză : sunt spirite analitice, sunt şi spirite sintetice fiecare cu defectele lor. Un spirit analitic devine inutil când se pierde în detalii mici, când preface în pulbere obiectul pe care îl analisează. Metoda sintezei este mai periculoasă, căci ea presupune o sumă mare bogată de fapte observate şi o riguroasă logică deductivă pentru sintetizare. In genere *Junimea* a maniat destul de bine metoda generalizărei; faptele pe care le observam şi pe care ne bazam spre a generaliza erau aşa de numeroase şi aşa de elocvente, în cât afară de exagerările aproape neînlăturabile în asemenea întreprinderi, generalizările noastre nu păcătuesc prin falsitate, de aceea ele au prins în public, au făcut doctrină şi rămas.

Am zis că faptele observate se pretau la ge-

neralizări simple ; în adevăr acum 30 de ani manifestările activităţei noastre de popor erau foarte simple, nu erau multe curente care să se lovească şi să te zăpăcească, istoricii scriau într'un fel şi într'o singură direcţie, literaţii compuneau pe aceiaşi teme întrebuinţând aceleaşi mijloace, în societate, erau aproape aceleaşi forme reduse prin care se manifesta activitatea economică şi socială şi aşa mai departe. Pentru un spirit ceva pătrunzător, generalizarea era o operaţie relativ uşoară fără riscuri de a cădea în concluzii falşe.

Aceasta era mai cu seamă distincţia fundamentală între şcoala literară dela Iaşi şi cea dela Bucureşti. Noi cei dela Iaşi aveam o metodă sigură şi puterea de a generaliza, cei dela Bucureşti lucrau fără nici o metodă necălăuziţi de principii solide, ocupaţi cu chestii mărunte. Noi eram observatorii, ei erau scriitori la întâmplare.

IV

Lupta dintre Iaşi şi Bucureşti

Beţia de cuvinte

Cea mai serioasă revistă literară din Bucureşti pe atunci — afară de acele la care colabora d. Hăjdău—şi cea cu mai lungă durată, a fost de sigur *Revista Contimporană,* înfiinţată în 1873; ea durează trei ani, adică 1873, 1874 şi 1875. împrejurul ei se grupase un foarte însemnat număr de tineri, 30 până la 40, număr de care d. Maiorescu îşi bate joc în *Beţia de'cuvinte.*

Iată tinerii cei mai cu vază grupaţi în jurul *Revistei Contimporane:* în fruntea lor era d. Petre Grădişteanu, apoi Gheorghe Danielopol, Anghel Dimitrescu, Constantin Exarcu, Pantazi Ghica, Tache Laurian, Ştefan Mihăilescu, Olănescu, Ciru Economu, Gheorghe Creţeanu, Constantin Nicu,

I etc. de care nu-mi mai aduc aminte. Aces-
erau prozatorii. Către aceşti tineri se unise
iaboratori Gheorghe Sion şi V. A. Ureche.
poeţii revistei erau : Vasile Alexandri, (poetul
Hela Mirceşti avea atunci o situaţie absolut prederantă, vistele şi-l disputau, mai ales de ^ând *Convorbirile literare* aproape şi-l acaparase. Lumea dig tă de îndrăzneala d-lui Maiorescu de a pune pe Alexandri în *Direcţia nouă* *Convorbirelor,* de acea revistele îi solicitau colaborarea ca o protestare în contra *Direcţii noi,* iar Alexandri cu mărinimia unui Suveran, nu refuza pe nimeni). Poeţii tineri erau : Gheorghe Creţeanu, Ciru Economu şi Mihail Zamfirescu ; acest din urmă juca la *Revista Contimporană* rolul lui Eminescu dela *Convorbiri.* A, uitasem pe unul, care după aceea a întors-o pe proză şi n'a greşit de loc, din contră, uitasem pe poetul I. Luca Caragiale, care are în anul 1874 în acea revistă vre-o trei pagini de versuri întitulate tot *Versuri,* dedicate amicului C. D. Astăzi dacă ar cădea din nou în păcatul poeziei, tare greu ar putea să se ştie după iniţiale pe amicul d-lui Caragiale, fiindcă are foarte mulţi, pe atunci probabil era mai uşor de ghicit. încă un parantez. Recitind poezia *Versuri* mi-a venit să râd, întru atâta tonul, stilul, e cu totul deosebit de ceeace este astăzi d. Caragiale. Zic, tonul şi stilul fiindcă fondul, ideile, sunt aceleaşi; aceiaşi nemulţumire în contra contimporanilor, aceiaşi credinţă că literatura este persecutată, dar încă odată, tonul este declamator, pesimismul aproape funebru. Nu mă pot împedica ca să nu citez două Strofe. Sunt sigur că dacă n'aşi fi spus de mai mainte a cui sunt, ar fi fost cu neputinţă ca cineva să ghicească autorul.

Ce'mi spui de poezie, d'acea chimeră tristă
Când lumea d'astăzi, rece şi materialistă,
Îşi râde de chimere şi de puterea lor ?

Credințele d'acuma condamnă poezia
Ca rătăcirea, crima, păcatul, eresia
Ce merită să poarte dispreţul tutulor.

Ascultă-mă şi crede: de vei simţi vre-o dată
Că pieptul tău nutreşte scânteia cea sacrată,
Să ştii că mizerabil vei trece pe pământ:
In timpurile noastre, decât să cânţi, mai bine
De petre sparge-ţi lira şi-apoi sufocă'n tine
Fugoasa-ţi inspirare şi-al tău nebun avânt.

Şi aşa continuă încă vre-o zece strofe.

Revista Contimporană, cu *Convorbirele* aul avut o mare luptă. Ceeace pusese vârf, fusese am: spus întâi *Direcţia nouă* şi apoi *Beţia de cuvinte}* de care voiu vorbi mai jos, provocată bine înțe-| les de *Convorbiri.*

Am arătat deja lupta ce a avut loc cu ocazia *Direcţiei noi. km* arătat farsa d-lui Hăjdău cui Gablitz şi voiu arăta şi alta mai târziu tot a d-lui Hăjdău cu P. fi. Călescu, adică cu Păcă-; lescu.

Trebue însă să adaug că poate niciodată di Maiorescu nu a arătat pe atunci, mai multăl vervă, mai mult sarcasm, mai mult spirit, mai" multă cruzime ca în *Beţia de cuvinte. Beţia del cuvinte* este o mică capo-d'operă de umor, ze-l flemea şi spirit ; ca fond însă era în parte ne-j dreaptă, în tot cazul una din cele mai puţin dreptejj critice a maistrului dela *Convorbiri.* Din aceastăI cauză, adică fiindcă *Beţia de cuvinte* era şi ne-j dreaptă şi plină de vervă, exasperarea celor dej la *Contimporană* nu a găsit margine. Dar răs- punsurile multiple care i s'au dat nu au reuşit,! ele fiind lungi şi cu desvoltări de argumente.

In ce consista articolul d-lui Maiorescu? Verval d-lui Maiorescu se exercita asupra articolelor lui! Gheorghe Sion, V. A. Ureche, Pantazi Ghica şi] Tache Laurian, etc, arătând ridicolul ce ele con; ţineau, lucru foarte uşor, dar care nu era tocmai! de bonne guerre în contra *Revistei Contimporane**

d nii Sion şi Ureche fund lipiţi numai pe langa reâ revistă, având modul lor independent de a «ăndi si a seri, iar Pantazi Ghica nu putea pentru nimenea să concretizeze nici ideia nici spiritul unei reviste, în care erau foarte mulţi tineri se- rioşi, dacă nu de talent.

Ba mai mult, d. Maiorescu îşi bate joc cu mare nedreptate de tânărul Tache Laurian apropo de o critică teatrală. Dar dacă sarcasticul autor s'ar fi mărginit a lovi individual, critica ar fi mai mers, dar a îngloba pe cei 30-40 de colabora- tori, din care unii scrisese, iar alţii nu scrisese de ioc şi a-i pune în rândul d-lui Sion, aceasta putea fi o şarjă de spirit, dar nu o critică. *Beţia de cuvinte* este mai mult un pamflet literar având toate calităţile clasice ale acestui uşor gen literar.

* *

Mi-aduc aminte când d. Maiorescu a citit *Beţia de cuvinte* la *Junimea,* era în primăvara anului 1873; *Junimea* se ţinea la d. Pogor. Nu transpirase nimic asupra acestui articol, noi eram cu toţii dispuşi, făceam glume, râdeam, era o at- mosferă minunată. Iată că d. Maiorescu scoate un manuscript şi-i citeşte titlul: *Beţia de cuvinte.* Deja titlul **era** atrăgător şi sugestiv; noi ne pre- gătiam de râs, căci dela cele întâi rânduri cu teoria lui Darwin se vedea foarte bine unde au- torul voeşte să ajungă. Şi atunci timp de trei sferturi de ceas, cât timp d. Maiorescu a citit, **na** fost decât un continuu hohot de râs. Rar am văzut la *Junimea* un succes mai mare şi o vervă **mai** drăcească. La urmă însă un sentiment de mpL n^"\C, Uprins Pentru Gheorghe Sion. Acest nosrnt i °f f** eP<>că, cum am spus, era cu- 2 f P f nn „ felul lui de a seri, totdeauna a fost o | ara Prete"tii literare, nu se vâra în nici sg j cp 5 aeala vr f" Se punea în vază> el era mulţumit e-o revistă oare-care un colţişor,

unde să scrie. Când'd. Maiorescu venea cu spiritul său sarcastic şi cu logica sa inexorabilă şi îl înşfăca pe bietul Gheorahe Sion ridiculizândU'l până la extrem, un sentiment de compătimire te cuprindea, căci biciuitul nu merita nici atâta onoare dar nici atâta nedemnitate.

Era altceva cu V. A. Ureche. Acesta se punea veşnic în vază, făcea part^/din toate societăţile si din toate redacţiile, publica cu ostentaţie lucrări, îşi da aerul de savant profund, cu un cuvânt era printre fruntaşi. Prin urmare era dreptul d-lui Maiorescu ca să fie fără'milă cum a şi fost de altmintrelea.

Am. să spun şi o particularitate. *Beţia de cuvinte* ne dezvoltase atât verva şi ne dispusese până întru atâta, încât am stat la *Junimea* până după unu de noapte. Ieşind, timpul fiind foarte frumos şi nefiindu-ne somn, ne-am hotărât să nu intrăm imediat pe la casele noastre. Ne-am dus la o cafenea la modă şi am stat bând şampanii şi cafele până în ziuă, sărbătorind succesul d-lui Maiorescu şi înmormântarea *Contimporanului.*

Vestea *Beţiei de cuvinte* s'a răspândit a doua zi în oraş, fiecare dintre noi comunicând prietenilor păţaniile d-.lai Ureche, căci necontestat d. Ureche o păţise din cauza maniei citaţiilor de lungi şiruri de nume proprii, de istorici, filosofi, pictori, sculptori şi pe care îi cam amesteca unii cu alţii. Acest lucru s'a ştiut şi la Bucureşti imediat, aşa că cei dela *Contimporanul* aşteptau deja cu nerăbdare apariţia *Convorbirilor* cu faimosul articol *Beţia de cuvinte.*

Efectul produs de *Beţia de cuvinte* a d-lui Maiorescu în redacţia revistei *Contimporanul* a fost teribil. îmi închipuesc pe colaboratorii adunaţi imediat,'discutând cine să răspundă şi cum să răspundă.

Aici deschid un parantez.

Se mai întâmplase şi d-lui Hăjdău de a fi atacat de *Convorbiri* dar d-sa cu spiritul său inepuisabil nu luase în tragic atacurile foaiei literare din Iaşi. Când d. Carp criticându-i drama *Răzvan-Vodă,* îl sfătueşte să părăsească acest gen şi să scrie la *Aghiuţă* (o foaie umoristică), nu ia condeiul ca în mod serios şi dogmatic să dovedească d-lui Carp că *Răzvan-Vodă* întruneşte toate condiţiile unei drame. D-sa şi-a zis : a, faceţi pe filosofii, pe esteticianii, creaţi o direcţie nouă, ia să vă arăt eu că pot să-mi bat joc de voi şi voi să mă luaţi la serios şi atunci a trimes *Convorbirelor* faimoasa poezie farsă din Gablitz.

închid parantezul.

Aşa ar fi trebuit să facă şi cei dela *Contimporanul* faţă de *Beţia de cuvinte,* cu atât mai mult că după cum am spus, *Beţia de cuvinte* n'avea pretenţie de critică. In'loc să adopte felul d-lui Hăjdău, mai mulţi se reped la condeiu ca să răspundă, aproape toţi, d. Grădişteanu însă îi opreşte, având aerul a le zice: staţi, este daioria mea ca prim-redactor să răspund pentru Pantazi Ghica, Malian şi Tache Aurelian, cei atacaţi.

Iar d. Ureche cu un aer bărbătesc a trebuit să adauge : răspundeţi voi la critice, eu mă însărcinez să atac *Convorbirile* în fond şi pe criticul ei. De asemenea şi d. Sion. O adevărată ridicare de scuturi.

— Nu, probabil că ziceau colaboratorii, *Beţia de cuvinte* nu trebue să rămâie fără răspuns.

Şi în adevăr, în numărul imediat următor d. Grădişteanu publică un articol: *Convorbirele literare* şi *Revista Contimporană.* Articolul era de vre-o 20 de pagini şi... nenorocit.

Ce trebuia ca răspuns *Beţiei de cuvinte ?* Ceva uşor, zeflemist, prin care revista să-şi bată joc de *Convorbiri* şi aceasta era foarte cu putinţă, căci

de, nici la *Convorbiri* cei care scriau nu erau toţi genii. In loc de aceasta, d. Grădişteanu o ia pe tonul grav, sentenţios, demn, păzindu-se să nu facă personalităţi, înfierând excesele de limbagiu ale d-lui Maiorescu şi aceasta lung, lung, fără sare destulă. Pentru ca cititorii să-şi facă o idee de modul cum d. Grădişteanu răspunde grav la o şarjă literară, îmi permit a reproduce începutul.

D. Maiorescu în articolul său zisese că această boală, *Beţia de cuvinte,* slăbeşte intelectualitatea, atacând în bloc pe cei 40 de colaboratori, d. Grădişteanu răspunde:

„Nu relevez necuviinţa acestor expresiuni — „stilul e omul. Nu mă pot împedica însă de a „releva necuviinţa procedării. Cum? Din acei „20, „30 sau 49 de colaboratori-redactori" unii n'au „scris încă nimic, ei sunt cu desăvârşire necunoscuţi d-lui Maiorescu, prin urmare nici poate „şti de ce sunt capabili; alţii au fost lăudaţi, „purtaţi în diverse ocaziuni de *Convorbiri* şi de „d. Maiorescu până dincolo de nori, şi cu toate „acestea toţi — cunoscuţi sau necunoscuţi—toţi „câţi iau sau vor lua parte la redacţiunea *Revistei „Contimporane* sunt în stare de *slăbiciunea fa- „cultăţilor intelectuale!* Asemenea atacuri, îndreptate în aşa termeni, fără discernământ, sunt mai „mult decât necuviincioase. Insă buna-cuviinţă este „o chestiune de educaţiune, **TIU** de *pură* literatură.

„Nu mă pun la spatele nici a necunoscuţilor „care sunt viitorul, nici a ilustraţilor care sunt „gloria trecutului şi a presentului şi care nu au „nevoe de vre'un brevet spre a trece la nemurire. „Sunt în dreptul meu de a mă întreba ce este „scrierea d-lui Maiorescu? Este o critică? Sunt „fundate imputările adresate *Revistei?* Care este „scopul acestei *Beţii de cuvinte etc. etc".*

Foarte grav, foarte demn, chiar foarte adevărat, dar cu aceasta nu se răspundea *Beţiei de cuvinte.*

jvţai departe d. Grădişteanu începe a arăta care „te rolul criticului, spunîndu-ne că după etimologia greacă a cuvântului, critica înseamnă arta de a judeca etc.,- etc.

Până aci mergea cum mergea, dar iată pe d. Grădişteanu că se înfundă şi se încurcă căutând să apere proza d-lui Pantazi Ghica.

D. Maiorescu, ca exemplu de *beţie de cuvinte* citase din nuvela d-lui Pantazi Ghica următorul pasaj: „Mihnea nu sfârşise încă aceste cuvinte, „când o mulţime de femei, copii, bătrâni, sângerânzi, palizi cu hainele rupte, sfâşiate, cu părul „smuls, cu mâinile rănite intrară în gloată, în „desordine, înspăimântaţi alergând în sala sfatului Domnesc. Din acea mulţime speriată exagerată, două fete, două copile se asvârliră în „braţele Visternicului Căndescu".

Şi d. Maiorescu se mulţumise să adauge următoarele cuvinte: „Simţiţi vă rog toată gingăşia „logică a acestei îmbelşugări de cuvinte: mulţi- „mea intră în gloată şi în desordine, ea este nu „numai înspăimântată, ci şi speriată şi exasperată, „ea are hainele nu numai rupte ci şi sfâşiate. „Şi atunci în braţele visternicului Căndescu se „asvîrlă două nu numai fete ci copile".

Ce era de replicat la asemenea inexorabilă critică? Nimic, absolut nimic, bunul simţ o arată. D. Grădişteanu trebuia prin urmare să treacă asupra acestor păcate a colaboratorului său, pur şi simplu.

Ei bine, d-sa voeşte să facă exces de zel şi să se încerce cum făcea cu atâta talent la tribunal- să apere şi în literatură cauzele pierdute.

De aceea cu un ton foarte^serios şi dogmatic intră în definiţiunea nuanţelor cuvintelor, căutând să ne dovedească că cuvântul *speriat* are altă semnificaţie de cât cel *înspăimântat,* că cuvântul *rupt* nu este sinonim perfect cu *sfâşiat, că a*

intra in gloată nu înseamnă a *intra in desordine,* în sfârşit că o *fată* şi o *copilă* este lucru deosebit. Această din urmă distincţie este prea preţioasă pentru ca să nu o pot reproduce.

D. Grădişteanu zice : „Să reped două, nu „numai fete ci şi copile. Ce găseşte aici oare „de prisos şi violent d. Maiorescu ? A, nu ştie „d-sa că toate *fetele nu sunt şi copile,* şi că din „nenorocire nici toate *copilele nu sunt fete".*

Aici mărturisesc că argumentul prea mirose a Palatului justiţiei şi sunt sigur că el n'a putut să convingă pe nimeni de puritatea şi sobrietatea stilului lui Pantazi Ghica.

*

Dacă n'aşi cunoaşte foarte bine pe d Grădişteanu care îmi este şi amic, m'aşi mira de cavalerismul cu care acum 30 de ani a luat asupra sa apărarea profusiunei de limbagiu a lui Pantazi Ghica, dar findcă îl ştiu, nu mă mir. De atunci încoace ori unde a fost o lovitură de dat şi chiar de primit, a fost şi d. Grădişteanu acolo. Unde a fost o cauză dreaptă de apărat, hop şi d. Grădişteanu. Oriunde a fost o nedreptate pe cale de a triumfa d. Grădişteanu a fost de-a curmezişul, fără să se uite vre-o dată la condiţiile în care dădea lupta nici la rezultatul ce va rezulta. In 1873 d. Grădişteanu s'a indignat în contra nedreptăţei *Beţiei de cuvinte,* în contra *Revistei Contimporană* şi atunci iute, iute, a scos sabia ca să lovească. Insă a uitat în precipitarea sa inimoasă, deosebirea între ceeace era drept şi ceeace era nedrept în *Beţia de cuvinte.* Era nedrept ca d. Maiorescu să ridiculiseze pe toţi colaboratorii acelei reviste cu ocazia scrierilor d-lor Ureche şi'Pantazi Ghica, dar era foarte drept să-şi bată joc de proza d-lui Pantazi Ghica şi de cunoştinţele estetico-artistice ale d-lui Ureche.

Dar era dat ca d. Grădişteanu să păţească cu această ocazie ceva mai grav şi mai simţitor, căci aşa se întâmplă când te angajezi pe o cale greşită de la început. Conform regulelor de critică literară, după ce d. Grădişteanu îşi apără colaboratorii, apoi virie la atac şi atacă la rândul său pe colaboratorii *Convorbirelor.* Şi pe cine credeţi că atacă ca pe un poet fără talent şi fără viitor? Pe Eminescu. D-sa începe critica lui Eminescu cu următoarele cuvinte : „N'avem de cât să „luăm un număr oarecare din *Convorbiri,* de „exemplu numărul din 1 Octombrie 1872, găsim „aici o poezie de d. Eminescu, *de genialul* d. „Eminescu, pe care *Direcţia nouă* îl pune imediat „acolo cu.... d. *Vasile Alexandri...*

Neşansa d-lui. Grădişteanu aici este vădită.

Ce să zic de d. Grădişteanu care din spirit de polemică îl numeşte pe Eminescu in deriziune *genialul?*

Iată cum sfârşeşte critica lui Eminescu: „Dacă „vre-o dată cuvintele au fost înşirate pentru plăcerea sonului lor şi fără nici un respect pentru „inteligenţă, de sigur că poezia d-lui Eminescu „poate fi permiată în acest gen de elucubraţiuni".

Eminescu alăturea cu Pantazi Ghica!

Ceva mai mult, d. Grădişteanu trece la critica lui Bodnărescu şi iată cum începe:

„D. Bodnărescu a publicat în *Convorbiri* un „şir de mici bucăţi de versuri nerimate intitulate *Epigrame.*

„Epigrame.... Cine nu scie că epigrama este o „poesie mică de genul satiric cuprinzând o cugetare „glumeaţă, muşcătoare şi exprimată cu delicateţă „si precisiune. *Boileau* în *Arta_ sa poetică* defineşte „ast-fel:

„L'epigramme plus libre, en son cours plus „borne.

„N'est souvent qu'un bon înot de deux rimes „orne!

„Nu avem de căt să citim câteva din *epigrafele* d-lui Bodnărescu pentru ca să dovedim că „d-sa nici idee are de ce vrea să zică o epigramă".

Scriind aceste cuvinte, d. Grădişteanu nu-şi dădea seamă că dă adversarilor săi o bună ocazie de a-l zeîlemisi. In adevăr d-sa nu ştia de cât semnificaţia epigramei la moderni şi mai cu seamă în literatura franceză.

Imediat însă *Convorbirile literare* .în numărul cel întâiu prin pana d-lui A. D. Xenopol publică un studiu *Despre epigrame.* D. Xenopol arată d-lui Grădişteanu că epigrama la origină la Greci avea cu totul altă însemnătate, că ea mai cu seamă avea de menire de a pune în forme scurte gândirile adânci omeneşti precum şi cele mai înalte închipuiri ale minţei şi cele mai dragi simţiri ale inimei.

Cum că d.' Grădişteanu a avut lucruri bune în răspunsul său, aceasta nu mai încape îndoială, întorcând şi el tema caută a-şi bate joc de poetul Bodnărescu şi de prozatorul d. Iacob Negruţi şi reuşeşte cu cel întâi şi'l cam ciupeşte şi pe cel al doilea, dar *Beţia de cuvinte* rămâne tot în picioare.

In adevăr ce voise d. Maiorescu să biciuiască în acel articol? Mania unor oarecare literaţi de a înşira fraze lângă fraze fără nici un rost, de a îngrămădi epitete şi calificative peste epitete şi calificative, de a ameţi pe cititor supt un potop de vorbe fără a spune nimic, acea literatură de foiletoane ca să zic aşa, unde situaţiile cele mai teribile şi oribile sunt descrise în termenii cei mai umflaţi, cu tendinţe de literatură impozantă şi groaznică.

D. Grădişteanu, luând la refect pe Eminescu, Bodnărescu şi pe d. Negruţi, dă o serie de exemple pentru a dovedi ce? Că d. Maiorescu putea

să găsească mai uşor la aceşti sciitori *beţia de cuvinte* de cât la cei de la *Contimporanul.* Eroare, absolută eroare, cu aceasta simpaticul meu amic de astăzi arăta atunci că nu prea pătrunsese sensul articolelor din *Convorbiri.*

Critica d-lui Grădişteanu era în mare parte fondată cu privire la d-nii de mai sus, dar nu din punct de vedere al *beţiei de cuvinte,* care n'a existat niciodată la *Junimea,* nici la *Convorbiri.* Aşa examinând poezia lui Eminescu, *tgipetul* arată o mulţime de incorectitudini de limbagiu, imagine greşite, rime fanteziste, etc. Aşa e, Eminescu este poate poetul cel mai incorect dintre poeţii noştri, la dânsul fraza e de multe ori strâmbă, chiar neisprăvită, expresia pe lângă lucruri de o plasticitate admirabilă mai e falşă sau forţată. Pentru ce? Pentru că Eminescu era un gânditor înainte de toate, un gânditor impetuos şi pasionat, el are elocvenţa ideei şi a simţirei nu a frazei. Pentru a expune ideea, de multe ori nu găseşte expresia justă, cuvântul îl genează, fraza îl încurcă şi atunci el sacrifică totul ideei, simţirei. In asemenea cazuri el diformează cu ciudă fraza, întrebuinţează cuvântul cel mai apropiat ca sens, inventează chiar cuvinte şi nu se gândeşte la gramatică şi la sintaxă cum nu se gândeşte un om care are nevoe' de un baston şi care nu are înaintea lui de cât nuele. Poeziile lui Eminescu nu se analizează din punct de vedere gramatical şi d. Grădişteanu le examina din acest punct de vedere. Dar dacă este un poet departe de *beţia de cuvinte,* de sigur că este Eminescu şi d. Grădişteanu îi cita incorectitudinele, elisiunile, etc, şi le arăta ca *beţie de cuvinte.*

Am zis că cu Bodnărescu, d. Grădişteanu a fost mai fericit, dar^iarăşi nu din punct de vedere al *beţiei de cuvinte.* Bietul Bodnărescu o fi avut ca scriitor multe defecte, dar numai acela

al *beției de cuvinte* de sigur că nu la avut, din contra principalul său defect, obscuritatea, prcf-vinea tocmai din sobrietatea expresiei şi concentrarea ideei. Cu toate acestea d. Grădişteanu citează o serie de epigrame, de care cetitorii îşi aduc aminte că şi noi la *Junimea* făcusem haz de obscuritatea lor, pentru a exclama:

— Nu sunt aceste simptome manifeste ale *beției de cuvinte!*

Dar de loc simpatice Grădişteanu, erai în eroare. De exemplu d-sa cita următoarele două epigrame:

Sboară pământul din veacuri în veacuri şi tot pe acea cale
Dar şi scânteia divină în noi liberă fi-va ca dânsa ?

Şi

Blăstem şi soarte pe voi zei! blăstem pe oameni şi fapte !
Mumă natură unică rămâe-mi! la tine afla-voiu
Milă, cruțare. Tii dai totdeauna alini disperării!
Brudiu refugiu, al întâmplărei copile nevârsnic !

Şi apoi încă odată exclama :

— Iată simptomele boalei d-lui Maiorescu!

Ajungând la d. Iacob Negruți criticul de la *Contimporanul* se ocupă de *Mihai Vereanu,* romanul care se publica atunci în *Convorbiri,* relevând erori în direcția arătată mai sus.

* * *

Să arăt acuma impresia care a făcut acest răspuns la *Junimea.* Dar mai întâi să deschid un parentez pentru lămurirea cititorului.

O acuzare care era formulată la fiecare pas în contra *Junimei* şi pe care nici d. Grădişteanu, nici d. Ureche, nici toți duşmanii *Convorbirilor,* nu o lasă la fiecare ocazie de o parte, era aceea că *Junimea* era o societate de admirație mutuală. Nimic mai neexact de cât această învinuire. *Junimea* a fost una poate din societățile, rarile societăți literare, în care membri nu s'au admirat unii pe alții. La *Junimea* nimic şi nimeni nu era

sacru, iar admirația ce aveam noi pentru şefii, d-nii Maiorescu, Pogor, Carp, Alexandri, o învăluiam în atâtea rezerve mentale, în cât dacă ei fi'ştiut aceasta nu ar fi fost de loc mulțumiți. Teribili mai eram noi tinerii şi exemplu îl luam de la d-nii Pogor, Jac Negruți, Grigore Buicliu, Carp şi ceilalți. Emancipați de orice prejudiții, afară de unele prejudiții literare şi estetice, deprinşi a cugeta liber şi căuta şi cerceta adevărul oricare ar fi el, trăind săptămânal în contact unii cu alții, prin urmare cunoscându-ne foarte bine cât prețuim fiecare, numai admirație mutuală nu putea să se nască din acest contact. La *Junimea* erau două păreri: părerea care se scria şi părerea care se avea. Am arătat de atâtea ori în aceste amintiri ce idee rea noi aveam de Bodnărescu şi cât haz am făcut de obscuritatea acelor epigrame, de care s'a legat pe urmă d. Grădişteanu. *Mihai Vereanu* a d-lui Negruți n'a fost citit întreg la *Junimea,* ci mi se pare numai cele întâii capitole. El fusese găsit slab; d. Pogor îl tratase cu cruzime, iar noi râdeam înăduşit prin unghiere. Primit cu răceală, autorul nu mai aduce urmarea spre a fi cetită, ci se mulțumeşte a o publica direct în *Convorbiri* a căror redactor era . Adevărul este .că a fost o epocă de vre-o 4—5 ani, în care d. Negruți a scris mult, prea mult, abordând toate genurile literare, afară de acela al tragediei; aşa compunea poezii, scria nuvele, copii de pe natură, idile, proverbe, traducea din Schiller drame, din alți poeți germani poezii. Un singur lucru ii lipsea, să facă un roman, un roman de longue haleine şi atunci a scris pe *Mihai Vereanu.* Acest roman pe cât îmi aduc aminte era un fel de roman â these, eroul având anume convingeri, în jurul cărora romanul se învârteşte. Necontestat că după impresia care o am de pe atunci, *Mihai Vereanu* este o lucrare mediocră; în operile d-lui

Negruţi se găsesc lucruri bune chiar unele de valoare.

Ziceam că era greşită credinţa că *Junimea* era o societate de admiraţie mutuală. Vai de capul autorului care venea cu vre-o scriere, numai admiraţie nu culegea! Iată de exemplu d. Nicu Gane, nuvelistul *Convorbirilor,* a cărui nuvele erau reproduse în toate revistele şi care sunt reputate şi astăzi printre cele mai bune ce posedăm în acest gen, d. Nicu Gane era un talent al *Convorbirilor,* singurul pe care *Revista Contimporană* îl recunoaşte şi regretă că s'a rătăcit la *Junimea.*

Ei bine, ce păţea d. Gane la *Junimea* când venea cu vre-o nuvelă, era ceva spăimântător! Se citea nuvela, se făcea pe ici pe colo, câteva observaţii, însă dacă observai bine, vedeai pe d. Pogor strâmbând din nas şi pe mulţi dintre *cârtitorii* şi *clevetitorii* dela *Junimea* stând cu buzele strânse şi cu sprâncenile încreţite. Printre aceştia erau în frunte d. Grigore Buicliu, Eminescu, Lambrior şi eu.

Pe când d. Maiorescu îşi dădea tare, părerea oficială a *Junimei,* noi prin colţuri ne dădeam părerea reală sau desbrăcată de oficialitate, care de multe ori era alta decât cea oficială; autorul era încurajat cu demnitate de d. Maiorescu, iar noi făceam spirit pe socoteala lucrărei aceluia. Fiind însă tineri, n'aveam curajul să spunem părerea tare, dar o spuneam prin colţuri şi pe la urechea celorlalţi. D. PogOr care nu avea nici un motiv să se jeneze, îl trata de d. Nicu Gane când aducea vre-o nuvelă de *Drăgănescu* şi striga:

— Ce înseamnă aceste nuvele sentimentale ? Este o literatură de apă cu zahăr.

Cum vedeţi numai admiraţie nu era.

Dar îmi veţi spune că concluzia acestor amănunte ar fi că *Junimea* avea o părere oficială,

care nu era tocmai sinceră iar d. Maiorescu nu-şi exprima convingerile sale când scria. Şi aceasta ar fi o eroare. D. Maiorescu a ştiut totdeauna să-şi cumpănească cuvintele şi frazele, căci talentul d-sale . este un talent chibzuit, judecat şi cumpănit, rar îl vei surprinde pe neaşteptate. Ia citiţi dacă aveţi timp *Direcţia nouă,* această lucrare care a stârnit atâtea polemice şi de care fiecare începător de pe atunci se credea dator să se agate şi veţi vedea că afară de Alexandri, talent constată numai la Eminescu.

Prin urmare când adversarii, precum face şi d. Grădişteanu, afirmă combătând pe d. Maiorescu că d-sa dispreţueşte întreaga literatură şi nu crede ca oameni de talent şi de valoare decât pe cei pe care îi designa *Direcţia nouă,* adversarii sunt nedrepţi şi uzează de felul neleal cunoscut şi întrebuinţat în polemici, căci nicăerea d. Maiorescu nu vorbeşte de cei din *Direcţia nouă,* decât ca plecaţi pe o îndrumare mai sănătoasă şi mai corectă.

închid parantezul.

In seara întâi de *Junime* d. Maiorescu vine cu *Revista Contimporană* (răspunsul d-lui Grădişteanu, noi deja aveam cunoştinţă de acel răspuns căci ne procurasem *Contimporanul).* D. Maiorescu era vesel, d. Negruţi căuta să fie vesel, în realitate criticele din *Contimporanul* probabil că-l afectase, era foarte susceptibil la critici. Eminescu râdea cu indiferenţă, auzise că în *Contimporanul* este atacat dar nu-şi dăduse osteneala nu numai ca să citească, dar nici măcar să se intereseze ceva mai de aproape ; Bodnărescu era senin, asta era caracteristica lui. El învăţase dela d. Maiorescu cum că treaba poeţilor este de a seri, aceea a criticilor de a critica, de altmintrelea el auzise cu ocazia citirei epigramelor sale în *Junimea* lucruri mult mai sărate şi mai pipărate

decât i le spunea în *Contimporanul* d. Grădişteanu.

Curioasă natură era şi acea a lui Bodnărescu ! Era resignarea şi pasivitatea personificate. Bodnărescu nu era cel întâi venit, avea o cultură solidă germană, avea talent chiar, dar acest talent când se exprima lua o formă aşa de greoaie şi neobişnuită în cât îndepărta pe cititor; poate din această cauză ca compensaţie l'a făcut pe d. Maiorescu să se ocupe mai de aproape de lucrările acelui scriitor.

Pe lângă d. Grădişteanu iată că şi cei puşi în cauză de d. Maiorescu intră în arenă şi bătălia începe.

D. Ureche, unul din cei mai maltrataţi, publică o serie de studii asupra *Direcţiei nouă.* D. Pantazi Ghica socoteşte că publicarea *Revistei Contimporane* nu este destul de răspândită pentru a putea duce la auzul întregei ţări oribilul şi teribilul-său răspuns, îi trebuia o revanşă şi o revanşă care să aibă răsunet, care să închidă gura calomniatorului. De aceea pentru astă dată se adresează la un jurnal politic, la *Românul* pentru a-i răspândi preţioasa şi prolixa sa proză.

Nici d. Dimitrie Laurian nu lasă atacul fără răspuns, dar de, d. Laurian este un om subţire, un filosof plăcut şi un literat spiritual, răspunsul d-sale nu este kilometric nici grosolan, ci scurt şi înţepător. Pe lângă aceşti combatanţi, tineretul dela *Revista Contimporană* se adună şi se concentrează spre a da o lovitură *Convorbirilor literare* pe cale umoristică, mijlocul întrebuinţat de d. Hăjdău. Cu acea lucrare umoristică este însărcinat poetul *Revistei Contimporane,* d. N. Zamfirescu. I se dă materialul, fiecare din colaboratorii revistei îi împrumută câte un cuvânt de spirit sau o situaţie burlească şi din această colaborare copioasă iese un pamflet *Muza dela Borta rece*. Unde mai pui pe d. Hăjdău cu discipolii lui d-nii Tocilescu, Teodorescu, care deşi lupt contra *Convorbirelor* separaţi, însă au o acţiune paralelă ajutându-se cu bună voinţă unii pe alţii în contra monstrului dela Iaşi.

Aşa că într'un moment dat *Junimea* şi cu organul ei *Convorbirele* se văd atacate, zeflemisite şi lovite din toate părţile.

Nimeni nu e cruţat dela *Convorbiri,* mai întâi d. Bodnărescu, apoi Eminescu, pe urmă d-nii Maiorescu, Negruţi, Xenopol, Nacu, Burlă, Culiano, eu, etc. Dar despre aceasta voiu vorbi mai târziu pe larg.

Dar nici noi dela *Junimea* nu ne lăsăm mai pe jos. *Junimea* îşi mobilisează toate forţele punându-le în campanie. D. Maiorescu publică un articol întitulat *Răspunsurile Contimporanului,* de astă dată lung şi documentat. D. Negruţi în rubrica *bibliografie* aruncă în fiecare lună Săgeţi înveninate în contra adversarilor. Eu eram încurcat până în gât într'o mare polemică cu d-nii Hăjdău şi Tocilescu, apropo de istoria critică a Românilor, care eşea în fascicole. Publicasem o critică, la care d. Hăjdău pusese pe d. Tocilescu ca să-mi răspundă, nevoind să-mi facă onoarea unui răspuns direct. Este drept că pe la *errata, agenda şi corigenda* publicate la finele volumului se ocupa de mine fără ca să-mi pronunţe numele. La acest răspuns al d-lui Tocilescu şi la *agendele* şi *corigendele* d-lui Hăjdău am replicat din nou cu multă inimă, aşa că la *Junimea* făceau mare haz de aceste răspunsuri şi contra răspunsuri şi cărora nu mai ştiam ce titluri să le mai dau. In adevăr, cartea d-lui Hăjdău este ştiut că poartă numele de *Istoria critică a Românilor,* critica întâi care am făcut-o putea să fie întitulată *critica Istoriei critice a Românilor.* D. Tocilescu îmi răspunde. Lucrarea sa .merita

să aibă titlul de : *Critica criticei a istoriei critice a Românilor.* Dar eu am replicat şi la această critică şi atunci replica mea putea să fie întitulată : *răspuns la critica criticei a istoriei critice a Românilor.*

De acest lucru mi-aduc aminte că făcea mare haz d. Iacob Negruţi. In fine polemica înveninându-se tot mai tare, eu mă supăr cu desăvârşire şi atunci fac un articol general : *Cum să scrie istoria la noi* în care pun pe toţi adversarii mei, cu d. Hăjdău în frunte, cu d. Ureche, Tocilescu la un loc, bătându-mi joc fără nici-o menajare.

In această luptă d. Maiorescu mai avea de luptător pe Vasile Tassu. In adevăr în *Contimporanul* d. Nacu publicase un studiu întitulat : *Principii elementare de dreptul privat Român.* Imediat Tassu, care era judecător la tribunal se agăţă de articol criticându-1. Un alt colaborator dela *Revista Contimporană* d. Gheorghe Senina, publicase: *Studii asupra condiţiei fermei in dreptul vechiu şi modern.* Imediat un junimist, d. Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casaţie îi răspunde bătându-şi joc.

Despre toate aceste* voiu vorbi mai la vale, căci sunt foarte interesante şi caracterisează epoca de acum 30 de ani.

Vorbesc aici numai de fazele principale ale bătăliei între noi cei de la Iaşi şi cei de la Bucureşti, cât despre hărţueli, apoi acele erau la fiecare număr aproape.

Aşa la *Revista Contimporană* d. Laurian era însărcinat cu tabletele bibliografice. Lovitura care i-o adusese d. Maiorescu îl ustura încă, dar probabil că d. Laurian simţea de pe atunci dreptatea criticilor în ftînd a d-lui Maiorescu precum şi sănătatea literară a direcţiei nouă. Apoi om cult şi delicat cum era, nu putea să nu recunoască

meritele d-lui Maiorescu, mai ales că amândoi sunt de origină transilvăneană. De aceea d. Laurian nu ataca pe d. Maiorescu, în schimb îşi aruncă ponosul pe noi ceilalţi mai mititei, pe care ne tratează ca vai de capul nostru. Aşa într'un număr al revistei, o dare de seamă începe astfel. „In *Convorbirile literare* întâlnim pe lângă d-nii Negruţi şi Panu, *destul de bine cunoscuţi cititorilor noştri,* un studiu asupra Maghiarilor, de d. Slavici şi traducerea unei bucăţi presupusă din Virgil".

Destul de bine cunoscuţi cititorilor noştri! Era o ironie suverană la adresa d-lui Negruţi şi a mea. Ce voiţi, eram în stare de război, la război totul este permis. Dar cum timpul aduce o mulţime de revirimente! îndată ce d. Maiorescu se strămută în Bucureşti şi deschide un cerc literar *Junimea de la Bucureşti,* cine credeţi că ia paite printre cei întîi? Simpaticul d. Laurian, ba mai mult, din junimist literar deveni junimist politic, unul din cei mai distinşi şi este şi astăzi. Atunci însă notiţa bibliografică să ocupă de *Studiul asupra Maghiarilor* a d-lui Slavici pe care îl maltratează grozav. Apoi tot acolo găsim aluzii îndepărtate, să vorbeşte despre francmasoni şi. alte înţepături la adresa *Junimei.*

V

Răspunsul d-lui Ureche, la Beţia de cuvinte

Acum să iau pe rând toate cele indicate mai sus, intrând în detaliuri şi să încep cu răspunsul d-lui Ureche întitulat *Noua direcţie din Iaşi.*

Bietul d. Ureche era o natură foarte complexă, desigur că nu era lipsit de talent şi desigur că a lăsat în urma sa lucruri foarte interesante şi

foarte instructive, dar nu acele cărora el le dădea valoare, ci altora la care poate ca valoare nu le atribuia nici una.

Aşa desigur cea mai însemnată lucrare a sa e publicaţia cu ocazia cursului ce făcea la Universitate a documentelor foarte numeroase din veacul al XVIiI-lea şi dela începutul veacului al XlX-lea. Din acele numeroase volume poţi vedea ca într'o oglindă istoria economică, financiară, socială, culturală, etc, a Românilor. Până la Ureche lipsea toată această parte căci documentele publicate împrăştiate precum şi acele din *Uricarul* lui Codrescu nu erau suficiente.

Dar când era vorba de a închega faptele, de a le critica şi a-şi da părerea, nu ştiu cum se face, dar totdeauna concluziile sale erau greşite. Ureche era un mare patriot, patriot în sensul himeîic, utopic, fantastic. El voia să facă din Români poporul cel mai mare, cel mai victorios, cel mai cult, cel mai literat, cu trecutul cel mai strălucit şi cu aspiraţiile cele mai nemărginite. Nenorocirea că toate aceste năzuinţi ale înflăcăratului său patriotism, avea pretenţia ca să le documenteze, să le dovedească că sunt în realitate,«că au existat, şi atunci vă puteţi închipui în ce situaţie se punea servindu-se de un material mic şi modest pentru a dovedi lucruri mari, mai mult decât mari, grandioase. Acest defect capital în concepţia ce-şi face despre Români îi joacă tot felul de feste literare şi istorice, de care cei dela *Convorbiri,* în frunte cu d. Maiorescu profitară pentru a-şi bate joc. A, dacă d. Ureche ar fi fost poet lucrul s'ar fi schimbat, dacă el ar fi pus în poezii şi poeme aspiraţiile lui patriotice şi ar fi spus în versuri ceeace a scris ca istoric, nimeni n'ar fi avut de zis nimic, dar când pretinzi că faci istorie şi în realitate faci fantazie, evident că lucrul nu merge.

Dar ia să mă ocup de răspunsul d-lui Ureche, *Noua direcţie din Iaşi.*

D. Maiorescu în *Beţia de cuvinte* dovedea lui Ureche că ceeace Pantazi Ghica făcea în nuvelele sale, cellalt făcea în istorie. într'un studiu asupra lui Miron Costin, cronicarul nostru este comparat cu cei mai mari istorici moderni, cronicarii contimporani din alte ţări nu se pot compara cu el. Iată un pasaj :

„Nu, oricât am putea supăra vre-unul din acele „spirite—de care altă dată râdeam, pe care azi „le deplângem — spirite pururea gata a deprecia „ce este românesc — nu, repetim, Miron Costin „nu este Willeharduin, nici sire de Joinville, „Froissart, Filip de Comines, el nu este Olan- „gro Morales, Zurita, Sarivay, Montaner, Mariana „Moncada ; nu este asemenea autorul cronicelor „de Neapoli, nici Villan'i; „nu este a *fortiori,* asemenea ca catalogării de „date şi Domni ai Germaniei feudale... *Miron Costin* este în fond *„istoric!".*

Beţia de cuvinte era vădită.

D. Ureche avea o formă deosebită de a se manifesta, avea slăbiciunea de a cita -şiruri întregi de nume proprii fără nici-o distincţie po-« trivit sau nepotrivit, aruncând pe deasupra diferite aprecieri umflate patriotice. Era genul şcoalei vechi întrebuinţat de Sion, Bolintineanu, Aricescu, etc, însă fiindcă Ureche era om cult, mult mai cult decât toţi aceştia, apoi la dânsul se trăda slăbiciunea prin citare de nume proprii de autor.

Noi făceam mare haz la *Junimea* de aceasta slăbiciune a regretatului Ureche, de alminterelea mania citaţiilor era pe atunci la ordinea zilei, era o adevărată boală, există şi astăzi, însă într'o măsură mai moderată. Pe atunci un scriitor care n'ar fi citat într'un studiu măcar 20 de autori era

un ignorant, s'ar fi crezut compromis în ochii poblicului. Şi dacă citaţiile erau făcute numai într'o singură limbă lucru era foarte jignitor. Un autor care se respecta trebuie să citeze cel puţin în trei limbi. A! dacă el putea în patru sau în cinci era idealul. Cel care introdusese întâi la modă citaţiile a fost d. Hăjdău. Cunoscând mai multe limbi, el putea să citeze în patru sau în cinci, şi-şi plătea acest lux. In polemica pe care am avut'o cu d-sa, l'am urmărit de aproape şi pe acest teren, se înţelege că nu l'am prins cu citaţii nepotrivite, cum d. Maiorescu se va vedea că-l prinsese pe Ureche, dar de multe ori constatam că citaţia din autori era de prisos, ea nespunând nimica concludent, prin urmare citaţia era numai ca să figureze în josul paginei un autor străin. Altă dată d. Hăjdău traducând, dădea un înţeles forţat textului pentru ca să îi serve susţinerile sale.

De la d. Hăjdău s'a molipsit, cum spun, multă lume cu boala citaţiilor după cum elevul său de pe atunci d. Tocilescu. Dar de, nu era tot una.

Dar să vin la citaţiile lui Ureche. Cele mai multe erau deplorabile. Această manie este germană, dacă manie este, dar când o împrumuţi, trebue s'o împrumuţi în întregimea ei. Apoi este cunoscut că savanţii germani, precum de alminterelea toţi savanţii occidentali sunt de o scrupulozitate şi acurateţa rară în citaţiile lor, cunosc perfect pe autorul care-l citează şi nu se înşală nici asupra datei, nici asupra epocei, acest lucru este dealminterelea elementar. Ureche probabil, sau scria repede şi nu avea timp să controleze, sau credea pe public absolut ignorant, incapabil de a-l controla la rândul său, căci alminterelea nu-mi explic citaţiile pe dos şi erorile. In tot cazul dovedea că niciodată n'a fost familiar cu autorii pe care-i cita, căci chiar din memorie nu i-ar fi citat pe dos. Aşa mi se

întâmplă foarte des să am nevoe de părerea unui autor, nu l-am citit de mult şi nu sunt sigur de părerea lui. In acest caz sau îl iau din nou dacă am vreme, sau când nu sunt sigur nu afirm, ci mă mărginesc a face rezerve în caz de neexactitate.

La Ureche lucrul nu era aşa, şi aceasta făcea ca acel om, care poseda foarte multe cunoştinţi să se preteze la critică şi câte odată la ridicol chiar. De multe ori la *Junimea* când ne adunam unul din noi venea cu o noutate, noutatea era un articol sau vre-o conferinţă a lui Ureche.

— Ştiţi, striga el, am ceva nou.

— Ceva de Ureche? întrebam noi.

— Da, răspundea.

— Bravo, strigam cu toţii în cor.

Eram foarte siguri că vom găsi ceva.

In *Beţia de cuvinte* d. Maiorescu într'un articol scurt, *Miron Costin,* găsise o mulţime de juvâeruri. Aşa Ureche cita apropo de curtea lui Atila pe Amianus Marcelinus.

Dacă Ureche ar fi căutat să controleze, înainte de a-şi plăti luxul acelei citaţii, ar fi aflat că acel istoric murise de mult, mult înainte de domnia lui Atila, era o chestie de dicţionar. Mai departe Ureche afirma că cu Voltaire se născu istoria cu caracter filosofic, abia în veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea. D. Maiorescu îi arătă că la sfârşitul veacului al XVII-lea Voltaire era numai de 6 ani, lucru ce ar fi putut să ştie şi d. Ureche, deschizând un dicţionar. Aceste lucruri aveţi să-mi ziceţi că sunt mici, neînsemnate; evident că da, dar când ele sunt scrise de un profesor de Universitate şi încă un profesor de istorie, atunci bine înţeles că lucrul se schimbă şi Ureche era profesor de istorie la Universitatea din Bucureşti.

Mi-aduc aminte geneza criticei d-lui Maiorescu în această privinţă. într'o seară vine d-sa la *Junimea* şi aşa tam-ni-sam ne întreabă pe toţi:

— Când s'a născut Voltaire? Cine ştie exact când s'a născut Voltaire.

l'am răspuns fie care aproximativ pe la sfârşitul veacului al XVII-lea, fără a ştie natural exact nimenea anul. Atunci d. Pogor se scoală repede, aduce un dicţionar, mi se pare marele dicţionar de conversaţii, şi precisează data de 1694.

— Dar de ce te interesezi .1 întreabă d. Pogor?

— De nimic, răspunde.

— Dar Amian Marcelin când moare?

Aici se înţelege că era cu neputinţă să răspundem, atâta am putut pe din afară preciza noi istoricii că el a trăit în veacul al IV-lea.

D. Pogor caută din nou în dicţionar şi vede că acela a murit cam pe la 390.

D. Maiorescu zâmbea pieptănându-şi barbişonul.

— Are ceva Titus, striga d. Pogor de face asemenea întrebări, mi-se pare că lucrul miroase a Ureche.

Aici d. Maiorescu începu să râdă, dar nu ne făcu nici o destăinuire. Numai când a venit săptămâna viitoare şi ne-a citit *Beţia de cuvinte,* numai atunci am înţeles sensul întrebărilor de mai sus.

încă odată, foarte curios om era bietul Ureche. Să profiţi de ocazia unui studiu asupra lui Miron Costin pentru ca să cauţi a-ţi desfăşura erudiţia şi în loc să o arăţi, să dovedeşti din contră că nu eşti familiar cu autorii pe care ii citezi, este o aventură foarte, foarte displăcută. Aşa, tot în acel studiu Ureche mai scria uimătoarele: „Miron Costin este deja istoricul care întreabă la fapte cauzele lor, şi la cauzeje cunoaşte o ordine, un sistem oarecare ca Vico, Leimnitz, Descartes, Rothech, Canton, Thierry."

Ce o fi căutând, să întreabă d. Maiorescu, printre istorici Vico, Rothech, Canton şi Thierry, filosofii Leimnitz şi Descartes?

Şi cum să nu facem haz noi la *Junimea* de asemenea lucruri ?

La publicarea *Beţiei de cuvinte* Ureche se supără foc şi se hotărăşte să răspundă. Răspunsul îl publică în mai multe fascicole din *Contimporanul* pe când el putea să fie redus la cîteva pagini. Ce-i reproşa d. Maiorescu în critica sa ? Că nu ştie ce spune, şi anume: că Amian Marcelin era mort de mult, înainte de domnia lui Atila, că Voltaire nu putea sg inaugureze istoria cu caracter filosofic în veacul al XVII, fiindcă la sfîrşitul acelui veac era numai de 6 ani, că este o glumă a-l face pe Miron Costin superior lui Commines şi lui Froissart, lui Vilany. etc, etc, şi că a-l face egalul lui Vico, Canton şi Thierry, gluma întrece orice margini. Aceasta era tema discuţiei, cu aceasta trebuia să se ocupe în răspunsul său. Ei bine, Ureche în această privinţă nu răspunde nimic, absolut nimic, fiindcă n'avea de răspuns nimic, recunoştea prin aceasta că critica d-lui Maiorescu era dreaptă, recunoştea că s'a înşelat când făcea pe Amian Marcelin istoricul curţei lui Atila, recunoştea chiar că Domnul de Voltaire, pe care numai toată lumea îl putea întrece în spirit, chiar el, nu putea să facă un tractat de filosofie istorică la vrâsta de şase ani. Recunoştea în fine toate.

Apoi atunci la ce răspundea ? Răspundea pur şi simplu ca să-l ia şi el la răfuială pe d. Maiorescu.

In adevăr, în privinţa beţiei de cuvinte, zicpa numai atâta că hohotul de râs dela *Junimea* provocat de articolul *Beţia de cuvinte,* incalificabilă diatribă, a ajuns până Ia Bucureşti pe aripa *ecoului intrigant* şi apoi adăugia : „Să fie oare hohotul acesta al omului sincer convins de • eroarea groaznică, care crede că a servit ţara şi naţiunea continuând a umbla în calea în care

Românimea a intrat dela 1821, sau este râsul nefericitului care nu-şi poate da seamă de nimic şi râde fiindcă vede-râzând?"

Răspuns lamentabil, pe care noi la *Junimea* l'am exploatat din nou în defavorul lui Ureche, căci Ureche îşi mărturisea greşelile. El nu răspundea „nu am greşit" dar el zicea că făcând erorile cu Amian Marcelin şi cu Voltaire înţelege a-şi servi ţara şi naţiunea şi când adăugia : „că pe calea în care Românimea a intrat dela 1821" însemna că face şi el cum făcuse toţi scriitorii dela 1821 încoace, oarecum amesteca pe toţi afirmând că toţi au făcut ca dânsul. Ceeace era şi o eroare şi o prezumţie, căci cu privire la istorie rar vei găsi în cronologia lui Şincai erori grosolane, nu vei găsi aproape de loc în Bălcescu, nici în Laurian; cum am mai arătat toţi aceştia erau adevăraţi savanţi cu o erudiţie foarte îngrijită şi foarte meticuloasă. N'ai să prinzi pe vre-unul din aceştia cu citaţii neexacte sau strămutând pe oameni dintr'un veac în altul. Ceeace era greşit la aceia — exceptând pe Bălcescu — era concepţia istorică, era modul de a comenta şi interpreta faptele. Prin urmare Ureche nu avea dreptate când se punea la adăpostul predecesorilor săi.

Acest subiect a făcut la *Junimea,* ţiu foarte bine mfnte, obiectul discuţiei unei întregi seri. Mulţi, între care d. Pogor, afirma că Ureche are dreptate, că el face ceeace făcuse toţi înaintea lui, că reaua credinţă a domnit înainte şi lipsa de orice critică. Aceste lucruri însă noi, cei trei Români, le-am contestat cu energie, adică Lambrior, Tasu si eu. Lambrior în special, care de natura lui era tăcut, devenea foarte locace când ceva îl stimula, a luat o foarte vie parte la discuţie.

— Nu confundaţi, zicea el, reaua credinţă în a interpreta faptele cu ignoranţa faptelor, nu confundaţi lipsa de orice spirit critic cu pospăiala de erudiţi şi cu citarea fantastică de nume de autor. Un Şincai, un Laurian, cunosc perfect faptele, datele şi epocele ; un Petre Maior ştie când a trăit Amian Marcelin şi nu-l confundă cu Priscus; Bălcescu are lucrări ireproşabile din punct de vedere al erudiţiei. Prin urmare când un farsor ca Ureche pretinde că lucrează în ogorul Românimei cu elucrubaţiile lui, este o îndrăzneală de a se pune în dosul oamenilor care au citit zi şi noapte şi care cunoşteau perfect lucrurile despre care vorbim.

VI

Un lung intermezzo

Dar înainte de a mă ocupa cum răspunde d. Ureche, sarcasmelor d-lui Maiorescu, simt nevoe de a aşterne pe hârtie reflecţii care îmi debordează creerul şi inima. Cititorii să mă erte de acest lung intermezzo.

De această slăbiciune inerentă scriirei amintirilor, natural că nu pot scăpa nici eu şi cu plăcere caut astăzi ca să iau o revanşă asupra oamenilor şi lucrurilor pe care le-am văzut, de vreme ce atunci nu am putut să'mi spun totdeauna sau cu toată libertatea, părerea.

In adevăr, când am intrat la *Junimea* eram tânăr de tot, societatea era în plină înflorire, ea era dominată de oameni de valoare, care deja jucau un rol mare nu numai în literatură dar şi în societate. îmi aduc aminte cum la întâia şedinţă a *Junimei* am intrat modest şi timid căutând să fac cât mai puţin zgomot cu paşii mei, să atrag cât mai puţin atenţia societăţei unde intram.

Aerul liber, conversaţia zgomotoasă, tonul ze-

flemist, dialoguri vii şi incisive, atmosfera obicinuită *Junimei* nu erau de loc încurajatoare pentru un debutant, pentru un neofit. Din contră, celui care venea întâiaşi dată la *Junimea,* când se vedea într'un mijloc aşa de zgomotos şi de liber, câțiva dominând pe ceilalți la care nu făceau nici atenție, impresia îi era displăcută, îi se părea că nu-i la locul lui şi că o asemenea societate nu poate să fie serioasă, în tot cazul îl făcea mai timid de cât era şi îl lipsea de puținul curaj cu care intrase. De aceea foarte mulți au venit, cum am spus, au fost introduşi odată la *Junimea,* fără să mai revină a doua oară. La *Junimea* era un catalog pentru aceste persoane, el se compunea din un lung şir de nume, de oameni care veniseră numai o singură dată la o şedință şi nu se mai reîntoarseră. Pentru ce? Pentru că societatea nu'i plăcuse de loc. Toți aceşti oameni îşi făcuseră de mai 'nainte o idee alta de *Junimea.* Când veneau însă şi vedeau că e contrariul de ce îşi închipuiau, că operile care le citeau erau sfâşiate fără jenă, iar autorii lor zeflemisiți, când vedeau că nimeni nu se ocupă de persoana lor, că nimeni nu să adresează la ei măcar de politeță, că pot să se ducă fără ca cine-va să-i oprească, că nu pot să se amestece în discuții, ele fiind tumultoase şi cu un caracter de multe ori deasupra cunoştințelor lor, ei aşteptau în mod penibil ora convenabilă spre a se putea retrage pentru a nu mai veni niciodată. Dintre aceştia mulți au devenit duşmanii *Junimei,* amorul lor propriu era rănit, mai întâiu pentru indiferența cu care fuseseră tratați şi al doilea pentru neputința care o simțiseră de a se amesteca în discuțiile *Junimei.* De aceea când vedeam pe un nou venit, noi cei vechi îl observam şi-l studiam iar după ce pleca apoi ne întrebam unul pe altul.

— Oare acesta are să mai vină?

La care întrebare d-nu Iacob Negrutzi răspundea:

— Pe cât l'am văzut nu cred să mai vină. Am să-l pun şi pe acesta desigur pe lista celor care vin la *Junimea* să încerce marea cu degetul. Se întâmpla însă ca noul venit să apară şi la şedința a doua. Atunci toți zâmbeam şi ne ziceam încet:

— Acesta rămâne membru, acesta are să vină totdeauna.

Şi în adevăr, cine venea la *Junimea* a doua oară, apoi venea regulat totdeauna. Rar se întâmpla ca cineva să vină de două ori şi apoi să nu mai vină. Prima impresie decidea totul, din seara întâia noul venit se decidea.

Când am venit eu, în prima seară a fost o îndoială, — mi s'a spus pe urmă — dacă voiu mai veni şi a doua oară. Eram cunoscut ca fracționist cu idei naționaliste, combătusem chiar *Junimea.* Situația mea a fost însă mai uşoară în prima seară, fiindcă cunoşteam mulți junimişti profesori, de aceea când am reapărut şi la a doua şedință, d-l Iacob Negrutzi n'a putut să se împedice de a-mi spune:

— Va să zică ai să fi de ai noştri?

Poți să vezi acum că *Junimea* nu este aşa cum se vorbeşte de dânsa.

Jena însă naturală poziției mele şi vârstei mele tinere, a continuat încă mult timp a-mi împedica activitatea şi libera exprimare a gândirei. Tocmai peste vre-o doi ani am devenit bătrân junimist căci şi aici era o tradiție: nu puteai să ai pretenția de a fi junimist serios dacă n-ai luat parte cel puțin într'un an la banchetul aniversarei *Junimei,* căci nu se putea concepe un junimist fără tradiție, şi ce titluri putea să aibe cineva dacă nu asistase măcar la un banchet de aniversar?

Şi acum revin la observația care am făcut'o la

început. Ziceam că povestitorul îşi ia oare-cum o revanşă în contra oamenilor şi lucrurilor cu ocazia povestirei. In adevăr, la început timid, veneam la *Junimea,* mă puneam într'un colţ pe lângă membrii pe cari îi cunoşteam, tăceam şi ascultam discuţiile fără să îndrăznesc a mă amesteca în ele, cel mult făceam în acel colţ un alt mic cerc în care ne spuneam încet impresiile, combăteam la ureche pe cei ce discutau, criticam operile ce citeau dar nu îndrăzneam ca să ridicăm glasul. Câte odată d-l Pogor care ne observa ne zicea:

— Dar ce complotează acolo cei trei Români?

Iar d-l Maiorescu foarte rar îşi întorcea faţa spre colţul unde eram.

înţelege ori cine însă că eu gândeam în mine, aveam păreri, criticam sau aprobam cele ce vedeam, de multe ori aveam mare dorinţă ca să mă amestec în discuţie şi să combat pe vorbitor, eram însă jenat şi preferam să tac.

Ei bine, astăzi în aceste amintiri, îmi iau şi eu revanşa. Multe lucruri am observat din colţişorul meu, acuma le spun. Multe lucruri nu mi-au plăcut, multe teorii mi se păreau absurde, acum le critic. Este dreptul meu ca scriitor al amintirilor să usez de dânsul şi usez cu plăcere căci fondul Ia acea societate a fost excelent şi oamenii preţioşi.

Mă întâlnesc cu mulţi, cari citesc aceste amintiri şi îmi vorbesc cu entusiasm de activitatea *Junimei* şi de valoarea membrilor ei principali şi 'mi adaugă:

— Ce timpuri frumoase, câtă activitate intelectuală, astăzi asemenea lucruri nu se mai pot, o a doua societate *Junimea* nu se mai poate înfiinţa.

Au dreptate cei ce îmi vorbesc astfel, dar nu în sensul cum cred ei, ci într'un sens mai larg, mai complex, căruia e nevoie să mă explic. Evident, că o altă societate ca *Junimea* nu se mai

poate crea, dar pentru ce? Oare fiindcă oamenii care o compuneau, erau de aşa mare valoare încât n'a mai fost pe urmă, nici nu vor mai fi? De loc? Mai întâi membrii principali ai *Junimei,* din fericire trăesc şi aztăzi, d-nii Maiorescu, Carp, Pogor, Iacob Negrutzi, Teodor Rosetti etc. etc. Alexandri a trăit şi el până acum câţiva ani; singurele perderi reale sunt: Eminescu, Conta, Lambrior. Pentru ce foştii junimişti care trăesc, s'au transformat în junimişti politici şi au pus pe planul al doilea ocupaţiile literare, iar unii au renunţat cu desăvârşire?

Adevărul este că împrejurările speciale a unei epoce crează situaţii literare, situaţii, care după ce acele împrejurări dispar sau să schimbă, numai pot continua nici ele, ci trebue să se schimbe sau să dispară şi ele.

împrejurările în care s'a înfiinţat *Junimea* erau cu totul speciale, speciale pentru atunci, şi mai speciale încă pentru Iaşi. Iată un oraş care încetează de a fi capitala Moldovei, prin urmare încetează de a mai fi un centru de activitate febrilă politic. El nu voia, şi cu drept cuvânt să renunţe la pretenţia de a rămâne tot întâia capitală, din punct de vedere intelectual, şi această pretenţie era foarte întemeiată. In to't timpul laşul a fost superior Bucureştului prin cultura lui şi printr'o clasă de boeri inteligenţi şi instruiţi. Superioritatea istorică a laşului faţă de Bucureştiul se poate uşor explica.

E destul să spun că Bucureştiul era vecin cu Bulgarii şi Turcii, iar la Nord în Moldova eram vecini cu Polonii, unul din cele mai culte popoare de pe atunci.

Astăzi literatura este mult mai răspândită; este un public cititor poate de douăzeci de ori mai numeros, decât cel de acum treizeci de ani, iar cei care se dau la cultul literilor şi al artelor, se

poate evalua poate la de o sută de ori mai mare, de cât micul cenaclu literar, care constituia toată bogăţia pe acest teren al ţărei. Şi cu toate acestea, din această mişcare foarte onorabilă în care s'au distins mulţi poeţi de talent, nici unul n'a ajuns la înălţimile lui Eminescu, ba chiar a lui Alexandri, sau chiar Bolintineanu, cu toate că din aceştia unii au tot atât talent ca şi Alexandri şi desigur mai mult de cât Bolintineanu.

Care e cauza ? Sunt două după mine, principale, întâia am amintit-o în treacăt mai sus: cu cât cultul literilor se răspândeşte mai mult, nivelul mijlociu evident că se ridică, fiindcă selecţiunea se face dintr'un număr mai mare de colaboratori, dar somităţile devin mai rare şi o asemenea situaţie literară nu poate să ţină comparaţia cu aceea a unei mişcări intensive, din care talentele mari se ridică la înălţimi uimitoare.

Mă explic. Când imperiul Roman este pătruns până în sânul lui de popoarele zise barbare, de Germani, Mongoli, Slavi, etc, civilizaţia romană, restrânsă relativ pe un foarte îngust spaţiu, ajunsese la culmea perfecţiei, căci ea rezuma în sine şi civilizaţia greacă. Ordinea politică şi socială fu răsturnată din fundament, să creeară state nouă cu o organizaţie nouă socială şi politică. Care a fost rezultatul acestei răsturnări sociale ? Cultura şi civilizaţia au câştigat în întindere, luate în mijlociu ; toate acele popoare barbare, care înfiinţară state, adoptară o civilizaţie, prin urmare după căderea imperiului Roman era mai multă lume în care se infiltrase vechea civilizaţie de cât sub cea mai strălucită epocă romană.

Perzând Iaşul direcţia politică, Ieşenii culţi se baricadează în superioritatea lor intelectuală şi culturală, de voe de nevoe privesc cu dispreţ la noua fază socială, în care frământările politice aşa de meschine, jucau rolul principal; ei se dedau culturei spiritului ca o protestare în contra ocupaţiei vulgare politice.

Mai era ceva. Desigur că Iaşul fusese rănit când se văzuse decapitat politiceşte. Mult timp Moldovenii nu pot uita lovirea ; Ieşenii hrănesc în contra Bucureştenilor, un fel de indiferenţă superioară şi un fel de dispreţ intelectual pentru noua capitală.

Aceste împrejurări sunt proprii pentru înfiinţarea unei societăţi literare din care politica să fie exclusă şi în care cultul literaturei, a artei şi a ştiinţei să fie singura preocupare. Această societate atrage în mod natural toate spiritele de elită, toţi studioşii, care în oraşul mort politiceşte, chiar dacă ar fi voit, nu puteau să-şi întrebuinţeze timpul liber, la ceva mai cu folos.

La aceste împrejurări se datoreşte înfiinţarea *Junimei* şi aceasta este secretul succesului ei.

Aceasta cu privire la împrejurările sociale Iaşului.

Să vedem cele cu privirea ţărei.

In ţară, alta era situaţia cultivărei literaturei, mişcarea era mică şi ca să zic aşa, canalizată.

Afară de câţiva prozatori şi poeţi cunoscuţi, încolo încercările erau rare şi timide. Cultura nefiind răspândită cum este astăzi, era natural ca cei care căutau să se improviseze poeţi, să fie tineri absolut fără nici-o pregătire, căci de... proverbul spune că poetul se naşte. S'o fi născând poetul într'un cerc îngust de viaţă şi într'un mijloc primitiv de traiu, dar e cam greu să te naşti poet într'un oraş cult sau într'o ţară cultă şi s'ajungi la o reputaţie oarecare fără nici-o preparare tehnică şi educativă.

Arătaţi-mi în ziua de astăzi un mare poet, un om născut poet, care să fi ajuns la celebritate, fără o cultură prealabilă ? Acum 30 de ani, poeţii şi prozatorii, aş putea zice că se împarţeau

în două O parte, oameni culți, în număr foarte restrâns, a căror lucrări însemna ceva, prin talent, şi altă parte compusă din oameni inculți cu pretenții de poeți, a căror lucrări erau adevărate elucubrații copilăreşti.

Fiindcă mişcarea literară era restrânsă, era natural ca ea să atragă întreaga atenție publică.

Din ce se compunea publicul ? Publicul se compunea şi el dintr'o pătură de elită mărginită, care se interesa de mişcarea literară, dar se interesa serios, aproape cu pasiune.

Fiind deci, un cerc restrâns de literatori în țară şi altul tot aşa de restrâns de cititori, dela sine se înțelege că tot ce se scria era remarcat; orice polemică interesa acel public de elită, aşa că o chestiune literară pe atunci, chiar de minimă importanță pasiona publicul, de care am vorbit, într'un mare, foarte mare grad. Aşa se explică de ce *Convorbirile literare* erau căutate şi citite, aşa se explică de ce cele mai mici polemici capătă o proporție mare în ochii opiniei publice-şi chiar deveneau evenimente literare. Un exemplu : *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu a avut un efect mare. Este adevărat că în fond d. Maiorescu critica o întreagă şcoală literară, în fapt însă îşi bătea joc de trei sau patru colaboratori dela *Revista contimporană.* Aşa, el prindea pe răposatul Ureche cu câteva inexactități de dată şi îl arăta ca confundând pe pictori cu sculptori, şi pe istorici cu filosofi; constata la Pantazi Ghica o bolnăvicioasă întrebuințare de non-sensuri, de adjective, de calificative ridicule şi atâta tot. Aceste lucruri interesa pe atunci publicul; de aici începutul unei polemici care a durat trei ani.

Pe atunci când un profesor de Universitate scria „hune munus" în loc de „hoc munus" era un râs general.

Astăzi asemenea lucruri trec aproape neobservate.

Când un deputat la tribună zice : „dați-mi domnilor, le quart d'heure de Rabelais în loc de, le quart d'heure de grâce", lumea cel mult surâde. Când un gazetar într'un articol serios spune, că un mare om politica zis: „eu sunt şeful lor, deci trebue să-i urmez" pe când cine nu ştie că aceste cuvinte sunt o frază ironică într'o operă bufă, nimenea nu se scandalizează, cel mult o gazetă în care se găsesc literați, relevează această enormitate. Pentru ce ? Pentru că astăzi mişcarea literară e mult mai mare, mult mai răspândită. La ea colaborează şi chemați şi nechemați, dar judecată ca generalitate ea este mult superioară celei dela 1871 fără să atingă înălțimile rare ale unei personalități de atunci.

Acest lucru trebue explicat. In epoca de care vorbesc, cultura literară era restrânsă dar intensivă; aşi putea compara aceste două epoce cu cultura agricolă intensivă şi extensivă. Frământată numai de un număr restrâns de spirite, ea nu a produs, în genere vorbind, mult, a produs chiar lucruri mediocre, sau cu totul inferioare, însă din cauza elitei intelectuale care când se dădea la asemenea îndeletnicire, când a produs ceva bun, apoi acest bun a mers până la perfecție, căci acea epocă de lucrare intensivă literară a dat naştere la oameni ca Alexandri, Bolintineanu, Eminescu, creând chiar şi şcoli literare.

Dar dacă cultura şi civilizația câştigară în întindere, ea însă perdu în intensitate, căci nivelul ei vechiu căzu la o medie destul de joasă. Şi sub barbari se scrise şi se crea artă, dar toate aceste erau departe de a se putea asemăna cu producțiile impecabile a câtorva artişti şi scriitori din epoca de splendoare romană.

Aceasta este o lege socială absolut covârşitoare.

Extensitatea se face totdeauna pe socoteala intensitate*. De sigur că astăzi se scrie mai bine şi mai frumos de cât acum treizeci de ani. Rămân totdeauna plăcut surprins, de câte ori citesc poeziile unui debutant sau nuvelele unui începător, dar când le examinezi mai de aproape, vezi foarte multă îngrijire de stil, foarte fericită alegere de cuvinte, mult talent de ordine inferioară, dar ca concepţie, ca inspiraţie aproape numai imitaţie.

Care este păcatul literaturei actuale? Şi ce îi trebue ei să devină viguroasă şi fecundă? Păcatul ei este că ea nu trăeşte din propriile ei resurse, ci din spiritul şi inspiraţia celor din şcoala de acum trei-zeci de ani. Din generaţia tânără de poeţi nici unul nu a avut o aşa mare pesronalitate poetică, în cât să se desbrace de şcoala lui Eminescu pentru ca să creeze el una, eşită din originalitatea talentului.

Aceasta are ca consecvenţă o uniformitate aş putea zice o monotonie, când e vorba de concepţie şi execuţia lucrărei literare. De multe ori am luat în mână cu foarte multă bunăvoinţă, un volum al unui poet cu reputaţie. Citind am văzut multă osteneală, ba chiar mult talent, însă amândouă pe teme cunoscute, iar inspiraţia isvorând din procedeuri poetice care au ilustrat vechea şcoală.

Multe talenturi, multă valoare reală se perde în imitaţia unui om, al unei scoale, care şi a făcut traiul, prin urmare nu se poate continua la nesfârşit. Acest adevăr ar trebui să-l înţeleagă literatorii noştrţ şi să caute să se desbrace, cu violenţă chiar, de o mantie care pe umerile predecesorilor strălucea în fire de aur şi în diamante, iar pentru imitatori este o grea mantie de plumb.

Ca să fiu drept, este o şcoală, şcola poetului Macedonski, care singura se deosibeşte.

Aceste observaţii mă duc departe, mult mai departe de cât ar trebui. Voiu căuta să mă mărginesc, totuşi nu pot, fără ca să abordez o chestie de literatură şi artă cu un caracier mai superior.

Sunt foarte mulţi specialişti şi cunoscători în materie, care au judecăţi exclusive şi absolute.

Aşa, unii admiră şi susţin că, sculptura a atins în Grecia antică culmea prefecţiunei şi că de atunci încoace este în vădită decadenţă; alţii, sunt partizanii picturei Renaşterei, pentru care sunt in stare să sacrifice întreaga mişcare picturală modernă. Acelaş lucru cu arhitectura, ba chiar cu literatura. Pentru aceşti absolutişti, argumentarea e foarte uşoară. Ei te întreabă: există astăzi un sculptor care să facă un *Venus de Milo,* sau un *gladiator combătând,* există un pictor care să refacă *o sfântă familie* a lui Raphael? Ei bine, tot ei răspund, nu; asemenea bucăţi sunt neîntrecute, ele sunt perfecţia însuşi şi neimitabile.

Ia să discutăm puţin această chestie. Evident, că nici un sculptor nu mai poate să producă un *Venus de Milo,* evident că orice pictor, cel mai genial modern, nu va putea să produeă *o sfântă familie* a lui Raphael; imitaţii câte voeşti. *Venus de Milo* a fost refăcută ca simple copii în toate felurile, iar după tablourile lui Raphael s'a scos atâtea copii, în cât s'ar putea umplea cu dânsele galerii de kilometre şi kilometre.

Dar chestia nu se p'une aşa, şi mai cu seamă nu se poate trage concluzii, pusă chestia ast-fel. Nu urmează că dacă sculptura antică si pictura Renaşterei au atins perfecţiunile artei, nu urmează zic, de aici că toată arta de atunci încoace este în decadenţă. In decadenţă a fost sculptura şi pictura, dar ştiţi cât timp? Căt timp pictorii şi sculptorii au persistat în a vedea idealul în sculptura antică şi în pictura din veacul al 16-lea şi al 17-lea căutând exclusiv să imiteze acea artă şi neputând concepe alt-fel arta, de cât sub formele artei anterioare.

într'o epocă, arta poate să ajungă la cele mai grandioase înălţimi. Ca lucrare artistică ea rămâne pentru totdeauna ca model, însă de imitaţie în cele mai multe cazuri nu. Ori ce ar face un sculptor modern, nici o dată nu va reuşi ca să se pună în sufletul sculptorului care a creat pe *Venus de Milo,* căci îi despărţesc pe unul de altul, sutele ba chiar miile de ani şi că îi va fi totdeauna imposibil să se desbrace de personalitatea sa modernă, de societatea în mijlocul căreia trăeşte, după cum îi va fi tot aşa de imposibil ca să se pună în carnea şi oasele unui cetăţean grec, trăind într'o societate cu totul deosebită de a noastră. Acelaş lucru cu pictura, acelaş lucru cu ori-ce imitaţie.

Arta şi literatura modernă au ajuns şi ele la înălţimi vertiginoase, şi ele au clasicii, şi ele au înfiinţat şcoli, când însă? Când oameni cu talent original au căutat să se inspire din propria lor personalitate, din mijlocul social în care trăesc, admirând pe predecesori, însă ferindu-se de a le imita şcoala.

Se înţelege că nu trebue căzut în cealaltă extremitate. In artă trebue să fie lucruri imitate. Aceasta, chiar fără de voia artistului care nu se poate desbrăca de influenţa şcolii la care s'a format. Se înţelege că nu aprob căutarea originalităţii şi a originalului ctf orice preţ, aceasta nu mai este originalitate, este afectaţie, silinţa cu orice preţ de a te deosebi.

Vedeţi ce se petrece în Paris, Berlin etc, cu şcolile literare şi artistice. S'adună un număr de tineri chiar talentaţi să hotărâse să scrie, sau să picteze altminterelea de cât cum şcoala dominantă admite, căutând ca scrierile şi lucrările lor de artă să nu semene de loc cu nimic care s'ar apropia de vre'o şcoală existentă. Resultatul?

Resultatul este că vedem întemeindu-se pe asemenea baze şcoli literare şi artistice bizare care, înfruntă cu teoriile lor bunul simţ, care profesează cultul absurdului, şcoli născute nu din individualitatea puternică a artistului, ci din răutate, invidie, din dorinţa de a ajunge, de a parveni repede.

Şi la noi există o şcoală literară, care cam se aseamănă cu acele de care vorbesc, din străinătate.

Ei bine, departe de mine de a sfătui pe literaţii noştri ca să creeze, să inoveze, să înfiinţeze şcoli nouă numai pentru ca să nu se apropie de Eminescu sau Alexandri în compunerile lor. Dacă este să spun gândirea mea, apoi mai de grabă prefer să văd pe poeţii noştri mergând pe urma predecesorilor lor, de cât să-i văd apucând câmpii.

Este o observaţie foarte adevărată: predecesorii apasă pe umerile succesorilor, aşa de tare, în cât îi încovoiază. Un trecut bogat, este o sărăcie pentru cei care lucrează îu prezent. Acea lucrare a spiritului care se numeşte comparaţie e teribilă pentru cei actuali, nu numai la teatru cu privire la doi actori pe cari îi compari în acelaş rol ci şi în artă, în literatură, în politică, în toate. Se vor găsi totdeauna oameni pentru care un Alexandri va rămâne modelul perfect al poeziei, iar Eminescu geniul incarnat al profundităţei poetice.

Eu însă nu mă gândesc la asemenea oameni. Actualii, când au talent, pot lupta în bune condiţii cu predecesorii, li să cere ca să fie originali. Originalitatea de deosibeşte imediat nu numai de oameni mediocri, ci chiar de genii; eşti tu nu altul. Acest lucru aş dori.

Dar cer cititorilor ertare de aceste lungi digresii.

VII

Răspunsul D-lui Ureche

Am spus cum *Beţia de cuvinte,* articol scris cu mult umor, lucru care îi se întâmpla mai rar d-lui

Maiorescu, a ridicat o indignare generală în redacţia *Revistei Contimporane* şi în Bucureşti.

Răposatul Ureche nu putea să nu răspundă, fusese prea maltratat.

Şi aici o mică paranteză.

In genere atacul este mult mai uşor decât riposta. Când ataci, mai întâiu îţi alegi tu singur terenul, şi natural îţi alegi terenul cel mai tare pentru tine şi cauţi să loveşti în partea cea mai vulnerabilă- a acelui pe care-1 ataci; procedeul nu este tocmai echitabil, dar în fine când e vorba de bătălie, echitatea rămâne pe planul din urmă. Aşa când voeşti s'ataci un autor, 'ţi alegi lucrarea lui nu cea mai bună, ci cea mai slabă.

In al doilea rând, îţi dai tot timpul cât îl crezi de cuviinţă, pentru a premedita, prepara şi efectua atacul. In aceste condiţii adversarul se vede surprins, şi de atacul neaşteptat şi de terenul pe care e nevoit să se pună, fiindcă tu'l aduci pe acel teren.

In fine, el ne evoit să răspundă imediat, sau cât se poate de repede, căci un răspuns peste câteva luni, sau un an, nu mai este un răspuns.

Prin urmare, în genere la ripostă se cunoaşte tăria omului, acolo se vede promptitudinea şi siguranţa spiritului precum şi tăria cunoştinţelor. închid parantezuî.

Pe răposatul Ureche, d. Maiorescu în *Beţia de cuvinte* îl pusese într'o poziţie foarte inferioară, căci atacându'i ideile şi discutândui-le, '1 ridiculizase pur şi simplu.

Era deci o chestie de văzut, cum Ureche va răspunde şi pe ce teren se va pune.

Mărturisesc că noi de la *Junimea,* aşteptam cu nerăbdare, să vedem cum adversarii d-lui Maiorescu îi vor replica.

Când a început a apărea răspunsul d-lui Ureche, (căci el a continuat în mai multe numere din *Revista Contimporană)* efectul a fost deplorabil. D-nu Maiorescu avusese abilitatea şi spiritul de strategie ca să condenseze tot ce avea de spus, într'un singur articol, fără urmare în numărul viitor. Era o bucată de granit care cădea instantaneu pe capul celor de la *Revista Contimporană.*

Răposatul Ureche n'a sesizat acest procedeu de luptă, de la adversari, ci răspunsul său conţinea trei numere consecutive cu de două ori *va urma.*

Acum vă închipuiţi efectul; un om îţi dă o lovitură în cap de te culcă la pământ, tu te scoli, îţi aranjezi părul şi toaleta, şi apoi din lună în lună îl înjuri, sau îl scuturi de mânecă când îl întâlneşti.

Se potriveşte ?

Acest lucru face d. Ureche. D-sa ca să răspundă îl ia pe d-nu Maiorescu de la începutul activităţei sale literare, adică începe de la facerea lumei, când trebuia să o ia măcar de la potop, şi încă în ce mod ?

D. Maiorescu, pe când fusese director la liceul din Iaşi, publicase în *Anuarul* acelui liceu la 1863, o *disertaţiune asupra limbei latine.*

' N'am citit acea disertaţiune, dar după citaţiile ce a făcut cu acea ocazie Ureche din ea, probabil că într'ânsa se afla multe lucruri bune dar şi foarte multe mediocre sau contestabile.

• Ureche are nenorocita inspiraţie ca să voiască a judeca pe d. Maiorescu din 1873, *cap de şcoală literară,* din punct de vedere al principiilor generale, pe care acela le stabilise în disertaţia sa de la 1863 cu privjre la limba latină.

Era ceva copilăresc. Aşa Ureche se întreba de la început: *un cap de şcoală trebue să fie un caracter ?* Da răspundea.

Ia să vedem, continua, *ce este un caracter?* Şi ca răspuns, cita din *disertaţiunea asupra limbei latinei,* definiţia ce dădea d-nu Maiorescu,

despre caracter. Apoi, să mai întreba din nou: d-nul Maiorescu are un asemenea caracter? La care tot d-sa răspundea că, nu.

Şi atunci, îşi făcea ultima întrebare sie-însuşi: Ce fel de *cap de şcoală* este d-nu Maiorescu *care ii' are caracter,* chiar după definiţia d-sale?

Vă închipuiţi că aceasta numai era o polemică, era o parodie.

Dar când vă voiu spune felul cum bietul Ureche dovedea (?) că d-nu Maiorescu este *un om fără caracter!*

Ureche începe conform definiţiei adversarului să stabilească că *un caracter* înseamnă un om care nu-i *schimbăcios.*

In treacăt fie-zis, dacă definiţia d-lui Maiorescu despre caracter era aşa cum o arăta Ureche, era o definiţie care lăsa mult de dorit, căci caracterul nu se defineşte după shimbările pe care ţi-le impun împrejurările, ci el îşi imprimă stampila tuturor împrejurărilor.

Dar în fine aceasta este o ' chestie secundară. Ca să dovedească d-lui Maiorescu că n'are caracter, ne dădea un exemplu:

Dar chestia este prea nostimă ca să nu citez textual.

„Avem sub ochi *Anuarul,* ce a publicat Înl863, „—acum zece ani. In acest imprimat constatăm „opiniuni diametral opuse cu acele ce *Convorbirile* „şi diversele scrieri ale d-lui T. L. Maiorescu, de „atunci în coace manifesta în respectul scrierei „române .D. T. L. Maiorescu în *Anuarul* sau este „peutru *u,* pentru *ti* în loc *ţ:* Importanta studiului „etc. (pag. 18); pentru duplicaţiunea consunan- „telor: pentru *o* în loc de *oa:* pentru a scris când „cu *ă,* când cu *e* etc; după derivaţiune; pentru *„sunt* în loc de *sint;* pentru recunosc/za', adecă „înlocuirea lui *î* cu *e,* nu numai cu *i* etc; pentru „terminaţiunea *iă: viâ;* pentru terminaţiunea *ţiune* „eră nu *ţie...* etc. şi în fine pentru limba cea mai „plină de neologism, până a deveni obscură Ro- mânului".

Auziţi! d-nul Maiorescu om *fără caracter,* prin urmare nu poate să fie *cap de şcoală,* pentru că la 1863 era pentru *u* scurt, iar zece ani după aceea nu mai împărtăşea această părere.

Şi aşa mai departe.

Dar cu această ocazie se poate naşte o întrebare, cu *caracter* general mult mai serios. Mulţi citind aceste, pot să obiecteze că concluzia la care ajung, nu este dreaptă, de vreme ce, altceva este ironia şi altceva seriosul. D. Maiorescu în *Beţia de cuvinte,mamase* arma ironiei, pe când d. Ureche în răspunsul său, trata chestia in mod serios, şi se poate adăugi că ironia este trecătoare, dar un studiu serios rămâne. Cu alte cuvinte s'ar putea zice, că ironia nu probează nimic, de cât un lucru, că cel care o maniază are spirit, fără să aibe dreptate. Pe când zeflemisitul, cu toată dreptatea cauzei, fiind-că nu are spirit, poate să iasă invins dintr'o polemică.

VIII

Bustul poetului Serbănescu

Sunt nevoit să schimb iar rândul cam deşirat a acestor amintiri de vreme ce în momentele în care scriu să inaugurează în grădina Ateneului bustul poetului Serbănescu, de un grup de admiraţi. Serbănescu a fost colaboratorul de la început a *Convorbiri/or.*

Unul din poeţii cei mai fecunzi şi care a publicat regulat timp de şeapte ani gentilele sale poezii în *Convorbiri* a fost Serbănescu. El ţinea împreună cu Matilda-Cugler, recordul fecundităţei.

Nu-mi aduc aminte să fi văzut mai mult de

odată sau de două ori, pe Serbănescu la *Junimea,* probabil că profesiunea lui de militar îl reţinea în alte părţi. Când începe a scrie sau mai bine când începe a publica, era căpitan. • In fiecare an, la distanţe de câteva luni trimetea câte un pachet de poezii, rar trimetea una sau "două consecutiv, ci cel mult de două ori pe an trimetea însă şeapte sau opt.

Serbănescu -nu era gustat în mod deosebit de *Junimea,* fiindcă netrăind în acest cerc literar, vedeai îndată din poeziile sale, că nu este nici în tonul, nici în ideile junimiste. El era un junimist exotic şi poeziile sale se resimţeau de acest exotism căci nici ca concepţie, nici ca execuţie, nu purtau pecetia specială a *Junimei.*

Era Serbănescu poet? Desigur că da. El însă nu era un inovator, el a urmat tradiţia veche românească în poezie, cântând amorul şi iar amorul şi aproape vecinie amorul.

Aş putea zice că el se trage în linie dreaptă din poetul *Conache* care a cântat atât de mult în felul timpului său iubirea. Serbănescu este drăgălaş, totdeauna uşor, sentimentele lui sunt la suprafaţă, niciodată adânci.

Din acest punct aşi putea zice că Serbănescu este fără inspiraţie. Nicăeri nu vezi inspiraţie adâncă, convingere, căldura unui sentiment profund ; el cântă vecinie un singur subiect, femeea.

Pentru dânsa, mai cu seamă pentru zâmbetul şi ochii ei, găseşte expresii nesfârşit de variate ca să-i admire. Afară de femee nimic nu există în lume; orice durere, orice plăcere nu e mai tare de cât durerea şi bucuria ce-ţi inspiră o femee. Aş mai putea zice că Serbănescu este un poet *mignon,* care în versurile sale a curtenit, a linguşit, a exagerat admiraţia sa pentru femee.

Procedeul lui poetic este variat şi bogat; contrastul mai cu seamă este unul din mijloacele sale de a produce efect, comparaţiile sunt nemăsurat de exagerate. Când e vorba să-şi exprime iubirea el găseşte antiteze, el reduce lumea la un nimic faţă cu grandiositatea sentimentului său de iubire şi faţă cu femeea în care se rezumă toate plăcerile şi toate perfecţiunile naturei.

Ziceam mai sus că el e moştenitorul modernizat a lui *Conache;* aş putea poate cu mai multă dreptate, să spun că el este *Petrarca* român căci are în adevăr multe puncte de asemănare. *Petrarca* a cântat numai o singură femee, pe *Laura,* cu infinite variaţii de ton, pe o singură coardă a amorului, cât *Laura* a trăit. Acest lucru îl face şi Serbănescu. Nu ştiu dacă a cântat o singură femee ; eu cred că nu a cântat pe nici una, ci a cântat femeea dar cu aceiaşi persistenţă.

Poeziile sale sunt manierate, efectele preparate, versurile cizelate, artificialul se simţeşte şi cu toate aceste citite tare, ele sunt dulci la auz, dar autorul îţi lasă o impresiune nu atâta de poet, cât de un artist fabricator de versuri drăgălaşe.

Iată o poezie, una dintre cele d'ântâiu ale lui publicată în *Convorbiri literare* din 1869, care trădează de la început factura lui poetică şi mijloacele care îi vor servi în întreaga lui carieră.

Lacrima

Ah, în ochiul tău cel negru, cajs noapte fără luăn
Eu o lacrim'am zărit,
Şi pe geana ta cea brună,
Lunecând ea s'a oprit.

Ce înseamnă, copilă jună, ca şi o simţire nouă,
Acel ud mărgăritar,
Acel grăunte de rouă
Semnul dorului amar?

Lacrima e o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor:
Bătrân, lacrima-i durere;
June, lacrima-i amor.

Tu ce jună eşti ca raza, ce în faptul zilei luce
Nu-mi mai spune al tău dor?
Lacrima din ochi-ţi dulce
E un gingaş trădător.

Foarte gentil şi drăguţ, dar este o simplă composiţie poetică. îmi închipuesc câtă trudă şi-a dat Serbănescu ca să echilibreze acest mic giuvaer literar si cât a trebuit să şteargă, s'adauge şi iar să şteargă, pentru ca proporţiile să fie armonice şi perfecte.

Exageraţia în comparaţii, iată de ce poeziile sale sunt artificiale. Aş putea zice încă ceva: Serbănescu a pus în versuri toate exagerările pe care tinerii de mahala, le adresează prin viu graiu, şi mai cu seamă prin scrisori fetelor.

Este drept că el a dat tuturor acestor exagerări de sentimente o formă literară fără de care poeziile sale ar fi ridicule din această pricină, dar nu mai puţin esta adevărat, că nu tot ce un tânăr care voeşte să treacă drept amorezat debitează unei fete în intenţia de a o seduce, nu toate aceste se pot pune în poezie, chiar când sunt bine puse.

Aş mai îndrăzni s'adaug încă ceva: în poeziile lui Serbănescu zăreşti de departe pe ofiţerul tânăr şi romanţios care'şi varsă în diferite garnizoane flacăra sa de iubire trecătoare, în versuri, fiind-că natura îl dotase, în deosebire de alţi camarazi cu talentul de poet.

Ia citiţi aceasta poezie:

Portretul

La căpătâiul patului meu
Icoane sânte nu am eu
Dar, am iubită, portretul tău
Şi par-că am pe Dumnezeu.

De ori-ce pericol, de ori-ce vis rău
De când l'am pus ferit sunt eu...
Ah, de nu eşti chiar Dumnezeu
Eşti cel mai bun înger al său.

Aceasta nu'ţi aduce aminte de acele declaraţiuni înflăcărate în care ofiţerul de garnizoană numeşte pe iubita care locueşte la etagiul întîiu din strada cutare, în scrisorile lui: tu eşti Dumnezeul meu, tu eşti îngerul meu!

Poeziile lui Serbănescu tocmai din cauza că cântă vecinie amorul în versuri cizelate şi cu imagini riscate, se pretează admirabil la musică. De aceea multe din composiţiile sale au fost puse în muzică şi au făcut şi fac încă deliciile tineretului.

Cine nu ştie, cine nu cunoaşte clasica în felul ei poezie: *Unde eşti?* Şi cine la o petrecere nu a auzit pe lăutarul cântăreţ sfârşind cu un glas pe care voeşte să-1 facă funebru: *Te-am perdut, te-am perdut!*

Muzica în genere aruncă pe planul al doilea poezia, sau mai drept din poezie reţii numai cuvinte drăgălaşe de iubire care'ţi dau impresia sentimentului, încolo este armonie, adică armonie de cuvinte, armonia de sunete. La analiză însă poezia apare întreagă toată, cu frumuseţile şi imperfecţiile ei şi când citeşti în linişte

Unde eşti? Unde eşti?
Pe la cele patru vânturi
Eu de tine am întrebat
Şi prin lacrimi, şi prin cânturi
Şi prin dureros oftat, —
Insă ele au tăcut...
Te-am perdut! Te-am perdut!

atunci ţi se pare cam naiv interesul poetului, întrebând de iubita lui pe cele patru vânturi, între-* bare care o face prin lacrimi, prin cânturi şi prin dureroase oftaturi!

E curios că acest militar n'a fost inspirat "de profesia sa. Din contră, are o poezie: *Ecoul de răsboi,* în care condamnă răsboiul, cu relele lui cunoscute, şi pune în contrast pe bravii care cu

miile mor pe câmpul de bătae, pe văduvele care plâng amar, cu Regele care bea şi serbează victoria.

Serbănescu a avut admiratori şi a meritat să aibe. Aceşti admiratori i-au ridicat un bust în grădina Ateneului; au făcut un act meritoriu, căci poetul care a cântat amorul şi a găsit forme şi imagini nouă, după ce mii de alţi poeţi, în mii de ani, au cântat acest sentiment, e vrednic Ca să-şi aibe bustul său, căci el înseamnă ceva în literatura noastră.

Zeflemeaua şi spiritul la „Junimea"

Societatea *Junimea* era zeflemistă. Ea a transmis partidului junimist această însuşire. *Junimea* trecea în ochii duşmanilor ei, de o societate cu moravuri stricate, cu spirit depravat care nu avea nimic sfânt, care'şi bătea joc de toate, începând cu ideea naţională şi cu patriotismul.

Merita ea această reputaţie ? De zeflemistă era, căci erau câţi-va oameni de spirit şi mulţi care înţelegeau spiritul dacă nu puteau să-l facă.

Se râdea foarte mult de patrioţi şi de naţionalişti ultra care 'şi făceau o profesiune din acest sentiment.

Se zeflemisea lucrările literare care căutau ca să treacă patriotismul şi tiradele naţionale, drept întregul fond literar.

• Niciodată însă nimeni la *Junimea* nu şi-a bătut joc de naţionalitate şi de popor; este drept că *Junimea* era înclinată în spre un pronunţat pesimism, când era vorba de forţele şi vitalitatea poporului precum şi de viitorul lui.

In această privinţă, *Junimea* cădea şi ea în extrema cealaltă. După cum naţionaliştii găseau totul bun şi admirabil în ţară, aşa şi *junimiştii* găseau mai tot rău.

Se făcea acolo o critică acerbă, asupra tuturor manifestaţiilor câte odată din cele mai neofensive; politica se considera căzută în mâinile cele mai inepte, cu toate că era dusă de un Cogălniceanu, de un Brătianu, de un Lascar Catargiu. Dar ceea ce supăra şi ustura mai tare, era zeflemeaua. De aceea aceasta a rămas ca Caracteristică a *Junimei.*

Şi cu aceste, mă întorc la întrebarea pe care am pus-o ceva mai sus, şi anume : dacă *spiritul* reprezintă şi *adevărul,* sau dacă adevărul trebue să ia numai o singură formă, forma serioasă şi demnă.

Aceasta este o chestie foarte interesantă. Deja am atins această chestie; simt nevoia să mai reviu asupra ei.

Sunt oameni care sunt numai de spirit.

Sunt alţii care sunt numai serioşi, n'au spirit.

In fine sunt alţii care sunt şi cu inteligenţă profundă şi de spirit.

Este foarte curioasă de cercetat inteligenţa omului din aceste puncte de vedere. Iată un om care e plin de spirit, cu toate acestea nu are un fond de inteligenţă serioasă. Pentru ca să-ţi facă spirit şi zeflemele este minunat, cum însă se pune chestia în mod serios, este incapabil să facă o observaţie mai de seamă. Pune-l la o treabă unde se cere atenţie şi studiu şi vezi că este incapabil. Cunosc un număr de asemenea oameni, dar nu voesc să le pronunţ numele, de aceea voiu da de exemplu unul care este mort. Cine a cunoscut pe Costică Bobeică, ştie că era un om plin de spirit. C. A. Rosetti, căruia îi plăceau oamenii de spirit, fiindcă şi el era, căpătase o adevărată slăbiciune pentru Bobeică. Acesta făcea politică contra liberalilor, asta nu-l împedica să se ducă foarte des la bătrânul democrat, unde se

petrecea făcându-se şi zicându-se tot felul de cuvinte de spirit.

Dacă însă l'ai fi pus pe Bobeică ca să scrie, câteva rânduri, era incapabil sau scria ceva anost, fără sare, mai ales când voia să scrie ceva despre un subiect serios.

Iată deci un om de spirit care n'ar fi putut să zeflemisească pe un scriitor serios, chiar dacă scriitorul s'ar fi pretat la ridicul. De ce? Pentru că spiritul lui Bobeică era numai de suprafaţă şi spre a-şi bate joc de un scriitor serios nu se cere numai să ai spirit ci să ai şi un fond de inteligenţă serioasă.

Sunt oameni inteligenţi, foarte inteligenţi, aşi putea zice de geniu, şi care n'au spirit.

Dar tot vorbesc de spirit fără să spun ce însemnează spirit. Deja am atins această chestie. Definiţia este foarte grea. Dealtminterelea nici nu este nevoe de o definiţie. Sunt lucruri aşa de cunoscute, în cât nu e nevoe să le defineşti şi cu cât sunt mai cunoscute, cu atâta definiţia este mai grea. Un om de spirit, după mine, este acela care pune în evidenţă prin intuiţie o părticică de adevăr sub formă de exagerare de raporturi, sau de contrast între două sau mai multe lucruri. Observaţia poate să aibă forma fantazistă, chiar nebunească şi cu toate aceste sub această formă de fantazie şi întrebuinţând o exageraţie de raporturi între lucruri, totuşi se poate ca fondul să cuprindă o părticică de adevăr pe care poate chiar psichologii de profesiune încă nu l'au observat.

Spiritul mai are o calitate : este că el atinge un adevăr în câteva cuvinte fără dezvoltări, lucrul căruia unui savant, i-ar trebui dezvoltări lungi şi poate fastidioase pentru a-l dovedi. Cu cât forma este mai scurtă şi mai concisă cu atâta spiritul este mai ascuţit şi mai săritor, de aceea cuvintele de spirit rămân şi se propagă.

Să dau un exemplu, şi nu voiu să-l dau din cele clasice şi cunoscute de toată lumea, ci un cuvânt nostim al lui Costică Bobeică.

Eram, e de mult de atunci, în Cameră cu Bobeică. Ministrul de interne era răposatul Chiţu, un om de valoare, erudit şi mare entuziast. Nu este un secret pentru nimenea, prin urmare pot s'o spun şi eu, că Chiţu trecea drept un om căreia îi cam plăcea băutura. Alt defect nu i se cunoştea acestui om cinstit.

Când eşti ministru, se înţelege că opoziţia caută să te lovească unde poate mai lesne. Acest lucru se întâmplă şi cu răposatul. Bietul om venea câte odată la Cameră, poate chiar fără să fi dejunat şi cu toate aceste, opoziţia observându-l, jura că Chiţu a dejunat copios.

Cine cunoaşte ferocitatea fără de seamăn care are loc în luptele politice, va înţelege uşor pentru ce aşa numita slăbiciune a lui Chiţu, era des obiectul glumelor opoziţiei.

într'o zi un deputat citeşte un proect de lege din iniţiativă parlamentară; prezidentul conform regulamentului întrebă pe guvern dacă şi-l'însuşeşte. Pe banca ministerială era numai Chiţu.

La întrebarea prezidentului,. Chiţu răspunde :

— Guvernul aderă.

Atunci s'aude nu glas, care replică tare:

— Maderă.

Era Bobeică care pronunţase acest cuvânt.

O ilaritate grozavă izbucneşte în Cameră, chiar în rândurile majorităţei.

Iată un cuvânt de spirit.

Dacă analizezi lucrul, s'ar părea o prostie, s'ar părea mai mult un calambur. Dacă Ioan Brătianu ar fi rostit cuvintele lui Chiţu.

— Guvernnl aderă.

Şi dacă Costică Bobeică' ar fi replicat.

— Maderă.

Aceasta ar fi fost o prostie sau ceva fără înţeles. Dată fiind însă reputaţia, fundată sau nu, a lui Chiţu, cuvântul *maderă,* în raport cu cuvântul ministrului *aderă,* era o apropiere fantazistă, o exagerare absolut de raporturi, o absurditate ca formă, dar ca iond exprima un adevăr admis convenţional de toată lumea, rezumat într'un singur cuvânt, care exprima caracteristica unui om.

Cititorii nu-mi vor cere, ca să mă întind mai mult asupra ceeace însemnează spirit, cu toate că subiectul fin, delicat, merită să fie tratat şi desvoltat, căci el este aproape necunoscut în psichologie.

Va să zică, ziceam că sunt oameni foarte inteligenţi, geniali, care nu au spirit. Cu ce îl înlocuesc ei ? Cu profunditatea gândirei care te face ca să uiţi lipsa spiritului.

De cât, această lipsă este reală chiar pentru asemenea oameni.

Să vorbesc de oamenii de la noi. încep cu cei morţi, îmi este mai uşor. Vasile Conta avea o inteligenţă adâncă dar nu avea spirit şi cu toate aceste îi plăcea spiritul, pot zice că înebunea după dânsul şi se cerca să facă şi el ba chiar ar fi preferat ca să treacă de om de spirit.

La *Junimea,* în discuţiile vii la care lua parte, totdeauna cuvântul lui era potrivit şi aşezat. Cum se cerca însă să facă spirit o scrântea. Din silinţa sa eşea o nesărătură. Câte odată îi se întâmpla însă să reuşească, — cine nu reuşeşte să facă odată spirit — şi atunci simţea o mare satisfacţie. El se întorcea către mine şi râzând îmi zicea :

— Ei, tu care îmi spui că spun prostii când voesc să fac spirit, ce mai zici acuma ? Ei, asta, aşa că e bună?

— Bună, bună, dar nu abuza. Ai zis azi ceva de spirit, odihneşte-te o bucată de timp, căci ştii... *qui court apres l'esprit...*

1

l i

Conta ca om inteligent nu se supăra niciodată de glumele ce făceam pe socoteala lui, şi avea o admiraţie pentru oamenii de spirit, măcar că el nu era şi recunoştea acest lucru.

In cercul nostru literaro-petrecător de la cafeneaua Buch, unde ne adunam vre-o 10—12 la aceiaşi masă, printre noi era şi răposatul pictorul Verusi, un băiet de talent şi de spirit.

Vasile Conta făcea mult haz pe socoteala pânzelor aceluia, care erau mediocre, căci Verusi avea talent în toate afară de pictură, profesiunea sa. Verusi îl lăsa să vorbească şi la un moment dat îi riposta cu o înţepătură spirituală. Conta făcea mare haz şi îi răspundea :

— Mă Verusi, tu nu ştii cât aş da eu sa fi zis eu cuvântul care l-ai zis tu.

Răposatul pictor era de spirit numai în intimitate, căci sunt naturi de aceste.

La *Junimea,* căci şi Verusi făcea parte şi ţinea conferinţe cu subiecte artistice, era timid, aşa că-l luau peste picior, chiar unii din cei care nu străluceau nici prin inteligenţă, nici prin spirit.

Aşa, printre cei cari îl zeflemiseau, era şi Miron Pompilie, transilvănean greoi la gândire.

Verusi tăcea, numai se roşea şi uitându-se la dânsul avea aerul să-i zică :

— Ai noroc tu că eşti aici, tare aş dori să încapi în mâna mea aiurea.

Noi, adică Conta, Lambrior, Tasu şi cu mine, care cunoşteam valoarea lui Verusi, ne-am hotărât într'o seară ca să dăm aceluia o revanşă. Miron Pompilie se ducea de-adreptul acasă după ce eşea de la *Junimea.* într'o seară ne-am concertat ca să-l atragem la cafeneaua Buch. Cu multă greutate l'am hotărât să vină. Verusi era deja instalat la masa noastră. Pompilie când îl vede simţeşte cursa care îi o întinsesem însă era prea târziu ; era ruşine să fugă. Şi atunci Verusi

în vervă şi la largul lui, l'a executat timp de o oră în râsetele tuturor şi când zic executat, înţeleg că l-a luat ca să zic aşa, în vârful biciului, ducându-1 din ironie în ironie. In sfârşit Verusi se răzbunase.

De atunci Pompilie n'a mai venit pe la Buch de frica lui Verusi, chiar la *Junimea* nu se mai lega de acela, căci era destul să-1 întrebăm :

— Mirune, Mirune (aşa i se zicea la *Junimea)* nu mergi astă seară la Buch, este şi Verusi... ca să stârnească un râs general, căci noi spusesem la *Junimea,* ceeace păţise *Mirune* de la Verusi.

Ziceam mai sus că Conta regreta că nu avea şi spirit. In adevăr spiritul este necesar chiar la un om inteligent, chiar unui erudit şi învăţat când are relaţii sociale sau vine în contact cu tot felul de lume. El nu e trebuincios la savanţii cu numele terminat în *us,* care stau închişi în casă şi nu văd pe nimeni; în operile acestora de multe ori fastidioase, spiritul ar fi deplasat, iar în polemicile dintre ei, să ştie cum sunt acele polemice, nu vezi decât înjurături grosiere sau înţepături bocănoase, unii adresând altora epitete ca, ignorant, mojic, etc.

Spiritul este subţietatea inteligenţei, pătura uşoară şi vaporoasă care la oamenii inteligenţi este cu atât mai vie, cu cât substratul este mai profund şi serios. Aş compara spiritul cu acele vinuri de şampanie uşoare şi capitoase, care se numesc *iisanâ,* faţă cu vinurile reputate şi de resistenţă precum Veuve-Clicot.

La *Junimea* erau oameni de spirit nu în sensul lui Bobeică, ci în" sensul celor inteligenţi şi de spirit.

In primul rang era d-nu Vasile Pogor, apoi d-nu Iacob Negrutzi, etc. Era însă un om de spirit, foarte de spirit, care îşi exercita verva prin unghere; rar îi auzeai glasul în discuţia generală.

Acela era d-nu Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casaţie.

Curioasă atitudine avea şi d-nu Grigore Buicliu! D-sa nu era timid ca Verusi, funcţia ce ocupa întâiu, procuror general la Curte, şi mai târziu, avocat de prima ordine, îndepărta ideea de timiditate. Şi cu toate aceste cel mai mult timp tăcea, iar când îăcea vre-o observaţie o comunica vecinului. De ce? Nu ştiu. Căci observaţia era totdeauna şi justă şi spirituală; trebuia ca vecinul s-o comunice tare *Junimei* strigând:

— lată ce a zis buicliu!

Şi toată lumea făcea haz.

Eu cred că tăcerea d-lui Buicliu la *Junimea* pornea dintr'un amestec de sentimente: pe de o parte d-sa, ca om cuminte nu credea de cuvinţă să se amesticc în discuţii asupra subiectelor cu care nu era deplin familiar, iar pe de altă parte tăcea în subiecte mai comune, din cauza unui sentiment de superioritate despreţuitoare pentru vorbă multă care se făcea pentru nimic. Cam în acest spirit erau observaţiile pe care le făcea vecinilor. *LaJunimea* el trecea drept o natură ironică şi sarcastică care este tot spirit, însă spirit de o natură deosebită, de care voiu vorbi mai pe urmă.

D. Titu Maiorescu trecea la *Junimea* drept om de spirit sau numai de inteligent? Trebue pus în categoria numai a lui Conta sau în categoria acelora şi inteligenţi şi de spirit, de care voiu vorbi mai jos?

Impresia la *Junimea* era că d-nu Maiorescu nu avea spirit, şi aveam motive serioase ca să credem acest lucru.

De multe ori se încerca să facă spirit fără să reuşească totdeauna. Simţeai că este ceva forţat. Kecunoaştea indirect acest lucru singur, de vreme ce făcea mare haz de cuvintele d-lui Pogor şi ale d-lui Iacob Negruţi; ba chiar odată ne a convins de

aceasta, când la o aniversare a *Junimei* a venit şi d-sa cu o bucată literară cu pretenţii de spirit. Ara spus deja că a fost un adevărat fiasco.

Era d-nu Maiorescu numai inteligent, în felul lui Conta, adică lipsit de ori-ce fel de spirit uşor şi plăcut? De sigur ca nu.

Căci dacă n'ar fi scris de cât *Beţia de cuvinte,* încă acesta ar protesta în contra părerei. Dar cu aceste voiu continua.

In genere spiritul s'arată în conversaţii uşoare. In asemenea conversaţii spiritul scânteiază, provoacă râsul sau mulţumirea sufletească. Lâ ast-fel de conversaţii şi glume d-nu Maiorescu nu participa, iar când s'amesteca făcea reflexii mai mult serioase şi când din întâmplare glumea şi căuta să spună ceva de haz, de mai multe ori nu reuşea decât reuşea. Făcea însă foarte mult haz de spiritul altora, mai cu seamă de acela al d-lui Pogor.

In schimb, d-sa trecea drept spiritul cel mai muşcător şi cel mai sarcastic de la *Junimea.* Această armă o mania cu o rară perfecţiune, mai ales se distingea în sarcasmul preparat şi în muşcătura meditată.

Prins pe neaşteptate, această armă o mania mai greu.

Această faţă a inteligenţei omeneşti în care logica, raţionamentul şi critica adversarului este învelită în forma sarcasticului şi muşcăturei, nu este propiu-zis spirit. In genere spiritul caracterisează o situaţie sau defineşte un lucru sub forma glumeaţă, dar el nu răneşte, cel mult atinge epiderma, fără a lăsa urme mai durabile.

In urma unui cuvânt de spirit, toată lumea se înveseleşte, iar cel la adresa căruia e cuvântul, deşi vizat nu se simţeşte mortificat. Chiar ironia, o soră de aproape a sarcasmului şi a muşcăturei, nu mortifică pe cel care îl are de obiect; este

mai mult de cât lovitura de spirit, însă mult mai puţin de cât sarcasmul.

Este drept, că sarcasmul şi ironia conţin în sine spirjt, căci nu poţi mania aceasta armă fără ca să nu ai un fond spiritual ; de cât acel fond nu se manifestează spontaneu, în cuvinte scurte şi direct, ci împrumută forma raţionamentului, a criticei şi a deducţiunilor logice, adică forma sub care inteligenţa se manifestează.

Ironia s'apropie mai mult de spirit; nu se poate pricepe o ironie, dacă prin ea nu atingi pe adversar şi nu deştepţi surâsul de mulţumire al celor ce te ascultă. Aş putea zice că ironia este spiritul oratorilor care ţin discursuri lungi şi care trebue să facă desvoltări mai întinse şi raţionamente mai complicate. Pe când spiritul, este acea isbucnire spontanee, într'o conversaţie mai mult intimă, sau acel apropo pe care un discurs lung ce-l asculţi îţi sugerează şi pe care'l spui sub formă de întrerupere.

*

O nenorocire pentru societate sunt oamenii care n'au de loc spirit, care au chiar o inteligenţă mărginită şi totuşi voesc cu ori-ce chip să plaseze aşa numite cuvinte de spirit. Să te ferească D-zeu de asemenea oameni!

Pe lângă că ei te plictisesc, pe lângă că te pun în situaţii delicate, căci te silesc să faci de politeţă haz, dar nici nu-ţi dau timp ca să te ocupi de alt-ceva.

Aceşti pseudo-spirituali, meditează ceva apoi cum te zăreşte te apucă şi te ţine în loc ca să-ţi spună ceea ce au meditat, considerându-1 de lucru de mare haz. In zadar ca să scapi de el zâmbeşti din vârful buzelor, aprobând cu capul şi voind a trece înainte, omul crampon nu te lasă ci te întreabă :

— Ei ce zici, aşa că e bună?

— Bună, răspunzi, şi cauţi să fugi.

— Nu zău, spune-mi serios, aşa că e bună: mă adresez la d-ta fiind-că te ştiu că te cunoşti în asemenea lucru?

Ce să zici bietului om? Ii afirmi fără convingere încă odată, că gluma e bună, el însă vede din atitudinea ta rezerva, aşa că de multe ori aproape îţi cere să afirmi pe onoare că gluma lui este bună.

La *Junimea* nu era nici unul din aceştia, era însă unul care făcea spirit tot timpul, fără să aibe nici cea mai mică scânteie: acela era Pavel Paicu, om foarte de treabă, profesor de limbă *română* şi *latină.* De cum venea la *Junimea* şi până ce pleca,— nu venea din fericire regulat— nu o ducea de cât în necontenite încercări din cele mai proaste şi nesărate cuvinte, cu pretenţii de spirit.

Junimea era deprinsă cu acest fel de nesărături, şi nimeni nu se mai încerca ca să râdă de el, .sau să-l facă să tacă. Convenisem cu toţii, ca la toate elucubraţiile lui Paicu să-i răspundem în cor:

— Prost e Paicu, prost e Paicu.

Iar când el trecea măsură, spunând vre-una prea boacănă, atunci schimbam refrenul strigând:

— Afară Paicu, afară Paicu.

Cu, *prost e Paicu* şi cu *afară Paicu,* căutam ca să scăpăm de glumele lui nesărate. Paicu nu se supăra de loc, din contra râdea de cuvintele *prost e Paicu,* şi-l îndreptăţea ca să spună lucruri din boacăne, mai boacăne.

Cel mai prost fel de spirit este de sigur *calambururile,* despre care cu drept cuvânt s'a zis, că cu cât sunt mai proaste, cu atât sunt mai de spirit. Paicu făcea cu zecile în fiecare seară. Nici nu putea ca să zică zece vorbe, fără ca în ele să nu fie două calambururi, calambururi oribile care

iritau pe d-nu Pogor până arunca cu cartea pe care o avea în mâini în Paicu, iar noi într'un cor formidabil strigam :

— Afară Paicu, afară Paicu.

Rămâne să vorbesc de oameni şi inteligenţi şi de spirit, lucru care se găseşte mai rar dar se găseşte.

Dar mai înainte de aceasta ia să vorbesc de o categorie sau mai bine de două nuanţe. Sunt oameni care au un talent deosebit de a spune cu mult haz lucrurile ce au auzit sau ce au văzut. Chiar când fondul istorisirei rămâne exact, ei ştiu să pună în scenă cu haz, personagele şi mai cu seamă reuşesc a face apropouri nostime şi reflexii foarte picante.

La *Junimea* cel ce se deosibea în acest gen era d. Iacob Negrutzi. Am spus-o că din cauza modului hazliu cum povestea vre-o întâmplare la care asistase, căpătase la *Junimea* porecla de *carul cu minciunile.*

In genere asemenea oameni îşi cunosc talentul, de aceea să complac în a istorisi lucruri ce au văzut sau au auzit. D. Iacob Negrutzi a cărui povestiri şi anecdote aveau mare haz, natural că căuta să-şi pună acest talent cât se poate mai în relief, de aceea în cursul săptămânei îi se întâmpla sau nu ceva mai de râs, totuşi Vineri seara când se aduna *Junimea* era obligat să istorisească ceva, să-şi descarce *carul cu minciunile.* Dacă nu începea singur era somat de *Junimea* ca să-şi facă raportul, în cât de multe ori inventa ceva numai pentru ca să satisfacă cererea generală.

Noi cunoşteam îndată că d. Negrutzi inventează. De pe ce? N'aş putea s'o spun, dar simţeai că era ceva forţat, ceva care nu curgea limpede şi clar; d. Pogor îndată îl apostrofa.

— Aceasta e invenţia ta, să ştii că mâine am să întreb pe X sau pe Y dacă s'au întâlnit cu tine şi ce au vorbit?

La aceste vorbe d. Negrutzi tuşea de două, trei ori, râdea şi schimba conversaţia.

Genul nostim de povestire de cele văzute şi întâmplate, intră în definiţia spiritului?

De sigur că da, toate glumele şi reflexiile presărate, sunt producţia spiritului povestitorului. In asemenea circumstanţe auditorii nu se interesează atâta de întâmplarea pe care o povesteşte naratorul, ci de lucrurile de haz şi de reflexiile aceluia.

In această specialitate se distingea şi răposatul Lambrior, dar acela avea o altă nuanţă. D-nul Negrutzi istorisind, făcea şi el haz de propriile lui glume; Lambrior avea gluma serioasă, adică el îşi păstra seriosul şi făcea să râdă numai ascultătorii. Hazul nu rezulta atâta din reflexiile pe care le presăra ci din intonaţiile, gestul şi atitudinea, din care se degaja o sumă întreagă de înţelesuri şi subînţelesuri.

Sunt oameni care nu pot povesti cu haz ce au văzut, chiar când lucrurile văzute sunt comice; în gura lor ele devin sarbede. Printre aceştia, la *Junimea* era şi răposatul Tasu. De multe ori la *Junimea,* venea şi spunea:

— Am văzut un lucru foarte nostim, însă fiindcă eu nu pot să-1 spun cum trebuie, i l'am'povestit lui Jac Negrutzi şi l'am însărcinat pe dânsul ca să-1 spună.

Ceea ce era nostim, era că la povestirea ce o făcea D-nul Negrutzi, Tasu râdea cu lacrimi... de propria lui anecdotă.

* *

Sunt povestitori admirabili, însă de lucruri pe care le-au aflat sau le-au citit. Aceştia sunt propriu zis naratorii, spuitorii de poveşti. Ei nu pun nimic de la dânşii, nu fac spirit, nu fac reflexii, nu dau de la dânşii nimic original, dar însă sunt admirabili reproducători a tot felul de istorioare şi anecdote culese din toate părţile. La dânşii

memoria joacă rolul principal, dar o memorie ca să zic aşa, locală, care reţine nu numai sensul sau rezumatul, ci reţine povestirea cu personagiilc ei, cu vorbirea, cu expresia, cu întreaga culoare. Asemenea oameni cu cât se pun mai mult în rolul personagelor de care se ocupă, cu atât istorisirea lor este mai perfectă. Ori-ce amestec de a lor, ori-ce imixitiune a personalităţei lor, strică farmecul povestirei şi micşorează valoarea ei.

Care este meritul acestora? Dacă un stenograf, sau un fonograf ar fi luat cuvânt cu cuvânt povestea, nu era meritul nimănui decât al povestei. Când însă un om fără să recurgă la nici un mijloc de acelea, fără să ia note, ci numai din simplu auz ajunge a reproduce cu expresiile originale, şi în cele mai mici detalii o poveste, eu cred că nu mai este o chestiune de simplă memorie, ci o disposiţie naturală extraordinară, pentru a reţinea bucăţi din viaţă de literatură fie populară, fie de alt gen.

La *Junimea* erau doi povestitori admirabili, era Creangă, pentru poveştile noastre populare, anecdote, etc. şi d. Ioan Caragiani pentru poveşti din vechia literatura greacă şi de anecdote contimporane din lumea greco-otomană.

Anecdotele sunt un gen literar cu calităţi eminente, ele sunt scurte şi au un punct culminant, care fac de multe ori mai mult de cât o istorisire întreagă.

La *Junimea* anecdota era în mare favoare, în mijlocul unei citiri, a unei discuţii serioase, a unei tratări de subiect estetic sau artistic, ori cine avea dreptul, ca să ceară să spună o anecdotă.

De aceea la *Junimea* se zicea că *anecdota primează.* Vai, însă de acela care întrerupea o citire sau o discuţie pentru a spune o anecdotă proastă. Era huiduit şi ruşinat.

Ziceam că Creangă şi d. Caragiani erau anecdotiştii şi povestitorii *Junimei.* Era o plăcere să îi auzi.

Când venea Creangă la *Junimea* — el nu venea regulat — toată lumea îl întreba:

— Creangă, ce ne-ai adus pentru astă seară?

— N'am adus nimic, dar dacă voiţi să vă spun o anecdotă.

Imediat toată lumea tăcea şi atunci Creangă istorisea întâmplarea vre-unui ţigan, vre-o năzdrăvănie de a lui *moş Nichifor coţcarul,* sau alt-ceva, toate aceste luate din popor şi reproduse sproape textual, cum le auzise dela povestitorii ţărani.

De multe ori îl întrebam:

— D-le Creangă, cum se face că le ţii aşa de bine minte, şi te serveşti cu expresii aidoma populare?

— Apoi cum să nu le ştiu pe de rost, dacă dela cinci ani, de când am început a înţelege, până când am venit la seminar, în fiecare seară aproape, am auzit de sute de ori povestele pe care vi le povestesc şi eu. De câte ori n'am stat nopţi întregi ca să ascult pe moş Ion sau pe lelea Catinca, povestindu-mi povestea lui Făt-frumos şi a Ileanei Consânzenei. Iarna în nopţile lungi, ţăranul se culcă de vreme, dar nu adoarme îndată. La lumina opaiţului, povestitorii satului spun tot felul de prujituri, iar eu culcat pe cuptor, ascultam cu amândouă urechile, şi simţeam atât de mult interes şi aşa de mare emoţie, în cât după ce povestitorul înceta, eu nu puteam să adorm încă ceasuri întregi.

Evident că Creangă era un povestitor fermecător, dar ceeace noi iubeam într'ânsul erau povestele poporului, era intonaţia şi expresia ţăranului, era spiritul popular, felul de glume, de decimilituri şi prujituri.

La *Junimea,* spiritile absolut desfăcute de literatura populară, cum era de exemplu d. Pogor, nu iubea poveştile lui Creangă, numai amatorii de literatură populură din preocupaţii, fie naţionaliste, fie estetice gustau genul lui Creangă.

Erau membrii ca Lambrior, care îşi făcuse copilăria la ţară care aproape plângea la poveştile duioase ale lui Creangă, şi care cuprins de accesuri de iubire naţională striga:

— Asta-i adevărata literatură, ce tot îmi umblaţi cu poesii nemţeşti sau cu combinaţii de a pantalonarilor dela oraş?

Noi râdeam, căci luam asemenea apostrofări drept omagiu adus literaturei populare.

Evident că asemenea lucruri conţineau vădite exageraţii. Poveştile populare au fost cât-va timp un fel de sport, ele au fost la modă şi mi-aduc aminte, că graţie cultului care s'a profesat cât-va timp la *Junimea,* Creangă a fost poftit la vre-o două case de bună societate, ca să citească poveşti sau să istorisească anecdote.

Dar asemenea încercări n'aureuşit; bietul Creangă era nevoit să suprime tocmai părţile picante, aşa că poveştile lui şi mai cu seamă anecdotele perdeau din savoarea lor.

La *Junimea,* au fost mai mulţi care s'au ocupat şi au publicat poveşti populare. *Creangă* este unul din cei din urmă, căci el începe a publica poveştile sale în *Convorbiri* tocmai prin anul 1875. înainte de dânsul specialişti în acest fel de literatură au fost Miron Pompiliu şi Slavici, ba chiar şi Eminescu încă din anul 1871 a publicat o poveste cu intenţie de poveste populară.

Miron Pompiliu şi d. Slavici, mai cu seamă acest din urmă, au multe poveşti, aşa d. Slavici a publicat *Zâna Zorilor, Ileana cea şireată, Floriţa din codru,* etc. iar Pompiliu, *Ileana Cosinzeana, Codreana Sânziana* etc.

Ba chiar noi ne deprinsesem cu felul reproducerei a acestor povestitori şi le admiram genul.

Creangă, care era prieten intim cu Eminescu,

şi cititor asiduu a *Convorbirilor literare,* o dată când Eminescu lăuda pe d. Slavici şi Miron Pompiliu ca povestitori populari, îi zice :

— Şi eu ştiu poveşti, şi pot să te asigur că le pot scrie într'o limbă moldovenască întocmai aşa cum o vorbesc ţăranii din judeţul Neamţ, din satul meu Humuleşti.

Eminescu îl îndeamnă ca să scrie vre-una şi Creangă îşi aşterne pe hârtie povestea *„Soacra ca trei nurori"* pe care o şi trimete într'o seară la *Junimea,* căci Creangă timid şi cam sălbatic din natura lui, n'a voit să vină şi el.

La *Junimea* a fost un adevărat entuziasm la citirea acelei poveşti, ni se releva un stil şi o limbă pe care nu o auzisem acei care nu trăisem la ţară.

D. Pogor, sceptic în tot ce privea poporul, admisese până atunci după multe discuţii furtunoase, că ţăranii au o poezie populară şi că afară de *„frunză verde* şi *bate vântul"* se găsesc şi oarecare analize de sentiment ; încolo, când era vorba de poveştile populare, cu simţul lui delicat şi cu un fel de intuiţie mai mult estetică, nu aprecia poveştile d-lui Slavici şi Miron Pompiliu ca ţărăneşti, ci mai mult ca un fel de compoziţii ale acelora.

De multe ori când Miron Pompiliu citea una din poveştile sale, d. Pogor striga :

— Nu se poate ca un ţăran, fie din Transilvania, fie din Bucovina, fie dela noi, să vorbească aşa cum îi pune în gură Pompiliu vorbele. Daţi-mi poveşti în care să văd stilul, vorbele, comparaţiile, etc, ale ţăranului şi atunci voiu zice, iată o poveste populară.

Este drept că fiecare din noi simţea că era ceva vădit artificial în felul cum reproduceau poveştile d. Slavici şi Miron Pompiliu. Dintre aceşti doi, Pompiliu s'apropia mai mult de natură, dar

şi acesta era departe de perfecţiunea în reproduceri. Am zis că Eminescu publicase o poveste *„Făt-frumos din lacrimă".* In realitate Eminescu trata mai mult un subiect popular, iar nu scria o poveste. Ca să vadă cititorii că numai poveste în stil popular nu era, dau ca curiozitate începutul lui *„Făt-frumos din lacrimă".*

„In vremea veche, pe când oamenii cum sunt „azi, nu erau decât în germenii viitorului, pe când „Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte, „pietroasele pustii ale pământului, — în vremea „veche trăia un împărat întunecat şi gânditor ca „mează-noaptea şi avea o împărătească tânără şi „zâmbitoare ca miezul luminos al zilei".

Evident că aceasta nu este un început de poveste şi Eminescu nici nu putea să reuşească în acest gen literar.

Cum am spus-o şi altă dată, ceeace caracterizează, ceeace face farmecul unei poveşti populare, este limba, sunt expresiile, proverbele şi zicătorile, comparaţiile, etc, etc. Desigur că în caracteristica povestirei populare intră şi imaginaţia naivă, precum şi mijloacele primitive pe care autorul necunoscut le întrebuinţează în desfăşurarea intrigei. Un om cult, poate să împrumute intriga şi să adopteze chiar' mijloacele naive, dar el nu poate broda pe această temă decât cu expresiile, sentimentul şi gândirea păturei superioare din care face parte. Aşa de exemplu, ce este *Făt-frumos din lacrimă,* a lui Eminescu ? O poveste populară scrisă într'un stil literar, străin ţăranului, cu toate că se vede o silinţă mare din partea lui Eminescu ca să imiteze stilul şi gândirea populară.

Dar aceasta îi era peste putinţă. Nu ştiu dacă Eminescu a trăit vre-o dată la ţară, nu ştiu dacă a ştiut vre-o dată să vorbească ca la ţară, însă chiar dacă a trăit acolo şi a cunoscut cum vor-

beşte ţăranul, el în momentul când a scris *Făt-frumos din lacrimă,* uitase şi limbagiul şi expresiile şi natura rostului popular.

Eminescu ştie atât dela ţară, cât ştiu mai toţi târgoveţii, cât ştiu şi cum ştiu autorii dramatici care tratează subiecte ţărăneşti şi care drept culoare locală, pun pe ici pe colo câte un *măi, fă, păi,* singurele semne după care în mod convenţional cine-va trebue să admită că personagele sunt ţărăneşti şi acţiunea se petrece la ţară.

Cu d. Slavici şi Miron Pompiliu lucrurile se schimbă; Evident că aceştia s'apropie în poveştile lor cu mult, de limba ţăranului, s'apropie dar nu o ajunge.

Iată de exemplu începutul unei poveşti, a lui Miron Pompiliu: *„Codreana Sânziana".*

„Era odată ca nici odată, că de n'ar fi fost „nu s'ar povesti. Pe când lupii cu oile în staul „se culca şi ciobanii cu împăraţii şi Craii la masă „verde ospăta. Pe când un soare apunea şi altul „răsărea.

„Era, dragii mei oameni buni, un om. Omul „acela o fi fost acum, să nu minţesc, da zeu, o „fi fost de-o sută de ani, dacă nu şi mai bine „cu vre-o douăzeci; feineea lui aşijderea era bă-„trână, ca nu ştiu cine să spun ; era ca sfânta „Vineri; şi din tinereţă până la adânci bătrâneţe „ea nu făcuse nici un copil. Şi cine. ştie ce-s „copii la casa omului, numai acela poate să priceapă întristarea cea nemolcomită a babei şi a „moşneagului cel pustiu".

Desigur că este ceva din vorba populară, dar e mai mult culoarea decât expresia ; nu este exactă nici fraza ţăranului, nici întorsătura vorbei lui. Citind povestea lui Pompiliu, simţeşti că acela cunoştea pe ţăran şi limba lui, trăise la ţară, ştiuse poate odată să vorbească ca acolo, dar perduse familiaritatea acelui limbagiu, căci una

este să ştii o limbă, şi alta să fii familiar cu toate locuţiile, inversiunile, apropourile, etc, etc, ale ei.

Acelaş lucru şi cu d. Slavici. Desigur că acest scriitor îşi dădea toate silinţele ca să reproducă aevea poveştile care le ştia, dar ia ascultaţi începutul povestei, *„Floriţa din codru"* şi spune-ţi-mi dacă cunoaşteţi pe ţăran în el:

„A fost, ce a fost; dacă n'ar fi fost, nici nu s'ar povesti.

„In mijlocul codrilor, lângă drumul cel mare, „lângă drumul cel de ţară, pe unde umblă şi „trece împăratul cu voinicii săi, era odinioară o „crâşmă ; la crâşma aceea era o crâşmăriţă, crâş-„ mărita avea o fată, şi pre fată o chema Floriţa. „— Fata asta nu era însă fiica crâşmăriţei, şi „crâşmăriţă nu era mama fetei: fata era fată fără „părinţi, şi crâşmăriţă maică de suflet a fetei..."

Ia ascultaţi acuma şi pe Creangă în poveştile lui:

„Era odată o capră (zice el, *In capra cu trei „ezi)* care avea trei ezi; edul cel mare şi cel mijlociu dau prin băţ de obrasnici ce erau, iar cel „mic era harnic şi cuminte. Vorba aceea : Sunt „cinci degete la mână şi ele nu seamănă unul „cu altul".

Deja te simţi în atmosfera şezătoarei dela ţară.

După ce capra dă poveţele cuvenite ca ezii să nu deschidă uşa după plecarea ei, decât numai dacă o va auzi pe dânsa zicând:

Trei ezi cucueţi,
Uşa mamei descueţi,
Că mama v'aduce vouă :
Frunză în buză,
Lapte în ţâţe
Drob de sare
In spinare,
Mălăeş
In călcăeş,
Smoc de flori
Pe sub-suori.

apoi povestitorul continuă.

„Apoi capra ese şi___se duce în treaba ei, iar

„ezii închid uşa după dânsa şi trag zăvorul. Dar „vorba veche : „Pereţii au urechi şi ferestrile au „ochi ; un duşman de lup, chiar cumătrul caprei, „care de mult pândea vremea cu prilej ca să „pape ezii, trăgea cu urechea la peretele din do-cul casei când vorbea capra cu dânşii".

Aşa înţeleg, iată o poveste.

Ia să vedeţi cum Creangă (adică nu Creangă, ci ţăranul care era în el), continuă mai departe, după ce descrie cum lupul înşeală pe cel mai mare care îi deschide uşa.

„Insă cel mare se dă după uşă, şi — să tragă „să nu tragă? In sfârşit trage zăvorul... Când „eacă... ce să vadă ? Şi apoi mai are când vedea ? „căci lupului îi scăpărau ochii, şi îi sfârâia gâtle-jul, de flămând ce era. Şi nici una, nici două, „haţ! pe ed de gât, îi ratează capul pe loc şi-l „mănâncă aşa de iute, şi cu aşa poftă, de-ţi pa-cea că nici pe o măsea n'are ce pune. Apoi se „linge frumuşel pe bot, şi începe a se învârti prin „casă cu neastâmpăr, zicând:

„— Nu ştiu, părerea m'a amăgit, ori am auzit „mai multe glasuri? Dar ce Dumnezeu? Par-că „au intrat în pământ... Unde să fie, unde să fie?

„Se iţeşte el pe colo, se iţeşte pe dincolo, „dar pace bună! ezii nu-s nicăeri! Mă!...că mare „minune-i şi asta!... ia să mai odihnesc o leacă „aste bătrâneţe!

„Apoi se îndoae de şele cam cu greu, şi se „pune pe chersin. Şi când s'a pus pe chersin, nu „ştiu'cum s'au făcut, că, ori chersinul a crăpat, „ori cumătrul a strănutat . . . Atunci edul de sub „chersin, să nu tacă! — îl păştea păcatul şi-l mân-ca spinarea, sărăcuţul!

„Să-ţi fie de bine, nănaşule!"

S'a făcut mare vâlvă în jurul numelui.lui Crean-gă, este o exageraţie şi o confusiune chiar. Cum că Creangă era un om inteligent şi un scriitor original, asta nu mai rămâne îndoială, însă aceste laude Creangă nu le merită personal ca povestitor ci ca scriitor al amintirilor lui, în care se vede in adevăr personalitatea lui.

Meritul lui Creangă ca culegător de poveşti se i mărgineşte în acela de a fi reprodus aproape textual poveştile populare.

Aşa eu când eram copil, am auzit de la soldaţi (tatăl meu era militar) şi de la servitoare, unii şi altele de la ţară, un număr oarecare de poveşti. A trecut după aceea ani, şi când am citit povestea *„Capra cu trei ezi",* scrisă de Creangă, am rămas entusiasmat.

— Aşa este, am exclamat, aşa e întocmai cum am auzit-o când eram copil.

In adevăr citind povestea, *„Capra cn trei ezi",* toate suvenirile memoriei locale mi s'au deştep-tat. Am văzut că cuvânt cu cuvânt, Creangă a reprodus povestea aşa cum o auzisem de atâtea şi de atâtea ori.

Căci toată lumea ştie, că literatura populară cu privire la poveşti nu este de loc vastă. Avem . un număr de 20 sau 30 de poveşti clasice cu variantele lor; vorbesc de poveştile în adevăr bazate pe o imaginaţie plină de poesie fantastică. Repertoriul, ca să zic aşa, fiind restrâns, un po-vestitor este silit a se repe+a, de aceea eu în copilă-rie am auzit de zeci şi de zeci de ori *„Capra cu trei ezi", „Ileana Cosinzeana", „Făt-frumos",* şi ceea ce e caracteristic la ascultătorii naivi de la ţară sau la copii, e că ei nu se satură niciodată de a auzi aceeaşi poveste, ba din contra, când poves-titorul voeşte să spună una nouă, copii strigă ca să le mai spună încă odată poveştile deja auzite şi apoi încă. odată şi iar odată. E curios acest fe-nomen psihologic. S'ar părea că copiii îşi formea-ză oare cum noţiunea frumosului, concepţiunea supra-naturalului şi intriga povestei în nişte ima-

gini anume definite peste care apoi nu voesc a mai trece, formându-şi ast-fel un ideal care le mulţumeşte spiritul şi ne mai voind să se aventureze cu mica lor fantazie în alte domenii necunoscute, ori cât ar fi ele de atrăgătoare şi de frumoase.

Acest fenomen se observă şi la adulţi. Primele impresii, fie artistice, sunt cele mai tari, individul forţaminte rămâne la ele, exemplu: fie care amator rămâne în muzică la operile pe care le-a auzit întâiu, şi care îi au plăcut. Acest număr este restrâns, el formează estetica muzicală, ace'e opere îi produc cele mai plăcute emoţiuni. Aşa se explică cum foarte mulţi au rămas statornici admiratori ai operei italiene, a lui Verdi sau a operilor lui Meyerbeer: *Trovatore, Rigoletto, Profetul, Hugenoţii, etc.*

Dar muzica se schimbă, notaţi că nu zic nici progresează nici regresează. Muzica lui Wagner este încă la ordinea zilei (zic încă, fiind-că ea deja începe a fi în declin) muzica franceză are opere admirabile.

Cu toate aceste pentru oameni chiar culţi şi cu spirit deschis, tot operile lui Verdi sau a lui Meyerbeer sunt acele care îi distrează mai mult. Ei se duc să asculte muzica lui Wagner şi de vreme ce toată lumea o laudă şi o admiră, abondează în acest sens, însă îndată ce văd pe afiş că soseşte o trupă italiană şi care joacă *„Trovatore"* ei se grăbesc a se duce şi ascultând cu religiozitate piesa, degustă deliciile muzicale de două ori preţioase şi ca muzică şi ca amintire.

Acelaş lucru şi în literatură. Cineva se ataşează la câţi-va autori, ca să nu zic la un singur autor, şi nimic nu-l mai poate face ca să renunţe la el.

Revenind la subiect, aşa se explică pentru ce copiii dintr'un număr de poveşti, cer să li se povestească cu deosebire câte-va preferate şi findcă li se repetă de atâtea ori, în mintea lor se imprimă nu numai subiectul, dar frazele, cuvintele. Ei aşteaptă cu emoţiune anticipată evenimentul care are să se întâmple eroului, şi savurează de mai 'nainte cum el are să facă faţă balaurului sau smeului.

Iată de ce poveştile se reţin şi iată de ce eu citind povestea *„Capra cu trei ezi",* mi-am adus perfect aminte aproape cuvânt cu cuvânt de toate, şi am constatat că Creangă era un admirabil reproducător, aproape textual.

In adevăr, cum am zis, repertoriul literaturei de poveşti fiind restrâns, povestitorul este silit să se repete. De altă parte, auditorul naiv şi • doritor de aceleaşi emoţii şi el cere cu insistenţă repetarea. De aici urmează că povestitorii de profesiune — căci este o profesiune la ţară povestea — spun o poveste de sute şi sute de ori, aşa că ajung ca ea să se cristalizeze până în cele mai mici detalii în mintea lor, în cât pot de zece ori în şir să povestească identic aceeaşi poveste; ea rămâne în memoria lor ca şi cum ar fi scrisă pe hârtie. Dacă ei inventează vre'o variantă, acea variantă şi ea devine clasică, şi ea ia o formă stereotipă.

Numai aşa se explică cum poveştile, fără să fie tipărite se transmit aproape intacte din om în orn. Numai aşa se explică existenţa la ţară a povestitorilor de profesie, numai aşa înţelegi cum povestitori deosebiţi narează aproape identic aceaşi poveste; numai aşa se face că eu, care am auzit *„Capra cu trei ezi"* de la ţărani de pe malul Prutului, am găsit-o identică, scrisă de Creangă din munţii Neamţului.

In urma acestora, cred că fie-care poate să vadă ce calităţi se cere unui reproducător de poveşti populare.

Toate aceste constitue o digresie. La aceasta digresie un parantez.

Sunt culegători culţi trăiţi la oraş infiltraţi de

literatura internaţională care se duc la ţară, pun pe un cunoscut povestitor să spună poveşti, iar ei copiază din cuvânt în cuvânt povestea. Printre aceştia, fie-care ştie că a fost şi Vasile Alexandri. Poesiile populare ale acestuia sunt ast-fel adunate, cam cioplite şi mult modificate de dânsul. Această metodă o întrebuinţează mulţi dar un lucru se observă: reproducerea este, dar fizionomia originală de multe ori lipseşte.

Este întocmai ca un stenograf care ia toate cuvintele oratorului, dar care nu poate să-i dea culoarea generală, fizionomia întreagă particulară.

Adevăratul culegător de poveşti este numai omul care a trăit primii cinci-spre-zece sau douăzeci de ani la ţară, care s'a hrănit în atmosfera literaturei de acolo, care ? vorbit limbagiul ţăranului, care a trăit traiul lui, care a ascultat de sute şi de sute de ori aceeaşi poveste şi care a povestit-o şi el altora identic; numai aşa ea se imprimă adânc în memorie din care foarte greu poate să fie scoasă.

Creangă era unul din aceşti rari, şi iată de ce Creangă povesteşte mai bine de cât un om cult cum e d-nu Slavici.

Se mai cere o condiţie: este ca omul crescut şi trăit la ţară şi adăpat la cercul literaturei restrânse populare de poveşti, să nu-i fie mintea şi memoria lui supusă la transformări radicale, să nu fie aruncat într'un cerc de preocupări, de gândiri, de studii de un ordin teoretic şi abstract predominant, aşa ca primele impresii şi primul capital literar să fie slăbite sau ameninţate de a fi şterse. In acest caz un om nou înlocueşte pe cel din tinereţe, şi ori cât de puternice sunt impresiunile"copilăriei, ele sfârşesc prin a fi confuse dacă nu a fi şterse.

In asemenea caz, omul de şi trăit şi crescut la ţară, nu mai poate fi un fidel povestitor.

Ei bine, Creangă nu a trecut prin această încercare, Creangă diacon şi pe urmă modest institutor de clasele primare, cu stirdiile numai ale şcoalei normale pentru învăţători, a rămas în fondul lui vecinie ţăran.

Aşa se explică şi din acest punct de vedere, pentru ce este povestitorul popular clasic.

La *Junimea,* mai era încă un povestitor, d. Caragiani, profesor de limba şi literatura elină la Universitatea din Iaşi.

Era tot aşa de hazliu şi de interesant ca şi Creangă, cu toate că nu era nici o asemănare între aceşti doi. D-nu Caragiani, român din Macedonia, ştia rău româneşte; accent, frază tot dovedea că nu erea născut, nici crescut în ţară. Vorbea acel jargon amestecat româneşte, greceşte si câte odată chiar turceşte, cu un accent detestabil. Cu toate aceste când povestea, era hazliu şi cum şe întâmplă câte odată, tocmai necunostinţa limbei şi al accentului interesa.

D-sa povestea istorioare, anecdote, întâmplări din viaţa orientală: turcii, grecii, bulgarii, sărbii, albanezii erau puşi la contribuţie, nu îi era nimic necunoscut din ceea ce caracterisează literatura populară a acestor popoare. Povestitorul ne iniţia în viaţa omului oriental. Niciodată când îl rugai nu refuza sau nu puteai să-1 găseşti în defect, căci aş putea zice, că d. Caragiani avea totdeauna o anecdotă pe buze şi alta care aştepta ca cea d'întâiu să-i facă şi ci loc. La *Junimea* i se zicea, bine-hrănitul Caragiani ; am spus deja de ce.

De multe ori în mijlocul unei citiri, d-nu Caragiani întrerupea.

— Asta se"potriveşte cu ceea ce îi s'a întâmplat, zicea, unui turc.

Imediat o clamoare de veselie se ridica, toată lumea strgând:

— Spune-o, spune-o.

Cititorul se oprea fără să se supere, căci la *Junimea,* am spus, era admis principiul că anecdota totdeauna primează. O anecdotă trebue spus când îţi vine în minte iar nu peste un ceas sau două.

Şi atunci d-nu Caragiani îşi începea anecdota cu turcul, în care mai totdeauna Nastratin Hogea juca un rol. Când sfârşea anecdota, atunci de odată fără transiţie:

— Acuma să vedeţi ce îi s'a întâmplat unui bragagiu bulgar care trecea pe dinaintea palatului Sultanului...

O nouă clamoare de aprobare isbucnea, iar d-nu Caragiani zâmbind, —zâmbea totdeauna — începea:

— Un bulgar prost etc. etc.

Nu sfârşea bine anecdota cu bulgarul şi continua ast-fel:

— Acuma să vedeţi ce mi s'a întâmplat mie odată în Pera.

Junimiştii îi făceau şi mai mare ovaţie, căci numai era vorba acuma de o anecdotă auzită, ci de ceva care i se întâmplase însuşi povestitorului.

Şi aşa printr'un fel de înşiră-te mărgărite, ne trezeam la miezul nopţii, ora despărţirii, când se auzea un glas plictisit şi modest care zicea:

— Dar eu cum rămân cu nuvela mea.

Era nenorocitul autor şi cititor care se oprise chipurile, ca să dea loc anecdotei d-lui Caragiani şi care fusese uitat de *Junimea,* el cu manuscript cu tot, absolut uitat.

In asemenea împrejurări d-nu Pogor avea un cuvânt crud:

— Las-o, vom citi-o tipărită în *Convorbiri.*

In genere când d-nu Maiorescu era la şedinţă, ca om de ordine şi foarte formalist, cu un aer serios, îndemna pe autor ca să-şi continue citirea,

luând în faţă-i atitudinea gravă a unui ascultător atent.

Noi însă nu mai ascultam nimic, anecdotele piparate a d-lui Caragiani ne distrase complect şi 'în timpul continuărei citirei, auzeai râsuri prin colţuri şi şoapte; junimiştii schimbau glume pe care anecdotele le sugerase, iar unii în vârful degetelor plecau frumuşel.

D-nu Maiorescu însă cu o pacientă rară, continua de a avea aerul că ascultă pe cititor. Zic că avea aerul, fiindcă de multe ori simţeai că se gândeşte la alt ceva. In fine autorul mântuia de citit nuvela.

D-nu Pogor impacient ca totdeauna striga:

— Acuma putem să plecăm acasă. Caragiani ne va mai spune vre-o poveste în drum-

Era condamnarea nuvelei.

— Pardon, pardon, obiecta d. Maiorescu grav, am câte-va observaţii de făcut asupra nuvelei d-lui Y. Şi atunci începea o mică disertaţiune mai mult sau mai puţin potrivită cu nuvela.

Noi ştiam că asemenea cuvinte reci, elogioase, sunt la d-nu Maiorescu genul discursurilor funebre cu care condamna o lucrare. De aceea nu ziceam nimic, era convenit că lucrurile trebue să se petreacă ast-fel.

Când se întâmpla să fie şi d-nu Carp la şedinţă, lucru rar, atunci d-sa ne fiind în curentul subtilităţilor zilnice a *Junimei,* de odată sărea de pe canapea:

— Mie mi se pare că Maiorescu se înşală când crede că, etc.

Şi de odată în mijlocul plictiselei generale se încingea o discuţie caldă la care se amesteca mai toţi obicinuiţii oratori, discuţii care durau până pe la două ore ceea ce făcea pe d-nu Pogor, când ne luam pălăriile să plecăm, să strige:

— Al dracului şi Carp acesta, numai paradoxe

susține și dacă ar avea glas ca toți oamenii! Când vorbește, parcă strică geamurile de la Mitropolie!

De altminterelea era cunoscut lucru că de câte ori d-nu Carp venea la *Junimea,* trebuia să stârnească discuții lungi și se explică de ce: Intre obicinuiții frecventatori a seratelor de la *Junimea,* sub influența mai cu seamă a d-lui Maiorescu, se stabilise un fel de principii de estetică sau de critică convenite, din punctul cărora de vedere se făcea critica lucrărilor literare ce se citeau. De exemplu: se citea o poezie ; ce se cerea la *Junimea* pentru ca poezia să fie admisă? Intâiu, ca ea să aibă caracterul cam vag și nedefinit, punând o chestie metafizică dacă era posibil; al doilea ea trebuia să conțină comparații plastice, aceasta se numea la *Junimea,* a materializa gândirea abstractă; al treilea, autorul trebuia să se păzească de a trage vre-o concluzie, fiindcă regula era ca concluzia să o tragă cititorul iar nu să fie formulată de autor, etc. etc.

Erau de asemenea norme stabilite și pentru celelalte genuri literare precum nuvelă, dramă, tragedie, etc.

Așa epopeea era exclusă de la *Junimea.* Un autor care ar fi venit cu o epopee, ar fost dat pur și simplu afară. In adevăr se stabilise că de la Omer, care a ilustrat genul și' pentru care timpurile de credință miraculoasă este indispensabil, acest gen nu-și mai avea rațiunea de a fi. Epopeea *„Ierusalimul liberat"* al lui Tasso, precum și *„Orlando furios"* a lui Ariosto, erau gustate mediocru, dar mai la urmă erau admise cu oare care toleranță. Cât despre epopeele moderne, la *Junimea* era un râs omeric de ele, precum de *„Henriada"* lui Voltaire și *„Mihaida",* nu știu bine a cui, căci n'am timp a controla, mi separe a lui Eliade Rădulescu.

„Dumbrava Roșie" trecuse la *Junimea,* mai întâiu, findcă era a lui Alexandri, și al doilea nu ca epopee eroică, ci ca bucăți admirabile detașate unele de altele.

Junimea înțelegea alt-fel genul literar epigrama, nu cum se înțelege de obicinuit după definiția lui Boileau din *„Arta lui poetică".* Cine ar fi venit la *Junimea* cu o epigramă în sensul clasicismului francez.

J'ai vu Agesilas
Helas!
J'ai vu Atilla
Hola!

ar fi fost dat afară.

Junimea își formase gustul în sensul genului epigramatic a lui Bodnărescu, cu toate că nu gustase nici nu înțelesese vre-odată epigramele aceluia.

Prin urmare critica la *Junimea,* după cei cinci, șease ani de discuții, până s'a stabilit principiile, era relativ ușoară și o putea face cu mai mult sau mai puțin succes ori-care inițiat în taina acelor principii. De multe ori când se citea o poezie, auzeam pe vre-unul din caracudă șoptind altei caracude:

— Nu văd în ea representații sensibile.

Sau la cetirea vre-unei tragedii, o altă caracudă adresându-se la un tovarăș de caracudărie:

— Acțiunea lâncezește.

De sigur că nu în capul lor se născuse asemenea observații, ci ei le luau din manualul regulelor criticei stabilite, utilisându-le și ei după cum puteau.

Când d-nu Carp venea la *Junimea,* d-lui care cum ara spus venea foarte rar, deși junimist fondator de baștină, din cauză că lipsea îndelungat, nu era în curentul principiilor convenționale admise, iar mintea sa perduse deprinderea felului

criticei dela *Junimea* de aceea, ceea ce se părea junimiştilor simplu şi evident, d-sale îi se părea lucru cel puţin discutabil şi iată dexe se întâmplau ciocniri de idei la fiecare pas.

De altminterelea această estetică dogmatică făcea pe foarte mulţi doritori de a face parte din *Junimea* ca să nu se poată aclimatiza.

In adevăr, ia să ne punem în situaţia unuia care venea pentru prima oară la *Junimea* ? Las d'o parte glumele şi familiaritatea care'l isbeau la început, căci acest lucru era pentru un om deştept mai mult o atracţie decât o repulsie. Auzea citindu-se o poesie, se aştepta să se încingă o discuţie cu argumente pentru şi contra, însă de cele mai multe ori asista la o schimbare de cuvinte care aveau aerul mai mult de decizii.

— Elementul plastic lipseşte, zicea unul.

— Fondul este o temă patriotică care nu poate emoţiona, ideea patriotică nefiind un material poetic.

— Poetul prea se analisează pe dânsul singur. Aceasta slăbeşte ideea generală.

Iar toată lumea fiind de acord asupra tuturor acestor păreri, condamnând sau aprobând pe autor.

Ce putea să înţeleagă noul venit din această discuţie în care toţi erau de acord asupra unor principii pe care el nu le ştia şi prin urmare nu putea să le înţeleagă ? Pentru dânsul elementul plastic, materializarea gândirei, condamnarea ideilor abstracte, etc. etc, erau lucruri chinezeşti, în tot cazul îi se păreau dificultăţi mari care puneau bariere între dânsul şi *Junimea.*

Era un fel de blocus de teorii intransigente xare înconjura cercul *Jnnimei* ca un brâu de submine maritime; foarte greu era ca cineva să-1 poată forţa. Au fost câţiva însă care au forţat acel bloc. Aşa mai întâiu Vasile Alexandri a intrat pe porţile mari deschise fără să fie pus la vre-o încercare. Poetul n'a înţeles niciodată teoriile estetice ale *Junimei* şi nici nu şi-a dat osteneala să le înţeleagă. De câte ori l'am văzut la *Junimea,* niciodată nu s'a discutat înaintea lui teorii, şedinţa era plină numai de personnalitatea poetului şi de operile sale, care erau departe, foarte departe de a intra în calupurile literare ale *Junimei.*

Ba ceva mai mult, mi-aduc aminte că la *Junimea,* genul literar, pastelul, nu era în onoare, era considerat ca o incursiune a picturei asupra poeziei.

De câte ori n'am discutat noi chestia, dacă poezia descriptivă este în adevăr un gen literar şi foarte mulţi conchideau că nu. Rezultatul la care ajunsesem asupra acestei chestii era următorul: Descrierea naturei într'o serie continuă de versuri, care să arate bucăţi lângă bucăţi a unui tablou al naturei, este o lucrare mediocră, pentru că descrierea prin cuvinte mai mult sau mai puţin plastice, nu-ţi reprezintă natura aşa cum ea există, prin urmare este cu neputinţă ca să îmbrăţişez cu o singură privire tabloul pe care'l descrii. Aşa în pastelul *„Rorica la Fântână",* a lui Alexandri, prin forţa lucrurilor trebue să arăţi întâiu cum Rorica se duce la fântână, cum scoate apă, cum un flăcău la întoarcere îi ese 'nainte etc. etc. Un tablou de ansamblu nu poţi prin urmare avea, din contră, acest gen se pretează admirabil pentru pictură. Un pictor într'un cadru anumit de pânză uzând de perspectivă, de lumină, de colorit, etc, îţi pune într'un mod saillant un subiect de pastel pe care'l poţi îmbrăţişa cu o singură privire şi în care totul se- leagă unele cu altele ca în natură. Pe pânză vezi în acelaş timp şi pădurea şi păsările, şi fântâna, şi pe Rorica şi pe flăcău.

Evident că observaţia estetică este justă ; ea

era luată de *Junimea* din dramaturgia lui *Lessing.*

Cu toate aceste, când venea Alexandri cu pastelurile sale, era o adevărată sărbătoare, toată lumea i-lc ridica în nuori cu laudele şi nici chiar d. Pogor, care era copilul teribil al *Junimei,* nu îndrăznea să facă critica genului. *Lessing* cu dramaturgia lui, *Junimea* cu teoriile ei, erau lăsate la o parte pentru a lăuda pe poetul pastelist.

Ba din contră, laşitatea se ducea mai departe, se inventa şi se susţinea cu timiditate o nouă teorie, aceea a legăturei între diferitele arte şi acea a continuităţei domeniului picturei cu domeniul literaturei. Am auzit susţinându-se de ocazie că diviziunile în artă, ca acea a sculpturei, picturei, architecturei şi a literaturei sunt opera creerelui nostru, sunt diviziuni artificiale stabilite de critici pentru o mai bună metodă. Ele sunt cum ar fi pentru învăţaţi diviziunile de fisică, chimie, botanică, zoologie, etc, care n'au nici o fiinţă in realitate, de vreme ce fenomenele fisice, chimice în natură nu se prezintă separat, ci amestecate şi legate între ele.

Şi această sub-teorie conţinea un mare adevăr. Ea era luată din Auguste Comte şi Spencer mai cu seamă şi între altele era împărtăşită şi formulată pentru întâia oară de mine, care pe atunci mă ocupam cu chestii sociologice şi mă interesa foarte mult clasificaţia ştiinţelor.

Toate aceste dovedeau un lucru şi acesta era singurul adevăr complect. Este, că nu sunt genuri superioare şi inferioare în literatură şi pictură etc, totul atârnând de talentul artistului.

De sigur că un pastel nu dă mult de muncă intelectuală unui poet. Ca să faci un pastel n'ai de cât să ei un pârău, câţi-va copaci, o privighetoare şi o fată care se duce cu cofa la fântâna. Iată toate elementele unui pastel; ba dacă

mai adăogi că în depărtare auzi un câne lătrând sau urlând şi dacă scena se petrece în spre seară, dai tabloului o tinctură melancolică care mişcă inimile simţitoare.

Dar dacă ai toate elementele pastelului, nu înseamnă că ai făcut pastelul, căci el este opera artistului şi lucrarea e bună sau rea, după valoarea aceluia. Iată de ce pastelurile lui Alexandri fiind bune, nu suscitau nici o critică şi nimenea auzindu-le citite nu se gândea la teoriile estetice ale lui Lessing.

îndată însă ce un alt poet venea la *Junimea* cu pasteluri, atunci toţi căpătau glas şi teoriile *Junimei* asupra acestui gen recăpăta autoritate. Aşa era un poet, el e mort de mult, Neculae Beldiceanu, care avea talent, un talent tulbure, nehotărât, dar talent. Beldiceanu aborda toate genurile literare şi au rămas lucruri bune de la dânsul. Când venea el cu pasteluri, toată lumea striga. Mai întâiu striga că sunt imitate după cele ale lui Alexandri şi era adevărat, căci genul era imitat după cum toţi poeţii până în momentul de faţă sunt imitatori a lui Alexandri, de vreme ce cel d'întâiu care a introdus acest gen în literatura română a fost poetul de la Mirceşti.

Mult haz mai făceam noi de supărarea şi protestările indignate ale lui Beldiceanu faţă cu această acuzare. El se ridica cu violenţă şi căuta să ne dovedească că nu le găseşti la Alexandri. Pentru aceasta par-că'l văd şi acum cum se repezea la bibliotecă, cum aducea *Convorbirile* şi citea pastelurile lui Alexandri, apoi citind pe ale sale făcea comparaţii între ele zicând:

— In pastelul cutare a lui Alexandri, poetul vorbeşte de doi boi pe care ţăranul îi aduce în curte după ce a brăzdat ogorul, iar eu vorbesc de vaca care se întoarce de la imaş seara mugind cu glasul ei, care cuprinde întreaga gamă de la

notele cele mai ascuțite pană la cele mai profunde, după vițelul pe care știe că-l va găsi în ocol. Unde vedeți asemănare și imitația, adăugea în mod victorios.

Iar noi râdeam și mai mult de acest fel de demonstrație a bietului Beldiceanu.

Căci Beldiceanu se apăra în această privință în modul în care toți imitatorii unui gen s'apară când sunt acuzați de imitație. In adevăr, eroarea tuturor acestora vine de acolo că ei confundă genul cu ceea ce au pus ei de la dânșii în calupul genului.

Sunt două feluri de imitație, unul este cel vulgar, care poartă numele de plagiat, prin care un poet plagiază subiectul, comparațiile, până și expresiile. Când cine-va este prins cu asemenea lucruri, discuții nu se mai încape, îl pui pur și simplu pe două coloane și totul e sfârșit.

Cu imitația genului nu e tot așa. Poetul își combină el, cu alte elemente, proprii ele lui, acțiunea. In lucrarea să nu găsești nimica care să aparțină în propriu altuia, dar genul, adică natura poeziei, felul de desfășurare, factura, fiind a altui poet, este imposibil ca să nu fii isbit de asemănarea genului și nu poți ca să nu zici poetului, că este un imitator.

Acest lucru nu voia să-l înțeleagă Beldiceanu, după cum n'au vroit să creadă și de la dânsul încoace o mulțime de alți poeți în *ogorul literaturei noastre.*

Această chestie este foarte delicată și complicată. S'ar putea face din tratarea ei un volum. Dar ca cititorul să vadă mai bine cum Beldiceanu n'avea dreptate în chestia pastelurilor sale (Beldiceanu însă are lucrări originale foarte drăgălașe), voiu arăta cea ce a pățit d. Iacob Negruți cu un poet corespondent, foarte irascibil și foarte susceptibil asupra originalității sale.

D-nu Iacob Negrutzi pe timpul de care mă ocup, primește de la un corespondent, următorul sonet:

Sonetu

de G.

Vezi tu colo de-o parte,
Ca un vânt îngrozitor;
Cum aruncă și străbate,
Țărâna unui muritor.

Și cum duce în depărtare,
Peste țărmuri, acel vânt,
Țărâna ce 'n spulberare
Desvălește un mormânt.

Vântu-i viața-mi rătăcită
Ș-acea țărână înegrită
E-al meu suflet amărât.

Ceasul ce mereu tot trece,
E mormântul trist și rece,
Ce ne-așteaptă la sfârșit.

Ca lucrare poetică merge, e mai presus de mediocru. Dacă autorul ar fi scos singur din capul lui acest sonet, ar fi fost ceva, și fiindcă în *Convorbiri,* ca în orice revistă, s'au publicat și lucruri mai mediocre chiar, sonetul d-lui G. putea să treacă și el.

Din nenorocire, acest sonet era un simplu pastiș, o simplă imitație servilă și școlărească de pe un alt sonet a poetului Sihleanu, mort tânăr. D. Iacob Negrutzi îi reproduce corespondentului, alături cu sonetul lui și acela al d-lui Sihleanu. Iată-l :

Sonetu

de Sihleanu

Peste țărmuri depărtate,
Vezi tu râul călător
Cum în valuri turburate
Se asvârle în izvor ?

P'a lui maluri singurate,
Vezi cum vântul mugitor,
Mişcă trestia ş'o bate
Şuerând îngrozitor?

Râu-i viaţa-mi sbuciumată
v Ş'acea trestie mişcată.
E al meu suflet dureros ;

Viitorul ce m'aşteaptă
E pustia cea deşartă
De pe malul nisipos.

D. G. a fost furios de această paralelă şi pentru aceasta a înjurat pe redactorul *Convorbirilor.* Probabil că nici astăzi acela nu e convins că d. Negrutzi avea dreptate.

De cât nu trebue să generalizăm prea mult, ca în orice lucru. Nu urmează că dacă cine-va a inventat un gen literar, apoi nimenea numai poate după dânsul să se servească de el fără să fie imitator. Aşa, este drept că Petrarca cel d'ântâiu cu succes a maniat sonetul, nu urmează de aici că toţi care au scris sonete în timp de cinci sau şase sute de ani după dânsul, au făcut numai pastişe.

Acest lucru se poate aplica teatrului mai cu seamă. Evident că toate vaudevilurile s'aseamănă, precum şi toate melodramele, dar vaudevilurile şi melodramele scrise de autori originali se deosibesc îndată cât de colo.

Dar ia să mă întorc cam departe de unde plecasem. Cititorii care m'au urmărit, 'şi aduc aduc aminte că începusem a vorbi despre oamenii de spirit dela *Junimea,* şi de oamenii inteligenţi dar fără spirit şi m'am oprit în mijlocul drumului înpins de deosebite digresiuni care se impun când cineva scrie amintirile sale. Am vorbit deja de categoria întâi şi a doua. îmi rămâne de a vorbi de oamenii de a treia categorie, de

oameni inteligenţi şi de spirit în acelaş timp. Cititorii vor înţelege că nu pot vorbi şi de a paaa categorie, adică de cei şi fără inteligenţă şi fără spirit.

Sunt oameni dăruiţi de natură, la care inteligenţa se poate manifesta sub toate formele posibile, ei pot aprofunda o chestie serioasă şi a-şi arăta vederi care rămân, dar în acelaş timp, ei pot să scoată din capul lor scântei de spirit în chestiile cele mai aride, întocmai cum un fizician scoate scântei dintr'o maşină electrică. Ei pot mania în vorbă şi în scris toate calităţile spiritului, pe care în literatură le găsim separate si clasificate. Ei pot găsi forme neaşteptate şi agreabil surprinzătoare acolo unde un altul n'ar fi găsit de cât o singură notă, ei pot trage vederi nouă dintr'un subiect deja stors până la banalitate. Ei maniază cu uşurinţă argumentarea serioasă, ironia, persiflagiu, epigrama, nota dramatică apropo de orice subiect. într'un subiect care pare banal, ei găsesc ocazia unei observaţii profunde, ei ştiu ca dintr'o temă serioasă să scoată din când în când observaţii picante care să producă o atmosferă estetică, unde altul n'ar fi găsit de cât monotonie şi plictiseală.

O întrebare : Spiritul strică seriozităţei unui subiect? Atârnă după împrejurări. Dacă tema e serioasă, evident că ea trebue tratată ca fond în mod serios şi numai înflorită prin trăsături de spirit. Nu poţi trata chestia unui imposit, numai cu lucruri de spirit. Dar dacă tema este uşoară, atunci este o greşeală ca cine-va s'o trateze în mod cu totul serios, spiritul în acest caz se impune.

Dar spiritul nu' este numai o jucărie a minţei, o parte lucitoare, un capriţiu al inteligenţei, el este o formă a gândirei, şi sub forma cuvintelor de spirit se pot spune de multe ori lucruri foarte adânci.

Ar trebui să mă întind mult, foarte mult, ca să documentez acest lucru.

De altminterelea cititorul inteligent poate face el lucrarea.

Sunt lucruri de spirit care definesc o situaţie, asupra căreia un om serios trebuia să facă un lung discurs.

Am citat mai sus printre oamenii curat cu spirit, pe răposatul Bobeică. Acela avea însă cuvinte de spirit mai rar, care zugrăveau o situaţie şi exprimau o profundă observaţie. Dar avea câteodată şi de acestea.

Iată unul: Se ştie că Bobeică era jucător de cărţi, însă în ultimii ani şansa îl părăsise pe de o parte, iar pe de altă parte nu mai avea mijloace, nu dispunea de un capital pe care să-1 rişte. Poate din această cauză îl părăsise şi norocul. Se mulţumea decr să joace pe sume mici, uzând mai mult de expediente la o bancă mare.

Pe de altă parte se ştie, că în urma căderei lui Ioan Brătianu la 1888, Regele, într'un spirit de împăcăciune, chemase la guvern pe d-nii Teodor Rosetti şi Carp, adică pe junimişti, un partid care nu avea legături pe atunci în ţară.

Costică Bobeică era junimist, junimist vesel şi sceptic. într'o zi la Cameră îl întâlneşte d. Carp; iată deci faţă în faţă doi oameni de spirit, unul cu morgă şi altul fără morgă.

D. Carp, cu oare-care cruzime (cruzimea nu e totdeauna un element al spiritului) îl întreabă pe Bobeică :

— Bine Bobeică, ia spune-mi cum faci că tu, fără parale, joci cărţi ?

— Apoi dă-mi voe excelenţă, replică imediat Bobeică, ca să te întreb şi eu *pe d-ta, cum faci de guvernezi ţara fără partid ?

D. Carp era vădit bătut. Răspunsul lui Bobeică nu era numai un cuvânt de spirit, era adevărul exprimat în câte-va cuvinte sub o formă glumeaţă şi scânteietoare.

Cuvântul lui Bobeică a rămas, şi adevărul crud care '1 exprimă îl urmăreşte pe d. Carp şi partidul său până acuma. Cuvântul lui Bobeică a rămas şi după 16 ani adevărat în oarecare parte; din fericire pentru junimişti într'o mică parte, dar încă a rămas.

Oamenii de spirit când sunt şi inteligenţi, sunt profunzi observatori. Oare-cum inteligenţa observă, iar partea cea veselă şi scânteietoare găseşte forma uşoară şi plăcută pentru a exprima observaţia sau cugetarea.

Cine nu cunoaşte comediile lui *Lablche ?* Pentru mulţi Labiche este un autor comic care a distrat mai multe generaţii. Criticii serioşi însă îi dau un loc mai sus. Acela era în acelaş timp şi un profund observator, de multe ori un adânc cugetător. Este unul dintre rarii autori, a căror piese uşoare şi vesele ascund mai totdeauna o profundă observaţie psihologică, sau pun în evidenţă unul din acele infirmităţi sau imperfecţiuni a naturei omeneşti.

Cine n'a văzut piesa *„Le voyage de monsieur Perichon"!* Perichon, un burghez îmbogăţit, înfumurat şi grandoman, se simte umilit în amorul lui propriu că Alpii au o înălţime aşa de covârşitoare faţă cu persoana lui. Aceasta-1 supără, de aceia s'adresează la un pictor, pe care îl tratează ca pe un meseriaş, să-i facă un tablou în care să reprezinte un Perichon mare, foarte mare, privind la nişte Alpi mici, foarte mici. Această lantazie spirituală, face cât o întreagă disertaţie asupra îngâmfărei de sine.

O altă observaţie. Toată lumea vorbeşte de recunoştinţă şi de gratitudine şi laudă pe cei care sunt recunoscători binc-făcătorilor lor. Ei bine, adevărul este că pentru mulţi recunoştinţa

este o sarcină a conştiinţei, ei sufăr de faptul că datoresc un bine pe care altul i-a făcut; este 0 faţă a egoismului naturei omului şi ceeace e mai surprinzător, e că între un om care face bine şi cel care primeşte binele, mulţumirea este mai mare la făcătorul de bine de cât la acel căruia 1 s'a făcut binele. Este iarăşi chestie de egoism şi în treacăt vorbind aici morala, nu concordează tocmai, tocmai cu inima omenească ; morala predică ca o datorie să faci binele, iar nu pentru satisfacţia ta personală, iar recunoştinţa ca o o-bligaţie firească către bine-făcător. In realitate este aproape contrarul.

Labiche fără lungi disertaţii, pune prin personagiile sale în evidenţă acest mare adevăr psichologic.

Lui Perichon, îi scăpă viaţa un tânăr care face curte fiicei sale, oprindu-1 pe marginea unei prăpăstii. De a doua zi Perichon începe a trata pe tânăr cu răceală; de câte ori îl vede îşi aduce aminte că îi datoreşte ceva. Tânărul din această cauză riscă de a fi concediat şi a perde fata pe care o iubea. Atunci acela recurge la următoarea stratagemă: într'o ascensiune în munţi, s'aranjează astfel încât simulează riscul de a cădea într'o prăpastie, pentru ca Perichon să pună mâna pe el şi chipurile să'l scape, iar el să facă că graţie acestei intervenţii n'a căzut în fundul prăpastiei. In adevăr tânărul s'adresează cu lacrimi prefăcute de recunoştinţă zicându-i :

— D-le Perichon mi-ai scăpat viaţa.

Iar acest burghez ridicul de îngâmfat, nu mai voeşte să se despartă un minut de acela căruia el i-a scăpat viaţa, lucru pe care'l spune la toată lumea şi pe care'l repetă tânărului la fiecare pas.

Pentru ca să se bucure în permanenţă de plăcerile actului său de salvare, Perichon acordă aceluia mâna fetei sale.

Aceste exemple arăta cum pe calea spiritului să pot spune lucruri adânci.

Genul care comportă desfăşurarea şi punerea în acţiune a spiritului, este comedia, căci în satiră se arată o altă faţă a spiritului. Comedia, pot zice că este opera oamenilor de spirit, de aceea în acest gen care este foarte răspândit, găsim piese relativ foarte puţine care să întrunească calităţile cerute.

Ar fi mult de zis asupra diferitelor genuri literare, mai cu seamă asupra dramei în raport cu comedia. Mulţi îşi închipuesc că e mai uşor de făcut o comedie decât o dramă. Zău, nu ştiu dacă contrarul nu e mai adevărat. Dealtminterelea nu poate cineva să afirme superioritatea unui gen asupra celuilalt fiindcă toate genurile sunt egale când operile respective sunt bune.

S'ar părea că drama care pune în mişcare marile sentimente, puţine la număr, exploatând emoţiile zguduitoare ale sufletului, este mai uşor de lucrat de cât o comedie în care autorul nu lucrează cu sentimente mari şi permanente, ci cu nuanţe de sentimente în care pune în mişcare acele clipe trecătoare pe care ca să le surprinzi la om, trebue să fii un bun observator, prezentând publicului cu nimicuri situaţii absolut interesante şi pline de adevăr.

In realitate şi un gen şi un altul sunt foarte grele, căci dacă în dramă iei din 'nainte de a gata un sentiment mare, de exemplu amorul, sau iubirea de mamă, sau răzbunarea, modul cum tratezi şi analizezi aceste sentimente, face personalitatea autorului.

La *Junimea,* partea dramatică a fost poate cea mai slabă. *Junimea* avea poeţi, nOvelişti, dar dramaturgi nu. Nici unul dela *Junimea* nu s'a deosebit în mod special, în dramă sau în co-

medie. *Bodnărescu* a încercat genul tragic prin *Rienţii.* Piesa dacă s'ar fi jucat, nu ar fi putut reuşi, ea compunându-se din dialoguri cu aşa numite ciocniri de sentimente, de o paliditate descurajatoare. Piese de teatru au scris mai mulţi, aşa căpitanul Bengescu, astăzi, general în retragere şi membru în marele partid Cantacuzinist, a scris: *„O palmă la bal mascat".* Nu ştiu dacă această piesă s'a jucat pe vre-o scenă. Mi-aduc aminte însă, că conţinutul piesei n'avea mare valoare, însă ca aşezare scenică şi ca mişcare, ea era lăudabilă, cunoşteai de pe atunci că autorul are temperamentul de teatru, iar viitorul a dovedit-o.

Dacă piesele d-lui Bengescu ar avea şi calitatea conţinutului, atunci de sigur că d-sa ar fi printre cei doi sau trei din autorii noştri dramatici.

Cel care a scris mai mult în acest gen la *Junimea,* este de sigur d-nu Iacob Negrutzi. Cu toate aceste d-nu Iacob Negrutzi n'a reuşit în acest gen, comediile d-sale au o preocupaţie vădită literară, de loc scenică. Forma care le-o dă autorul, adică a versului, trădează această preocupaţie, ele sunt dialoguri de multe ori frumoase în care să arată idei şi sentimente fără nici o realitate.

Şi lucru curios, dacă era unul la *Junimea* care să fie mai propriu pentru comedii, de sigur că era d-nu Negrutzi. D-sa avea spirit, avea şi simţul ridicolului şi spiritul observaţiei, dovadă că excela în scrierile satirice precum faimoasele sale *„Coopii de pe natură".*

Dar se pare că pentru comedie, se cere încă ceva care îi lipsea d-lui Negrutzi, aşa dacă ai lua tipurile sale arătate în *„Coopii de pe natură"* şi le-ai lega printr'o intrigă oarecare unele cu altele, ar eşi comedii originale şi cu haz. Ei bine, acest lucru n'a putut d-nu Iacob Negrutzi să-I închiege niciodată, preocuparea sa 'nainte de toate literară, îi tăia aripile fantaziei şi a humorului său cunoscut.

Se înţelege că tot Alexandri rămâne singurul dramaturg dela *Junimea,* venit iar nu creat. Alexandri a publicat multe piese în *Convorbiri* precum : *Ginerele lui Hagi-Petcu, Ciocoii, Drumul de fer, Harţa Răzeşul,* etc. Necontestat că Alexandri avea temperamentul dramatic. Mai întâi de toate, Alexandri era un om de foarte mult spirit, conversaţia sa era totdeauna semănată cu trăsături hazlii, iar personagiile din piesele sale vecinie vesele, nostime, deşi superficiale şi câte odată chiar artificiale.

Alexandri ştia să dea spirit tuturor personagiilor sale, chiar prostiile pe care le pune în gura unora, provoacă hazul. Poetul dela Mirceşti, dacă nu strălucea printr'o • mare putere de invenţie, dar avea într'un grad deosebit puterea de asimilaţie. Alexandri crează pentru interesul cauzei un întreg repertoriu de mici piese într'un act, canţonete, proverbe, etc, şi aceasta între 1858 şi 1864. Unirea principatelor a fost un mare element de deşteptare a spiritului românesc în toate direcţiile. Acest eveniment mare politic trebuia exploatat, răspândit, trebuia să intre în mintea dacă nu în inima tuturor, de aici şi necesitatea de reprezentaţii, de ceremonii, de spectacole, etc.

Aşa la teatru, trebuiau piese de ocazie, care să întreţină ideia precum şi sentimentul naţional. Dela divanul ad-hoc, în care pentru prima oară ţăranii sunt introduşi în viaţa politică fiind aleşi în acel divan, ei ajung la modă, începe a se vorbi de talpa ţărei. Alexandri face piese de ocazie în care scena se petrece la ţară, în care ţăranul şi ţăranca sunt poetizate precum şi viaţa lor simplă.

De două rele sufereau satele: de crâşmarul evreu şi arendaşul grec. Alexandri îi pune pe scenă în *„Lipitorile satului"* făcând din ţăranii poetizaţi, victimile acelora," apoi cu *„Nunta ţărănească"* şi cu alte piese precum *„Doi ţărani şi cinci cârlani",* etc, el, împreună cu Costache Negrutzi şi cu Petru Milo, creează un teatru naţional uşor şi adecuat circumstanţelor.

Se mai întâmplă că găsesc şi un muzicant de talent ca Flechtenmacher, care cu muzica lui uşoară şi originală, dă pieselor scrise în grabă de Alexandri, Costache Negrutzi, Milo farmecul pe care muzica îl aduce totdeauna la orice spectacol.

Dar trebue să sfârşesc odată cu oamenii de spirit.

Printre oamenii de spirit şi inteligenţi dela *Junimea,* erau d-nii Pogor, Grigore Buicliu, Iacob Negrutzi şi... afară încă de câţi-va, d. Carp.

D. Carp întrunea gama complectă a inteligenţei, căci el putea mania cu aceeaşi facilitate şi seriosul şi comicul, şi gravul şi uşorul. La *Junimea* el mergea câte odată până la paradox, el prezenta chestiile sub o formă nouă care provoca discuţii. D. Carp nu era iubit la *Junimea,* era mai mult temut şi respectat; temut pentru spiritul său sarcastic, respectat pentru fondul său de cunoştinţi.

Şi aici pun o întrebare : Spiritul serveşte unui om în vază de ex: unui om politic ? S'ar părea că e o întrebare absurdă, căci toată lumea ştie cât de mult înalţă pe om acest giuvaer al inteligenţei. Dar eu nu mă gândesc la aceasta când pun întrebarea, ci voesc să întreb : îi foloseşte sau îi strică unui om prea multul spirit, adică interesele sale nu sufăr de această exuberanţă a inteligenţei ? Eu cred că pe cât îi foloseşte, pe atâta îi şi strică şi că, cântărite toate, mai că aşi înclina a spune că mai mult îi strică decât îi foloseşte. Şi exemplu este chiar d. Carp.

Fără spirit, d. Carp ar fi fost unul din oamenii recunoscuţi de serioşi de toţi fără deosebire, răutatea nu s'ar fi putut exercita pe tema omului neserios cum s'a exercitat de multe ori, în acelaş timp nu şi-ar fi creat o mulţime de duşmani care n'au contractat animosităţi decât din cauza spiritului ^ău caustic sau a apropourilor sale cam răutăcioase.

Oamenii cu inteligenţă vulgară mai cu seamă, sunt duşmanii neîmpăcaţi a acelor cu spirit, pe care îi consideră sau se prefac că îi consideră, ca lipsiţi de seriozitate.

De câte ori d. Carp n'a trebuit să sufere în viaţa sa de această calitate, care a trecut în faţa multora drept un mare defect!

Iu schimb spiritul unui om, atrage naturile alese, subţiri, care îşi fac o adevărată plăcere ca să savureze tinetele ateniane a unui om cu multe resurse intelectuale. De aceea d. Carp are şi admiratori pe lângă detractori. Mai cu seamă pentru un om politic această însuşire este necesară ; eu nu prea am cunoscut-o la prea mulţi oameni politici. Se spunea că Manolache Costache avea mult spirit, nu ştiu, nu l'am cunoscut. C. A. Rosetti avea de asemenea spirit, însă în intimitate nu la tribună; când vorbea în public vedeai că şcoala declamatorie şi gravă dela 1848 se resimţea. Ion Brătianu avea spirit, dar spiritul său de multe ori consista mai mult în farmecul cum spunea un lucru şi în simpatia care se degaja din persoana sa. El avea mai de grabă fineţă, care e deosebită de spirit.

P'ineţa nu răsare dintr'o frază, dintr'o ripostă, ea nu isbeşte printr'un cuvânt la locul lui, fineţa este acea subţietate a spiritului care face pe cine va ca să prezinte o chestie sub forma cea mai favorabilă pentru cei care ascultă şi să eviteze fără a avea aerul, dificultăţile şi obstacolele. Un om fin,

înseamnă un om care din multe ce ar putea să spună, nu spune decât jumătate şi acea jumătate satisface pe toată lumea, tocmai fiindcă fiecare simte că n'a spus tot ce avea de spus oratorul şi că cu intenţie a făcut omisiune sau a evitat de a aborda chestia întreagă.

Aşi putea zice că fineţa este întrebuinţarea spiritului în procedeuri, iar spiritul este jocul liber şi neînfrânat a faţetei lucitoare a inteligenţei. Iu genere omul de spirit nu menajează, fără a lovi brutal. Sunt oameni de spirit care când le vine ideia în minte şi cuvântul pe buze, nu se pot opri a nu le exprima, chiar dacă aceasta le-ar strica : este ceva mai tare decât dânşii, este nevoia de a descărca pila inteligenţei încărcată de electricitate.

Din contră, omul fin sacrifică orice pentru un rezultat la care tinde; îi vine în minte o idee nu o spune dacă ea ar putea să-i strice efectului ulterior la care tinde. Din această categorie de oameni făcea parte, o mai repet, Ioan Brătianu precum şi C. A. Rosetti.

Un om brutal poate să aibă spirit ? Desigur că da, însă spiritul la dânsul îmbracă aceiaşi scoarţă grosieră. Bismarck era şi inteligent şi de spirit, însă cu natura lui autoritară şi aspră, spiritul când îl făcea era brutal şi ustura, el nu cunoştea acele nuanţe ateniane care caracterizează mai cu seamă spiritul francez şi român.

Dar spiritul variază aproape dela om la om, aşi putea zice că după cum nu sunt în natură două frunze absolut identice, aşa nu poţi găsi doi oameni cu calitate identică intelectuală.

Era la *Junimea* un om^ de mare valoare care în acelaş timp era şi om de spirit: Alexandru Lambrior, care a lăsat după dânsul în filologie urme neşterse. Desigur că Lambrior era un om

de spirit, dar cu o turnură a ţăranului român ; vorbesc de spiritul fin şi apreciat dela ţară. Lambrior era departe de a semăna cu Creangă. Spiritul lui Creangă era spiritul ţăranului, spiritul lui Lambrior era spiritul lui propriu pus în calupul naţional. Şi unul şi altul se născuse şi trăise la ţară, chiar în acelaş judeţ, judeţul Neamţu. Dar dela o vârstă destinul îi separase. Creangă învăţând la Socola şi pe urmă la şcoala normală pedagogică, rămâne prin firea lui, prin limba şi apropourile lui, ţăran în toată puterea cuvântului. Lambrior face liceul, universitatea, merge la Paris şi ese diplomatul şcoalei de *„Hautes etudes",* devine om cult în toată puterea cuvântului. Ii rămâne însă ceva lui Lambrior : natura şi gusturile copilăriei sale. El în vorbă nu mai întrebuinţează limba ţărănească subţiată ca Creangă, el vorbeşte ca ori şi ce om cult, însă natura spiritului lui, cum am spus deja, păstrează întipărirea anilor de copilărie. Mai mult, când vrea el, vorbeşte ca la ţară întocmai ca un ţăran, decât aici este deosebirea lui de Creangă ; Creangă nu poate vorbi în limba şi cugetarea unui om cult, pe când Lambrior vorbeşte şi într'un fel şi în altul după nevoe.

Pentru Lambrior, limba dela ţară care îi devenise străină în uzurile de toate zilele, îi rămâne ca o limbă învăţată şi pe care nu o uită, este ca cum ar şti cineva două limbi deosebite pe care dacă le cunoaşte bine, nu le amestecă şi nu le confundă, ci se servă când de una, când de alta după voinţă. E un fenomen foarte curios pe nu l'am mai întâmpinat la altul.

Lambrior când voeşte a scrie în limba ţăranului, scrie tot aşa de pur ca şi Creangă, aşi putea zice mai remarcabil decât Creangă.

Dovadă, Lambrior naţionalist înfocat, în curent cu toate obiceiurile, datinele, etc, dela ţară, a

început în anul 1875 în *Convorbiri literare,* un studiu foarte interesant intitulat: *„Obiceiuri şi credinţe la Români".* Studiul era împărţit în mai multe capitole şi anume: *Cumetriile, Jocurile copiilor, înmormântările.*

Din nefericire el a publicat numai două articole asupra acestor trei capitole, studiul însă a fost întrerupt din cauză că a plecat la Paris, aşa că am fost lipsiţi de urmarea acestor relatări.

In capitolul *Cumetriile,* Lambrior, dă un specimen de cea ce se petrece între ţărani la botezul unui copil: femeile vorbesc între dânsele, iar bărbaţii spun tot felul de prujituri şi întâmplări. Iată un specimen de limba ţărănească a lui Lambrior: este vorba de o întâmplare cu dihania de urs.

„Umblam, zice unul, după o găină sălbatică ce de multă vreme o auzisem codcodăcind „prin *smidă*[1]) când la capătul plaiului, colo, ştii, „drept bradul cel pârlit... — hei he ! răspunde „altul ce sta cu ochii ţintă la povestitor, — nu„mai eacă o dihanie cătumiţi-i namila stătea în „cărare par'că-mi aţinea calea; aprind într'ânsa, „că Doamne îudămână-mi mai venea, ş'o chitesc „drept în frunte încât nici n'au mai mişcat.

„Era un urs birz ţintat în frunte, pare-mi-se „că tocmai acela care astă primăvară mi-a luat „un cârlan de m'a durut în suflet, — ştii cârlanul cel terţin.

— „Dar dumitale ţi-a mers bine răspunde un „altul, că în loc de o zamă de găină, te-ai ales „cu o piele de urs, dar. mie mi s'a sfetit mai „rău : era despre sară şt mă dusesem să-mi aduc „boii; scobor pe *sghiabi-)* când la capătul *tar„niţei*[1]) eacă dihania de urs după ce-mi movilise boul, şi acum şedea nepăsător deasupra „pe *parlamuri*[2]); aşa m'am aprins de mânie „văzându-mi boul pierdut, încât mi-am zis în „mine: de acum tot una mi-e, ori eu, ori „el ; pun mâna pe o tesitură şi strigând înfrico„şat ca să-i iau apa de la moară, am şi repezit „într'însul. N'a stat dihania de pricină, ci a rupt-o „de fugă".

[1]) *Smida* este o pădure de brazi arşi, în care au crescut tufe nouă.
[2]) *Sghiaburi* este o cărare prin valea dintre doui munţi.

Această este limba ţăranului pe care eu o aud în fiecare vară vorbită la poalele Ceahlăului.

Lambrior era român în toată puterea cuvântului, era un dicţionar viu a cuvintelor de la ţară şi un cunoscător perfect a datinelor şi a obiceiurilor ţărăneşti. Studiul său început şi din nenorocire nesfârşit, a obiceiurilor şi credinţelor la Români, este o capo-d'operă în privinţa meticulosităţei şi a precisiunei. Aşa de pildă, *Jocurile la copii;* eu nu cunosc ceva analog în limba românească. Pe lângă *Inelişul-învârticuş* şi *Baba oarbă,* apoi ne mai vorbeşte de un joc numit *Dupii,* de care eu nici n'am auzit, precum de un altul numit *Halea-malea.* Lambrior ne mai spune chiar în versuri cum se începe jocul, cu următoarea formulă foarte curioasă şi neînţeleasă :

Unu-i malea,
Două-i calea;
Trei e rugul,
Ciut'urugul
Hai du-te.

Sau :

Halea-malea,
Incotro-ţi-e calea?

!) *Tarnita* este un drum bătut de oi sau de vite prin un loc greu de umblat.
[2]) *Partamuri* se numesc bucăţile dintr'o vită ruptă de urs, pe care acesta le face grămadă şi apoi se suie de-asupra lor, fapt ce se numeşte „a movili".

— Deschide porțile
— A cui porți ?
A lui Basaraba
Ce dai vama ?
— Un cățel
Și un purcel
Și pe cutare
D'un picior.

Lambrior nu începuse să scrie asest studiu, așa fără nici un rost literar sau științific.

O mică introducere spune lucru. Dealtminterelea acestea le auzeam la *Junimea* adesea dela Lambrior. Foarte nervos, poate din cauza boalei de care a și murit — oftica — el se înfuria la *Junimea* de o furie de care noi făceam haz, măcar că în fond avea dreptate, dar făceam haz de forma exuberantă prin care'și arăta indignarea. Foarte conservator din firea lui, Lambrior avea trei mari necazuri : avea necaz contra profesorilor de gramatică și a gramaticilor, în contra culegătorilor de pbiceiuri, datine și credințe și în contre liberalilor.

Când îl puneai pe vre-una din aceste teme, el nu mai sfârșea și departe de a fi plictisitor, din contră înveselea pe ascultători și plăcea chiar celor care erau de o altă părere.

Pe gramatici îi ura, fiindcă el susținea și de multe ori cu foarte mare dreptate, că gramaticii schimonosesc limba și sub pretext de îndreptare o denaturează. Așa el se înfuria când vedea într'o gramatică, că să nu zică cineva că a pus *căciula în cap,* fiindcă aceasta e un idiotism, și să zici *că ai pus căciula pe cap,* și adăugea: „auzi câțiva caraghioși cu logica lor îngustă să îndrăznească a critica logica de mii de ani a unui popor întreg".

D'apoi când era vorba de colecții, de datine și obiceiuri populare ! Cum eșea o carte de acest fel, o cumpăra și începea a o citi cu voracitate

și cu siguranța mai de 'nainte că are să găsească tot felul de năzdrăvănii.

Câte odată ducându-mă acasă la dânsul, îl găseam plimbându-se furios prin odaie:

— Ce mai este pe ziua de astăzi, îl întrebam.

— Auzi caraghiosul de... un culegător, după ce inventează obiceiuri pe care de când sunt eu nu le-am auzit că ar fi la țară, apoi le mai botează pe urmă cu numele că sunt dela strămoșii noștri Romani.

Și pe tema aceasta făcea o diatribă vehementă în contra stricătorilor și falsificatorilor limbei și obiceiurilor.

Un parantez. Apropo de asta Lambrior avea mare dreptate. Nu-și poate închipui astăzi cineva, cum boala denaturărei și a romanizărei tuturor, era răspândită pe atunci și aceasta din cauza ignoranței colecționarilor în prima linie și numai în a doua linie venea reaua-credință.

Să dau un exemplu : Eu învățasem la școală, ca toți care au trecut prin ea, povestea cu *Răpirea Sabinelor,* așa se explica cum adunătura numai de bărbați la fondarea Romei, își găsi femei.

La țară la noi, este încă și acuma obiceiul la nuntă, că flăcăul înconjurat de mai mulți călări, vine la casa miresei simulând că o răpesce.

Atâta a trebui criticilor și adunătorilor de obiceiuri ! Imediat toți în cor începură a striga : Acest obiceiu datează de la răpirea Sabinelor la Romani și dovedește cum ne tragem în linie dreaptă de la aceia.

Mărturisesc că am avut totdeauna bănueli asupra afirmărilor patrioților noștri și mai cu seamă asupra științei lor. De multe ori îmi ziceam, cum se poate ca un asemenea obiceiu, găsit *numai* la Romani, s'a putut păstra prin atâtea peripeții ale veacurilor până la noi, și cum mai cu seamă

e cu putinţă ca să se prefacă în obiceiu Ia noi, o simplă întâmplare isolată ca aceea a răpirei Sabinelor, acuma aproape 2700 de ani !

Eu ştiam din cele ce citisem că obiceiurile deşi să păstrează, dar se modifică şi ele încetul cu timpul, precum limba, precum ori şi ce este omenesc. Aşa citisem *Obiceiurile la Români,* de Cantemir, la începutul veacului al opt-spre-zecelea şi constatasem că este o deosebire între ele aşa cum ni le arată Cantemir, şi chiar între cele de astăzi, presupunând că Cantemir n'a înflorit lucrurile.

Intre multe alte ale mele obiecte de studiu şi preocupaţii, a fost, am mai spus-o şi altă dată şi *preistoria* şi în acest scop începusem a citi o mulţime de cărţi, precum Lubock şi alţii.

Ei bine, pentru marea mea mirare în acele cărţi care se ocupau şi de moravurile şi obiceiurile la popoarele primitive, atât europeene precum *Băştii,* precum şi triburile din Africa, populaţiile din Asia, etc, am găsit că la foarte multe triburi şi populaţii, căsătoria se face prin faptul că bărbatul se duce şi răpeşte cu forţa pe femee, iar într'o stare mai superioară, se convine mai de 'nainte între părinţii tânărului şi a fetei căsătoria, iar răpirea cu forţa este o simplă formalitate.

Cu alte cuvinte, constatăm că ceea ce patrioţii noştri susţineau că numai la Romani a avut loc, episodul cu răpirea Sabinelor, această formă de a contracta căsătoria este obicinuită la mai multe popoare şi atunci îmi puneam, precum îmi pun şi acuma, întrebarea : Oare nu e mai rezonabil să explicăm obiceiul care încă este Ia Români ca o rămăşiţă luată dela cine ştie care popoare din multele cu care au fost în contact, decât sărind veacuri, să ne .transplantăm tocmai la fabula cu răpirea Sabinelor ? închid parantezul.

Iată de ce furiile lui Lambrior în contra culegătorilor de datine şi obiceiuri erau întemeiate, şi fiindcă sunt pe tema aceasta, să mai zic încă ceva.

Când am citit întâiaşi dată, înainte de a intra la *Junimea,* colecţia lui Alexandri de poezii populare, am rămas într'o admiraţie profundă, faţă cu acest popor românesc care a scos din creerul său atâtea neasemănate capo-d'opere. Eram într'un continuu extaz şi comunicam acestea lui Lambrior care şi el împărtăşea perfect entuziasmul meu.

Mai târziu la *Junimea,* am ţinut şi eu o conferinţă chiar despre poezii populare, am început a studia lucrul mai cu sânge rece şi fui izbit de oare-care modernisme de stil şi de imagini aparţinând mai mult poeziei culte decât celei dela ţară, şi cu foarte mare timiditate am zis odată lui Lambrior:

— Ascultă, oare nu cumva Alexandri a mai dres pe ici pe colo poeziile culese ? Oare, cutare imagine şi oare-care turnură de vers, nu este a lui ? Păstrat-a el cu incorecţiunile naturale, versurilor care se perpetuează din gură în gură toată originalitatea lor ?

Lambrior care avea mare admiraţie pentru Alexandri şi pentru cinstea lui de culegător, se supără şi îmi zise :

— Cum îţi vin prin cap asemenea lucruri? Alexandri nu este un patriot strigător ca alţii.

Cu toate acestea am rămas cu îndoiala şi nu mai departe decât acum 4—5 âni, o revistă, îmi pare rău că nu-mi aduc aminte numele, a publicat restul de corespondenţă dintre Alexandri şi Ioan Ghica şi ce am citit acolo, mărturisit de însuşi Alexandri ! Alexandri spune lămurit că în interesul stilului şi a corectitudinei el a modificat multe versuri din poeziile culese dela ţară!!! Se înţelege că cu toate modificările lui Alexandri

poeziile rămân tot ale poporului şi admiraţia mea nu s'a schimbat. Am voit să arăt procedeul.

Am zis că Lambrior ura liberalismul şi pe liberali. De ce? Dacă i-ai fi întrebat motivul politic, nu ţi l'ar fi putut da, că nu-l avea, Lambrior nefăcând politică.

Ura lui provenea din alte cauze.

Lambrior era prin natura lui conservator. Cum se explică aceasta? Desigur că influenţa *Junimei* era şi ea ceva în aceasta, cum am spus-o altădată; toţi corifeii junimişti erau conservatori. La *Junimea* nu auzeai decât ironii şi zeflemele la adresa liberalilor şi a liberalismului. Şi fapt caracteristic, mulţi, foarte mulţi ani, n'a putut să vină şi să se aclimatizeze un singur liberal. Numai când *Junimea* începuse a declina, cel puţin la Iaşi, adică pe la 1879—1880, a putut să vină Vasile Conta, care pe atunci nici el nu era tocmai liberal şi era mai cu seamă antisemit, ceeace intra perfect în nota d-lui Iacob Negrutzi, aceea a d-lui Maiorescu, etc, etc, afară de a d-lui Carp.

Dar nu influenţa acestui mediu făcuse din Lambrior un conservator îndârjit, ci predispoziţia naturală a spiritului său şi direcţia care o dăduse culturei sale.

Mă explic. Lambrior iubea trecutul ţărei, era admirator al tradiţiilor, a istoriei ţărei, aşa nenorocită cum este; iubea pe ţăran în felul lui, ţinea la datinele, obiceiurile, zicătorile, la limba ţăranului. Avea respect pentru clasa boerească căreia deşi îi găsea defecte, dar totdeauna susţinea cu mare înverşunare 'că dacă nu erau boerii, ţările aceste n'ar fi putut exista. Această afirmare se poate susţinea dacă se înţelege sub boeri, că orice expresie geografică cu o populaţie oare-care într'ânsa, trebue să aibă o clasă guvernantă fără de care nu poate să fie continuitate şi singura care duce diplomaţia şi întreţine relaţiile cu ţările străine.

Lambrior era istoric pe lângă filolog, dar ca istoric avea defectul de a se identifica cu epocile pe care le studia şi a găsi aproape totul admirabil şi perfect; iubirea de neam îl ducea până acolo.

Intre Eminescu şi Lambrior era o perfectă asemănare din acest punct de vedere, de aceea ei erau amândoi conservatori, iubeau trecutul şi urau inovaţiile de tot felul.

Liberalismul se prezenta sub forma de reforme şi inovaţii, sub acea de rupere a firului nostru istoric. Era destul acest lucru, ca să facă pe Lambrior şi Eminescu să urască liberalismul.

Unul, Eminescu era înamorat de domnia lui Mircea cel Bătrân şi a lui Alexandru cel Bun: erau cei doi Domni mari ai României. Celuid întâiu îi cântă bătălia dela Rovine, iar pe *Sărmanul Dionise,* adică pe dânsul singur îl pune trăind în timpul lui Alexandru cel Bun.

Pe Mihaiu Bravul, Eminescu nu-l iubea. De multe ori l'am auzit zicând că acel Domn a fost un fel de liberal gălăgios care căuta să schimbe aşezarea ţărilor din această parte, un fel de revoluţionar a la C. A. Rosetti.

Lambrior din contră, iubea pe toţi marii Domni, iubea, cum am spus, vechile instituţii. De multe ori critica formele constituţionale zicând:

— Ce umblaţi cu forme goale; cum adică Alexandru cel Bun cu sfetnicii lui guvernau mai rău ţara de cât pantalonarii de astă-zi şi cei care şi'au făcut viaţa prin cafenelele revoluţionare de la 1848 în Paris?

Nu era chip să discuţii pe această temă, şi cea ce îl făcea mai îndârjit în asemenea chestii, erau persoanele de la Iaşi care întrupau principiile şi ideile liberale. Acele persoane, afară de oare-care excepţii, erau de o mediocritate într'adevăr deplorabilă. Ceea ce astă-zi pe noi nu ne mai miră, stârnea la Lambrior furtuni de indignare.

Când vedea că la alegeri cădea d. Maiorescu sau d. Carp şi s'alegea profesorul Lateş sau un altul atunci gura lui nu mai tăcea zile întregi. De aceea în genere nici nu vota; numai rugat de cei de la *Junimea* să ducea câteodată la vot.

Dealtminterelea este o observaţie mai generală de făcut, căci specialiştii sunt în foarte mare număr dispuşi în spre conservatism-, urând manifestările în public şi aglomeraţiile, lucruri esenţiale în politica constituţională.

Savanţii ţin la meseria lor pe care n'o dau . pentru nimic în schimb. Un filolog, însă numai filolog, nu are nici un motiv ca să se pasioneze pentru luptele şi curentele populare cu care nu are mai nimic de împărţit. Din contră, cu cât ştiinţa lui este mai ignorată de masa cea mare, cu atâta şi el 'şi răzbună prin dispreţul care îl manifestează pentru formele şi instituţiile care aduc în fruntea guvernelor oameni cu desăvârşire lipsiţi de o preparaţie ştiinţifică.

Dealtminterelea oamenii care trăesc cu capul în cercetări a trecutului, şi numai în acele, e greu ca să'şi dea seama de necesitatea de schimbare în instituţiile sociale.

La Lambrior ura în contra liberalilor să mai explica şi prin acea că liberalii reprezentau pentru dânsul stricarea limbei. Barnuţ, Cipariu, Pumnu, şi toţi mititeii profesori de gramatică, fracţionişti liberali, îl exasperau, de cât ca om cult ştia să facă deosebirea.

— Vezi, înţeleg, zicea, pe Cipariu şi chiar pe Barnuţ. Cipariu e un savant, un om care vorbeşte în cunoştiinţă de cauză. Dar să vezi pe un Măcărescu — profesor de gramatică — şi pe un bacal ca Dimitrie Gustea, regulând limba românească, asta nu o pot înţelege.

D. Maiorescu cu mirosul său înţelesese ce folos poate trage politiceşte din o natură ca aceea a lui Lambrior.

De aceea Lambrior era, şi cu drept cuvânt, foarte călduros primit la *Junimea* şi de sigur că era destinat ca să joace un rol în politica conservatoare junimistă. Din nefericire el a murit tânăr, n'avea de cât vre-o 36 de ani.

Dar să mă reîntorc la studiul lui Lambrior. Capitolul *înmormântările* din *Obiceiurile şi credinţele la Români,* este de o exactitate şi întipărit de un spirit de observaţie în adevăr'remarcabil. Numai citindu-1 astă-zi din nou, îmi pot da seama de materialismul religiei aşa cum este concepută şi practicată la ţară. In felul cum se practică religia la ţară vezi că ea nu are aproape nimic spiritual, ci este un fel de fetişism aproape grosolan.

In adevăr moartea la ţară nu este un capăt al vieţei, este un incident, iar cel mort continuă a trăi trupeşte sub o altă formă, dovadă că îngrijirile care îi se dau după, sunt întocmai ca pentrif un om care pleacă într'o lungă călătorie. Aşa îi se pune un ban în sicriu pentru ca să aibă de cheltuială şi să plătească vămile, îi se pune pânză pentru ca întinzând-o să-i servească de poduri ca să treacă apele, şi dacă nu i se dă şi mâncare în sicriu, cum se obicinueşte la popoarele primitive, cel puţin cei care se întorc de la înmormântare mănâncă şi beau pentru dânsul.

Un lucru punea Lambrior în evidenţă: singura durere mare la moartea cuiva este a părinţilor, mai cu semă a mamei şi este singura inconsolabilă, celelalte toate trec, se uită. Arătând Lambrior cum bocesc femeile pe un mort, el spune că mamele care au perdut şi ele un copil, vin şi-şi unesc plânsul lor şi bocesc pe mort în felul acesta :

„Te duci unde e copilaşul meu; să-i spui că „mare multă e arsă inima mamei după dânsul, „zi-i să mi se arate mai des în vis, dragul ma-„mei liliac".

Pe când, când e vorba de plânsul nevestelor după

bărbaţi, el nu e luat la serios de flăcăi mai cu seamă, de aceea spune Lambrior, pe când nevasta tânără se face că boceşte, flăcăii mai departe cântă încetişor:

Ici e tină, ici e glod,
Ici mi-c bărbatul mort:
Nu ştiu stare-oiu să-l desgrop
Sau m'oiu duce la un crop.

Un cropul este petrecerea de a doua zi de nuntă.

X

Revenire asupra antagonismului literar dintre Iaşi şi Bucureşti

M'am depărtat mult dela acest subiect; revin din nou.

Am arătat deja că între aceste două capitale se încinsese o luptă. *Junimea* reprezenta în adevăr o şcoală ; în Bucureşti era mai mult o mişcare literară. Cu oarecare paradox, aşi putea zice, *o lipsă de orice şcoală.* Cititorii vor înţelege îndată ceeace voesc să spun.

Aşi putea deocamdată să calific *Junimea,* şcoală conservatoare, pe când cea dela Bucureşti liberală.

In adevăr totul la *Junimea* transpira şi denota fondul conservator. Oamenii care compuneau *Junimea,* nu ar fi putut intra în politica liberală. Liberalismul era antiteza mişcărei literare junimiste. Aşa în estetică, d. Maiorescu stabilise legi fixe şi puţine la număr, peste care nu se putea trece; în calupul acelor legi nu intrau toate genurile literare. Acele legi - estetice ignorau mişcarea modernă, ele se bazau pe clasicismul grec şi latin şi pe mişcarea literară din Germania, iar cu privire la Români, *Junimea* nu recunoştea de cât pe prozatorii şi poeţii imediat înaintea înte-

meierei *Junimei,* reducându-i la doi, trei, cel mult patru.

Mi-aduc aminte că eram de faţă când s'a citit poezia lui Eminescu: *Epigonii.* Eminescu ca să scoată mai în evidenţă superioritatea trecutului asupra prezentului, citează nume din literatura după vremuri. Nu am poezia lui Eminescu înaintea mea; ştiu că acolo este citat şi numele lui *Cichendel.*

D. Maiorescu după citire, imediat a relevat faptul: Cum e cu putinţă ca un poet de aşa talent, să aibă o admiraţie pentru Cichendel şi să-l pună printre scriitorii ţărei?

Lucrul era explicabil la Emineăcu, cum am spus-o deja. Ori-ce scriitor mai vechiu era la dânsul un mare scriiior, ori-ce scriitor nou, oricâtă valoare ar fi avut, era un decăzut.

In limbă, *Junimea* era iarăşi consevatoare ; d. Maiorescu era un novator foarte moderat, iar Lambrior cel mai distins în această materie era nu numai conservator dar chiar retrograd. In artă *Junimea* se mărginea a admira statuaria antică, şi nu din toate epocile. Aşa *Laocoon* acel admirabil grup care pentru mine reprezintă desvoltarea artei plastice într'un grad desăvârşit, era considerat la *Junimea* ca o operă de decadenţă. Pentru-ce? Pentru că pe faţa lui Laocoon se vede durerea, pe care şearpele care îl încolăţăceşte îi cauzează. Şi arta ne spunea d. Maiorescu, trebue să fie senină.

Treceam odată cu Ştefan Vârgolici pe dinaintea caselor din Iaşi, care au servit de palat lui Cuza. Balconul acelor case e susţinut de două sau trei cariatide care reprezintă nişte bărbaţi viguroşi ce susţin în spete, balconul şi pe faţa lor se vede silinţa şi greutatea.

Vârgolici îmi arată cariatidele şi îmi zice:

— Ce lipsă de gust estetic, te uiţi cum aceşti

oameni sunt representaţi ca suferind sub greutatea* povarei?

— Dar cum voeşti să fie, îl întrebai eu.

— Figurile lor trebuiau să fie senine, căci arta e senină, îmi spuse el.

— Bine, îi replicai eu, dar atunci aceasta ar fi o artă convenţională? Cum voeşti ca nişte oameni care suportă o mare greutate, să păstreze o figură absolut senină pe care să nu se trădeze nici un efort?

De aici discuţii între noi.

Ştefan Vârgolici era ecoul teoriilor estetice de la *Junimea.*

In chestii economice-sociologice, *Junimea* era de asemenea eminamente conservatoare; era cum s'a văzut pentru desvoltarea.treptată, era în contra creărei de şcoli superioare pe câtă vreme n'ai şcoli bune primare, era contra Academiei, contra şcoalei de Bele-arte, contra Conservatorului etc.

In politică, acelaş lucru; considera constituţia ca o formă goală şi când fiezedea-Grigore-Sturza, voeşte să înfiinţeze un partid conservator, propunând ca reforme între altele şi pedeapsa cu moartea, d-nii Iacob Negrutzi, Maiorescu şi Pogor iscălesc apelul.

Superioritatea *Junimei* consta tocmai în faptul că era fonciarminte conservatoare, şi nu lăsa nimic hazardului, nu se aventura pe terenuri neexperimentate, nu întreprindea lucruri riscate. Răzămată pe o tradiţie clasică, rezultatul literaturei celei mai strălucite a trecutului, ea putea ca să înfrunte şi să combată cu succes încercările aventuroase a unor novatori şi novici pe terenuri literare şovăitoare.

Din contra, mişcarea literară .din Bucureşti, reprezentată prin revista* *Contimporanul,* denota un mare avânt, colosale iluzii, încercări hazardate în toate direcţiile, dar în acelaş timp nici o disciplină mentală, nici un principiu călăuzător. Mai toţi tineri fără experienţă, veniţi toţi proaspeţi de la Paris sau de aiurea; cu lucruri nerumegate, cu studii superficiale, considerând scrierea într'o revistă ca un amuzament, poate chiar ca un fel de sport cu pretenţii enorme, fără un fond literar solid, era natural ca această mişcare să fie ca rezultat inferioară, cantitatea copleşind calitatea.

Am înaintea mea colecţia revistei *Contimporanul* şi mă mir de varietatea subiectelor abordate. Iată câteva mostre: *Armele cu repetiţie şi armele încărcându-se pe la culasă, Domniţa Zoiţa* (poezie). *Despre Amazoane.* In acelaşi număr vedem : *Phedra* (tragedie). *Despre cărbunii fosili,* şi *Iluziile mele.* In alt număr; *Odă la statua lui Mihaiu-Viteazu, Reforma 'învăţământului de d. Emanoil Porumbarii, şi Lucrările publice ale Capitalei cu canalizarea Dâmboviţei.*

In alt număr găsim: *Despre forma înscrisurilor, de Grigore Puricescu, O sărutare* (poezie). *Cura de ape minerale* şi iarăşi *Armele cu repetiţii.*

într'un alt număr: *Noţiuni istorice de economie politică, O invocaţie la lună* (poezie) şi *Pletro Busenello,* documente inedite descoperite în archivele Veneţiei.

Cum voiţi ca în jurul revistei *Contimporanul,* să se fi putut închega vre-o doctrină oare-care, sau să dea spiritului cititorilor o direcţie oarecare?

Revista *Contimporanul* de la Bucureşti era o foae unde fie oricine putea scrie ori-ce, pe răspunderea proprie: toate genurile, toate ideile erau primite egal. Era un fel de hotel literar unde fiecare putea ca să-şi depună bagajul. Era ce-va tocmai contrar cu *Convorbirile literare* şi cu societatea *Junimea.*

De altminterelea mişcarea literată de atunci dela Bucureşti era dusă de tineri care după aceea

s'au dedat cu totul în alte direcţii, părăsind aproape complect literatura. Aşa cine astăzi mai ştie că d. Ciru Economu, distinsul membru de la înalta Curte de Casaţie, a scris şi tradus o mulţime de poezii, cultivând muzele cu pasiune ?

E drept că până mai acuma câţi-va ani, d. Ciru Economu a cultivat terenul literar şi ultima, mi se pare a sa scriere, *„Moartea lui Anastase"*, este un roman din viaţa împăraţilor bizantini; pe lângă că e plin de emoţii, dar dovedeşte în acelaş timp şi o mare erudiţie.

Dar dacă revista *Contimporanul* n'avea direcţie, aş putea zice că din ansamblu celor care scriau acolo, se *degaja o direcţie, şi aş putea zice o nouă direcţie,* o direcţie mai nouă de cât acea a *Convorbirilor,* fără însă a avea valoarea şi fondul celei ieşane.

Este ştiut că liberalismul şi inovaţia se prezintă mai totdeauna sub forme dezordonate, lipsite de un fond rezistent, şi e curios lucru. Normal ar fi ca întâiu să ai un fond, şi pe urmă să stabileşti formele; aşa a fost la popoarele care au născocit diferitele sisteme de guvernământ. In Anglia mult timp n'au fost catedre de economie politică, în Franţa de estetică, pe când aceste două popoare, unul era impregmat de noţiunile economice, celalt respira prin toţii porii lui gustul estetic. Când ai fondul, nu ai nevoie numai de cât de forma, te poţi lipsi de ea.

Din contra, la popoarele împrumutătoare, ele întâiu împrumută formele, şi se mulţumesc numai cu formele mult timp, căci fondul este greu de împrumutat.

Iată de ce cei grupaţi în jurul revistei *Contimporanul,* abordau toate subiectele, s'aventurau pe tot felul de terenuri, dar acestea erau de cele mai multe ori pură formă. Când căutai de desubt găseai foarte puţin lucru.

Intre aceste două şcoli, aşa de deosebite, cea de la Iaşi şi cea de la Bucureşti, trebuia să fie o ciocnire: era incompatibilitate de a înţelege şi a trata literatura.

La Iaşi, la *Junimea,* erau oameni de mâna a doua ca Vasile Burlă, Ştefan Vârgolici, Anton Naum, Bodnărescu, Miron Pompiliu, etc, care erau muncitori, şi luau la serios munca şi puneau toată îngrijirea ca ceea-ce scriau să fie serios şi documentat. De aceea când citeşti şi acum articolele filologice ale lui Burlă, studiile de literatură a lui Ştefan Vârgolici, sau traducerile poetice a d-lui Anton Naum, vezi onestitatea scriitorului şi silinţa ce-şi au dat în lucrarea lor.

Din contra, mişcarea literară din Bucureşti era absolut superficială; nu simţeai, citind revista *Contimporanul,* pe scriitorul conştiincios care a studiat în fond chestiile pe care le tratează.

Scriind aceste amintiri, care au de scop de a caracteriza o bogată epocă literară critică, o chestiune mi se prezintă. Uitându-mă la puţinii din atâţia şi atâţia cari au scris în *Convorbiri, Revista contimporană, etc.* şi care au rămas fideli mişcărei literare sau critice, mă întreb: Este la noi o carieră de scriitor, de poet, de critic ?

înţeleg prin carieră un om care se devotează unor anume ocupaţiuni exclusiv şi care trăeşte din produsul muncei pe acel teren. Desigur că nu.

La noi au fost numai oameni care s'au îndeletnicit cu literatura, pe care au considerat'o ca un lux, ca o recreaţie a spiritului sau ca un mijloc de a-şi arăta talentul. Aceste impulsiuni sunt trecătoare; ocupaţiile, vârsta, împrejurările fac să pună asemenea veleităţi de scriitori pe pianul al doilea şi încetul cu încetul numele, se face rar în publicitate şi pe urmă dispare complect.

Acesta este cazul marei majorităţi din cei care au scris la *Convorbiri* şi la celelalte *reviste contim-*

porane. Din acea epocă au rămas câţi-va în adevăr cu însuşiri reale şi cu năzuinţe irezistibile. Aşa de la *Convorbiri* a rămas d. Maiorescu, care până astăzi, de şi în timpul din urmă în mod mai intermitent, este un om de litere, de critică şi de ştiinţă. Politica, pentru care eu susţin şi acuma •că nu era făcut, n'a avut atâta influenţă ca asupra altora ca să-l facă să părăsească câmpul literar. D-nu Maiorescu a întreţinut aproape continuu relaţiile literare, este om cu gustul literaturei şi cu gust literar în acelaşi timp, pentru care este o plăcere şi acuma a petrece un ceas într'un cerc de pure ocupaţii intelectuale.

Spiritul critic pe care îl întrebuinţa acuma treizeci şi mai bine de ani asupra chestiunilor literare, l'a exercitat pe urmă cu mai puţin succes, însă tot cu succes, în chestiile politice.

Un altul, cu iarăşi talent, şi cu o mare putere de muncă şi cu un colosal dor de a munci şi de a se distinge, este d. Alexandru Xenopol. La acest bărbat scrisul şi studiul au fost o adevărată vocaţie; nu-şi poate închipui cine-va cât de mult a scris d. Alex. Xenopol în *Convorbiri,* şi a scris de toate şi în toate direcţiile.

Şi aici un parantez. Noi la *Junimea* de sigur că făceam aprecieri unii asupra altora. D. Alex. I. Xenopol nu. trecea, tânăr fiind, de scriitor de calitate, de pură calitate, dar nici de scriitor numai de cantitate.

Aveam convingerea că el va parcurge o carieră strălucită,- dar dacă ne-ar fi întrebat cine-va să spunem în ce direcţie d. Xenopol are a se specializa ara fi fost foarte încurcaţi să răspundem. In tot cazul numai în direcţia istoriei nu am fi putut să ne pronunţăm. De ce? Pentru că d. Xenopol arăta o lipsă de predilecţie pentru ori ce ocupaţie cu caracter special: scria de toate cum am spus, îmbrăţişa totul.

E drept că d. Xenopol a scris în *Convoribiri* şi în ramura istoriei, dar numai generalităţi. Generalităţile erau atunci la ordinea zilei. Guizot mai "nainte dăduse tonul, dar cel care făcuse să pasioneze spiritele pentru generalităţile istorice cu pretenţie de sociologie a fost de sigur Buckle cu *Istoria civilizaţiei.* Drapper îl urmase de a aproape, aşa că aceste lucrări făcuse o mare impresie asupra noastră a tutulor.

Cel care răspândise gustul citirei uvrajelor lui Buckle fu d. Maiorescu. D-sa nu numai că a făcut mai multe prelegeri populare pe tema ideilor învăţatului englez, dar a făcut chiar un curs la Universitate asupra lucrărilor lui Buckle, deşi era profesor de logică şi psichologie. Cursul cu oare care bună voinţă intra în istoria filosofiei.

Lambrior şi cu mine i-am inspirat **d-hii** Xenopol gustul istoriei Românilor.

In aceiaşi direcţie, dacă cine-va m'ar fi judecat pe mine după natura scrierilor mele, de sigur că ar fi putut zice atunci că eu voiu deveni un istoric, şi este drept că aveam un mare gust pentru asemenea studii, pot zice o pasiune. Câte nu voiam pe atunci să întreprind! Mi-aduc aminte că începusem a scrie un roman, dar nu pentru a face un roman, ci pentru a scrie şi a mă ocupa tot de istorie. Intriga nici nu-mi aduc aminte acuma în ce consta ea, dar ea se petrecea în timpul lui Ştefan cel Mare, şi cu această ocazie voiam ca să descriu — ce mare îndrăzneală — viaţa, moravurile, armele, architectura etc, a acelei cpoce.

Am scris din acel roman vre-o 40 de pagini. Ce mă împinsese să încep asemenea lucrare? Două opere 'mi inspirase ideea: Mai întâiu eram indignat din punct de vedere istoric, de nuvela lui Eminescu, *Sărmanul Dionise.* Eminescu se ştie că pune pe eroul său ca trăind în timpul lui A-

lexandru cel Bun, dar el nu cunoştea nimic din viaţa socială a acelui veac, absolut nimic, aşa că, când am ascultat citirea acelei nuvele, eu şi cu Lambrior ne-am indignat de anacronismele scandaloase ale autorului. Aşa Eminescu descrie Iaşul aşa cum era acum 40 de ani, mai cu seamă partea din spre Galata şi atunci mi-am zis în mine, ia să fac eu ceva care să fie mai conform cu realitatea istorică. Modelul care'l luasem era romanul *Ivanho'e* a lui Walter Scott. Să ştie că acel roman este făcut cu pretenţie de a respecta adevărul istoric al veacului, şi în incumetarea mea mă gândeam să fac un roman românesc în felul aceluia a lui Walter Scott.

Judecaţi acuma îndrăzneala. Pentru epoca lui Ricard Inima de Leu, sunt sute şi sute de isvoare istorice, este de asemenea o literatură întreagă populară, pentru stabilirea Normanzilor în Anglia de asemenea; numai mănăstirile conţin tot felul de cronici ale timpului. Prin urmare era uşor relativ lui Walter Scott să scrie un roman istoric.

Dar eu, ce isvoare aveam la îndemână pentru felul de traiu, pentru îmbrăcăminte, locuinţă, arme, viaţa economică, din timpul lui Ştefan cel Mare? Cronicarii noştrii se mărginesc numai a arăta pe scurt întâmplările; relaţii a scriitorilor străini puţine, numai în documente poţi găsi urme a unei părţi din viaţa noastră, şi pe atunci erau foarte puţine traduse în româneşte din limba slavonă. D. Hăjdeu traducea ce voia şi ce-i convenea.

Ei bine, cum era cu putinţă ca să scriu un asemenea roman, şi cu toate aceste am avut curajul să scriu 40 de pagini.

Când însă am văzut că risc ca şi Eminescu să cad sau în banalităţi sau în anacronisme, atunci am aruncat manuscriptul.

Astăzi un tânăr poet de talent publică în *Epoca* un roman istoric, *Cu Paloşul.*

Titlul şi chiar factura romanului ne aminteşte geniul lui Senchievici, şi în special romanul *Prin fer şi prin foc.* Evident că nu putem cere tânărului autor exactitudine cât de îndepărtată istorică. Asemenea chestiuni sunt indiferente pentru mulţi în materie pur literară. In adevăr, dacă ai căuta să critici romanurile şi poemele din acest punct de vedere, ar trebui să surprimi jumătate din literatură începând cu *Dumbrava roşie* a lui Vasile Alexandri. Cu toate aceste nu mă pot opri de a zice, chiar admiţând principiul de toleranţă în asemenea materie, încă se cere ca autorul să aibe oare-care cunoştinţi asupra epocei. De sigur că controlul este mai greu când autorul face ca intriga sase petreacă într'un veac foarte îndepărtat. Aceasta este poate adevărata explicaţie pentru ce unii scriitori fac romanuri a căror acţiune se petrece cu sute de ani în urmă, apoi pe lângă aceasta ei pot să facă să vorbească Domni, împăraţi, prinţi, pot să se dedea la tot felul de ţesături de intrigă tenebroasă.

Am spus cu altă ocazie, că faptul că nu ştiam limba slavonă m'a făcut să renunţ la cariera istorică, căci aveam ambiţia ca să nu mă mărginesc a scrie bazat pe puţinele isvoare care pe atunci se aflau în româneşte, şi să cercetez eu singur isvoarele.

După ocupaţiile lui Lambrior, ai fi putut de pe atunci să spui că el va deveni istoric şi filolog, dar mai mult istoric. Această prezicere s'a realizat în parte. Dacă nu s'a destinat şi el istoriei, este tot din aceiaşi cauză, iar studiul limbilor romanice l'a împins ca să facă cercetări filologice asupra limbei noastre şi numai cu privire la elementul latin.

închid parantezul.

Afară de d-nii Maiorescu şi Xenopol, e greu ca să mai citez nume care au rămas şi astăzi în câmpul ocupaţiilor de atunci.

Este cazul d-lui Iacob Negruţi. Iată un om care a scris mult, foarte mult, operile sale complecte cuprind un respectabil număr de volume; de odată, şi în plină maturitate a vârstei a încetat de a se mai ocupa pe acest teren. Trebue să-i fie d-lui Iacob Negrutzi curios faptul că de ani întregi să uită la volumele sale puse la locul de onoare în biblioteca sa fără ca să mai scrie un singur rând, cel puţin pentru publicitate. Cazul nu este special numai d-lui Iacob Negrutzi ci a o mulţime de oameni de talent. De sigur încetarea de a mai scrie a d-lui Iacob Negrutzi trebue să-şi aibă explicaţia cum îşi are explicaţie renunţarea mea la cariera de istoric.

Un caz curios este acela a lui Conta, de a cărui scriere încă nu m'am ocupat, dar mă voiu ocupa la timp.

Iată un gânditor, căci Conta era un gânditor, care scrie în *Convorbiri* în 1875, o lucrare remarcabilă, *Teoria fatalismului.*

Când prezinţii un sistem explicativ al fenomenelor sociale, să presupune că ai intrat în mişcarea filosofică a timpului, că te interesează tot ce se scrie în aceasta direcţie şi că nu poate să te oprească de a nu face prin scrieri ulterioare criticile sau observaţiile tale.

Ei bine, Conta după ce scrie *Teoria fatalismului* se desinteresează şi de teoria lui şi se înstrăinează de ori-ce ocupaţie în această direcţie.

Spuneam că de la *Junimea* a rămas câştigaţi în mod definitiv pentru literatura şi ştiinţa ţărei d-nii Maiorescu şi Xenopol.

Să înţelege că prin aceasta nu am uitat pe Eminescu, omul care a avut după Alexandri cea mai mare influenţă în literatură în aceşti 20 de ani din urmă.

Cu Eminescu însă este alt-ceva; relativ el a scris puţin, foarte puţin, este o caracteristică a

oamenilor noştri de care voiu vorbi mai la vale. Dar la Eminescu se explică de ce uvrajele lui sunt puţine.

Acest poet are aproape zece ani în viaţa lui de lucru, el se perde în mijlocul maturităţei talentului său. Deja de la 1884 teribila boală de care a murit '1 atinge ; Eminescu încetează de a mai fi Eminesu.

Dacă Eminescu ar fi fost sănătos, de sigur că l'am avea încă astăzi şi am avea chiar volume de poezii, de nuvele.

Acest poet, din această cauză nu ni se prezintă în mod complect, de sigur el a scris destul pentru ca să fie definitiv judecat, talentul se manifestează în tinereţe şi rămâne până la moarte, afară de complicaţii fisice.

Victor Hugo la 80 de ani a scris ca şi în tinereţe, prin urmare Eminescu trăind şi ajungând vârsta bătrâneţei, ne-ar fi dat alte lucrări, alte capo-d'opere.

Şi aici deschid iarăşi un mic parantez.

Mulţi vorbind de un om care a avut oare-care scrieri remarcabile, explică încetarea lui de a mai scrie prin faptul că omul este epuizat. Este o mare eroare. Talentul, adevăratul talent nu se epuizează nici odată, după cum un isvor intarisabil curge necontenit. Cum că în timp de secetă debitul apei se împuţinează, aceasta este adevărat, însă calitatea apei rămâne aceiaşi. Deosebite împrejurări pot face pe un om de talent să scrie mai puţin de cât altă dată, dar ceace scrie continuă a purta pecetia talentului şi a puternicei sale individualităţi.

Eminescu era una din aceste naturi excepţionale, dovadă că ori-ce scrie el poartă pecetia personalităţei sale.

Iată de exemplu pe Eminescu ziarist la *Timpul,* articolele lui au fost imediat remarcate ca şi poe-

ziile lui. Tema pe care o susţinea în acele articole era absurdă, el nu avea nici cel mai mic simţ politic, articolele lui însă erau frumoase, pline de inspiraţie înflăcărată.

Atunci cum se explică că unii poeţi sau scriitori să mărginesc la o foarte mică producţie, bună dar mică ?

Explicaţia e greu de dat, în genere asemenea oameni n'au un talent real, n'au isvor, ei au o acumulare artificială de gândire şi de studii pe care voesc s'o treacă publicului drept abondenţa unui isvor care nu seacă.

Vezi de exemplu curgând la o fântână apă curată şi abondentă, îţi închipui că ea vine cine ştie de sub ce dealuri sau munţi, de odată apa încetează de a curge, cauţi să-ţi explici de ce, şi atunci constaţi că apa curgea d'intr un mare rezervoriu artificial creat: Când rezervoriul seacă, e natural ca şi apa de la fântână să înceteze de a curge. Sunt oameni de aceştia care oare cum înşeală publicul asupra naturei şi întinderei talentului lor.

Dar la alţii mal este şi o altă explicaţie. Mulţi •din cauze diferite îşi condamnă talentul lor şi să mărginesc la o mică cantitate de debit literar; ocupaţiile, o direcţie nouă - croită în viaţa lui, îndepărtarea de un centru literar sau ştiinţific, fac câte odată pe un om de un real talent să înceteze de a mai scrie.

închid parantezul.

Ziceam că în genere în literatură şi ştiinţa la noi, autorii produc puţin, în deosbire de generaţia imediat precedentă. Aşa d. Vlăhuţă produce puţin, d. Coşbuc ceva mai mult. Un poet care lucrează mult este d. Radu Rosetti.

In literatura dramatică aceeaşi sărăcie relativă. Caragiale are vre-o patru piese, şi de aproape 20 de ani n'a mai scris alt-ceva de cât oare-care siluete şi tipuri pentru *Universul.*

D. Haralamb Lecca, un scriitor de profesiune şi de talent are un stoc literar ceva mai mărişor, dar nu suficient.

In genere un autor trebue să scoată un volum în fie-care an, aceasta este ceea ce i se poate cere în mod convenabil. Un autor care scrie o piesă la doi, trei ani, sau un volum de nuvele la patru, cinci ani, acela nu poate trece drept autor fecund, acela 'şi neglijează profesiunea sau vocaţiunea.

In momentele aceste cel care caută a îndeplini această condiţie este tot d. Radu Rosetti.

D. Ventura este pentru teatru un profesionist de cât cu intermitenţă, pe când pe d. Bengescu nu-l pot considera de cât ca amator.

Şi cu toate că ar putea să se supere, dar nu-l pot considera altminterelea nici pe d. Caragiale, cel mult îl pot considera ca retras la pensie.

Cu poeţii este alt-ceva. Nu poţi cere unui poct în fie-care an un volum de poezii, mai ales poeţilor lirici; nu poate cine-va cânta în 300 de pagini pe fie-care an amorul şi perfecţiuneafemeei.

Fecunditatea din acest punct de vedere este fatalminte restrânsă. Iată un poet cminaminte sentimental, Serbănescu, care a cântat amorul ca nimeni altul în ţară la noi. Forţaminte după un timp oare-care el a secat, căci nu poţi la infinit, ori cât talent ai avea, ca să suceşti şi să răsuceşti un unic sentiment şi nu poţi cu un vocabular restrâns să găseşti vecinie originalitatea în frază.

Poeţii însă de talent, poeţii *cu isvor,* remediază la această îngustime de orizont, ei abordează diferite alte genuri, precum poema, nuvela, romanul etc. etc, şi găsesc totdeauna mijlocul de a fi originali şi de a produce un volum cel puţin pe an.

Noi am avut în generaţia trecută oameni fecunzi; în frunte îl putem pune pe Vasile Alexandri şi după el chiar pe Bolintineanu.

Alexandri a scris întâiu *Doine* şi *Lăcrămioare,* poezii de tinereţe. Ce putea să facă mai mult în această direcţie?

Să scrie încă un volum tot de *Doine* şi *Lăcrămioare?* Al doilea volum n'ar mai fi mers, de aceea el s'aruncă în altă direcţie, el călătoreşte, scrie impresiile sale de voiaj şi cu această ocazie el compune poezii cu culoare locală. Dar cine-va nu voiajează tot timpul. Atunci s'aruncă în teatru, un gen inepuisabil şi aici abordează toate speciile acestui gen: începe cu canţonete şi cu monologuri, trece la mici piese uşoare cu schiţa imitată din franţuzeşte, scrie mici vaudeviluri, apoi se ridică la comedie precum *Ciocoii* şi *Boerii* etc, în sfârşit se înalţă până la drama lirică *Fântâna Blanduziei.*

Nu neglijează nici alte genuri. In poezie crează la noi pastelul, apoi atacă epopea în *Dumbrava Roşie* etc.

Poezie, roman, nuvelă, poemă, teatru, etc, totul este abordat şi tratat cu talent de Alexandri.

Este o carieră de poet literator deplină, aşa cum a parcurs-o un Victor Hugo, un Musset şi mai vechiu un Gcethe, un Schiller.

Bolintineanu, parcurge şi el cam aceeaşi carieră; poezii, piese de teatru, voiajuri, nuvele, scrieri istorice etc. etc.

Probabil că dacă Eminescu ar fi trăit s'ar fi aplicat tuturor genurilor. Deja el începuse a se sătura pe poezia propriu-zisă. Deja el abordase genul nuvelei cu *Sărmanul Dionise,* iar satirile es din cadrul genului poetic.

Poeţii, noştri contimporani sunt mai sfioşi şi mai puţin independenţi; cu oare-care excepţii ei preferă a făuri şi a cisela versul cultivându-l aproape exclusiv.

D-l Vlăhuţă a scris însă şi proză printre care şi un roman. Vădit că poeţii să simţesc la strâm-

toare numai cu acesta formă îngustă şi puţin elastică a versului.

E curios să cauţi să-ţi dai seama, ce a putut împinge pe unii oameni care n'au publicat de cât tare puţin, ce a putut, o repet, să-i împingă ca să publice acele puţine lucruri? De multe ori nu poţi să-ţi dai seama cu totul. Printre aceştia este şi d. Petre Carp.

D. Petre Carp în lungul curs a apariţiei *Convorbirilor,* ca membru marcant al *Junimei,* timp de vre-o 15 ani, n'a publicat la cunoştinţa mea de cât trei lucruri : traduţia câtorva scene din *Macbeth,* o critică a *O sută şi una de fabule* de Gheorghe Sion şi... *Despre stepe şi pustiuri,* traducţie din Humboldt.

Vorbeam mai sus de membrii de la *Junimea* care au rămas în cariera literară şi ştiinţifică, şi de productivitatea care este necesară pentru a face din cine-va un om de profesiune. Şi iată tocmai când vroiam să conţinu cu tratarea subiectului, citesc că Jules Verne a murit.

Iată o carieră ilustră şi bine îndeplinită. Jules Verne lasă în urmă aproape o sută de volume, el -trece măsura pe care o fixasem rândul trecut pentru un autor productiv, adică un volum pe an, de multe ori el a dat publicităţei două pe fiecare an.

Dacă 'vorbesc în aceste amintiri de Jules Verne, este că el are oare-care legătură cu *Junimea,* cel puţin prin mine dacă nu prin alţii.

Acest scriitor a avut o mare influenţă asupra ideilor mele estetice în tinereţe, idei pe care le-am apărat şi susţinut apoi la *Junimea.*

Chestia este destul de interesantă pentru a mă opri asupra ei.

Cum am spus altă dată, după multe îngăimeli între filosofia spiritualistă şi cea materialistă reprezentate prin iluştrii scriitori în favoare în

1869-1875, felul meu de a gândi m'a împins a adopta pe cea positivistă pe care mi-a revelat-o uvrajul lui Auguste Comte. Filosofia lui Auguste Comte este ceva cu totul aparte, ea nu aparţine nici sistemelor spiritualiste nici celor materialiste. Gâdindu-mă aproape în fiec-care zi, am găsit soluţiuni, cu ajutorul lui Auguste Comte bine înţeles, a rezolvi problemele pe lângă cele filosofice şi cele istorice, economice, politice.

Să nu creadă cititorii că, zicând că am găsit soluţia, întrebuinţez această expresie în sensul ştiinţific. Voesc să zic că puteam să dau oare-care explicaţie în diferite materii în sensul positivist.

Rămânea însă un punct obscur.

Aici eram foarte perplex. Preţuiam lucrările din câmpul literar şi artistic mai mult fiindcă vedeam că toată lumea are admiraţie, dar în interiorul meu rămâneam sceptic. Felul banal de a concepe natura, chipul cum poeţii priveau lucrurile dând explicaţie acelei naturi, comparaţiile lor, etc, totul mă lăsa rece. De multe ori îmi ziceam: Evident că stelele şi mai aproape de noi luna, sunt corpuri cereşti aruncate în imensitatea spaţiului; a face din lună o fiinţă drăgălaşă, blondă, iar din stele ochii iubitei tale, a cânta vecinie florile ca şi cum ar fi create ele pentru gustul tău, a descrie adierea vântului şi freamătul frunzelor şi aprope a nu mai eşi din acest cerc îngust, mi să părea o sărăcie de imaginaţie. A da suflare tuturor obiectelor neînsufleţite şi ca culme de imaginaţie a le face să vorbească, iar nu mi să părea ultimul cuvânt al fecundităţei imaginaţiei şi îmi repetam: Este cu putinţă ca un om care are noţiuni precise şi exacte asupra lucrurilor, sub pretext de imaginaţie poetică să-şi închipue acele lucruri alt-fe de cum el crede şi să le facă să concureze în lucrarea sa pe nişte baze care scandalisează bunul simţ?

Dar toate aceste erau întrevederi vagi ale minţei mele şi nu puteam formula nimic hotărât.

Jules Verne este acela care prin romanurile sale m'a făcut să îmi limpezesc ideile confuze estetice, şi să ajung acum 30 de ani la un fel de doctrină estetică positivistă.

Pe la 1870 îmi cade în mână cel d'întâiu roman a lui Jules Verne *„Cinq semaines en balon"*. A fost o adevărată revelaţie. Iată Africa parcursă de la răsărit la apus prin aer şi aceasta nu cu ajutorul unui hipogrif, adică a unui cal cu aripi care sboară prin aer, ci cu ajutorul unui balon dirigeabil, pe care stăpânul îl poate ori-când scoborâ pe pământ sau înălţa la ceruri.

Efectele pe care Jules Verne le trage în acel roman pe baza datelor ştiinţifice m'au impresionat adânc.

îndată am început a mă interesa de acest autor, am căutat prie cataloage de librării şi mi-am comandat al doilea al său roman, faimosul, *„Le tour du monde en 80 jours"*.

In cel d'întâiu Jules Verne descoperea — lucru ce era descoperit sau pe jumătate^ descoperit— misterele continentului African, în cel d'al doilea el făcea înconjurul lumei fără să recurgă la nici un mijloc miraculos. Nici D-zeu, nici dracul, nici vre-o zână sau vre-o pajură nu venea în ajutorul lui Filias Fog. Acesta învinge toate dificultăţile reale care să opun călătoriei sale; acele dificultăţi nu sunt pe care le ştim din poveste. Nici un geniu rău nu aruncă înaintea lui Fog o perie care să se transforme într'o impenetrabilă pădure: *Omul de ghiaţă* nu suflă ca totul să se transforme în ghiaţă, *Sfărâmă piatra* sau *Strâmbă lemne,* nu uzează de puterea lor miraculoasă.

încă odată, pedicile sunt reale iar Jules Verne găseşte în imaginaţia lui hrănită cu material positiv, mijloace ca să învingă toate acele dificultăţi.

Nici o zână nu-l face ca să peardă o zi de drum, aşa ca să-l cufunde în disperare că a perdut pariul. Disperarea lui provine dintr'un calcul greşit, căci uită că în voiajul în jurul lumei el câştigase o zi fără să-şi dea seama.

Iată ce legătură a avut Jules Verne cu *Junimea* prin persoana mea.

închid parantezul cu Jules Verne şi conținu iarăşi amintirile.

Ziceam că din mişcarea remarcabilă a *Junimei* a rămas ca câştigați literaturei profesionale Eminescu, d. Maiorescu şi d. Xenopol, cei-l-alți de şi unii oameni de valoare s'au împrăştiat în diferite ocupații renunțând la cariera de scriitor iar unii au murit în floarea vârstei precum Alex. Lambrior care dacă ar fi trăit ar fi astăzi cel mai mare filolog al țărei.

In câmpul literar duşman, acela din Bucureşti, observăm aproape aceeaşi sărăcie de scriitori de profesiune. Aşa necontestat că în jurul *Revistei Contimporane* precum şi a ziarului *Columna lui Traian,* au fost grupați o pleiadă de tineri distinşi şi chiar de talent. Am arătat altă dată cum cea mai mare parte din acei tineri după ce s'au ocupat câți-va ani cu literatura, 'şi-au ales apoi cariere mai productive precum avocatura, magistratura, etc, şi au pus capăt avânturilor lor din tinerețe.

Profesionişti au rămas puțini: în frunte domină încă şi astă-zi ca un stejar bătrân d. Hăşdeu, un om de o activitate şi de o cunoştință extra-ordinară, aşi putea să-l numesc Voltaire al României.

Cu alte însuşiri, însă cu o activitate tot aşa de extra-ordinară a fost Vasile'Ureche, care şi el a atins toate geniile literare şi istorice dar nu era pregătit serios pentru nici unul.

Dar nu e timpul să fac aici un studiu nici asupra d-lui Hăşdeu nici asupra d-lui Ureche.

Erau pe atunci în lupta dintre *Convorbiri literare* şi *Revista Contimporană* câți-va combatanți la această din urmă revistă, care au rupt multe lănci în contra noastră celor dela Iaşi. Intre aceia dispăruți din literatură, precum d. Petrache Grădişteanu, este unul care n'a încetat un moment a-şi neglija cariera sa de istoric, acela este d. Tocilescu. Mai erau vre-o doi, trei şi anume d. Dimitrie Laurian, Mihăilescu, G. Dimitrie Teodorescu, care ne-a dat mult de lucru nouă celor de la *Convorbiri.* Aceştia au rămas profesionişti, doi care au murit, Mihăilescu şi Teodorescu, iar unul cel mai distins, şi astă-zi în timpuri perdute tot nu lasă să i se ruginească agera sa pană, acela este d. Dimitrie Laurian.

* *

D-l Tocilescu fusese însărcinat în spcial de d. Hăşdeu ca să mă combată pe mine şi criticele mele istorice. D-l Hăşdeu un uriaş, credea pe atunci o înjosire ca să se măsoare cu mine un pitic, un debutant. Situația era nostimă. Eu criticam *Istoria Românilor* a d-lui Hăşdeu iar d. Tocilescu mă critica pe mine. D. Hăşdeu numai din când în când bine voia să se scoboare din Olimp şi să vorbească cu dispreț de un oare care Gheorghe Panu şi aceasta prin notițe la rez-de-chaussee a cărților sale sau cel mult la Agenda et Corigenda de la sfârşitul volumelor sale.

Mare haz făceam chiar pe atunci de aceste procedeuri de mare scriitor.

D. Hăşdeu, *Istoria sa critică* i se publica în fascicole; această metodă grăbită, totdeauna poate strica totalității uvrajului, se pot tare uşor strecura erori în asemenea condițiuni. Un uvraj ca să iasă îngrijit şi conştiincios trebue să apară în volum pentru ca autorul să poată controla lucrarea toată, s'o coordoneze şi să corijeze erorile scăpate din fuga condeiului.

Dar în jurul d-lui Hăşdeu s'adutiase şi cu drept cuvânt, o sumă de admiratori şi de discipoli care entuziasmaţi de cunoştinţele şi spiritul magistrului îl îndemnau să pună numai decât în lucrare vastul plan pe care maestrul '1 concepuse, a unui istorii care să înceapă înainte de colonizarea Daciei de Traian şi să meargă până în zilele noastre. Dar pentru asemenea lucrare trebuia cel puţin zece ani, va să zică zece ani d. Hăşdeu trebuia să lucreze în cabinetul său şi să nu dea asupra acestei chestiuni nimic în publicitate. Era prea mult, atât pentu răbdarea d-lui Hăşdeu, om viu ca mercurul, cât mai cu seamă pentru impacienţa discipolilor care aveau nevoe să admire imediat lucrarea maestrului. Admiraţia este şi ea impacientă, ea nu se mulţumeşte cu o satisfacţie personală, ea are nevoe de aprobarea publicului, de un concert de laude în care ea să aibă nota dominantă.

Iată de ce cred că d. Hăşdeu s'a hotărât ca să scoată în fascicole *Istoria critică a Românilor.*

Eu pândeam apariţia acestor fascicole cu mare interes, observam şi puneam în evidenţă incoherenţa, controlam datele şi semnalam inexactităţile, aceste lucruri de detail nu mă împiedicau ca să combat teoriile şi ideile generale ale lucrărei.

La aceasta ce răspundeau adversarii sau maî bine zis apărătorii lucrărei d-lui Hăşdeu? Asupra criticei teoriilor generale ei treceau uşor, afectând dispreţ: nu se discută, ziceau ei, cu un agiamiu în istorie. Dar datele sunt date, documentele sunt documente, aceste sunt fapte materiale precise.

Foarte des l'am prins pe d. Hăşdeu cu neexactităţi materiale de care făcea mare haz *Junimea.* Maestrul era pus prin urmare într'o situaţie delicată, omni-ştiutorul şi marele istoric prins în defect de un obscur debutant.

Normal d. Hăşdeu trebuia să recunoască aceste mici neexactităţi şi să treacă înainte, dar cu acesta ar fi recunoscut implicit că *criticile mele* aveau oare care temeiu măcar în chestiuni de detail, iar şcoală istorică din Bucureşti a d-lui Hăşdeu nu vroia să recunoască cea mai mică eroare.

In asemenea situaţie d. Hăşdeu a găsit un mijloc foarte ingenios. Eu de exemplu semnalasem oare care neexactităţi, (n'am vreme ca să-dau exemple precise) în luna Iunie. Fascicola următoare a d-lui Hăşdeu, să zicem că apărea în Septembrie, iar volumul eşea de sub presă tocmai anul viitor. Ce făcea d. Hăşdeu?

In fascicula imediat următoare după critica mea căuta mijlocul de a reveni asupra chestiei şi rectifica datele aşa cum le stabilisem eu, cele de mai multe ori fără a pomeni iar câte odată punea câte o mică notă în care mă înjura atribuindu-mi chiar rea-credinţă. Făcea ceva mai mult. Când apărea volumul mult mai târziu, la sfârşit punea *Agenda et Corigenda.* In această rubrică adăugea oare-care lucruri şi corigea oare-care greşeli, printre acele greşeli rectifica şi greşelele semnalate de mine dar să păzea de a le da ca atare, ci făcea asemenea rectificare ca observată de d-sa singur, fără să fie semnalată de un altul. Ast-fel că d. Hăşdeu ţinea seama de observaţiile mele dar nu voia să-mi facă onoarea ca să-mi atribue acest mic merit.

Cu toate acestea nu se putea admite că d-sa sau discipolii d-sale nu citise *criticile* mele, căci d. Tocilescu îmi răspundea în *Columna lui Traian* punct cu punct la toate acele critici; era cu alte cuvinte un subterfugiu subtil care avea de rezultat că măcar că se ţinea în parte seamă de observaţiile mele, în aparenţă eu eram ignorat cu desăvârşire.

O dovadă că criticile mele cel puţin de detail

îl

I

erau juste, este porecla pe care mi-o dăduse cei de la Bucureşti.

In adevăr în faimoasa satiră *„Musa de la Bolta rece"* de care voiu vorbi, eu figuram sub numirea de *Pan, Pan, chiţibuş.*

Ce însemna chiţibuş? însemna că eu mă ocup de nimicuri, de detalii în criticile mele, ceea ce denota că măcar aceste critici de detail îi usture pe cei de la *Columna lui Traian.*

Cât timp nu m'am legat de istoricii cu reputaţie pe atunci şi mai cu seamă de d. Hăşdeu, cariera mea de debutant în istorie a fost foarte plăcută. Primeam felicitări din toate părţile, iar d. Hăşdeu mi-aduc aminte că mi-a trimis chiar o mică scrisorică foarte măgulitoare în care îmi ura o carieră strălucită. Aş fi putut continua fără să atac pe nimeni şi să culeg, dacă nu laude, ci o bine-voitoare atenţie, căci aceasta era starea criticei pe atunci. Este drept că d. Hăşdeu cu spiritul său viu şi muşcător zgălţiise pe mulţi, mai cu samă pe d. Ureche, dar acest însemnat savant când ataca pe cine-va, nu-1 ataca numai pentru amorul ştiinţei ci trebuia să aibă şi o chestie personală, altminterelea dacă era în buni termeni cu vre-un scriitor, putea acela să scrie toate enormităţile din lume, maistrul nu scria un rând de acela.

Vai însă de acela care s'ar fi legat cât de puţin de d. Hăşdeu. Foarte susceptibil, d. Hăşdeu nu primea nici un fel de critică şi când era atacat devenea implacabil, atunci verva lui se exercita sub toate formele literare, răspundea în proză, compunea versuri, făcea satire, adică căuta ca să lovească pe adversar în toate chipurile. De aceea d. Hăşdeu era temut, nimeni nu se lega de el, ast-fel că trona cu o autoritate justificată fără rivali, fără contestaţii.

Numai *Junimea,* cum s'a văzut, prin organul *Convorbirilor literare,* nu s'a siiit să-1 atace.

Am arătat deja cum d. Hăşdeu îşi răzbunase contra *Junimei* prin farsa cu poezia *Gablitz;* era deci foarte rău dispus pentru *Convorbiri literare...* când iacă viu şi eu cu o serie de articole în care criticam opera sa principală, aceea care era menită în spiritul admiratorilor d-lui Hăşdeu, să rămâe o operă neperitoare.

Criticile mele au pus vârf şi au deslănţuit polemici violente, ele au fost ca picătura care face să debordeze apa dintr'un pahar. Polemica a ţinut cât timp a durat *Revista Contimporană,* adică trei ani.

Iată un specimen de polemică între *Convorbiri* şi *Revista contimporană:* d. Take Laurian făcea la acea revistă tabletele bibliografice şi nu lipsea un număr în care să nu arunce săgeţi la adresa *Convorbirilor* şi colaboratorilor ei.

D. Laurian, toată lumea ştie, că era un tânăr distins, instruit şi subţire Ia minte şi la gust, era înainte de toate un spirit critic, de aceea, recenziunile sale cu priviri la *Convorbiri literare,* erau cele mai usturătoare. *Revista contimporană* nu avea alt critic. Aşa bietul Ureche ca să răspundă la o pagină din *Convorbiri* trebuia să facă un studiu; d-nu Grădişteanu făcuse vre-o două răspunsuri literare, elegante dar nu cu caracter polemic, pe când d. Laurian ştia ca ori-ce critic să exploateze slăbiciunile unei lucrări. Aşa iau din întâmplare, numărul din Septembrie No. 1873 din *Revista Contimparană.* Reproduc pasajul:

„De la Iaşi primirăm în lunele acestea *Convorbirile, încercări literare şi fără de legea săn- „tului Sinod.*

„Coprinsul *„Convorbirilor"* e umplut cu *Mihaiu „Vereanu* al d-lui I. Negrutzi, cu o întâmpinare

„de mai bine trei-zeci de coloane a d-lui T. L. „Maiorescu la răspunsul *„Revistei Contimporane"*, „cu criticile istorice ale d-lui Panu, şi cu poeziele „traduceri ale d-lui Naum.

„Nu zicem nimic aci despre întâmpinarea criticului din *„Convorbiri"*. D-sa era în drept de „a-i răspunde şi cei de la *„Revista Contimporană"*.

„Nu zicem nimic nici despre criticile d-lui Panu. „D-nu Tocilescu urmăreşte pas cu pas pe istoricul „Nouei direcţiuni" şi îi sfâşie toate pretinsele sale „argumente contra lui Hăşdeu; lupta încă nu e „terminată, şi victoria pare-că n'a făcut cunoştinţă „cu *„Convorbirile"*.

„Cât pentru traducerile d-lui Naum ele sunt „unici în genul lor. Poate numai d. Chirculescu „cel cu Tartuful, să'l fi egalat.

„Nu e destul batjocura ce păţi bietul Andre „Chenier, d. Naum se apucă să schilodească şi „pe sărmanul Alfred de Musset. Cum am protestat „contra nedreptăţei ce se făcu lui Moliere, protestăm acum contra nedreptăţilor ce se fac lui „Chenier şi lui Musset.

„D. Naum se vede că uită, sau nu cunoaşte ca „mulţi alţii, condiţiunile ce trebue să însuşiască „cel care întreprinde a traduce în versuri produc- „ţiunile poetice ale străinilor. Ne mirăm cum d. „Vârgolici nu şi-a făcut milă cu colegul său şi „n'a încercat să-1 pună pe calea cea bună".

Observaţi nuanţele acestui pasaj. In câte-va rânduri d. Take Laurian cu dibăcie accentuează nuanţele de apreciere a conţinutului *Convorbirilor*. Despre romanul *Mihain Vereanu* a d-lui Negrutzi nu zice nimic, îl trece cu tăcere cam dispreţuitoare. Este drept un lucru, că romanul *Mihaiu Vereanu* a d-lui Negrutzi este una din cele mai slabe lucrări ale acestui autor. *Mihaiu Vereanu* fusese judecat defavorabil şi la *Junimea,* şi d. Pogor nu s'a sfiit să-i o spună verde d-lui Negrutzi.

In adevăr într'o seară il întrebă:

— Mult ai să ne mai plictiseşti cu *Mihaiu Vereanu?* Eu nu deschid *Convorbirile* de frică să nu dau peste dânsul.

Iar d. Negrutzi, om de spirit, a ştiut să înlăture situaţia lui de autor lovit în amorul propriu, replicându-i adresându-se la noi.

— Pogor, e tot Pogor, el n'a citit sunt sigur, un rând din romanul meu, după cum nu citeşte niciodată *Convorbirile,* şi mă critică. El nu ştie decât numai ce aude citindu-se la *Junimea,* sunt sigur că de vre-o doi ani el n'a citit *Convorbirile,* doar să fi citit poezia lui dedicată lui *Albert Durer*.

Aluzia era bine întreptată. D. Pogor făcuse un voiaj, şi în acel voiaj se oprise un moment la Miinchen, la muzău văzuse un tablou de Albert Durer şi imediat a şi făcut o poezie, plin de entuziasm pentru acest pictor german. Entuziasmul îi a ţinut vre-o două săptămâni, după care într'o seară a zis cu convingere.

— Lăsaţi-mă cu Albert Durer, toţi nemţii sunt lipsiţi de ori-ce sentiment de artă.

Iar d. Negrutzi în aceea seară ne zisese:

— Ştiţi de ce Pogor acum e contra lui Albert Durer? Fiind-că a citit o nouă carte în care se condamnă arta germană.

*
* *

Aţi văzut că d. Laurian vorbeşte de o *"întâmpinare* de mai bine de 30 de coloane la răspunsul D-lui T. Maiorescu în *Convorbiri literare,* şi adaugă cu blândeţe că d. Maiorescu era în drept să scrie, după cum sunt în drept şi cei de la *Revista Contimporană*.

Patru luptători de la revista din urmă ridicaseră mănuşa contra *Beţiei de cuvinte*.

D-nul Grădişteanu în răspunsurile d-sale ne califica pe noi de piticii din ortaua *Junimei*. Bietul

Ureche aruncând greşelele sale pe distracţia zeţarilor îşi permitea să scrie, „că unui zeţar îi e permis să fie ignorant ca un redactor de la *Convorbiri"* făcându-ne chiar şi tâmpiţi.

D-nul Pantazi Ghica îl numea pe d. Maiorescu în articolul din *Românul* un fel de farsor literar iar toată verva noastră zicea că ne-o scoatem dintre mai multe pahare de bere la *Bolta rece.*

însuşi d. Laurian, mergea în învăpăiala bătăliei ca să spună că stilul d-lui Maiorescu aduce mult cu stilul şi buna-cuviinţă ce ar găsi cine-va în epistola unui comi-voiajor neguţătoresc.

D. Maiorescu tăcuse cu răbdare până ce adversarii îşi descărcaseră focul şi argumentele şi apoi cu metoda-i cunoscută s'a hotărât să dea un răspuns în bloc tuturor, ceea ce face printr'un lung articol care conţine 20 de pagini.

La acest articol d. Laurian făcea aluziuni, având grija să nu răspundă nimic, măcar că în acel articol d-sa se ocupa şi de redactorul tabletelor bibliografice.

Cu mine d. Laurian era mai crud: d-sa mă lăsa pe seama d-lui Tocilescu_ care deja îmi sfâşiase pretinsele mele argumente; lupta, zicea d-sa continuă încă, dar de victorie nici vorbă poate fi pentru mine.

Apoi d. Laurian s'aruncă cu toată furia asupra d-lui Naum, a cărui poezii le forfeca cu deamănuntul.

Un parantez.

Nu ştiu cum făcea d. Iacob Negrutzi, dar în genere d-sa era menajat, cu toate aceste se expunea la atacuri, mai întâiu fiind-că scria mult, foarte mult, şi al doilea fiind-că era directorul *Convorbirilor literare.* Totuşi zic, era menajat. Aşa d. Grădişteanu nu-şi permitea de cât oarecare aluzii, numindu-1, *vechiul meu amic.* D. Laurian cum s'a văzut, nu zicea nici o vorbă de *Mihaiu Vereanu,* cel mult d. Ureche câte odată îi pomenea numele.

De sigur că relaţii personale pe care eu nu le cunosc explică această atitudine.

Tot prin legături de prietenie, cred că se poate explica de ce era menajat şi Ştefan Vârgolici, chiar de d. Laurian, care trimetea în critica de care mă ocup pe d. Naum la Ştefan Vârgolici ca să îi dea lecţii cum trebue să traducă cine-va în versuri, şi cu toate aceste Vârgolici criticase revista redactată de d. Laurian apărută cât-va timp cu numele de *Tranzacţii literare.*

In această cruţare era dealtminterelea şi o altă parte explicativă. Pe atunci oamenii cu titluri literare erau foarte rari, mai cu seamă de la Paris titraţii literari, erau puţini.

Ştefan Vârglici era unul din acei puţini, şi ceea ce era mai însemnat, e că Ştefan Vârgolici avea titlul de elev al şcoalei normale din Franţa, şcoală care se bucura în ţară de o mare reputaţie.

Se ştie că în şcoala normală de la Paris străinii nu se primesc, ea avâd menirea, ca să scoată profesori de cursul superior pentru Franţa.

Cu toate aceste, după intervenţia lui Vodă-Cuza, ministerul de instrucţie francez primise în acea şcoală pe Ştefan Vârgolici pentru partea literară, şi mi se pare pe d. Constantin Climescu pentru ştiinţe.

Pe Ştefan Vârgolici îl precedase faima meritelor sale. Ceea ce izbea pe toţi, era rezonamentul care în definitiv nu însemna mare lucru. Lumea zicea: Dacă Franţa a făcut excepţie pentru Ştefan Vârgolici, apoi de sigur că el trebue să fie un om extra-ordinar.

In realitate am spus că intrarea lui Ştefan Vârgolici la şcoala normală se datorea bunelor relaţii dintre România şi Franţa pe atunci.

Ştefan Vârgolici răspuns-a la ideea ce-şi făcea ţara de dânsul ?

In parte da, el a fost un foarte bun şi foarte conştiincios profesor de universitate, dar de loc un distins spirit literar.

închid parantezul.

Revin la critica d-lui Laurian contra d-lui Naum.

Dar abia inchid un parentez şi sunt nevoit să mai deschid un al doilea.

Afară de Alexandri şi Eminescu, *Convorbirile literare* s'au distins mai mult prin traduceri din poeţi străini de cât prin lucrări poetice originale.

De sigur că *Convorbirile* au avut poeţi de talent precum Şerbănescu, Petrino, Niculeanu, până la oare-care punct Matilda-Cugler, Veronica-Miclea, etc.

Dar aceşti poeţi nu făceau fondul literar care atrăgea pe cititori.

Ceea ce a caracterizat în cei şease, şeapte ani ai *Convorbirilor,* au fost traducerile din toate literaturile străine şi din cei mai mari poeţi.

Citez la întâmplare numărul celor care au contribuit în a face cunoscută literatura străină publicului român: Neculae Scheletti, Miron Pompiliu, Vasile Pogor, Naum, Ştefan Vârgolici, I. Caragiani, Matilda-Cugler, Strajan, Veronica-Miclea, P. V. Grigoriu etc. etc.

Un aprig şi neobosit traducător era d. Naum. Nu era seară la *Junimea* în care d. Naum să n'aducă ceva; aducea şi compoziţii originale dar aducea mai cu seamă traducţii.

D-lui Laurian îi veni poftă, după ce să încinge lupta între *Revista Contimporană* şi *Convorbiri,* să ia la analizat traducerile d-lui Naum şi pune în evidenţă lungimi, parafrazări neertate în acele traducţii.

Fiindcă critica care o face ni s'a părut nouă şi atunci dreaptă, îmi fac plăcerea de a reproduce întreaga parte ca să vadă cititorii cu câtă fineţă d. Laurian a făcut critica.

„Este adevărat că pentru noi d. Naum n'a „fost nici odată poet, pentru că îi lipseşte com„plectamente imaginaţiunea creatrice. Până as„tă-zi, cel puţin n'am cetit nici un fragment, care „să ne facă a bănui câte-va dramuri de fantazie „poetică. II credeam însă un versificator, care va „face progres cu timpul. Ne-am înşelat. O mărturisim aceasta cu *scrisoarea lui Musset către „Lamartine,* în mână.

„Şi ca să dăm lectorilor o probă de cât de „mult ne-am înşelat asupra valoarei traducătorului „şi versificatorului d. Naum, vom reproduce câte„va bucăţi din *scrisoarea către Lamartine.*

„Primele trei versuri din Musset:

„Lorsque Ic grand Byron allait quittcr Ravcnne
„Et chercher sur Ies mers quelque plage lointainc,
„Oii finir en heros son immortel ennui.

„sunt traduse de d. Naum.

„Când Marele Byron sta gata să pornească.
„Să plece din Ravennă cu gând ca să găsească
„Pe un ţărm departe 'n lume, pe mare unde-va
„Un loc unde să poată ca un erou curma
„Dezgustul acel marc a sufletului său :

„ori cât de mare să fi fost *dezgustul acel* al *suf„letului* lui Byron, tot mai mare e dezgustul „cititorului obligat de a ceti traducerile d-lui „Naum. Dar până aci tot merge cum merge; mai „jos traducătorul ne spune că Lamartine se încer„ca„ „pe un flaut duios lăcrămător" pe când în „origină găsim:

Vous veniez d'essayer pour la dreniere fois
Ce beau luth e'plore, etc.

„Luth" instrument cu coarde, de care se apro„pie mai mult guiţară, este tradus „flaut"; de „ce nu drâng" (drâmbă) ori (naiu).

Imediat dăm peste altă nostimadă. Versurile.

La muse que le cicl vous avait fiancee
Sur votre front revcur cherchait votre pensee
Vierge craintive encore, amante des latiriers.

„sunt traduse :

Atunci a ta muză, cereasca ta *mireasă,*
Logodnica ta mândră şi încă sfiicioasă;
Fecioară 'mpodobită, de lauri iubitoare,
Lua pe a ta frunte gândiri 'ncântătoare.

„Minunat mai e d. Naum! şi curioasă muză „mai fu şi a lui Lamartine. Antâiu *mireasă,* după „o secundă *logodnică mândră,* şi în sfârşit *fecioară împodobită,* şi ştiţi pentru ce fecioara măritată s'a împodobit cu mândria de logodnică? „pentru ca să poată *lua pe fruntea* lui Lamartine, *„gândiri încântătoare....*

„In deşert veţi alerga după traducere exactă, „după limbă românească, după cugetare. Nimic „nu veţi găsi, toate sunt răsturnate sub măiestrul „condeiu al poetului „Junimei".

„Lăsăm la o parte, *„iubirea neprihănită"* a neprihănitului d. Naum pentru neprihănita de muză. „cântarea „cea maestră" a nenorocitului măiestru „pe care îl traduce poetul nostru indigen, nu putem „însă să nu dăm din umeri când vedem pe d. „Naum că încearcă să explice mai pe larg cugetarea lui Musset. De exemplu cele două versuri;

„Et j'ai pris, devant moi, pour une nuit profonde
„Mon ombre qui passait pleine de vanite

„sunt interpretate.

„Eu *umbra mea adâncă* ca noaptea am luat
„Trecând pe dinainte-mi de navitate plină
.Şi îmbrobodind în negru privirea mea senină

„Aşteptăm să ne spună d. Maiorescu, intolerantele judecător al pailor din ochii altora, de „câţi stânjeni de *adânc e umbra* cântăreţului din *„flaut* şi cu ce fel de *basma'şi a îmbrobodit în „negru* d. Naum *privirea sa senină?*

„Mult trebue să fi fost îmbrobodită cugetarea „poetului ieşan, când a alcătuit pe româneşte ăst „vers a cărui umbră nu se găseşte în versurile „lui Musset".

Lovitura era bună şi dreaptă; în sfârşit cei de la *Revista Contimporană* 'şi luară o revanşă, cel puţin în ceea ce priveşte pe poetul Naum.

O observaţie: Fiecare din noi a văzut că d. Laurian criticând just, întrebuinţa la aceaşi critică şi aceleaşi apropieri şi apropouri ale lui d. Maiorescu din *Beţia de cuvinte.*

Se înţelege că d. Maiorescu în replica sa *„Răspunsuri revistei Contimporane"* nu a căutat să apere pe d. Naum.

Dealtminterelea d. Maiorescu nici o dată în toate polemicile sale n'a vorbit de cât numai în numele său, apărându-se pe sine.

E întrebarea: Critica d-lui Laurian ne ridică nouă, celor de la *Junimea* o slăbiciune necunoscută în traducerile d-lui Naum?

De loc. De câte ori făcusem noi asemenea critici în serile de la *Junimea,* de câte ori noi nu semnalasem d-lui Naum defectul amplificaţiei în traducerile sale.

In adevăr, la traducerea unei poezii nu se cere să dai numai sensul, şi nu trebue ca pentru a reproduce exact pe poetul străin, să amplifici versurile şi ceea ce poetul a exprimat în 2—3 versuri, tu traducător sa exprimi în 5, aceasta nu mai este traducere.

Marea dificultate şi prin urmare marele merit al traducătorului este ca în limba lui să traducă nu numai cuvintele dar să se menţină exact în limitele şi numărul versurilor poetului pe care '1 traduce .

îndată ce nu face aceasta, atunci nu mai este traducere, ci este imitaţie sau traducere liberă.

Când d. Naum, traducea aceste trei versuri din Musset:

Lorsque lc grand Byron allait quittcr Ravennc
Et chercher sur Ies mers quclque plage lointaine
Ou finir en heros son immortel ennui

prin următoarele 5 versuri:

Când marele Byron sta gata să pornească
Să plece din Ravennă cu gând ca să găsească
Pe un ţărm departe în lume, pe mare unde-va
Un loc unde să poată ca un erou curma
Dezgustul acel mare a sufletului său.

evident că aceasta nu este o traducţie propriu zis.

Poetul dovedeşte că nu ar fi putut pune pe româneşte exact forma simplă şi lapidară a lui Musset, dacă n'ar fi recurs la două versuri de umplutură.

In adevăr a traduce:

Ou finir en heros son immortel ennui.

prin:

Un loc unde să poată ca un erou curma,
Dezgustul acel mare a sufletului său

este a nu traduce, căci unde traducătorul găsea toate aceste ?

A traduce, o mai repet „son immortel ennui". prin.

Dezgustul acel mare a sufletului său

este o adevărată umplutură.

Ia închipuiţi-vă că o poezie s'ar compune în original din 100 de versuri; tradusă as*-fel în româneşte ea s'ar ridica la aproape 170 de versuri adică 70 la sută umplutură.

Poţi zice că mai este Musset?

Dar cu această ocazie s'a pus la *Junimea* o chestie, pe care d. Laurian o atinsese în critica sa.

Unii, mai cu seamă traducătorii de versuri pre-

cum Ştefan Vârgolici şi alţii luară apărarea d-lui Naum, pretinzând că limba română nu se pretează la concisiunea limbei latine sau celei franceze şi că este cu neputinţă a traduce în româneşte, adică într'o limbă care nu are calupuri literare fixate, elocuţii consacrate, versurile unui poet care scrie într'o limbă muncită şi cizelată de sute de ani.

Observaţia era în parte fundată:

Apărătorii însă părerii contrară nu dezarmară; de aici discuţia se încinse cu mare aprindere.

Lambrior lua apărarea limbei româneşti susţinând că ea poate reproduce concis ori-ce idei, cum că aici nu este vorba de limbă ci de traducător, că şi în limba română sunt poeţi concişi şi lapidari după cum sunt şi alţii care se servesc numai de umpluturi. Ca exemple el cită oare-care versuri din Conache, pe care le puse în comparaţie cu versuri din Sion exclamând:

— Nu vedeţi că şi Conache scrie româneşte şi încă mai româneşte decât Sion, de ce unul este concis iar versurile celuilalt sunt întocmai ca un *terciu de mămăligă.*

Terciu de mămăligă a stârnit un mare râs.

Această ilaritate a dat un nou având vervei lui Lambrior, căci cum am spus şi altă-dată, Lambrior era o natură timidă, când se vedea încurajat verva lui era scânteietoare.

El continuă :

Ştiţi de ce astă-zi limba română nu este concisă? Fiindcă neologismele îi au stricat natura. In timpul lui Conache limba era curată etc. etc.

Lambrior revenea asupra temei lui favorite.

Discuţia deveni mai aprinsă.

D-nu Pogor care hotăra lucrurile în mod absolut zise:

— Spuneţi că limba română nu e proprie pentru a traduce vers cu vers pe Musset? Foarte

bine, atunci de ce-l traduceți, traduceți-l atunci în proză. De cât o caricatură în versuri, e preferabil o bună traducere în proză. Ce ați zice de o reproducție oribilă a imaculatei concepție a lui Mullilo?

Ideea d-lui Pogor deşteptă o nouă chestie de discutat.

Poeții, precum Miron Pompiliu, Beldiceanu etc, protestau, ei nu înțelegeau cum un poet să fie tradus în proză, aceasta ar fi un sacrilegiu, poet trebue să rărnâe poet chiar când e tradus într'o limbă străină.

Atunci iau cuvântul şi eu şi recunosc că de multe ori un traducător nu poate să se ție literal de textul unui vers, şi că după cum poetului îi e permis oare care licență în versificație în limbă, trebue să-i permiți şi oare care latitudine în traducție.

Intransigenții mă întrerupse zicându-mi:

— Dar atunci, recunoşti că traducerea lui Naum este bună ?

— Nu, răspunsei, am zis că trebue oare care limită.

— Care şi câtă limită? mă întrebară.

Atunci eu nevoit să precisez, am zis:

— Eu aş permite unui traducător o toleranță de zece la sută.

Mare ilaritate.

Va să zică rămânea stabilit oare-cum pentru *Junimea* — d. Maiorescu nu asistase la acea şedința — că unui poet îi se poate permite cel mult o amplificație de zece versuri la o sută,

D. Naum însă în *Arta poetică* trecuse acest quantum, şi îi se spusese aceasta.

Iată de ce d. Laurian în critica sa nu făcea fără să ştie, de cât să releveze o slăbiciune a traducțiilor d-lui Naum deja semnalată în *Junimea.*

* * *

Dar ceea ce era mai grav, era că d. Naum tradusese *„luth"* prin *„flaut".* Era o simplă confusiune, căci d. Naum ştia perfect franțuzeşte. Aceasta se poate întâmpla ori-cui, şi cu toate aceste când cine-va îți relevează eroarea, ea s'ar părea de neertat şi din ea poți să tragi concluzii care în fond nu sunt exacte.

Am zis că lucrul se poate întâmpla ori-cui, cel puțin mi s'a întâmplat mie. Aşa ani întregi am crezut că un cuvânt franțuzesc înseamnă cutare lucru. De ce? Cine ştie din ce cetire mi-arii făcut această credință, şi n'am mai controlat lucrul, mi-am câştigat o siguranță mare, căci era aşa de natural dacă aş fi avut îndoială ca să deschid un dicționar să văd ce însemnează acel cuvânt. După mulți ani, căutând alt-ceva în dicționar, am dat din întâmplare de cuvântul în chestie şi am rămas înmărmurit de semnificația lui reală.

Dacă aş fi avut de tradus şi eu ceva, de sigur că aş fi căzut în eroare, întocmai ca şi d. Naum, care traduse *„luth"* un instrument cu coarde, prin *„flaut".*

Şi fiindcă vorbesce de d. Laurian, să arăt şi din partea *Junimei* un fel de critică nedreaptă şi pătimaşă.

In 1872 d. La_urian şi Ştefan Mihăilescu, proaspeți veniți din străinătate, arzând de dorul de a lucra scot o revistă, *Transacții literare şi ştiințifice,* d. Laurian pentru partea literară şi d. Mihăilescu, astă-zi mort, pentru cea ştiințifică, o revistă ca toate revistele, scoasă de tineri inteligenți şi culți dar fără practica şi experiența lucrului.

Ştiu că ăm citit un număr sau două dar numi-aduc aminte ce impresie mi-a făcut ca fond, mi-aduc atât aminte că era scrisă cu o ortografie oribilă, ortografia Academiei de pe atunci, redactată într'o limbă plină de neologisme care pe a-

tunci păreau stranii, dar astă-zi suntem deja deprinşi cu o parte din ele, de vreme ce ele au intrat în limba uzuală.

Vorbind drept, revista nu era nici de criticat nici de lăudat, era, o mai repet, o încercare a unor tineri doritori de a lucra.

Mai mult, ea nu reprezenta un curent sănătos sau periculos, ea nu conţinea articole care să lovească bunul simţ prin enormitatea greşelilor sau prin insuficienţa culturei; cel puţin nici alţi nu-mi aduc aminte să fi relevat la cetire aşa ceva.

Era natural deci ca la apariţia acestei reviste, *Convorbirile literare* să zică două cuvinte de politeţă banală, atâta şi nimic mai mult.

Dar la *Junimea* erau şi acolo tineri care se întorseseră proaspeţi din străinătate, precum Ştefan Vârgolici cu titlul impunător de elev al şcoalei normale din Paris.

Ştefan Vârgolici era numai simplu colaborator, în cea mai mare parte traducător la *Convobiri literare,* pe când d. Laurian conducea deja la Bucureşti o revistă.

Aceasta nu putea conveni elevului şcoalei normale din Paris.

Pe lângă aceasta lupta era deja de mult angajată între eşeni şi bucureşteni pe câmpul literar.

Eşenii bătuţi pe terenul politic, decapitalisaţi, voiau să-şi ia răzbunare cel puţin pe câmpul literar, de aceea cu oare-care invidie — mărturisesc — noi pândeam cu un ochiu bănuitor şi prevenit ori-ce ne sosea din Bucureşti, dispuşi de a găsi în rău toate, şi fericiţi când puteam să facem o critică.

Probabil că în această situaţie să aflase Ştefan Vârgolici, de aceea la citirea *Transacţilor,* într'o seară veni la *Junimea* şi la întrebarea stereotipă a d-lui Pogor.

— Cine are astă seară ceva, să scoată?

Ştefan Vârgolici, înroşindu-se — se înroşea foarte uşor — răspunse:

— Am eu ceva.

— Apoi dacă ai ceva, scoate-o, replică d. Pogor.

Vârgolici scoate un rulou de hârtie.

— Ce este? întrebară mai mulţi, despre ce e vorba?

Este o dare de seamă despre revista *Transacfii literare şi ştiinţifice.*

— Este o dare de seamă sau o critică? întrebă d. Negrutzi.

— Este mai mult o *critică,* răspunde Vârgolici.

— Apoi spune Romanule aşa. Le-ai dat bine la cap? Dacă nu, să ştii că arunc cu perna în tine.

Ştefan Vârgolici aducea o critica contra *Tranşaţilor literare şi ştiinţifice.*

După multă silinţă, o tăcere relativă se stabili, căci cum am spus şi altădată societatea era foarte turbulentă şi rebelă citirei unei lucrări mai lungi.

Autorul când era unul din noi, cei mai mărunţi, era supus la oare care tortură de la început. Aşa, îndată ce el scotea manuscriptul din buzunar, câţi-va glumeţi s'apropiau, luau manuscriptul îl cântăreau cu groază dacă era voluminos, se uitau la numărul celei din urmă pagine şi dădeau din cap cu disperare dacă numărul era mare.

Era o glumă, dar ea tot nu convenea autorului, care de multe ori ascundea manuscriptul şi scotea numai o parte din el.

Această stratagemă reuşea pentru un moment, *Junimea* credea că e vorba de o lucrare scurtă. Când după 20 de minute de citire, autorul băgând mâna în buzunar scotea un nou teanc de foi, atunci protestări se ridicau din toate părţile.

— Este o trădare, apoi nu merge cu trădarea, exclamau.

— Mai ai, ori acesta este sfârşitul? întrebau pe autor.

Autorul şiret răspundea:

— Nu mai am de cât două file.

Linştea se restabilea.

Când însă pentru a doua oară scotea un nou teanc de foi, atunci clamoarea devenea asurzitoare şi protestările violente, iar glasul d-lui Pogor răsuna.

— Nu mai citi sfârşitul, dă manuscriptul lui Jac.

Erau cu toate aceste şi ascultători conştiincioşi, cel întâiu era d. Iacob Negrutzi, care totdeauna în asemenea ocazii dojenea.pe d. Pogor, autorul acestor scandaluri şi omul, care asculta mai puţin la *Junimea.*

—Lăsaţi să citească omul, restul manuscriptului, striga d. Iacob Negrutzi. Nu vă potriviţi lui Pogor, ştiţi bine că el nu poate asculta nimic.

In fine după multe discuţii d. Iacob Negrutzi era nevoit să ia manuscriptul ca să-1 publice în *Convorbiri* fără ca să fie citit întreg la *Junimea.*

Acest lucru se întâmpla mai cu toate lucrările mai lungi chiar de valoare şi interesante..

Aşa bine înţeles, toate articolele filologice ale d-lui Burlă şi polemicele sale cu d. Hăşdeu, toate studiile istorice ale d-lui Xenopol, toate cercetările d-lui Slavici asupra maghiarilor, toate criticile mele şi răspunsuri la critici relativ la *Istoria Românilor* a d-lui Hăşdeu, la toate aceste numai începuturile erau citite la *Junimea,* restul se dădea direct d-lui Negrutzi spre publicare la *Convorbiri* fiindcă autorii ştiau de mai înainte ce soartă avea la *Junimea* încercarea de a fi citite.

Cum am spus, *Junimea* nu suporta de cât citirea de poezii scurte sau de lucrări care să nu comporte o dezvoltare prea mare de text.

Se făcea desigur şi excepţiuni la această regulă, dar foarte puţine şi numai pentru oare-care persoane.

D. Maiorescu era mai iscusit cu manuscriptele

sale, ţinea seama de temperamentul *Junimei* şi evita de a fi tratat ca şi ceilalţi cu toate că în tot cazul nu ar fi putut fi tratat astfel niciodată.

In adevăr, pe cât mi-aduc aminte, d-sa nu venea niciodată cu lucrarea complectă ci numai cu o bucată din ea, aşa că nu se punea în poziţie de a provoca impacienţa.

Cu toate acestea, am fost supuşi la o mare încercare, unica la care d. Maiorescu ne-a supus, aceia când d-sa ne-a citit articolul *Răspunsul revistei Contimporane.* Era un răspuns care îl aducea la criticele contra *Beţiei de cuvinte.*

Cititorii deja ştiu despre ce e vorba.

D. Maiorescu om metodic, aşteptă ca furtuna să treacă şi apoi să răspundă.

Ideea era bună, dar în asemenea condiţii era imposibil ca răspunsul d-sale să nu fie lung, trebuia să răspundă la patru, cinci, deosebit şi la fiecare din ei asupra mai multor puncte. De aceea articolul d-sale tipărit în *Convorbiri* cu Garmont, tot încă conţinea 20 de pagini. Vă puteţi închipui la citire cât trebuia să ne pară de lung.

Citirea a ţinut vre-o oră jumătate, şi cu toată buna noastră voinţă nu am putut scăpa de impacienţa de care încetul cu încetul am fost cu toţi aproape coprinşi.

Dealtminterelea nu era vina noastră nici a d-lui Maiorescu.

Lucrările de contra-critică, pline de argumentări şi de dezvoltări de detail nu pot interesa. Pentru noi de la *Junimea* părerea era deja făcută prin *Beţia de cuvinte,* restul devenea indiferent.

Cu toate aceste am avut curajul ca să ascultăm citirea până la urmă fiindcă... lucrarea era a d-lui Maiorescu, citită de d-sa însuşi.

O, dacă lucrarea ar fi fost a altuia sau dacă măcar altul ar fi citit-o...

Revin la critica *Transacţiilor literare şi ştiinţifice* de Ştefan Vârgolici. Critica nu era lungă dar ni s'a părut enorm de lungă, mai ales că Vârgolici citea foarte rău şi avea un catar de piept vechiu care îl făcea să tuşească strident la fie-care cinci minute.

Şi aici iar un parantez, căci conform principiilor de la *Junimea,* anecdota totdeauna primează.

Multe îi făceam bietului Vârgolici din această cauză ! Mai cu seamă Lambrior, Tasu şi cu mine.

Vârgolici venea la *Junimea* şi se aşeza pe un scaun liber, de exemplu lângă mine. Alăturea de mine era de exemplu Lambrior, iar al treilea scaun îl ocupa Tasu.

Vârgolici începea a tuşi. De sigur că nu era vina lui. Ce n'ar fi dat omul să nu tuşească!

Eu, la cel întâiu acces de tuse, îmi astupam urechea din partea lui şi făceam o figură enervată, zicându-i:

— Ce te-ai pus lângă mine ca să strici toate geamurile de la Mitropolie?

După câte-va minute omul iar tuşea. Atunci eu mă ridicam şi mă duceam tocmai în fundul salonului departe.

Rămânea un fotoliu gol între Vârgolici şi Lambrior, prin urmare pe Lambrior nu putea să-l jeneze tuşea cum mă jenase pe mine.

Cu toate acestea după vre-o 10 minute, în urmă unei tuse stridente a lui Vârgolici, Lambrior ţinându-se cu mâinele de urechi părăsea şi el locul refugiindu-se cu ostentaţie într'altă parte.

Ceea ce era mai nostim, e că după vre-o zece alte minute, Tasu care ocupa tocmai al treilea fotoliu, departe de Vârgolici, făcea aceeaşi mimică şi fugea şi el, ceea ce provoca râsul în *Junimea,* iar Vârgolici se mulţumea să ne zică:

— Sunteţi nişte caraghioşi.

Reviu de astă dată definitiv la *Transacţiile literare* şi la critica d-lui Ştefan Vârgolici.

Cu mare nerăbdare *Junimea* a ascultat proza lui Vârgolici, mai ales noi ceştelalţi mai neastâmpăraţi; la fie-care pas o întrerupere sau o exclamaţie.

D. Maiorescu nu era la şedinţă, prin urmare lipsea pedagogul de care aveam frică şi care menţinea seriosul în timpul citirei la *Junimea.*

D. Iacob Negrutzi, în lipsa d-lui Maiorescu cerca ca să ţină disciplina, dar spiritul lui viu şi mobil nu era pentru asemenea treabă mai ales când lua figura unui om serios, fără să fie în realitare în acel moment serios, acea figură prefăcută era mai mult comică, ceea ce ne îndemna pe noi să persistăm în ghiduşiile noastre.

Cât pentru d. Pogor, de dânsul nu ne sfiam de loc, pentru că el cel întâiu de multe ori dădea semnalul râselor sau a glumelor; temperament impacient, spirit glumeţ, era imposibil să-şi păstreze seriozitatea când ii se părea că lucrul nu e serios.

De aceea de multe ori d. Negrutzi voia să facă pe pedagogul, zicându-ne:

— Ei, cei trei Români, mai tăceţi puţin, că nu se înţelege nimic.

Iar unul din noi întocmai ca şcolarii, răspundeam :

— Apoi nu e vina noastră, d. Pogor ne face să râdem.

Atunci se încingea un dialog între aceşti doi domni spre marea noastră bucurie.

D. Negrutzi îi zicea:

— Pogor, eşti om în vârstă şi nu eşti serios de loc, tu dai totdeauna semnalul scandalului.

— Par'că tu eşti mai serios, îi răspundea. Dealtmintrelea tu crezi că a sta cu o mască impasibilă şi a te gândi la cine ştie ce alte lucruri, înseamnă a asculta? Tu asculţi când stai imobil?

— De sigur că da.

— Eu sunt sigur că nu, tu în momentul acesta te gândeşti la gheşefturile tale de la biroul de advocatura.

— Bine, dar eu cum rămân strigă disperat Vârgolici.

Tăcerea se restabileşte, autorul continuă cu citirea, impresiile ne mulţumim a le comunica prin strâmbături de gură sau ridicaturi de ochi în plafond.

* *

Dar iată că iar sunt nevoit să-mi calc cuvântul şi să fac încă o mică degresiune.

Era încă o regulă consacrată la *Junimea,* aceea de a nu întrerupe pe cititor cu observaţii sau critici până la sfârşit şi numai la sfârşit avea fiecare dreptul ca să-şi formuleze criticile sale, chiar critici de detail.

Această regulă n'a fost admisă şi consacrată de cât în urma unei violente discuţii timp de mai mulţi ani.

Două păreri fusese în luptă, unii pretindeau că criticile de detail trebuesc formulate în timpul cetirei, fiind la locul lor acolo, iar nu în discuţia generală de la urmă. Motivele pe care se bazau aceia, dintre care era şi d. Pogor, erau destul de întemeiate.

— In adevăr ziceau ei: într'o poezie sau lucrare lungă, în timpul citirei te isbeşte un cuvânt nepotrivit, o comparaţie falşă, o inversiune de frază imposibilă, o licenţă poetică scandaloasă, este drept ca să atragi atenţia imediat, altmintrelea cum voeşti ca eu ascultător să ţin minte toate observaţiile de detail care mi se sugerează şi să le formulez tocmai la urmă?

O poezie e frumoasă nu numai ca formă şi idee generală ci şi ca detail. D-stră, cei care sunteţi de părerea contrară sacrificaţi detaliile generalităţei, căci vă provoc ca să fiţi în stare la urmă

să relevaţi toate imperfecţiunile de stil, de formă, etc, pe care le-aţi observat în timpul cetirei.

In fruntea partizanilor celeilalte idei era d. Maiorescu.

Ei răspundeau:

— Este imposibil ca să fie permis a se face critica la fie-care vers sau strofă, căci atunci nu se mai poate urmări ideea şi dezvoltarea poetului, nici nu-ţi poţi face o idee de valoarea integrală a lucrării. Observaţiile de detail în cursul cetirei strică efectul poeziei celei mai frumoase. Cât despre detailuri, ori o poezie e bună şi atunci ai foarte puţine observaţii de detail de făcut, ori dacă ai multe, aceasta înseamnă că poezia e mediocjă şi n'ai nevoe să le formulezi pe toate la urmă, poezia cade de la sine.

Bine înţeles că această părere din urmă a triumfat cu timpul şi *Junimea* avea între altele o calitate: îndată ce se admitea un lucru ca consacrat, nimeni nu mai protesta în contra lui, putea să fie absurd, dar odată admis toată lumea se închina. Aşa că societatea cea mai turbulentă — căci turbulentă *axa Junimea* — o vedeai supusă şi respectuoasă când era vorba de tradiţiile ei.

De sigur că cei mai neastâmpăraţi şopteau prin unghere, dar nu întrerupeau de cât foarte rar şi nu formulau critici care erau interzise.

Ce conţinea critica lui Ştefan Vârgolici pe care n'o ceti până în capăt?

Era o critică ca să fie critică, fără ca să conţină nimica substanţial. Vădit că autorul voise să facă şi el ceva în felul criticilor d-lui Maiorescu şi făcuse un pastiş palid şi chiar nedrept.

Vârgolici o luase chiar de la început, criticând chiar titlul revistei d-lor Laurian şi Mihăilescu.

Ce înseamnă, se întreba el, cuvântul de *iran-*

sacţie în literatură şi ştiinţă ? Acest termen adăogea, este juridic, şi înseamnă *o învoială prin care împricinaţii sfârşesc între ei o neînţelegere născută, sau previn o neînţelgere viitoare.* Era textual definiţia ce o dă codul.

Ce neînţelegere voesc să evite d-nii Laurian şi Mihăilescu în litere şi ştiinţe? se întreba.

Şi pe tonul acesta continua senin şi liniştit.

Vârgolici găsea pe urmă că acest titlu este în parte furat din englezeşte, căci la Londra există o revistă *Transacţii filosofice,* şi cu o mare naivitate găsea la locul lor la Londra *Transacţiile fiolsofice,* pe când nu voia în ruptul capului să admită la noi *Transacţiile literare.*

Acest fel de critică, dacă o semnalez, este că ea arată starea sufletească şi mentală a *Junimei.*

Ce vroia *Junimea* în chestia culturală? Vroia ca să nu imităm pe străini în formele de cultură ale lor.

De altă parte când era vorba de mişcarea naţională, de literatorii noştri, *Junimea* o privea cu dispreţ, şi cel mult d. Maiorescu făcea excepţii pentru patru, cinci literaţi şi scriitori, şi tot ea căuta pe cale de traducţii să introducă gustul literaturei străine mai cu seamă a celei germane.

Evident că era o contradicţie în aceste două tendinţi; eu ştiu că contradicţia aceasta să putea foarte bine împăca în formă, *Junimea* zicea, că dacă este în contra literaturei naţionale, este fiindcă aceea este mediocră sau proastă, şi că dacă ea lucrează a introduce gustul literaturei stăine, este că în aceea să găsesc lucruri admirabile. Că de asemenea, dacă ea este pentru limba română aşa cum ne-a dat-o veacurile, e că ea este frumoasă, şi că dacă *Junimea* e contra neologismelor, este că acestea defigurează limba. Dar nu e mai puţin adevărat că în ultima analiză, *Junimea* apăra o limbă care nu era încă literară, limba naţională, însă în acelaşi timp se opunea la introducerea a orice cultură generală străină care ar fi putut-o cultiva, sub cuvântul că sunt importaţii străine care nu se potrivesc cu gradul de cultură al ţărei.

Critica lui Ştefan Vârgolici contra *Transacţiilor literare* din Bucureşti nu era alt-ceva de cât ecoul acestor credinţe ale *Junimei,* iar deosebirea fundamentală între şcoala de la Iaşi şi cea de la Bucureşti, rezida tocmai în aceasta.

Şcoala literară din Bucureşti deschisese porţile largi înrâurirei străine în domeniul intelectual, ea căuta să lumineze spiritul cu felul de material potrivit sau nu gradului nostru de cultură, pe când şcoala din Iaşi, s'a văzut mai sus că era contra. Ceva mai mult, şcoala literară din Bucureşti avea dragoste pentru mişcarea culturală naţională, şi când era vorba ca să judece o lucrare naţională, nu punea ochelari nici nu era dificilă, tocmai contrarul *Junimei.* De aici ciocniri între aceste două tendinţi.

Aşa, astă-zi nu s'ar mai înţelege pentru ce apărând o revistă cu titlu de *Transacţii literare şi ştiinţifice,* cui-va i-ar veni în minte ca ocupându-se de acea revistă, să-i critice titlu. Cine se ocupă astă-zi de un titlu care 'şi dă o revistă sau o gazetă? In genere titlu unei reviste rar corespunde conţinutului, aceasta se întâmplă şi la titlu multor cărţi precum şi a multor piese.

Aşa, avem actualminte o revistă întitulată *Revista idealistă.* De ce idealistă? Nimeni nu se întreabă. Avem o alta *Semănătorul.* Dacă ar căuta cine-va pricina, apoi ar putea să zică că titlu acestei reviste este pretenţios, sunt sigur că nu le-a trecut prin minte întemeiătorilor un asemenea sentiment. O altă poartă titlu de *Viaţa Nouă.*

Evident că d. Densuşianu nu are pretenţia a reînoi mişcarea noastră literară şi ştiinţifică, şi aşa mai departe.

Pe atunci pe când Vârgolici făcea critica de care e vorba, eşeau o mulţime de gazete cu titluri foarte pompoase şi pretenţioase: *Columna lui Traian* a d-lui Hăşdeu, *Trompeta Carpaţtlor, Dacia literară* etc. etc.

Ce găsea deci Ştefan Vârgolici de criticat în titlu *Transacţii literare şi ştiinţifice?* 11 supăra că titlu este luat din englezeşte, căci la Londra există o revistă *Transacţii filosofice.*

Ei şi? Ce mare crimă făcuseră d-nii Laurian şi Mihăilescu? Şi dacă există la Londra o revistă *Transacţii filosofice,* de ce doi tineri din ţara românească, în lipsa de a găsi un alt titlu, să nu dea revistei lor acela de *Transacţii literare?*

Ştefan Vârgolici îşi dădea seama de micimea acestui fel de critică, cu atât mai mult cu cât *Junimea* fiind pentru teoria fondului şi despreţuind pe acea a formei, critica care o făcea avea încă şi mai puţină valoare, de aceea el simţeşte nevoie de a se justifica şi scrie următoarele:

„Mulţi vor crede că faptul e atât de neînsem-„nat în sine, în cât nu merită să se ocupe cine-„va de dânsul. Am fi şi noi de părerea aceasta, „dacă rătăcirea n'ar veni dintr'un sistem greşit, „ce consistă în a momiţări pe străini în toate, „a lua cu ochii închişi şi a aduce la noi tot ce „vedem la dânşii, crezând că facem prin aceasta „un serviciu limbei şi mărim fondul cunoştiinţe-„lor noastre".

Cum vedeţi sistemul junimist ese în evidenţă, este oprit după *Junimea* ca un scriitor român să se inspire sau să imiteze pe străini: ori eşti original în totul, ori traduci. Evident că aceasta concepţie era reacţionară şi greşită.

Cultura se dă şi se primeşte pe toate căile, prin traduceri, prin imitaţie, chiar prin plagiat. Pentru cititor este indiferent mijlocul pe care autorul îl utilizează, plagiatul priveşte numai cinstea plagiatorului, lucrarea lui însă rămâne bună şi folositoare pentru cititori. Două scoale cu tendinţe opuse se pot certa cât vor pofti pentru tendinţele lor respective, grosul publicului cititor se foloseşte şi din una şi din alta.

Dar Vârgolici mergea mai departe cu critica şi continua în felul acesta uimitor:

„Nu e destul ca un articol literar sau ştiinţific „să fie publicat în altă ţară pentru ca să fie bun „şi pentru publicul nostru, nu toate adevărurile „recunoscute aiurea şi care pot interesa acolo, „pot fi prin aceasta interesante şi pentru cititorii „unei foi din ţara noastră".

Aceasta era prea mult, aici Vârgolici îşi exprima ideile sale proprii, iar nu ale *Junimei.*

De aceea, mai mulţi membrii s'au revoltat faţa cu asemenea fenomenale idei.

— Adică cum, strigă Lambrior, ştiinţa nu e tot una peste tot locul? Un adevăr, nu e tot adevăr, fie scris în româneşte, fie în altă limbă? Apoi atunci ajungem la teoria jesuitică, ca să împărţim adevărurile după categorii? Să mă ertaţi, eu nu primesc asemenea lucruri.

— Şi de când, strigă un altul, a vorbi despre obligativitatea învăţământului, este inutil fiindcă principiul este intrat în legile noastre?

— Şi de când, am adaus eu, cei de la *Transacţiile literare,* trebue să ceară voe de la Vârgolici şi acesta să le dicteze ce trebue să scrie şi ce nu trebuie să scrie?

Vârgolici se făcuse roşu şi nu ştia ce să mai răspundă.

D. Pogor interveni şi el în discuţie.

Curioasă natură mai era şi a d-lui Pogor. Pe dânsul nu-1 interesau în genere discuţiile de la

Junimea când nu lua el inițiativa, de aceea lăsa caracuda să discute făcând haz de loviturile care se dădeau și se primeau.

Și de astă dată nu zisese nimic, când a văzut însă că noi îl încolțim pe Vârgolici, atunci exclamă râzând:

— A pățit-o Micenco, negustorul de porci.

După intreruptia de mai sus, d-nu Pogor căpătă vervă și atunci adresându-se lui Vârgolici îi zise.

— Bine Micenco, adică studiile tale asupra lui Don Quichotte și asupra literaturei spaniole, interesează mai mult cititorul român de cât un articol a lui Tiberghen asupra învățământului primar? (Printre altele Vârgolici critica ca nefiind la locul lui Tiberghen). Fiindcă Maiorescu să leagă de toată lumea și știe a le potrivi, apoi înseamnă că cu toții să facem acelaș lucru apropo de toate nimicurile?

Vârgolici tușea și voia să răspundă, dar n'vea timp.

— Ia stați, ia stați mă rog, strigă d. Negrutzi.

Aici iar un parentez.

D-nul Negrutzi făcea pe împăciuitorul de câte ori discuția se învenina și lua apărarea celui mai slab, lucrul pentru care d. Pogor îl zeflemisea tot timpul.

De multe ori îi zicea:

— Bine mă Jac, în politică tu ești autoritar, teoria ta este că, când un inferior se ceartă cu un superior, superiorul are dreptate, fără a cerceta. Așa mitropolitul are dreptate față cu protopopul, prefectul față cu subprefectul, etc. Cum se face că aici, tu sări în ajutorul celui inferior față cu superiorul ?

Noi făceam mare haz totdeauna de asemenea *execuții.*

Iar d. Iacob Negrutzi se mulțumea să răspundă :

— Aceste sunt fleacuri de ale lui Pogor, închid parentezul.

D. Negrutzi intervenind zise:

— Mă rog, să ne înțelegem, Vârgolici are dreptate, căci etc, etc.

Iar d. Pogor adăugea:

— Se înțelege că ori ce critică în contra altei reviste e bună, căci este știut că numai *Convorbirile literare* sunt serioase și scriitorii lor sunt toți genii. Ei bine, află de la mine un lucru, eu nu am citit *Convorbirile literare* de trei luni, până într'atâta ele mă plictisesc.

— Noroc, am adăogat eu, că în aceste trei luni de zile eu n'am scris nimica.

*— Ce s'a scris în aceste luni? întrebă d. Pogor.

— Burlă a făcut filologie indo-europeană și a dovedit în contra lui Hășdeu că cuvânlul *rață* este de origină indiană.

Prin chipul acesta din glumă în glumă s'a uitat ca să se mai revină la critica lui Vârgolici, iar d. Negrutzi care văzuse că se liniștise lucrurile, cu un gest ironic luă din mâinile lui Vârgolici manuscriptul, zicând:

— Puteți voi zice ori-ce, aceasta (arătând manuscriptul) înseamnă șease pagini din *Convorbiri.*

*** *

Evident că de multe ori noi eram nedrepți cu mișcarea literară din București, dar fiindcă războiul se declarase, dădeam 'nainte lovituri cum puteam, și pe drept și pe nedrept.

In adevăr, nu era zi în care foile din București să nu ne atace și să nu caute ca să ne ridiculizeze.

Așa d. Laurian de sigur că a păstrat ciudă pentru critica în contra *Transacțiilor literare.*

Intr'un număr, făcând revista ziarelor li-

terare şi vorbind de *Columna lui Traian* zicea de astă dată şi *Revista Contimporană.*

„Pe lângă lecţiunile de istorie ce d. Tocilescu „dă criticului istorie de la *Convorbiri,* etc, etc," era vorba despre mine.

Auzi, d. Tocilescu care 'mi dădea mie lecţiuni de istorie!

D. Tocilescu era pe atunci un debutant în istorie ca şi mine şi scria sub inspiraţia directă a d-lui Hăşdeu.

Poate d. Laurian nici nu citea răspunsul la critica mea, dar fiindcă eu eram de la *Convorbiri* şi d. Tocilescu de la *Columna lui Traian,* îi se părea natural ca d. Tocilescu să aibă dreptate faţă cu mine.

Alt exemplu:

D. Xenopol tradusese din nemţeşte un roman: *Rosa cea oarbă.* A fost destul ca să vadă că romanul este tradus de un colaborator de la *Convorbiri,* pentru ca să-şi bată joc de traducere.

Şi ce critică în acea traducere? Limba, pe care o crede că e o schimonositură a d-lui Xenopol. In realitate ce critică? Critica limba moldovenască în care d. Xenopol tradusese romanul. îşi bătea joc de cuvântul *ţintlrim,* cum se zice în Moldova la *cimitir,* care e un cuvânt franţuzesc. Se scandaliza de pergamentul *scârnav* şi nu s'ar fi scandalizat dacă ar fi fost pergamentul *murdar.* Se mai scandaliza de *schingiuit mare multă vreme,* nevrând să ştie că *mare multă vreme* este o expresie populară, şi pe lângă că e populară e chiar şi frumoasă şi româaească.

D. Pantazi Ghica, cel mai maltratat din *Beţia de cuvinte,* după d. Ureche, găsea locul ca să înjure *Convorbirile* chiar în descrierea călătoriilor sale prin Moldova. Aşa într'un număr vorbeşte cu dispreţ de cei de la *Bolta rece,* ca Eminescu, Bodnărescu etc, şi adaugă sentenţios

că în ciuda tuturor acestor pigmei vor rămânea la posteritate numai poeziile lui Alexandri şi *ale lui Zamfirescu.*

Zamfirescu era poetul *Revistei Contimporane.*

Iar d. Hăşdeu scria cam tot pe atunci în *Columna lut Traian* următoarele:

„In acel moment mi s'aduse numărul *Convorbirilor literare,* în care d. Maiorescu bătându-şi „joc de Barnuţiu, de Şincai, de Cichindel, de Ci-„pariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate so-„mităţile cugetărei române, şi mai ales de poeţi, „celebrează cu emfasă aşa numita *Noua Direcţie,* „inaugurată — rizum teneatis — de d-ii Bodnărescu, *Eminescu,* Iacob Negrutzi şi tutti quanti".

Şi aceste le scrie d. Hăşdeu, care fusese tratat de *Convorbiri* la rândul lui de *Aghiuţă.* Nu era exact că d. Maiorescu 'şi bătuse joc de Barnuţiu, de Şincai, de Cipariu şi de Bolintineanu, a căror merit *Convorbirile* îl recunoscuse, îşi bătuse joc de Cichindel şi de Sion.

Pu urmă, ia observaţi cum posteritatea consacră sau descalifică oameni batjocoriţi sau ridicaţi în înaltul cerului de contimporani?

In curentul de animosităţi îndreptate contra *Junimei,* Eminescu este nesocotit şi batjocorit, şi cu toate aceste posteritatea l'a consacrat ca pe cel mai mare poet al generaţiei după Alexandri, ca pe unicul poet al acelei generaţii, pe când cine-şi mai aduce aminte astă-zi că a fost un Mihail Zamfirescu, poetul.

Să vorbesc despre poetul M. Zamfirescu.

Acesta er poetul iubit de la *Revista Contimporană,* el era' considerat acolo ca un adevărat geniu, tot ce scrie era găsit admirabil, versurile lui erau citite şi co entate cu entusiasm. Aşa d. Pantazi Ghica, nuvelistul revistei a făcut şi •o nuvelă, *Elena cea frumoasă* pe tema versurilor

din *Plânsul nopţei* a poetului. Eroina aşezată pe o stâncă aruncă văilor strofele d-lui Zamfirescu, pe urmă se mai opreşte, mai gândeşte şi mai declamă încă câte-va strofe.

Când cei de la *Revista Contimporană* au voit să şi răzbune pe *Junimea,* s'au. adresat poetului Zamfirescu ca să facă o satiră. *Musa de la Bolta rece* este opera lui Zamfirescu.

Astăzi chiar când vorbesc cu vre-unul din aceia,' de exemplu cu d. Petre Grădişteanu, d-sa suspină şi zice cu admiraţie:

— Bietul Zamfirescu, ce mare poet era!

La *Junimea,* poetul Zamfirescu nu era gustat de loc. Mai întâiu, cenaclu poeţilor îl priveau din înălţimea concepţiei lor nebuloase, Bietul Bodnărescu avea un surâs de dispreţ când se vorbea de acel poet. De multe ori îl întrebam:

— De ce nu guşti pe Zamfirescu?

După ce stătea un minut, el răspundea:

— Nici nu cunosc un poet Zamfirescu, cunosc un versificator banal care n'are nici idei nici formă.

Eminescu râdea vorbind de Zamfirescu, şi toată critica lui se reducea în râs, nici nu voia măcar să discute asupra acestui subiect.

Noi ceştelalţi, care nu eram poeţi, păstram oare-care sânge rece în aprecieri, dar evident că judecata noastră se resimţea din şcoala din care făceam parte. De vre-o două ori d. Iacob Negrutzi a cercat ca să citească câte-va poezii de ale lui Zamfirescu, dar nu a reuşit căci la fie-care pas cel din urmă din caracudă îşi permitea observaţii, critică şi zeflemele.

In realitate este greu de definit talentul lui Zamfirescu, căci necontestat că avea oare-care talent.

\ Zamfirescu era din şcoala marilor poeţi romantici, tenebroşi, suspinători şi plângători. In poeziile sale el îşi avea domiciliul prin cimitirele cu sute de morminte sau cu unul singur al iubitei sale, mai trăia de asemenea prin ruine de vechi castele, conversaţiile lui le făcea cu morţii, cu strigoii, cu luna, mai cu seamă cu luna, pe care o cânta mai în toate poeziile sale. Era din şcoala lui Bolintineanu pe care îl urmează foarte de aproape, are aceeaşi imaginaţie fabricată, ca să zic aşa, şi ca şi acela neglijează limba până întru atâta în cât cine-va ar crede că la dânsul poet, limba nu era preţuită de loc, foarte puţină inspiraţie sinceră.

In adevăr, ce sentiment de realitate poţi găsi într'un poet care trăeşte într'o lume de visuri, de concepţii supra-naturale? Foarte puţină variaţie în subiecte, aproape acelaş formular de locuţii şi de cuvinte, materialul său poetic prin urmare este foarte redus, redus la cea mai simplă expresie, şi cu toate aceste Zamfirescu nu era lipsit de talent, era ceva care'l făcea să se distingă de alţii.

Cum am spus, la *Junimea* nu era chip să vorbeşti de Zamfirescu, dar câţi-va dintre noi aveam, am spus'o, o societate istorică în care scop ne adunam odată pe săptămână, Joile. Acolo citeam şi discutam unele din poeziile lui Zamfirescu, aproape toate erau făcute pe acelaş calup.

De exemplu, luam *Plânsul nopţei,* şi '1 comparam cu o altă poezie, *The Spleen* şi ne dedeam la următorul crud amuzament pe socoteala lui Zamfirescu.

De exemplu eu începeam a citi strofa întâia din *Plânsul nopţei,* Lambrior citea strofa a doua din *The Spleen,* şi Cernescu strofa a treia din o altă poezie a lui Zamfirescu, şi continuam aşa cât-va timp, până când nu mai puteam de râs, fiindcă strofele, măcar că erau din poezii diferite, se aranjau şi concordau ca şi cum ar fi fost o singură poezie pe care noi o citeam.

De exemplu, din *Plânsul nopței.*

E un cânt de doliu
Ce se repețește,
Cum răsare luna
Până apune în zori.

Cu al frunzei freamăt
Care îl însoțește
Şi cu suspinarc
Plină de fiori.

Un veşmânt lung şi de doliu
Se întinde întristător,
Peste câmpi, ca un linţoliu
Peste aceia care mor.

Miezul nopței încet răsună
In cadență repetat,
Eu plâng singur,
Noaptea e brună,
Dorul meu e necurmat.

Ei bine cele două strofe din urmă sunt din alte două poezii de cât din *Plânsul nopței, însă* nai putea s'o ştii aceasta fiindcă caracteristica lui Zamfirescu era de a descrie generalități fie din natură, fie de sentiment.

Am spus că *luna* juca un rol predominant în poeziile lui Zamfirescu. E drept că ea a jucat şi joacă încă un rol mai în toate compunerile poeților noştrii.

După ce poetul o cântă în o mulțime de bucăți pe urmă îi face şi o invocație care se vede de departe că este inspirată din faimoasa *Casta Diva.* Nu mă pot opri de a cita vre-o câte-va strofe, ca să vadă şi cititorii de astă-zi felul talentului lui Zamfirescu.

Invocațiune la lună

O stelă radioasă, a căreia lumină
Invălue pământul în razele-i cereşti,
Poeţii te numiră a Nopţilor regină ;
Eu nu ştiu cine eşti!

Nu ştiu nimic de tine! Când noaptea e frumoasă
Te văd ca şi o lampă ce arde la altar,
Şi încet pe nesimţite pe calea-ţi azuroasă
Treci mândră şi frumoasă în voluptosu-ţi car!

Şi te contemplu lună din locuri solitare
Când dorurile mele mă fac a suspina.
Şi-ţi spuneam a mea durere, şi lacrămile amare încep a înceta!

O singură dată poetul se scoboară din regiunile inaccesibile ale vieței de morminte, de ruine, de strigoi, şi de mirese în haine scumpe înțepenite în sicriu, şi atunci simțim o plăcere deosebită căci Zamfirescu ne apare un alt poet, poet amoros, găsind mai uşor cuvintele şi exprimând sentimente uşoare şi drăgălaşe.

Dar lui Zamfirescu îi e ruşine că părăseşte Olimpul, ba chiar simțeşte o remuşcare, de aceea cl se grăbeşte a'şi întitula poezia: *Romanță realistă,* ca şă ştie lumea că compunerea sa este un păcat pămâtesc care nu-1 poate distrage din cariera sa de poet idealist şi eteric.

Ei bine, noi de la societatea cea istorică, am gustat pentru prima oară pe Zamfirescu în *Romanța* sa *realistă* şi ca să vadă cititorii pe Zamfirescu sub o lumină favorabilă şi sub fațeta aceasta a talentului lui, am căutat şi am găsit acea poezie în colecția *Revistei Contimporane,* şi reproduc din ea cele patru d'întâiu strofe:

Romanță realistă

Când ziua trece, când noaptea vine
Aducând visuri d'amor cu ea
Spuneţi-mi mie, fraţilor cine

Face să sboare inima mea
Nu e nici înger, nu e nici fee
E o femee
E doamna A...

Este o brună cu fruntea pură,
Cu părul negru... ochi tot aşa !
Buze de rouă, ş'o mică gură,
S'o vezi o dată n'o poţi uita.
Este mai sveltă şi mai uşoară
Ca fulg ce sboară,
E doamna A...

O mână albă şi diafană...
Ş'apoi piciorul şi forma sa !...
Dar mută fie gura profană
Care va spune de el ceva !
Dar sân?... dar zâmbet? dar... cine poate
Să spue toate
De doamna A...

Buclele sale cad în inele
Rotunzi-i umeri a'i inunda...
De n'ar fi doamna nopţilor mele
Aşi crede o zână sau alt-ceva.
Corpul ei june se îmlădie
In frenezie
E doamna A...

Fondul poeziilor lui Zamfirescu este banal, forma neîngrijită şi fantastică, şi cu toate aceste se bubura de o mare reputaţie la *Revista Contimporană.*

Un colaborator al acelei reviste, dintre cei mai neobosiţi, Pantazi Ghica, într'o nuvelă a sa scrie următoarele:

„O dată, pe când nu erau încă drumuri de fer, „nici poduri peste ape, mergând la Moldova era „să mă 'nec în Trotuş, — nu în râu, ci la mal — „ca românul vechiu cu dinţii de papură. — Caii „se înămoliseră într'o infectă mocirlă unde să „'nfundase trăsura până la tăblii. Atunci — adică „nu atunci, căci în momentul primejdiei nu mă „mai gândeam nici la poeţi, nici la poezii — după „ce am scăpat din nevoe, mi-am amitit un cântec

„care să răspândise în ţară, intitulat: *„Mă închin „mâi neneo cu plecăciune."* Şi în indignaţiunea „mea, am adresat ilustrului nostru poet Vasile „Alexandri, ca răspuns la:

„Dulce ţară şi frumoasă!"

„următoarele versuri pe cari le-am rimat într'un „moment de sublimă inspiraţiune:

„Moldova'i dulce, nu am ce spune,
„Dar când Trotuşul este să treci,
„Şi chiar la mal stai să te 'neci;
„Mă închin măi neneo, cu plecăciune"

„Şi oare aceste versuri n'ar merita onorile pos„terităţei? Cu toate aceste se vede că poetul A„lexandri fie de gelozie ori de meserie, fie de „ingratitudine a aruncat inspiraţiunea mea în coşul „uitărei, şi versurile mele au repausat acolo, *între „ale d-lui Bodnărescu şi ale d-lui Prodănescu, „care se ceartă pe musa de la Bolta rece.*

„Da, toate mor în lume, doamna mea, poeziile mele ca şi ale domnilor, Bodnărescu, E„minescu, Prodănescu, Vasile Alexandri şi Zamfirescu au noroc! poeziile cor trăesc, sunt cântate pe toate tonurile, admirate, şi lăudate, poeziile lor vor trăi pentru că, de şi adevărat este „că—„totul moare, totul pere din lume! — sunt „însă lucruri neperitoare, cari au privilegiul nemurirei."

Şi domnii de la *Revista Contimporană* îşi permiteau să ne numească pe noi de la *Junimea* societate de admiraţie mutuală!

Niciodată noi n'am avut asemenea exagerări de limbagiu, niciodată noi nu ne numeam unii pe alţii: geniali, neperitorii, iluştrii.

Las de o parte apropierea între Prodănescu şi Eminescu.

Pantazi Ghica fusese prea maltratat de *Convoi-*

biri pentru ca să aibe o apreciare cât de puţin imparţială.

Dar ce ziceţi de Alexandri comparat cu Zamfirescu şi Zamfirescu cu Vasile Alexandri şi puşi pe acelaş picior de egalitate!

Vasile Alexandri care era foarte înfumurat şi susceptibil, a trebuit să găsească aceste laude în tovărăşie cu Zamfirescu de foarte prost gust, chiar o necuviinţă, căci nu îţi este permis ca să comparezi un poet cu reputaţie strălucită, un poet drăgălaş, cu limbă admirabil de frumoasă, cu gândiri clare şi limpezi, cu Zamfirescu care în Bucureşti era între altele şi poetul satiric fără nici o sare a mai multor ziare umoristice.

Altminterelea era apreciat Alexandri la *Junimea.* D. Maiorescu în *Direcţia sa Nouă* îi rezervează un loc de onoare aparte şi numai după aceea vorbeşte de Eminescu şi Bodnărescu.

Noi la *Junimea* de multe ori petreceam căutând în ziarele şi revistele bucureştene cum scriitorii să tămâiau unii pe alţii dându-şi epitetele cele mai exagerate de elogioase. Iar în critica *Istoriei Românilor* de d. Häşdeu de -multe ori mi-am bătut joc de asemenea slăbiciuni necunoscute la *Junimea.*

Dealtminterelea această deosebire între Iaşi şi Bucureşti se explică şi prin deosebirea de şcoală. Cei de la Bucureşti voiau să urmeze şcoala franceză, a cărei critică se ştie cât este de delicată şi fină dar ei cădeau în platitudine.

Cădeau în exagerare, puneau, cum zice, picioarele în farfurie, de aici laudele cele mai exagerate pentru un lucrru de nimic.

Din contra, la *Junimea* se adoptase mai mult şcoala germană în critică, evitându-se grosierităţile aceleia. Iată, de ce noi nu ne aruncam epitete, de genii, talente mari, etc, şi iată de ce ne revoltam că le vedeam aşa de des întrebuinţate în

Revista Contimporană şi în şcoala d-lui Hăşdeu.

* *

Cum am zis altă dată, multe cusururi o fi avut *Junimea,* dar acesta de sigur că nu.

Bunăoară iată o chestie care separa pe unii din membrii *Junimei* şi de care cititorii se vor mira.

Aşa, astăzi cine se mai îndoeşte oare că muzica este o artă,- şi încă una din cele mai delicioase, poate acea care impresionează mai adânc din toate pe om, şi cu toate aceste la *Junimea* se contesta aceasta.

D. Vasile Pogor susţinut de Lambrior şi alţi câţi-va tăgăduiau muzicei calitatea de artă, mai cu seamă de artă cu emoţii intelectuale şi ideale.

De câte ori noi nu ne-am certat pe această chestie, mai ales că printre noi erau muzicanţi precum d. Maiorescu care cânta din flaut, d. Roiu, colonelul Scheleti un distins muzicant şi mai cu seamă pianist, etc. etc.

D. Pogor îşi formula teoria ast-fel: O artă trebue să-ţi dea impresii de plăcere generală şi să-ţi nască idei de oare-care idealitate.

Mie muzica nu-mi produce absolut nici o plăcere, nici o emoţie, este o combinaţie de sonuri şi atâta, zicea.

După multe discuţii d. Pogor, a concedat un lucru: că muzica îţi dă impresii numai când eşti la masă şi în petreceri cu femeile.

Apoi adăugea :

— Acesta e pentru mine rolul muzicei, să stai la masă, să mănânci bine, să bei bine şi lăutarii să-ţi cânte. In aceste împrejurări recunosc că muzica este un fel de artă de ordin inferior.

Lambrior nu făcea nici măcar această distincţie, ca naţionalist ce era, şi ca unul din cei trei români, el nu înţelegea altă muzică şi alte cântece de cât cele româneşti de la ţară.

Când era vorba de muzică accidentală, de clasici, de muzica teatrală şi instrumentală, el le contestă ori-ce merit.

Noi îl întrebam:

— Care e după tine perfecţiunea artei muzicale?

— Muzica populară din timpurile cele mai vechi şi până astă-zi, acea care se cântă fără note şi care n'a fost pusă niciodată pe note.

— Dar muzica modernă, muzica de compoziţie?

— Asta nu e muzică, este un fel de juxta-poziţie de sonuri fără nici un sens.

La toate aceste noi răspundeam prin glume mai mult, căci o discuţie serioasă, înţelegeţi că nu comporta subiectul.

— Cunosc, zicea unul din noi, nn animal care simţeşte ca şi d. Pogor în muzică, este câinele, sunteţi în bună companie.

La care d. Pogor răspundea cu mult spirit:

— Apoi şi eu cunosc un animal meloman, măgarul: compania lui vă place?

Dar din toate aceste se năştea discuţia asupra unei chestiuni foarte serioase şi anume: dacă omul are natural instinctul muzical, sau dacă gustul muzicei se capătă pjin educaţie, şi aceasta cu cu priviri la muzica populară, ci la muzica savantă,' artificială adică acea datorită compositorilor muzicali.

XI

Artele la Junimea.

La *Junimea,* chestiile de artă şi literatură primau toate. Să făcea foarte puţină istorie şi în această materie ideile lui Buckle erau acele care dominau.

Dealtminterelea mărturisesc că numai sub forma de legi generale eşite din desvoltarea omenirei

şi a civilizaţiei se poate concepe în mod superior istoria, şi Buckle părea acum 30 de ani a merge pe calea acestui deziderat.

Este aşa de simplu şi grandios să reduci toate chestiile complicate a unei desvoltări de mai multe mii de ani la legi fatale şi imutabile, în cât îmbrăţişezi imediat ideia.

Astăzi însă când Buckle este uitat fără a fi desconsiderat, constat în ce iluzii optimiste ştiinţifice trăiam noi de la *Junimea* acum 30 de ani, şi cum neglijam faptele pentru legi istorice improvizate de un autor de marc talent.

încercarea Iui Buckle a fost de atunci reluată din nou pe o scară mai înaltă, după ce impulsia fusese dată mult înaintea lui Buckle, voesc să vorbesc de ceea ce să înţelege astăzi sub numele de sociologie, de acest nou miragiu a generalizării şi a stabilirei de legi fixe în materie socială.

Dar dacă se făcea puţină istorie, se făcea şi mai puţină filologie.

Filologia era lăsată pe seama *Convorbirilor literare,* în coloanele cărora se publicau direct articolele d-lor Maiorescu, Burlă, Cihac, etc. Foarte rar am auzit la *Junimea* discuţii de filologie, findcă în genere acele discuţii n'au un caracter general.

Dealtminterelea era un fel de aversiune din partea majorităţei membrilor în contra acestei ştiinţe sterile fără agrement şi care forţaminte ia aere pedantice.

Mi-aduc aminte că, când am început să mă ocup de filologie, şi s'a aflat de acest lucru la *Junimea,* nu ştiu cine m'a întrebat cu mirare:

— Ce, tu vroeşti să te faci filolog?

Şi eu nu spusesem, afară de lui Lambrior, nimănui aceasta.

Cum aflase cei de la *Junimea* de această înclinaţie a mea?

Printr'o indiscreţie a librarului.

Librarul prin care comandam cărţi de filologie, crezând că nu face nici un rău, spusese unuia de la *Junimea* că făcusem o asemenea comandă.

Dealtminterelea, cum am spus-o altă dată, o-cupaţiile mele cu Istoria Românilor mă împingea spre filologie si spre cunoştiinţa limbilor slave, ba chiar a fost un moment în care d. Maiorescu, ministru de instrucţie, era hotărât să ne trimeată pe Lambrior şi pe mine la Praga ca să studiem limba slavonă, şi eu primisem această idee cu plăcere. Când s'a auzit de acest lucru la *Junimea,* a fost o prodestare şi o indignare generală.

— Pe semne a înebunit Maiorescu? ne zise d. Pogor. Ce să căutaţi voi la Praga? Şi ce să răscoliţi cu limba slavonă? Doar un lucru puteţi face cu dânsa, să controlaţi traducerile de documente ale lui Hăşdeu şi să constataţi falsurile pe care le comite. Apoi aceasta e prea puţin, lăsaţi pe Hăşdeu la slavona şi falsurile Iui. .

Dealtminterelea d. Pogor, spirit uşor şi râzător nu credea în filologie, şi îşi bătea joc de dânsa cu ori-ce ocazie.

Mi-aduc aminte că într'o seară a intrat râzând la *Junimea,* şi după ce a râs câte-va momente fără să ne spună de ce apoi zise:

— Azi am citit una bună, de a voastră filologilor (arătând pe. Burlă). Ştiţi de unde derivă cuvântul *Fuchs* în nemţeşte?

De la grecescul ***SXozsy.*** Şi sunt oameni serioşi care prin schimbări fantasiste de litere, după ceea-ce ei numesc legi, ajung să scoată un cuvânt nemţesc dintr'unul grecesc, pe motiv că amândonă limbile sunt ariane şi au o mamă ' comună.

Vă puteţi închipui cum noi filologii am protestat. Burlă pe care noi îl numeam indo-europeanul, fiindcă se ocupa cu filologia acestor limbi,

a luat cuvântul ca să" dovedească că de ceea-ce îşi bătea joc Pogor, este purul adevăr ştiinţific.

Şi avea dreptate Burlă.

Dar pas să discuţi serios cu d. Pogor în chestie de filologie şi într'o societate prevenită contra filologilor şi filologiei !

De multe ori *Junimea* era o adevărată societate de copii, cu glume şi cu zburdăciuni copilăreşti.

De unde venea mai cu seamă discreditul filologiei la *Junimea?*

Să vă spun. Pe atuncia d. Hăşdeu părăsise sau mai drept suspendase studiile sale istorice, adică după ce scosese vre-o câte-va volume din *Istoria* sa *critică,* se aruncase în filologie, materie în care controlul este mai greu, şi încă în filologia limbilor indo-europeene.

Prin urmare rolul meu de critic încetă, căci nu eram destul de avansat în filologie ca să-rni permit a mă amesteca.

De cât cu aceasta d. Hăşdeu nu scăpa nici de *Junimea,* nici de *Convorbiri.*

Era un specialist printre noi, d. Burlă, care imediat l'a luat pe d. Hăşdeu, cum se zice, *in primire,* şi atunci cititorii *Convorbirilor* au asistat din nou la o altă ediţie de polemică, însă în loc să fie pe tema istorică cum o făcusem eu, era pe tema filologică făcută de Burlă, tot contra d-lui Hăşdeu, şi în locul articolelor mele interminabile istorice, paginile *Convorbirilor* fură acoperite cu articole tot aşa de interminabile ale lui Burlă.

într'o seară Burlă vine furios la *Junimea* având în mână un voluminos manuscript.

— Ce este? îl întrebarăm noi.

— Este, răspunde, că Hăşdeu îşi prea bate joc de filologie, această ştiinţă positivă care are legile ei, etc.

— Bine, zise d. Pogor, spune acum despre ce e vorba?

— Iată despre ce e vorba: Hăşdeu îşi-a permis că să afirme că cuvântul *rață* este de origină albaneză sau elenă, (nu îmi aduc eu, aminte bine), iar eu am să-i dovedesc că cuvântul *rață* este de origină ariană.

Zicând aceste el desfăcu manuscriptul şi timp de două ore, ne duse apropo de cuvântut *rață,* prin toate limbile, indiană, persană, celtică, etc.

La urmă ameţisem cu toţii, citaţiile din tot felul de autori, derivaţiile lui filologice, sufixurile şi perfixurile, etc. ne dăduse la toţi o durere colosală de cap.

Din când în când noi strigam:

— Destul, destul...

Burlă însă furios, citea cu pasiune înainte, ameninţând chiar cu gestul pe d. Hăşdeu care lipsea.

Când sfărşi era şi el extenuat, îi curgea sudoarea pe frunte şi îi se stinsese glasul.

De la acea şedinţă memorabilă *Junimea* a luat în oroare filologia şi pe filologi-

Ceea-ce ocupa mai în întregime şedinţele de la *Junimea,* erau chestiunile de artă şi literatură.

In aceste chestiuni *Junimea* îşi avea ideile sale bine determinate şi nu ar fi eşit din ele pentru nimic în lume.

Când zic arte, să ne înţelegem. Două arte erau mai cu seamă recunoscute anume: sculptura şi pictura.

Sub dânsele venea architectura.

Iar muzica era o artă discutată, după cum cititorii au văzut, chestie cu care am făgăduit că mă voiu ocupa mai de aproape.

In sculptură şi architectura ideea era foarte simplă: Sculptura era cea antică, architectura de

asemenea, Venus de Milo şi Partenonul. Acolo aproape s'a mărginit desvoltarea acestor arte, acolo ele au ajuns la perfecţiune.

Unii îndrăzneţi cercau să vorbească de architectura medievală, de acele splendide biserici, în care o imaginaţie variată este pusă în piatră, dându-ţi ideea grandiosului sau cel puţin a colosului, precum şi a castelurilor seniorilor care prin acumularea de piatră peste piatră îţi dau ideea de trăinicie şi de forţă.

Era o încercare zadarnică; *Junimea* nu admiteau ca valoare estetică, de cât liniile pure, de cât simetria templelor ateniene, înlăturând cu dispreţ ori-ce altă formă architecturală.

Mai admitea ceva, admitea architectura egipteană, piramidele, etc, ca expresiune a puterei şi a veciniciei.

Când era vorba însă de pictură, atunci ideile *Junimei* erau destul de vagi şi chiar variate. Nu era o doctrină ci mai mult păreri; aici discuţia putea avea loc.

In genere *Junimea* înclina pentru pictura Renaşterei italiene, dar nu era entuziasmată de aceea epocă. Mulţi iubeau pictura flamandă, iar alţii ca d. Pogor adorau pe cea veche germană a lui Durer, Holbein etc.

Dar repet, nu aveam la *Junimea* un fir conducător estetic în materie de pictură, de aceea în ce mă priveşte, aveam idei confuse, nu puteam sa găsesc o formulă explicativă, caci eu ca şi ceilalţi căutam ca să reduc totul la formule.

Când de o dată răsfoind cataloagele la librărie, dau peste studiile de estetică ale lui Taine anume *Arta în Italia, arta flamandă* etc, etc. A fost pentru mine o revelaţie şi o scăpare. In sfârşit puteam să ara şi eu idei estetice în materie de pictură, puteam să susţin şi eu o discuţie în aceasta materie la *Junimea.*-

Toată lumea cunoaşte doctrina estetică a lui Taine; el explică naşterea artelor şi desvoltarea lor prin împrejurările înconjurătoare. Intr'un mijloc social ca acela al Italiei şi sub o climă ca a ei, a trebuit să se nască un Raphael, un Micihel Angelo, un Titzian; pe când în clima şi în natura olandeză şi flamandă a trebuit ca pictura să ia o altă formă sub penelul lui Rembrandt, Van-Dyck, etc.

Evident că această teorie a lui Taine nu explică mare lucru, evident că mi s'a părut mai târziu teoria lui insuficientă, der cel puţin atunci aveam o teorie.

Junimea nu putea să simpatizeze eu ideile lui Taine şi de câte ori eu le susţineam nu găseam aprobare.

In adevăr, *Junimea* cu ideile ei filosofice metafisice, şi cu idealul ei asupra frumosului intangibil, nu putea ca să guste teoria lui Taine, care explica arta nu prin sine-însuşi ci ca fiind născută din împrejurări înconjurătoare.

De sigur pe atunci nu se punea chestia ca astă-zi, arta pentru artă, dar *Junimea* în tot cazul nu aproba ca frumosul şi perfecţiunea să depindă de împrejurări.

Era la *Junimea* o teorie generală, anume, că o creaţiune artistică oricare ar fi ea, să naşte şi ese din sufletul artistului, asupra căruia natura înconjurătoare prin urmare nu poate să aibă de cât o slabă influenţă.

Această credinţă excludea prin urmare teoria lui Taine, care fie zis în treacăt, nici ea nu explica totul, căci ea trata numai o parte a chestiunei, cum se naşte o artă într'o ţară.

Dealtminterelea, ideea de atră pentru artă, fără a fi formulată la *Junimea,* precum este astă-zi, era întărită şi prin ideile filosofice în curs, conform filosofiei germane acreditate atunci şi importată la *Junimea;* auzeai pe fie-care membru când discuta o chestie începând a o divide dela început în două şi anume: a începe prin a cercată lucrul *în sine,* şi apoi în raport cu împrejurările exterioare.

Era natural deci ca vorbindu-se de artă să se vorbească întâiu de arta în sine.

Fomula adoptată şi care, cum am spus, consista în a se susţinea, că ori ce operă artistică ese din sufletul artistului, dădea loc la confuzii şi scene nostime la *Junimea,* când era vorba de aplicarea ei.

Iată o istorioară nostimă.

La *Junimea* era şi un pictor de profesiune, răposatul Verusi.

Verusi nu avea talent de execuţie, dar era un om foarte inteligent şi prinsese de pe aici de pe colo oarecare cultură generală, în tot cazul cunoştea teoria profesiunei sale.

într'o seară se vorbea de tablourile lui Raphael, precum şi a altor artişti, şi nu ştiu care din partizanii *artei în sine* spunea că acele lucrări au eşit gata din sufletul pictorului italian, apoi adresându-se Iui Verusi îi zise.

— Nu eşte aşa?

Verusi care nu vroia să-şi dea lămurit părerea, îngăimă- câte-va cuvinte.

Atunci îndrăzneţul, nu mi-aduc aminte care, îi replică lui Verusi cu răutate.

— Iată un pictor care nu e sigur că o creaţiune ese spontaneu din sufletul artistului!

Atunci Verusi se supără şi replică:

— Apoi dacă este aşa, trebue să-ţi spun — adresându-se aceluia — că vorbeşti de lucruri pe care nu le ştii. Şi atunci făcu un mic curs foarte practic şi cunoscut de toată lumea.

Iată cam ce zicea în substanţă Verusi:

— Numai concepţia artistică ese, după cum

ziceți din sufletul artistului, dar această concepție el nu o poate axecuta dacă nu se servește cu mijloace foarte prozaice care sunt indispensabile. Admiri de exemplu un tablou a lui Raphael; când zici că acea creațiune a eșit din sufletul artistului, te referi la idee, la concepție. Dar ai intrat vre-o. dată într'un atelier de pictor ca să vezi cum el lucrează? Dacă n'ai intrat, atunci de ce vorbești fără să știi? Pictorul în atelier se servește de modeluri, de femei îmbrăcate anume, sau goale, de bărbați, de copii, fără de care este aproape imposibil ca să zugrăvești figuri pe pânză. Nu poți scoate materialicește un cap din suflet, îți trebue înainte un cap de femee, de bărbat, de copil, îți trebuie un trup, chiar când zugrăvești îngeri, chiar când zugrăvești pe D-zeu. Uitați-vă la tablourile pictorilor Renașterei, în fie-care *Sfântă fecioară* sau *Isus,* contimporanii găseau asemănarea modelului care pozase, ba chiar pictorii unii s'amuzau ca să pună în scene biblice sau evangelice pe care le zugrăveau, persoane în renume pe atunci, seniori sau dame. mari; fără aceasta nu șe poate pictura. Acuma te rog să-mi explici cum toate aceste pot eși din sufletul artistului?

La această apostrofă indignată a lui Verusi, o mare parte izbucni în râs.

Iată cum teoriile abstracte și imaginile aduc erori de care cel întâiu practicant într'o meserie își poate bate joc.

Toate aceste însă ce dovedeau? Dovedeau că la *Junimea* să discuta ori-ce chestie, să emitea, să susținea păreri greșite de multe ori, dar erau păreri care ridicau nivelul societăței.

Viu acum din nou la muzică.

Junimea, cum am zis, avea în sânul ei muzicanți distinși, avea în prima linie doi compositori

de valoare: pe colonelul Scheletti, de la care a rămas multe bucăți de piano și pe Gheorghe Scheletti, cunoscutul compositor, una din cele mai delicate naturi artistice care am avut noi. In afară de aceștia, erau mai mulți executanți prin urmare s'ar părea că ar fi neînțeles ca muzica să fi fost pusă în discuție și să-i se conteste calitatea de artă.

Cu toate aceste se contesta, cum am spus, muzicei calitatea de artă.

De ce? Completez teoria d-lor Pogor și Lambrior: O artă trebue să aibă ca calitate primordială acea de a fi înțeleasă de toată lumea la prima vedere, ori-ce atenian aprecia statuele din piețele publice, ori-cine înțelegea și admira liniile armonioase ale templurilor care se detașau în orizontul albastru. Iată de ce architectura și sculptura sunt arte, ele răspund la năzuințele naturale ale frumosului sădite în om.

De asemenea pe Omer toată lumea îl gustă și îl înțelege. La *Otello* toți spectatorii sunt adânc emoționați fiind-că acolo este vorba de sentimente eterne omenești. Asta-i artă.

Când d-ta însă muzicant vii sub pretext de artă și lăsând de o parte instinctul natural al cântărei și al melodiei, te arunci sub pretext de simfonie în împărechieri bizare de sonuri și într'o orchestrație deșănțată, la care eu nu înțeleg nimic, pot eu să dau elucubrației tale numele de artă?

Este un sentiment muzical vădit în om, pe acela îl admitem, ziceau apărătorii teorii, de aceea admitem cânturile populare, admitem melodii, admitem ce cântă lăutarii la masă, la petrecere, dar n\i admitem compozițiile germane și franceze care se depărtează de la simțul muzical înăscut în om.

Pusă chestia aşa, teoretic ea se putea discuta şi ea conţinea o mare parte de adevăr.

De cât unde nu ne înţelegeam era la aplicaţia teoriei, acolo difeream unii de alţii la infinit.

Aşa d. Pogor era întrebat:

— Simfoniile lui Bethoven îţi plac sau nu, precum şi toată muzica clasică?

— Nu, răspundea el.

La acest nu, delicaţii muzicali săreau în sus.

— Cum, nu-ţi plac simfoniile lui Bethoven?

— Nu-mi plac fiindcă nu le înţeleg.

— Să poate ceva mai de înţeles de cât muzica clasică! exclamau adversarii.

Şi atunci se încingea o discuţie dacă cea ce se înţelege sub cuvântul de muzică clasică este greu sau uşor de înţeles. (Pe atunci Wagner încă nu era răspândit.)

In această chestie eram alăturea cu partizanii muzicei, fie însă că pe atunci nu auzisem de cât tare puţină muzică, şi aproape de loc muzică clasică, nu puteam să-mi dau o părere.

Mai târziu însă, când am cunoscut şi am auzit mult Bethoven, Mozart, Schuman, Bach, etc. etc. atunci am înţeles că d. Pogor n'avea dreptate.

Această muzică clasică este de o simplicitate fie ca idee muzicală, fie ca construcţie orchestrală rară, susceptibilă de a fi pricepută de toată lumea, mai mult sau mai puţin cultă, şi mă miram retrospectiv cum se poate ca spirite culte şi delicate să nu înţeleagă o asemenea muzică.

Am continuat şi la Paris o asemenea discuţie cu Lambrior.

Mă duceam regulat în timpul sezonului de concerte la concertele simfonice ale lui Pasdeloup şi luam şi pe Lambrior mai mult cu de-a sila.

Orchestra executa o simfonie a lui Bethoven, de exemplu, *Simfonia eroică.*

După ce se sfârşea întrebam pe Lambrior:

— Ei ce zici?

— Ce să zic, n'am înţeles nimic, ba am înţeles ceva, am înţeles marşul funebru.

Mă duceam cu dânsul la Operă la *Don Juan.*

— Ei, ce zici?

— Zic că-îmi place rolul lui Leporelo şi al Zerlindei, dar încolo nu-mi place nimic.

— Va să zică îţi place ceva din Mozart?

Mulţi şi-au bătut joc de faptul că *Junimea* avea idei fixe în toate materiile; noi cei mai tineri ne revoltam chiar foarte de multe ori, căci găseam parti-pris de câte ori ne încercam ca să inovăm.

D. Negrutzi care era depozitarul, archivarul ideilor admise la *Junimea,* de multe ori într'un limbagiu figurat susţinându-le, le expunea ast-fel:

— Mă rog să ne înţelegem, zicea d-sa: *Junimea* are un număr de saltare în care se găsesc etichetate ideile sale. Voeşti să ştii ideile estetice ale *Junimei,* tragi saltarul No. 1, acolo în scurte cuvinte sunt săpate în aramă. Voeşti să ai ideile ei literare, saltarul No. 2 le cuprinde; vrei să ştii ce gândeşte *Junimea* în chestie de filologie, deschide repede saltarul No. 7 şi îndată eşti edificat, şi aşa mai departe.

Noi îl întrerupeam voind a protesta.

— Nu obiectaţi, fiindcă ştiu mai de înainte ce aveţi să ziceţi. Aveţi să-mi spuneţi că o societate care are saltare pentru toate soluţiile, este o societate cristalizată, incapabilă de a primi idei nouă sau a-şi modifica pe cele admise. Aşa este, de cât prefer o societate care are idei în toate, chiar când sunt inmuabile, de cât una care nu are nici o ideie precisă, sau care ar fi în halul lui Pogor care îşi schimbă ideile după cea din urmă carte pe care o citeşte.

Aceste din urmă cuvinte le zicea râzând, căci era de notat că mai nici odată d. Negrutzi nu

vorbea mai mult în *Junimea* fără să nu se lege de d. Pogor.

In materie de muzică se înțelege că *Junimea* 'şi avea saltarul ei, muzica era admisă ca o artă; era admis că clasicii germani au atins culmea acelei arte. După cum pentru d. Maiorescu sculptura antică greacă a atins înălțimele artei statuare, tot aşa Bethoven, Mozart, Schuman, Mendelssohn, Bach, etc. au atins acele ale muzicei.

In ideea oficială a *Junimei* nu se admitea muzica italiană sau franceză; cu mare greutate erau acceptați compositorii contimporani germani.

Şi fiind dat sistemul filosofic enciclopedic al *Junimei* nu putea să fie altmintrelea.

Dar pe lângă acest saltar oficial purtând pecetia autentică a *Junimei* mai era săltăraşul de care mă ocup, erau câți-va revoltați. .

Se înțelege că este imposibil să convingi de frumusețile muzicale pe cine-va a cărui simț auditiv e format ast-fel in cât sonurile unei muzici îl izbesc dezagreabil. Este mai rău de cât a vorbi cu un orb de culori, orbul nu le vede, nu le poate distinge, ps când cine-va refractar muzicei "este agasat, suferă teribil auzind muzica.

Cam în această categorie sunt unii oameni, care nu ştiu din ce cauză, sau ar fi prea lung de spus, sunt refractari muzicei.

Acest lucru se observă şi la animale. Sunt unele animale domestice care ascultă dacă nu cu plăcere, dar cu indiferență o bucată muzicală executată dintr'un instrument sau din mai multe; să spune că măgarul este dintre acelea. Ceea-ce e sigur este că măgarul nu dă semne de iritație acustică când aude muzica.

Din contra, să ştie că câinele este absolut refractar muzicei. Cu timpul unii se maiobicinuesc, alții însă rămân rebeli toată viața, şi sunetul unui pian îi face tor aşa de rău după ani ca şi întâiaşi dată.

Aveam un câine pe care nu l'am putut obicinui cât a trăit cu sunetul pianului şi mai cu seamă a vioarei. Cum auzea cântând venea din a treia odaie şi începea să urle, şi ceea ce era mai curios este, că nu voia să fugă, el prefera să rămâie şi să urle. Toate mijloacele de a-l deprinde fiind zadarnice am început a-i aplica corecțiuni ca măcar prin frică se înceteze de a urla; am reuşit, dar am reuşit să-1 fac ca să nu urle tare, însă urla încet, urla într'însul ca să zic aşa. In adevăr dacă stăteai lângă dânsul nu-l auzeai cum urlă, dar dacă puneai mâna pe botul lui simțeai vibrațiile plânsului interior.

Muzica de orchestrație, compozițiile pentru un instrument sau două, în adevăr au o parte artificială creată de artist şi care de multe ori nu este înțeleasă fiindcă nu se poate înțelege de cât cu o prealabilă pregătire. Muzica cea mare este o chestie de educație, fără educație muzicală această artă rămâne neînțeleasă mai mult de cât celelalte arte, pentru înțelegerea cărora este nevoe de o preparație mai puțină.

Pentru ce toată lumea gustă cântecele populare sau cele obicinuite? Lasă mai întâiu că ele sunt de o mare simplicitate de composiție, dar apoi suntem deprinşi cu ele din frageda copilărie. Cum să nu înțelegi, să nu guşti cântece cu care urechia ți-e deprinsă încă din leagăn!

Cine 'şi face educația muzicală învățând note, având profesor, sau cine măcar trăeşte în mediuri muzicale unde aude multă muzică sau frecventează teatre, concerte, etc, acela evident că devine apt a pricepe cele mai complicate orchestrații. Foarte des copiii de muzicanți devin muzicanți ei înşuşi.

Mai este încă ceva. Muzica s'adresează la un simț foarte delicat şi susceptibil, mai delicat de cât ochiul; ochiul se deprinde a vedea toiul şi a comunica creerului totul, din contra auzul este

un simţ mai delicat, mai sensibil de cât ochiul. Din aceestă cauză ochiul poate vedea statuele cele mai baroce şi picturile cele mai oribile, fără ca impresia de displăcere să fie acută, dealtmintrelea educaţia lui în lucruri de artă, de architectură şi pictură se poate face mai uşor, toate aceste fiind mai comprehensibile căci ele prezintă lucruri reale, corp omenesc, scene din viaţa socială, peisagiuri, clădiri, etc.

Cu totul alt-ceva este cu muzica: urechea este izbită de ori-ce tonuri acute care în complexitatea lor o izbeşte dezagreabil. Muzica n'are ca material de cât sonuri, fără nici un substract real, prin urmare de câte ori ,ea prezintă urechei nepreparate combinaţii de sonuri neobicinuite şi în ansambluri violente, de atâtea ori ea face o impresie de displăcere, de suferinţă.

Ştiţi că sunt oameni care nu pot suferi poezia şi care un sunt în stare mai cu seamă s'audă citită o bucată de versuri?

De ce? Fiindcă în citirea unei poezii este un fel de muzică: ritmul, măsura, rima, toate aceste au un caracter pentru dânşii artificial, s'apropie de muzică şi se depătrează de proza vorbită, şi cu toate aceste versurile au ca material însuşi cuvintele cu care ne servim în toate zilele, şi ele au totdeauna un înţeles. Cu atât mai mult o artă ca muzica care trebue să-ţi dea impresiile, ideea, sentimentele şi ceea ce a vroit să spună compositorul, numai prin composiţie de sonuri.

Un exemplu izbitor de cum muzica pentru urechile nepreparte este o artă necomprehensibilă, este faimoasa anecdotă cu şahul Persiei la Opera din Paris. Probabil că anecdota este de la întâiul voiagiu a şahului Persiei, căci de atunci a avut timpul să se deprindă cu muzica occidentală.

Se dedea o reprezentaţie de gală în onoarea lui. înainte de a se începe spectacolul, muzicanţii adunâudu-se la orchestră 'şi acordară încet insstrumentele. Ştiţi că, când muizcanţii fie-care 'şi acordă instrumentul, ese un fel de ansamblu mai mult său mai puţin cacofonic, dacă eşti atent la această operaţie.

După ce muzicanţii acordară instrumentele reprezentaţia începu, se jucă primul act. Era una din acele opere unde cântăreţii strigă teribil şi orchestra contribue întreagă a susţinea acţiunea piesei. Cartina cade, şi atunci şahul Persiei este întrebat dacă i-a plăcut şi ce bucată i-a plăcut.

— Mi-a plăcut în adevăr o bucată.

— Care?

Evident că nu putea s'o precizeze.

— A plăcut majestăţei-voastre poate bucata tenorului, adică a acelui îmbrăcat în haine de răsboiu, sau femeeia cu voal des pe obraz?

In fine tot felul de întrebări asupra actului întâiu.

Iată că muzicanţii încep a-şi acorda din nou în antr-act instrumentele.

Atunci şahul Persiei cu faţa luminată şi multumită strigă: Iacă asta mi-a plăcut.

XII ;

O chestie pe şedinţă.

Ceea ce făcea caracteristica *Junimei* era că totdeauna în toate şedinţele se discuta o chestie oarecare, şi dacă nu era nici o chestie la ordinea zilei atunci se improviza una fără nici o preparare, o chestie venită din senin şi acea chestie pasiona pe toţi şi şedinţa trecea peste miezul-nopţei.

Improvizul şi spontaneul caracterizau discuţiile de la *Junimea.*

Este o societate de economie politică la Paris

din care face parte cunoscutul economist Paul le Roy Beaulieu. Membrii acelei societăţi s'adună odată pe săptămână la o masă ; după masă se deschide şedinţa şi urmează discuţia, însă totdeauna se fixează cu o săptămână înainte obiectul discuţiei, aşa că fie-care vine preparat.

De sigur ca garanţie mai mult pentru seriozitatea discuţiilor, şi în chestiuni economice unde de multe ori e nevoae să se invoace cifre şi tabele, statistice, este chiar necesar aceasta.

In discuţiile literare aceasta este de prisos. Când un obiect de discuţie se impune improviz, numai cei chemaţi şi preparaţi pot să iau parte, restul trebue să tacă şi s'asculte.

A anunţa mai de 'nainte subiectul în chestie de exemplu de artă, este aproape inutil, căci ce voeşti ca să prepare asupra subiectului unul care nu este iniţiat în materie, prin urmare prepararea mai de înainte poate mai de grabă s'aducă confuzie şi turburare în discuţie, cei nepreparaţi căutând din amor propriu să-si spună şi ei cuvântul lor.

Dar aceasta la *Junimea* nu era o metodă ci era o impulzie. *Junimea* era refractară la ori-ce metodă impusă şi la ori-ce disciplină bazată pe forme.

Mi-aduc aminte că niciodată o chestie nu se discuta cât de importantă şi pasionantă, două trei şedinţe consecutiv.

O chestie care se punea într'o seară trebuia epuizată în seara aceea cu riscul ca să stăm până la două şi trei de noapte. In şedinţa consecutivă nici numai era vorba de ea.

De multe ori un recalcitrant care susţinea o părere deosebită de a celorlalţi, spunea că data viitoare are' s'aducă cărţi şi documente în favoarea tezei sale. In specie dintre aceştia făcea parte răposatul Vârgolici, apoi d. Xenopol. *Junimea* le striga în cor:

— Ei, adu-le, adu-le să le vedem şi noi acele faimoase documente.

Această provocare să înţelege că punea la ambiţie pe Vârgolici sau pe d. Xenopol.

In şedinţa următoare vedeam pe Vârgolici intrând cu un portofoliu mare umflat şi cu câte-va cărţi legate în pachet pe deasupra.

— Dar ce ai acolo? îl întrebau din toate părţile.

Şi glumele urmau una după alta.

— Ai pe Don Quichotte?

— Ai pe Lope de Vega?

O mică paranteză.

Glumele aceste s'adresau lui Vârgolici fiindcă făcuse studii şi în Spania.

Vârgolici roş ca racu răspundea:

— Nu mai umblaţi cu glumele, am adus cărţi ca să dovedesc că în chestia artei din veacul al 14-lea...

— Care chestie?

Junimea uitase chiar discuţiile din săptămâna trecută.

Şi când Vârgolici voia să redeschidă discuţia, ca să-şi arate dreptăţile, nimeni nu-l asculta, chestia nu mai avea interes.

Şi atunci d. Iacob Negrutzi striga:

— Porco, porco, să trecem la alt-ceva.

Vârgolici rămânea cu cărţile şi poate cu dreptatea sa neconsiderată.

Aşa era *Junimea.*

....

Odată sau de două ori, cât am fost ca la *Junimea,* s'a horărât într'o seară subiectul unei discuţii pentru data viitoare. D. Pogor a cerut să fie cel întâiu înscris, iar mulţi membrii chiar din caracudă au făgăduit că au să se ocupe de acea chestie.

D Negrutzi care pe lângă că cunoştea saltarele ideilor *Junimei,* mai cunoştea şi pe membrii ei, exclamă:

— Aveţi să vedeţi că Pogor are să lipsească de la şedinţa viitoare.

In şedinţa următoare unii membrii care nu erau să ia parte la discuţie şi prin urmare aveau situaţia plăcută de ascultători şi spectatori la o ceartă interesantă, veniră de cu vreme pe la opt ore, ora întrunirei *Junimei* fiind nouă de obicinuit.

Sosi ora 9 şi jumătate d. Pogor nu s'arată.

Mare râs şi veselie de această lipsă, iar d. Iacob Negrutzi striga victorios:

— Nu v'am spus că Pogor n'are să vie!

Unul dintre junimişti, cel mai ascultător poate, răposutul Tasu zise: ,

— Apoi eu cred ca* să înceapă discuţia chiar fără Pogor.

— Care discuţie? întrebară unii.

— Discuţia tumulelor Romane în Dacia, pe care am admis-o în şedinţa trecută.

— Cine ia cuvântul? întreabă d. Negrutzi.

Tăcere.

— Dar bine, par-că unii au făgăduit că se prepară, între care şi Pompiliu? Mirune ai cuvântul.

Miron Pompiliu foarte încurcat zise:

— Apoi dacă nu e Pogor aici care este adversarul nostru în această chestie...

Junimea trecu la altă discuţie.

Pe la 10 şi jumătate iată că soseşte d. Pogor, cu un volum format mare, în mână.

— Iată Pogor, în fine.

D. Pogor intră foarte vesel, ridică volumul în sus şi zice:

— Am aici ceva interesant de tot.

— O carte asupra tumulelor Romane? întreabă toţi din toate părţile.

— Ce tumule Romane? Aceste sunt chestii de care numai Miron Pompiliu merită să se ocupe. Am aici o ediţie admirabilă a lui Don Quichotte .cu ilustraţii de cea mai fină artă.

Mare ilaritate în *Junimea.*

— Dar bine măi omule, îi zice d. Negrutzi, par-că luaşi angajamnetul sa discuţi despre tumule Romane?

Ast-fel că chestia anunţată cu o săptămână 'nainte, rămase literă moartă.

XIII

Creştinismul şi arta.

Multe şi foarte multe, chestii şi mai cu seamă de artă s'au tratat la *Junimea* şi multe lănci am mai rupt noi tinerii în contra savanţilor literatori cu idei fixe şi înguste, adică în contra lui Vârgolici, lui Burlă, lui Eminescu şi alţii.

Erau unii care n'aveau nici o idee în asemenea chestii, dar fiind conservatori în materie de artă, ţineau totdeauna cu cei de mai sus în contra noastră. Unul dintre aceştia era Bodnărescu, care nici odată nu ne aproba. De şi nu avea nici o idee într'o chestie, însă când era vorba că să se ralieze la una din părţile discutante, totdeauna se aşeza în câmpul opus.

Lambrior şi cu mine ne ocupam pe atunci şi de chestiile istorice.

In special eu în studiile mele asupra *Istoriei Române* din veacurile cele d'ântâiu am avut nevoie ca să-mi dau amănunţit seama de" situaţia Europei în evul mediu, începând prin veacul al 12-lea până în acela al 14-lea, şi 'mi procurasem un însemnat număr de volume care se ocupau de evul mediu, cărţi pe atunci noui scrise, nu după metoda lui Michelet şi Edgar Quinet, ci metoda serioasă documentată a istoricilor germani.

Prin urmare Lambrior şi cu mine aveam o su-

perioritate necontestată în chestie de istorie asupra *Junimei* a căreia punct slab era lipsa de cunoştinţe aprofundate istorice.

La *Junimea* teoriile generale admise cu privire la istorie şi în special la evul mediu le pot rezuma ast-fel:

— Evul mediu este un timp de în întunecime • şi de barbarie, el reprezintă decadenţa complectă a artei romane şi grece, mai cu seamă a sculpturei.

Aceste idei nu erau ale *Junimei* numai, erau ideile curente a unor autori cu reputaţie care nu studiaseră în de-amănunt acela veacuri aşa zise de întunecime.

D. Pogor se ridica mai sus, când adopta ideile lui Guizot, care cu spiritul său de largă concepţie stabilise trăsături mari a filosofiei sale istorice.

De aceea foarte adesea-ori aveam discuţii violente în privinţa artei din evul mediu mai cu seamă.

D. Pogor susţinut de Vârgolici, Burlă şi ceilalţi, acuzau evul mediu şi mai cu seamă creştinismul că a'ucis sculptura, şi argumentarea lor luată din diferiţi autori nu era fără temeiu.

— Creştinismul, ziceau ei, propagând ideea de suferinţă, de chinuire a trupului în vederea salvărei sufletului, a ucis sculptura, căci ideea frumosului, a dezvoltărei trupului omenesc, idee greacă şi romană, a dat loc acelei admirabile dezvoltări a statuariei. Pentru creştini un trup frumos de bărbat şi mai cu seamă de femee este o profanaţie, este un păgânism, trupul netrebuind să existe decât mizerabil şi schilodit în vederea frumuseţei sufletului şi a salvărei lui. Uitaţi-vă la schimonositurile statuelor sfinţilor şi a cavalerilor tăiaţi în marmură de pe mormintele lor. A trebuit ca Renaşterea să reia din nou firul artei

romane şi grece, a artei păgâne, ca să ne dea din nou sculptură şi pictură.

Evident că dacă consideri in trăsături generale admirabila statuarie greacă şi chiar romană, comparând-o cu decăderea ce a urmat în această privinţă aproape o mie de ani, şi când mai ţii seama că Renaşterea nu a fost decât reluarea firului artei antice, evident zic, trebue să admiţi că epoca de o mie de ani a fost o epocă de întuneric.

Dar noi partizanii evului mediu, puneam altmitrelea chestiunea.

Noi ziceam adversarilor noştri:

— Ne vorbiţi de sculptura greacă dusă la perfecţiune, uitaţi însă un lucru, că acea perfecţiune este unilaterală. Necontestat că cultul frumosului fizic, adică a trupului omenesc a atins la greci marginile perfecţiunei, şi că chiar după Renaştere până în ziua de astăzi, cu toată desvoltarea admirabilă a sculpturei, mai cu seamă în Franţa, grecii n'au fost măcar egalaţi când e vorba de frumuseţea plastică şi senină. Dar statuariei antice i-a lipsit viaţa, mişcarea, emoţiunea pe faţă, i-a lipsit exprimarea sentimentelor. Statuaria antică nu are suflet, are numai frumuseţea fizică. De sigur, dacă Grecii şi Romanii ar fi putut să continue să trăiască în aceleaşi condiţii sociale încă câte-va veacuri, statuaria ar fi intrat şi pe calea exprimărei emoţiunilor şi a vieţei interne a omului.

Deja se vede aceasta în ultimii ani ai acelei arte, se găsesc statui de fauni, de satiri, de bacante, în care sculptorul s'a preocupat ca să reprezinte în gesturi şi pe faţă emoţiuni, chiar pasiuni, este mai cu seamă grupul *Laocoon,* o adevărată capo-d'operă în acest sens...

— *Laocoon ?* întrerupea d. Pogor, ce vorbeşti de Laocoon ca de o capo-d'operă ? Apoi Lao-

coon este tocmai semnalul decadenței artei statuariei clasice și senine, este oribil de văzut.

Iar noi ripostam :

— De sigur, că pentru d-voastră Laocoon însemnează decadența, dar pentru noi însemnează că arta statuariei începea a se complecta cu ceeace îi lipsea, adică cu partea sufletească. •

— Eroare, strigau antichiştii, sculptura prin materialul de care se serveşte, marmora, foarte greu de maniat, și prin imobilitatea ei naturală, este destinată a nu reprezintă decât forme plastice. Este o crimă ca un sculptor să degradeze masca frumoasă și senină a unui cap de om sau de femee zbârcind-o sub pretext de a face să se exprime sentimente pe ea.

Și atunci începea o discuție animată între noi și antichiști, asupra ce se înțelege prin frumos și anume : *Frumosul este* exprimarea liniilor pure, senine, nealterate de nici o emoție, iar *urâtul* echivalează oare cu o figură energică expresivă și cam șifonată, tocmai din această cauză ?

înțelege cititorul cum această temă de discuție ne ducea foarte departe, fără să ajungem la vre-o înțelegere.

Noi ceşti-l'alți ziceam :

— Anticii altfel concepeau ideea frumosului, și altfel o concepem noi.

La antici, ideea frumosului era simplistă : frumusețea formelor și a trupului. Chiar îmbrăcămintea foarte sumară împingea la aceasta. La moderni ideea frumosului este mai complexă; nu pot lăsa de-o parte o mulțime de elemente pentru a-mi concentra ideea de frumos numai în trupul gol sau în formele plastice. La moderni, evident că formele trupului joacă încă rolul principal, dar nu este numai acest element, singur acest element. In ideea frumosului intră expresia figurei, inteligența în ochi, îmbrăcămintea chiar,

precum și mijlocul în care ți se înfățișează o persoană.

Aici iarăși eram întrerupți:

— Cum, d-voastra băgați în ideea frumosului și fustele unei femei ?

— Da, răspundeam, și fustele, căci ar fi curios ca în toate zilele și în tot momentul, adică cât vedem femei îmbrăcate, să nu simțim plăcerea frumosului ci să rezervăm această delectare *estetică* numai când vedem femei goale. Apoi acesta ar însemna că frumosul este ceva ascuns, indecent și că trăim cel puțin 12 ore din cele 24, fără să vedem o capo-d'operă a naturei, adică o femee goală.

Iar Lambrior cu bruscheța și glumele lui cam groase le zicea :

— A, înțeleg teoria d-voastră estetică, ea își poate găsi satisfacție în oarecare case ospitaliere, unde costumul obicinuit al femeilor este de a fi goale.

La această glumă apropo, începeam să râdem cu toții fără deosebire de partid.

Apoi se relua discuția: Dacă o femee e mai mai frumoasă îmbrăcată cu gust, sau goală ? Sau mai bine, când vezi pe stradă o femee și o găsești frumoasă, este întrebarea : Când îți dă impresia de frumos, o iei așa cum se prezintă elegantă și cochetă în costumul ei, sau se face în tine o operație iute de raționament și de intuiție, așa că dezbraci mentalminte subit pe femee de costumul ei, ți-o închipuești goală și numai după aceia îți dai părerea că este frumoasă sau nu ?

Și apoi noi adăugeam:

— Cei care sunt partizanii frumosului antic, trebuia să admită această din urmă ipoteză. In adevăr, cum poți aprecia în mod complect frumsețile plastice sub costumuri care de multe ori

le ascund? Grecului antic îi era uşor să le aprecieze de la prima vedere, costumul se preta admirabil. Dat la femeea modernă, care trece pe stradă? Vedeţi, prin urmare, că deşi vă declaraţi Greci ca idei a frumosului, totuşi fără de voie sunteţi moderni, fără de voie admiteţi un oarecare complex în iedeea frumosului, fără de care nu s'ar explica de ce ziceţi cutărei sau cutărei femei pe care o vedeţi trecând pe stradă că este frumoasă.

Apoi pe acest teren, discuţia devenea aproape scabroasă. Aşa Paicu, filolog, care nu ştiu din ce cauză în chestia aceasta era alături cu noi, se sculă în picioare şi zise:

— Lăsaţi-mă să vorbesc şi eu un minut... Dar să nu-mi ziceţi că *prost e Paicu...*

Cititorii îşi aduc aminte că acesta ere refrenul cu care era întâmpinat Paicu de câte ori voia să vorbească.

Atunci d. Pogor striga:

— Nu, nu-ţi vom zice, prost e Paicu... *înainte, ci pe urmă.*

— Apoi vezi că pe urmă, răspundea râzând Paicu, n'aveţi să mai puteţi zice, că ce am să spun este o anecdotă.

— Spune, spune...

— Iată: Eu iubeam odată o femee, mi-eradragă de înebuneam şi mi-era dragă mai cu seamă când o vedeam îmbrăcată cu o roche drăguţă şi cu o pălărie care îi stetea foarte bine. Ne-am împrietenit. Când s'a desbrăcat n'am mai găsit-o aşa frumoasă. Ea vroia să rămâie în pielea goală, atunci i-am zis: „Te rog păstrează-ţi măcar cămaşa".

Un huiduit teribil cu râsete a primit anecdota lui Paicu. La *Junimea* nu se obicinuia să se povestească asemenea lucruri.

Iar d. Iacob Negrutzi, adresându-se către *Junimea:*

— Bine d-lor, dar ce are să zică duduca de la Vaslui când va auzi că se vorbesc asemenea lucruri la *Junimea?*

— Până a auzi duduca de la Vaslui, replică d. Xenopol, întreb ce are să zică d. A. D. Holban în *Uniunea Liberală,* mâine?

Un mic parantez. D. Holban era duşmanul neîmpăcat al ideilor junimiste şi a societăţei *Junimea.* Nu-i scăpa o ocazie în care să nu facă zeflemele în gazeta sa asupra *Junimei.*

După ce Pavel Paicu sfârşi istorioară lui care dădu loc la tot felul de comentarii mai mult sau mai puţin decoltate, se stabili liniştea.

Erau vre-o doi, trei ascultători foarte atenţi la toate discuţiile serioase, şi care când se vorbea lucruri cam scabroase stăteau ghemuiţi în fotoliul lor şi cu ochii în jos. Aceştia erau Papa Culianu, Melic şi d. Naum, cei trei pudici, căci după cum erau trei Români la *Junimea* erau şi trei pudici:

D. Naum era preşedintele pudicilor.

D. Naum zise.

— Dar bine, cum a rămas cu discuţia artei în evul mediu? Par-că de acolo am plecat ca să ajungem. . . . unde am ajuns?

— Unde am ajuns? spune? întrebă cu maliţiositate d. Pogor.

D. Naum dădu din umeri şi tăcu.

— Ba nu, ripostă d. Pogor, trebue să spui unde am ajuns...

Şi atunci *Junimea* în cor începu a striga:

— *Să spue Naum unde am ajuns, să spue unde am ajuns.*

Şi pe urmă iar în cor.-

— Nu-l lăsăm pe Naum până nu va spune unde am ajuns...

D. Naum roş ca un rac să scoală în picioare agitat.

— Aţi ajuns de vorbiţi ca la cişmea.

Mare râs, iar d. Pogor adaugă:

— Bravo, pudicule Naum....

D. Nicu Ganea, care ţinea totdeauna măsura şi în glume şi în lucruri serioase zise:

— Ba zău, întreb şi eu ca Naum, de unde am plecat? De la ce discuţie am început?

Vârgolici răspunse:

—Nici eu nu ştiu, dar să spue Panu.

— Să spue Lambrior, adaugă un altul.

Noi eram deprinşi cu asemenea scene la *Junimea.* De multe ori se începea o discuţie şi dacă intervenea povestirea unei anecdote şi era hazlie, apoi să făcea atâtea glume apropo de anecdotă în cât chestia în discnţie se părăsea dela sine, ba chiar era imprudent pentru cel interesat să o reamintească, căci 'şi atrăgea vre-o ironie sau vre-o malițiositate.

De aceea noi care ştiam asemenea lucru, am luat un aer surprins şi am răspuns :

— Dar nici noi nu ştim despre ce era vorba.

Acest răspuns a încurcat pe malițioşi, şi atunci d. Negrutzi zice :

— Mi se pare că era vorba de arta in evul mediu, arta pe care Lambrior şi Panu o pun deasupra celei anice.

Şi începu să râdă.

— Ba mă ertaţl, răspunse Lambrior, noi niciodată n-am susţinut aceasta ; ceeace susţinem este că nu toată arta se concentrează numai la Greci şi că nu mai este alta. Poate să fie chiar artă mai inferioară dar mai este şi alta, lucru ce d-tră contestaţi.

— Dovediţi, întrerupe d. Pogor, puindu-şi picioarele pe masă.

Mulţi cititori se vor întreba, ce însemna aceste manieri ? Un om într'o societate literară faţă cu 40 de alţii să-şi pună într'un moment dat picioarele pe masă ? Ce necuviinţă? trebue să-şi zică unii; nici la crăşmă nu se fac asemenea lucruri !

Aşa era la *Junimea,* şi nimenea nu găsea asemenea acte ca mojiceşti sau ca o ofensă adusă societăţei.

Fiecare făcea ce vroia, dar nimenea nu gândea să ofenseze pe ceilalţi. Era o cordialitate şi o libertate de manieri de care nimeni nu se supăra, fiindcă intenţia nu era niciodată ofensatoare.

Când d. Pogor îşi punea picioarele pe masă,' acest lucru îl făcea cu atâta curăţenie de suflet, cu atâta gaminărie şi era aşa de semnificativ, în cât toată lumea râdea dar nu se supăra. Noi cei vechi dela *Junimea* făceam haz, cei noi se cam scandalizau, iar unii veniţi pentru prima oară se indignau şi nu mai puneau piciorul la *Junimea.*

Să înţelege că glumele curgeau ploae la asemenea ghiduşii ale d-lui Pogor.

— Oare de ce d. Pogor şi-a pus picioarele pe masă ? întreba d. Ganea rîzând.

— Pentru ca să dovedească, replica cu un aer serios d. Negrutzi, că la dânsul picioarele sunt mai mult decât capul, şi că gândeşte cu picioarele. Căci ştiţi că un om când gândeşte îşi razămă coatele de masă, cu capul în mâini. Pogor îşi razămă picioarele.

D. Pogor râdea, şi ca semn că înţelege gluma, lua o pernă de canapea şi o arunca în d. Negrutzi.

Când era d. Maiorescu de faţă, gluma nu continua mai departe, căci zicea :

— Porco, porco !

Şi şedinţa continua.

Mulţi din cauza unor asemenea glume nu au putut să se aclimatizeze la *Junimea,* oameni de mare valoare şi foarte utili acelei societăţi.

Aşa d. Dimitrie Sturdza.

Când am intrat în *Junimea,* era o legendă care se comunica nouilor veniţi, de încercarea d-lui Sturza de a intra în *Junimea literară,* şi de indignarea cu care după vre-o două şedinţe n'a mai revenit.

— Inchipueşte-ţi, ne povestea d. Negrutzi, ce a păţit bietul Dimitrie Sturza. Iubitor de muncă şi găsind o gazetă ca *Convorbirile* unde să-şi publice lucrările, Sturza a vroit să fie membru obicinuit. Maiorescu i-a servit de aducător.

— Adică de intermediar, replica d. Pogor.

D. Pogor nu a zis cuvântul tocmai de intermediar, a zis un altul de... mijlocitor.

— Vine bietul Sturza într'o seară, mititel şi modest, şi cu o servietă umflată sub braţ. In seara aceea tocmai se întâmplase ca Pogor să fie în *haghiţele* lui, iar Paicu *mai prost* de cât totdeauna. Paicu nu ştiu cu ce ocazie începe a spune o anecdotă măscărăcioasă, Pogor îi ţinea isonul, iar *Junimea* făcea un haz nebunesc. Bietul Sturza aşezat într'un fotoliu într'un colţ stătea cu ochii în pământ, îşi strângea portofoliu, şi nu ştia ce continenţă să aibe. In zadar d. Maiorescu voia s'aducă discuţia pe o temă serioasă. Imposibil, Pogor avea draci. Şi cu cât noi eram mai serioşi cu atâta d-sa era mai nebun. Sturza adusese un articol de numismatică. Din nenorocire numismatica nu era gustată la *Junimea,* aşa că atitudinea *Junimei* era cam în doi peri. Pe la 11 jumătate Sturza a plecat, iar eu când i-am făcut reproşuri lui Pogor şi celorlalţi de nebuniile lor, ei mi-au răspuns în cor, adaugiul societăţei: entre qui veut, reste qui peut. A doua zi am întâlnit pe Sturza, el mi-a zis:

— Societatea d-voastră e foarte frumoasă şi utilă, dar se vorbesc acolo lucruri cam... necuviincioase. Prefer publicaţia societăţei *Convorbirile literare.*

Şi în adevăr aşa fuse. D. Sturza a mai venit, mi s'a spus, odată sau de două ori, dar pe urmă n'a mai venit.

— Acolo se spun prea multe măscărele, zicea către cei care-l întrebeau de ce nu se mai duce la *Junimea.*

Când îşi punea d. Pogor picioarele pe masă ? In zilele când voia să demonstreze în contra unei teze, şi când era slab în argumente. Prin urmare când Lambrior a luat cuvântul ca să arate că şi evul mediu a avut o artă, atunci d. Pogor care era până în gât înfundat în clasicismul antic şi-a pus picioarele pe masă în semn de protestare.

Discuţia asupra artei antice bine-înţeles, tărăgănată dela o seară la alta conform tradiţiei *Junimei,* n'a mai avut loc.

Dar la *Junimea* o discuţie întreruptă reîncepea cu o altă ocazie, fără ca cine-va să se aştepte la aşa ceva.

Aşa s'a întâmplat şi cu această chestie.

Noi partizanii artei în genere în toate veacurile şi pe toate latitudinele, eram indignaţi de tirania clasicilor care vroiau să reducă arta numai la un mic petic de pământ numit Grecia şi numai la un infim spaţiu de timp de pe acel petic. Prin urmare îi pândeam pe aceşti exclusivişti şi pândeam în.acelaş timp ocazia ca să ne luăm revanşa, căci era admis, cum am spus, la *Junimea* că arta nu a existat decât la Greci, iar pictura numai la Italieni în timpul Renaşterei.

Aceste erau saltarele *Junimei* a cărora chei le păstra cu scrupulozitate d. Iacob Negrutzi.

XIV

Ideile religioase ale Junimei

Iată cum ni s'a prezentat ocazia.

Aici trebue să fac un parantez, căci fără paranteze nu pot ţinea firul istorisirei.

Care erau ideile religioase ale *Junimei?*

Ele erau foarte variate şi foarte caracteristice. Ele se resimţeau din diferite izvoare de cultură iar nu de educaţie.

In genere religia este o chestiune de educaţie. Capeţi o creştere serioasă într'un sens religios, rămâi adeptul acelei religii în temă generală. Aşa se explică continuitatea credinţei, cel puţin aparent ; foarte puţini se gândesc să se revolte în contra unei doctrine primită din fragеda copilărie. Se citează Voltaire ca revoltându-se în contra doctrinei creştine. Este o eroare. In fond Voltaire, Rousseau, Volnay etc. sunt creştini monoteişti, ei au fost revoltaţi în contra practicei şi a formulelor creştine.

O pătură oarecare din ţară, din care a făcut parte şi *Junimea,* face o mică excepţiune.

In genere nu se dă o educaţie sistematică şi dominantă creştinească la noi în ţară. Acest lucru este un neajuns pentru cei mulţi, este un mare avantaj pentru cei puţini.

Nu am vreme să mă explic, căci discuţia chestiei m'ar duce prea departe.

E destul să spun că pentru foarte mulţi oameni culţi din ţară de la noi, chestia religioasă nu este o chestie de educaţie ci o chestie de cultură, credinţele noastre religioase nu sunt determinate prin educaţia ce o primim, ci mai cu seamă prin cultura la care ne adapăm.

La *Junimea* acest adevăr reeşea mai clar.

De aceea ca doctrină filosofico-religioasă, erau foarte puţini creştini. In adevăr foarte puţini îmbrăţişau doctrina şi filosofia explicărei fenomelor fie cu privire la om, fie cu privire la lume; toate celelalte doctrine filosofico-religioase aveau mai multă trecere.

Aşa, cei care'şi făcuse studiile în Germania, precum Eminescu, Bodnărescu, etc. erau panteişti.

Se ştie ce este panteismul : Este recunoaşterea universalităţii lucrurilor în lume ca D-zeu, este natura divinizată, D-zeu nu e nicăerea dar e în toate părţile. Pe atunci această filosofie era în favoare în Germania.

D. Pogor era budist. De când citise doctrina lui Sakya-Muni devenise un budist înfocat, iar *Nirvana* adică ideea că totul se confundă la urmă în neant, îl înduioşa peste măsură.

D. Maiorescu trecea drept ateu din prelegerile d-sale, căci la *Junimea* nu s'a explicat niciodată în această chestie ; deci rezulta un lucru nu tocmai definit, care ar putea fi precizat prin cuvântul de necredincios. Nu avea însă o doctrină.

Eu eram positivist, adică îmbrăţişam filosofia lui Comte şi Littre.

Erau câţi-va liberi cugetători.

Şi foarte puţini creştini între cari d-nii Naum şi Ştefan Vârgolici.

Erau unii care erau balotaţi de toate aceste credinţi diverse şi nu ştiau nici ei singuri ce să creadă.

Nota dominantă cum vedeţi era *necreştină.*

Acest lucru făcea scandalul la mahala şf între fracţionişti, partidul liberal pe atunci din Iaşi.

Ateismul d-lui Maiorescu (ateism pe care d-sa nu l'a formulat niciodată în mod categoric) era tema de combatere în contra *Junimei.*

— Nişte oameni, ziceau fracţioniştii, care n'au nici măcar D-zeu, care sunt prin urmare contra moralei, aceşti oameni trebuesc puşi la indexul societăţei.

Oarecare fapte nenorocite cu privire la ordinul moral, exploatate cu abilitate de duşmanii *Junimei,* confirmau în aparenţă numai această părere.

Limbagiul liber şi cam decoltat cum se obicinuia la *Junimea,* credinţa că arta şi literatura n'au patrie, contribuiau încă la înveninarea cam-

paniei în care se exploatau toate aceste lucruri contra *Junimei.*

Numai creştină nu era această societate, unde discuţiile nu aveau de criteriu şi de stavilă decât domeniul vast al ştiinţelor şi a raţiunei. De aceea puţinii creştini -religioşi ca d-nii Naum şi Ştefan Vârgolici aveau o situaţie foarte modestă.

Am auzit la *Junimea* discutându-se toate religiile din lume, şi cum am spus, toatea aveau partizani, numai cea creştină nu-şi avea apostolul şi apărătorul.

Dealtmintrelea niciodată nu se făcea discuţii din punct de vedere al practicei unei religii, ci din acela al filosofici ei, şi era un lucru asupra căruia cu mici excepţiuni căzusem de acord cu toţii, şi anume că, ca morală, budismul este superior moralei creştine, în islamism monoteismul e mai pur, iar paganismul eminaminte propriu a crea opere de artă în toate genurile.

Am zis că erau şi câţi-va liberi cugetători. Intre aceştia eram şi eu la început, şi fiindcă e vorba de amintiri, să 'mi dea voe cititorii să vorbesc de faza liberei mele cugetări.

N'am fost niciodată din mica copilărie credincios. Părinţii mei nu mă îndemnau să mă duc la biserică. In liceu intern fiind, a trebuit să mă duc Duminicile la leturghie, dar nimic nu mi-a deşteptat interesul, aşa că, ca toţi ceilalţi elevi din momentul când intram în biserică sub privigherea pedagogului, deja şi începeam a mă gândi ca să ies cât mai curând.

Până prin clasa a treia a liceului nu m'am gândit niciodată la problemele filosofici creştine, eram prea tânăr şi mijloacele de cunoştinţi îmi erau prea restrânse.

In clasa a treia am început a putea citi franţuzeşte, şi nu-mi aduc aminte sub ce impulzie

de odată m'am trezit în mână cu uvrage de a lui Voltaire şi Volney.

Era deja începutul emancipărei mele de copil. •

Dar iată că ajunge zgomotul până în internat de o carte extraordinară, de unul *Renan,* care distruge legenda cum că Isus Christos a fost fiul lui D-zeu. M'am repezit la un librar şi am comandat la *Vie de Jesus.* A fost pentru mine o revelaţiune şi zguduire puternică a felului meu de' a concepe religia.

Din acel moment n'am mai crezut în minunile şi în toată partea supranaturală a tuturor religiilor începând cu acea creştină.

O mare, ba chiar decisivă influenţă asupra credinţelor mele religioase a avut studiul geologiei. Noi, care învăţasem că lumea există de şeapte mii de ani, când am văzut ştiinţificeşte dovedit că atât pământul cât şi omul trăeşte de sute şi sute de mii de ani, atunci ne-am lămurit complect ceeace era încă confuz în capul nostru.

Mi-aduc aminte că se formase în clasă două tabere : tabăra credincioşilor mai numeroasă, însă nu din băeţii buni, şi tabăra necredincioşilor din vre-o şease, şeapte care erau în fruntea clasei. Luni întregi am discutat între noi,, pot zice zi şi noapte, căci seara după ce se stingeau lămpile în dormitor, culcaţi în paturile noastre discutam până la unu sau două.

Ca să nu lungesc vorba, prin clasa a şeaptea eram perfect ateu în sensul creştin.

Şi aici vin la ceva caracteristic şi instructiv şi astăzi pentru mulţi.

Cărţile de doctrină şi de filosofie pe care le citisem până atunci, reuşiseră a dărâma întregul edificiu filosofic creştin. Dar cu ce îl înlocuisem? Cu nimic propriu zis. Aveam idei generale imperfecte, aveam foarte puţine explicaţii ştiinţifice,

dar din aceste nu puteam să-mi creez un alt sistem de credinţă. Acest lucru este şi astăzi cu desăvârşire greu, aproape imposibil.

Din acest amestec de sisteme dărâmate şi de alte neclădite s'a născut în mine libera-cugetare, după un anume puternic cuţent care pe atunci domnia în Franţa.

Iată-mă deci liber-cugetător.

Cum practicam eu aşa numita doctrină ? Căutam-să rezolvesc chestiunile după puţinele mele cunoştinţi în puterea raţiunei, excluzând tot ce intra în felul vechiu de a interpreta şi a explica fenomenele.

Dar aceasta nu mă satisfăcea de loc, căci mă surprindeam adeseori rezolvând două chestii analoage cu două metode deosebite şi ajungând sub impresia momentului la concluziuni disparate.

Libera-cugetare era când ateismul, era când budismul, era când ştiinţa, era când neştiinţa.

Şi atunci s'a întâmplat să-mi cadă în mâini, *Sistemul de filosofie positivă* a lui Auguste Comte precum şi uvrajele comentatoare ale acestei filozofii de Littre. Şi îndată totul s'a lămurit în capul meu. Am înţeles că libera-cugetare nu înseamnă nimic, căci poţi să fi liber-cugetător fără să fii om de ştiinţă şi fără să subordonezi raţionamentul tău metodei ştiinţifice.

Am renegat libera cugetare şi am devenit positivist.

Evident că şi filosofia positivistă nu răspunde la cerinţele complecte a unui om, dar era pentru mine pe atunci mult superioară liberei-cugetări.

Pe un filosof positivist îl poate oricine bombarda cu sute de chestiuni la care el e mărginit să răspundă numai un lucru: Ştiinţa n'a rezolvit încă cutare chestie, prin urmare nu mă pot pronunţa de vreme ce doctrina mea mă împedică

ca să mă hazardez şi chiar să fac ipoteze într'un domeniu care nu e acel pozitiv al cunoştinţelor sigure omeneşti.

Dar cel puţin cu positivismul ai un criteriu, îngust, mic, incomplect, dar ai unul; pe când cu libera-cugetare, ce criteriu ai ? cu ce material te serveşti ca să cugeti liber ?

Şi aici mai deschid un parantez mai mic, de actualitate.

Unii din cititori poate ştiu că în vara aceasta a avut loc la Paris un congres al *liberei cugetări.* Am urmărit cu interes dezbaterile şi de multe ori am făcut un mare haz.

Erau la acel congres câţi-va oameni de bun simţ. Unul din ei a pus congresului întrebarea : ce este libera-cugetare? ce este un liber-cugetător?

Şi lucru hazliu, care condamnă libera-cugetare şi care condamna congresul, este că nimeni n'a • ştiut să facă o definiţie, ba chiar nimeni nici nu s'a încercat, şi toţi au întors dificultatea răspunzând cu fraze sau cu încriminări.

Dealtmintrelea în ziua de astăzi libera-cugetare nu mai este o doctrină, sau dacă ea este încă una, ea se reduce la o protestare în contra eresurilor şi ideilor religioase.

închid amândouă parantezele şi cel mare şi cel mic.

XV

Iarăşi chestie de artă

Am lăsat în suspens o chestie de artă care ne diviza pe noi câţi-va de restul *Junimei.* Am povestit cum clasicii dela *Junimea* nici nu voiau s'audă de arta medievală.

Dar ideile unilaterale şi absolute să combat dela sine prin însuşi intransigenţa lor, iar cei

care le susțin, fără de voe în altă ocazie recunosc că au mers prea departe.

Aşa s'a întâmplat şi cu chestia care ne desbina. Trecuse câte-va săptămâni de când cu discuția asupra artei medievale, cu toții o uitasem, eram preocupați de polemicile cu gazetele din Bucureşti, când într'o seară — *Junimea* era la d. Pogor — după ce ne adunasem mai toți, d. Pogor strigă :

— Apropo, am să vă arăt un uvraj de tot interesul.

Trece în o sală de bibliotecă şi aduce un volum frumos in-folio cu planşe admirabile.

— Ce este aceasta ? întrebară mai mulți.

— Este uvrajul lui Leduc, asupra architecturei din evul mediu, răspunde d. Pogor. Ia uitați-vă ce bogății de formă architectonice, autorul arată cum s'a născut ogiva, cum s'a aplicat rozacele, iată ce forme armonioase şi adânci a bolților...

Cu toții înconjurarăm masa şi admiram bucată cu bucată, catedralele, câstelurile, mănăstirile etc.

Lambrior şi cu mine schimbarăm o căutătură, apoi luând un aer dispreţuitor, Lambrior zise :

— Ce mai priviți la barbariile şi sălbăticiile, aceste, aceasta este o artă informă,' architectura aceasta e compusă din piatră peste piatră aproape ca piramidele.-

Toți se -uitară la dânsul, eu nu am mai putut să mă stăpânesc de râs, şi am început a râde cu poftă.

— A, am zis, va să zică veniți la vorba noastră, va să zică evul mediu a produs ceva, pe care în momentul acesta admirați şi a cărui existență până acum o negați.

Toți începură a râde uitându-se la d. Pogor, apărătorul clasicismului antic.

D. Pogor avea o calitate : când era prins într'o chestie oarecare, recunoştea cu grație greşala, foarte rar avea încăpățânări, de altminterelea avea un fel de mobilitate de spirit cu care era compatibilă orice schimbare de idei.

— Dar cine a negat vre-odată, răspunse râzând, că evul mediu nu a avut o architectura grandioasă, însă numai architectura, nimic altceva.

— Va să zică am câştigat ceva, răspunserăm noi, recunoaşteți că evul mediu are cel puțin o artă, architectura.

• • Mai trecu vre-o două, trei săptămâni, şi d. Negrutzi veni într'o seară cu un voluminos manuscript, şi ne zise:

— Bine, pe semne unii oameni când n'au treabă, nu s'apucă măcar să-şi peardă timpul cu lucruri folositoare. Un erudit al cărui nume nu-l spun, a venit şi mi-a dat acest manuscript ca să-l public în *Convorbiri.* Ghiciți ce cuprinde ! Un studiu asupra lui Chateaubriand. Ce interes poate să aibe un asemenea studiu pentru cititorii *Convorbirilor!*

Şi dela aceasta se lua vorba despre Chateaubriand şi operile lui. Unii erau pentru, alții erau contra, unora le plăcea *Atalla,* altora *Cel din urmă Abenserab,* toți recunoşteau că Chateaubriand este un admirabil prozator, aproape un poet.

Vârgolici, în calitate de normalian se amestecase în discuție, şi între altele spuse:

— Mie din toate operile lui îmi place *Le Genie du Christianisme.* Acolo Chateaubriand a făcut o alegere măiastră pentru -a demonstra ceea ce'şi propunea, adică geniul sublim al creştinismului, atât ca morală înaltă cât şi ca bogăție poetică.

— Va să zică, întreb eu, găsiți multe bucăți în adevăr poetice cu caracter creştin ?

— Desigur că da, răspunde Vârgolici, cine a negat vreodată aceasta.

— Cine a negat-o ? replică Lambrior. Apoi a'ţi negat-o d-voastră, când a-ţi susţinut seri întregi că creştinismul a avut de efect decăderea' artei şi a poeziei, suprimând formele frumoase şi torturând sufletul senin păgân ? Ce nu vă mai aduceţi aminte ?

Iarăşi râsete. D. Pogor uitase chiar o asemenea discuţie.

Numai câţi-va recalcitranţi, precum Bodnărescu, Miron Pompiliu şi alţii, încercară să mai susţie contrariul.

— Noi am vorbit de sculptură iar nu de poezie, şi cu privire la sculptură şi astăzi suntem de aceiaşi părere...

Iată cum, încetul cu încetul, *Junimea* revenea la idei mai juste, părăsind intransigenţa doctrinelor clasice. întâiu recunoştea ca artă miedevală architectura, pe urmă admitea că creştinismul e comptabil cu poezia, şi aşa mai departe.

PARTEA III.

Continuarea luptei între Iaşi şi Bucureşti

Să relevez o particularitate asupra felului cum acest războiu de vre-o zece ani, s'a dus de noi deoparte şi de Bucureşteni de cealaltă.

Din partea *Convorbirilor,* îndată ce unul din noi prindea pe un scriitor bucureştean cu vre-o prostie, cu vre-un act de ignoranţă sau de declamatorie patriotică, scria un articol în *Convorbiri,* arăta prostia, indica ignoranţa, şi după un răspuns şi replică, totul era sfârşit, *Convorbirile* nu se mai ocupa nici de autor nici de lucrarea lui, polemica era închisă, şi dacă se deschidea, aceasta se.făcea cu o altă ocazie, cu alt scriitor, cu altă lucrare.

Junimea se mărginea a face pur şi simplu critică, şi numai din când în când polemică.

Rolul unui critic se mărgineşte în a se ocupa de o lucrare şi a-i arăta defectele, iar nu a transforma critica într'o diatribă continuă de toate zilele.

In Bucureşti nu se urma astfel. La criticile noastre, Bucureştenii răspundeau cum era şi dreptul lor. Cu succes sau fără succes, este o altă

chestiune; după răspuns polemica ar fi trebuit să înceteze, animozitatea de asemenea.

Nu era aşa. Bucureştenii păstrau animozitatea şi făceau din ea un sentiment permanent în contra *Junimei* din Iaşi.

Şi căutau să-şi răzbune pe noi dela Iaşi prin toate mijloacele, şi nu numai la o ocazie ci şi fără nici o ocazie.

Era războiu general şi permanent.

Consecvenţa a fost următoarea: că pe când noi, cum am spus, ne mărgineam a critica numai scrierile dela ordinea zilei, ei ne luau pe fiecare dela potop, puneau în evidenţă critică tot ce fiecare din noi scrisese, s'amesteca în viaţa noastră privată, ataca *Junimea* în bloc, iar nu pe scriitorii cu care avusese polemică, cu un cuvânt ei făceau cum zice franţuzul: *fleche de tout bois*.

Acestei porniri se datoreşte pamfletul la adresa *Junimei,* numit *Musa dela Borta rece,* de care mă voiu ocupa îndată.

La acest sistem de diatribă continuă, noi păstram sângele rece, cu atât mai mult cu cât cu toate încercările nu ne usturau loviturile, continuam a sta la pândă, şi îndată ce prindeam din nou pe unul din duşmanii noştrii în flagrant delict de autorlâc, îi dădeam din nou la cap şi ne retrăgeam în fortăreaţa noastră junimistă.

il

Musa dela Borta rece

In 1873, în toiul lupte literare dintre Iaşi şi Bucureşti, cei dela Bucureşti se hotărâră să ne dea o lovitură mare şi să ne ridiculizeze. Cum am arătat altă dată, *Beţia de cuvinte* a d-lui Maiorescu îi exasperase.

1

Şi atunci se consultară cum să dea acea lovitură.

Intre literaţi să ştie cum se dau asemenea lovituri : sau se face o satiră, sau se scrie o piesă burlească în care ca persoane figurează duşmanii cu care ai războiu.

Convorbiri literare întrebuinţase câteodată genul satiric, d. Negrutzi scrisese mai multe satire în versuri în contra d-lor Ureche, Hăşdeu etc. Mai târziu Eminescu făcuse cu mai mult talent acelaş lucru.

Cei de la *Contimporanul* adoptară sistemul pieselor satirice. Sistemul are avantajul că în piese pot figura atâtea personaje câte voeşti iar forma de dialog pe lângă că este cea mai vie, dar apoi poţi pune în gura fiecărui personaj ceace voeşti.

La *Revista Contimporană* poetul oficial era d. Zamfirescu. Să făcea mare caz de talentul aceluia.

Vedeţi cât posteritatea a fost de nedreaptă cu Zamfirescu, despre care nici nu se mai pomeneşte, pe când cu Eminescu a fost de o părtinire revoltătoare. Aşa ar trebui să se gândească şi astăzi cei care aveau acum 30 de ani numai dispreţ pentru Eminescu.

Se hotăra deci ca să se facă o piesă satirică în contra *Junimei,* o piesă în versuri. Cine să fie însărcinat cu redactarea ei ? Cine altul decât poetul titular al revistei, adică Zamfirescu.

Se adunară cu toţii, chemară pe Zamfirescu, discutară canavaua piesei, fiecare îşi adusese prinosul său de spirit şi de comicărie, iar Zamfirescu după ce adună materialul, să puse pe lucru, şi nu ştiu în câte zile piesa fu gata şi o aduse spre citire cercului literar bucureştean. Piesa purta următorul titlu:

MUSA
dela
BORTA RECE
BUFONERIE LITERARĂ LIRICĂ IN TREI ACTE
de
Henry Meilhac şi Ludovic Halevy
musică de
/. Offenbach

Pe atunci era în mare vâlvă piesele lui Meilhac şi Halevy şi muzica lui Offenbach. întreaga antichitate greacă cu eroii şi cu zeii ei era ridiculizată pentru marele haz a publicului şi pentru ruşinea savanţilor, *La belle Helene, Orphe aux enfers,* etc.

Prin urmare titlul satirei în contra *Junimei* era în sensul modei de atunci. Decât era periculos; în adevăr, când scrii o satiră şi îi dai în glumă ca autori pe Meilhac şi Halevy şi de muzicant pe Offenbach, atunci satira trebue să aibe măcar a suta parte din spiritul acelor cunoscuţi autori, iar *Musa dela Borta rece* păcătuia prin lipsa aproape totală de spirit.

Afară de câteva mici lucruri pe ici pe colo, piesa era de o nesărătură deplorabilă.

Musa dela Borta rece a fost publicată în broşură deosebită.

După ce mi-am procurat-o, m'am dus repede acasă şi am citit-o dintr'o singură suflare şi am rămas penibil impre'sionat de atâta lipsă de orice spirit şi de atâta comunitate literară.

La cea întâiu Vineri, *Junimea* a cerut ca să se dea citire acestui pamflet. Nu am putut suporta cititul până la urmă şi nu doară fiindcă era îndreptată în contru noastră, ci fiindcă nu avea spirit. De câte ori am găsit pe ici pe colea

spirit, am făcut mare haz, prin urmare nu amorul propriu ne-a împedicat ca să nu o găsim de spirit. Iată care era subiectul acestei piese pamflet.

Piesă se compune din două acte, măcar că pe titlu se vorbeşte de trei, autorii o concepuse în trei acte, dar în drum ei văzură că nu pot să fabrice decât două şi se opriră cu multă înţelepciune acolo.

Actul întâiu se petrece în Olimp ; pe lângă zeii Olimpului figurează numai doui oameni pământeni, Bodnărescu (Brutnărescu) şi o nemţoaică Teresa, de profesiune bucătăreasă.

Jupiter, sătul de ambrose şi nectar se hotărăşte să aducă o bucătăreasă de pe pământ şi găseşte pe Teresa, o nemţoaică, bucătăreasa lui Prodănescu, vestitul poet ridicul de pe atunci.

Dar iată Bodnărescu care se hotăreşte să plece dela Iaşi la Olimp ca să capete o diplomă de poet, el face acest voiaj, soseşte în Olimp şi acolo dă peste o supărare de menaj. Teresa în loc de nectar servise zeilor bere de Bavaria ; la gustarea oribilei băuturi, Jupiter devine furios, chemă pe Teresa, o înjură şi o concediază. Bodnărescu în Olimp vede pe Teresa, o ia drept o muză din Olimp, îi face declaraţii pe care nemţoaica le primeşte şi pleacă amândoi pe pământ, Bodnărescu crezând că a răpit pe zeiţa poeziei.

Toată această complicaţie nu te face să râzi. Ideea este că, poetul *Convorbirilor* este mai pe jos mult decât Prodănescu, căci bucătăreasa lui ProdănjRcu, Teresa, este demnă ca să fie muză.

Dar sa mergem mai departe. Actul al doilea se petrece pe pământ la laşi la *Borta rece.* Dar să lămuresc pe cititori ce înseamă *Borta rece.* Era o crăşmă care există şi astăzi.

Borta rece pe atunci era în mare vază printre

petrecători şi beţivani. Instalată în dealul Sărăriei, crăşma era mizerabilă de aspect, dar avea în schimb nişte pimniţi imense cu cotloane şi hrube nesfârşite. Nu ştiu ce boer bătrân a avut acolo casele lui, acele case de mult dispăruse şi rămase numai pivniţele, pivniţi de acele care numai în un oraş istoric cu o civilizaţie veche, înconjurat de vii se mai pot găsi.

Acolo nişte greci, un Amira, bunicul acestora de astăzi, stabilise o crăşmă şi inteligenţi cum erau profitase de adâncimea, răcoarea şi imensitatea pimniţelor ca să facă depozite mari de vinuri.

Borta rece în curând deveni cum am spus rendez-vous-ul petrecătorilor şi a beţivanilor, însă de loc a oamenilor de societate care cel mult trimeteau să cumpere de acolo vin iar nu beau la *Borta rece* unde ere o adevărată murdărie.

E drept că mai târziu *Borta rece,* a devenit o crâşmă curată şi a început a fi frecventată şi de oarecare societate mai bunişoară, profesori, advocaţi, etc. Vâlva crâşmei a fost acuma vre-o 15 ani, când petrecătorii din răposatul partid radical îşi dădeau întâlnire mai în fiecare seară, de asemenea toţi călătorii din ţară, cărora le plăcea un pahar de vin sau rachiu bun se duceau să petreacă o seară, mulţi dela gară plecau direct la *Borta rece* şi dela *Borta rece* • se întorceau... la gară.

Reputaţia crâşmei era meritată căci grecii aveau vinuri excelente.

Astăzi *Borta rece* nu mai există în vechiul local, nu ştiu dacă pivniţele rnai conţin vinurile grecilor, dar stabilimentul e transportat pe strada Gărei lângă liceu unde se debitează vin numai în butelii, vechea crâşmă este transformată într'un restaurant curat.

Pe la 1873 când se petrece scena din *Musa dela Borta rece,* eu cel puţin nici nu aveam cunoştinţă de o asemenea crâşmă şi cu mine probabil mulţi dela *Junimea,* de aceea nu-mi pot explica pentru ce, cei dela *Revista Contimporană* au pus la acea crâşmă scena întrunirilor societăţei *Junimei.*

La Junimea nu era nimeni din cei pe care ai putea să-i numeşti petrecători, cel puţin de când ştiu. D. Pogor era sobru de tot, d. Maiorescu de asemenea, d. Negrutzi idem, nimeni nu făceau,petreceri, noi ceştelalţi tineri nici nu beam vin măcar la masă. Papa-Culianu, Melic, Naum, etc, erau de o sobrietate de fată mare. D. Bodnărescu nici nu gusta vinul, Creangă încă nu intrase la *Junimea,* chiar Eminescu, căruia mai la urmă i-a plăcut băutura, pe atunci nu bea, cel puţin eu nu ştiam că bea.

. Prin urmare e neînţeles pentru ce Bucureştenii în satira de care mă ocup, au făcut din *junimea* o societate de beţivi şi pentru ce mai cu seamă au stabilit sediul *Junimei* la o crâşmă ca cea dela *Borta rece.*

Probabil că vre-un rău-voitor a scornit pe întregul această legendă pe care Bucureştenii în complectă necunoştinţă de cauză, au adoptat-o ca o armă în contra laşului. Probabil că felul cum tineretul petrecea în Bucureşti i-au făcut să-şi închipue acelaş lucru şi de cei din Iaşi.

Necunoştinţă Bucureştenilor în această direcţie mergea mai departe. In actul dela *Borta rece,* junimiştii beau halbe de bere una după alta, lucru se înţelege. *Junimea* fiind acuzată de nemţizm, trebuia la Olfmp o nemţoaică Teresa, care să devie muza lui Bodnărescu, iar la *Borta rece* berea ca băutură preferată.

In realitate aceasta constituia o mare erezie. De când există *Borta rece,* nu s'a debitat bere

acolo, ar fi fost o insultă pentru stăpâni, dacă cine-va ar fi venit să le ceară un pahar de bere. Dar autorilor le trebuia berea ca băutură nemţească şi atunci au trecut cu uşurinţă asupra acestei mici neexactităţi de fapt.

Să vedem acum continuarea în actul al doilea. Personagele din actul al doilea sunt următoarele : Minorescu Magnus (Maiorescu), Neguta (Negrutzi), Minunescu (Eminescu), Brutnărescu (Bodnărescu), Pan-Pan (Panu), Vârcolaci (Vârgolici), Naut (Naum), Stoica Prodănescu Gulie (Culianu), Jidopol (Xenopol), Urla (Burlă) şi Teresa.

Ce fac aceştia la *Borta rece* în actul al doilea ? Petrec, beau şi fac literatură, când soseşte Bodnărescu din Olimp împreună cu Teresa, pe care o recomandă *Junimei* ca o muză din Olimp, toţi se bucură iar Eminescu e furios şi gelos că numai Bodnărescu are o muză iar el nu. Iată însă. că soseşte şi Prodănescu, el cunoaşte în Teresa pe bucătăreasa care fugise dela dânsul, spune acest lucru, îşi ia bucătăreasa înapoi, iar Bodnărescu şi *Junimea* rămân ruşinaţi.

Evident că în asemenea farsă nu se caută intriga nici spiritul de invenţiune, ci sarea cu care subiectul e tratat.

In privinţa aceasta, cum am zis, lucru lăsa mult de dorit.

Care fusese intenţia autorilor ? Să ridiculizeze *Junimea.* Iată o idee care putea să fie realizată.

O altă idee iar foarte nemerită le venise în cap, anume ca să ridiculizeze pe scriitorii dela *Convorbiri* cu propriile lor scrieri. In adevăr ar fi fost de un comic reuşit dacă autorii punând în gura fiecărui junimist lucruri scrise de ei înşuşi, ar fi izbutit ca să scoată efecte de caraghioslâc din combinarea tuturor acestor scrieri.

Şi de câteori în *Musa dela Borta rece* acest procedeu a fost bine întrebuinţat, de atâtea ori el a reuşit însă rar, foarte rar.

Cele de mai multe ori însă autorii pun criticile *Revistei Contimporane* sub formă de versuri, chiar în gura junimiştilor, aşa că în aşa numita farsă autorii repetă prin gura junimiştilor şi în mod chipurile glumeţe, criticele nesărate pe care le formulase în *Revista Contimporană.* Efectul este deplorabil, farsa nu mai este farsă, iar *spiritul* este acela din *Revista Contimporană,* adică nu este de loc.

Şi cu toate acestea, ce farsă de spirit s'ar fi putut face, dacă cineva ar fi cunoscut bine *Convorbirile literare,* societatea *Junimea* şi . . . ar fi avut spirit!

Cei dela *Revista Contimporană,* au dovedit cu *Musa dela Borta rece* că nu cunosc nimic din toate acestea, că ei nu se servesc de lucruri care pretează la râs, decât de câteva epigrame ale lui Bodnărescu, de care chiar noi, făcusem haz la *Junimea* şi de tăeturi făcute fără gust şi discernământ din diferite scrieri ale membrilor *Junimei.*

Chestia ca interes retrospectiv având oarecare însemnătate, mă voiu întinde ceva mai mult asupra ei.

Dela început spun că *Junimea* a avut tactul şi bunul gust ca să nu răspundă nimic la această satiră.

In adevăr, nu se răspunde la satire sau la piese satirice, căci din una : sau ele sunt proaste şi atunci nu merită răspuns, sau sunt de spirit şi atunci e o greşeală de a răspunde.

Nu se combat lucrurile de spirit. In lucrări de asemenea natură este totdeauna o parte de fantazie, ceva viu care recreează plăcut pe cititor, adevărul poate să fisureze pe ici pe colo numai ca trăsături caracteristice.

Cum poţi să combaţi asemenea lucruri ? Cu documente, cu restabiliri de fapte? Lumea râde.

De aceea, cum zic, *Junimea* nu a răspuns, fie pentru un considerent, fie pentru un altul.

Păcatul original al *Musei dela Borta rece* era că printr'ânsa se căuta să se răspundă la articolul d-lui Maiorescu *Beţia de cuvinte* care era bazat pe adevăr şi scris şi cu spirit.

* *

Dar să vorbesc de această farsă.

Cum am spus în actul întâiu, scena se petrecea în Olimp, zeii petrec :

Minerva (către Joe)

(Mare arie din Opera „Bucherii dela Iaşi")

„De când te abonaşi, Părinte,
„La gazeta „Convorbiri"
„Ne-am eşit cu toţii din minte
„Zei, zeiţe şi Satiri.

„Căci citind fără 'ncetare
„Râdem de ne prăpădim
„De nimicuri literare
„Ce într'ânsa le citim.

Joe

(luând o prisă de tabac)

„Altă foaie caraghioasă
„N'am putut să mai găsim.

Satirii

„E gazeta serioasă,
„Dar râdem când citim".

Asta însemnează, hai să ne gâdilim ca să râdem ; căci să faci o piesă pentru ca să afirmi că *Convorbirile* este o foaie caraghioasă, care

te face ca să râzi, aceasta şi cu nimic e tot una, iar spiritul aleargă departe de două poşte.

Piesa continuă pe această temă, zeii râd, (spune autorul) la fiecare pas întâlnim : ha ! ha ! ha !

In adevăr, iată încă pe aceiaşi temă :

„Căci ce am deveni măi frate
„Dacă bieţii muritori
„N'ar seri stihuri nesărate,
„Să râdem de mii de ori.

„Să citim fără 'ncetare
„Râdeţi şi aplaudaţi
„Ş'astor mofturi literare
„Cu sictir să mi le daţi.

Ecoul

„Ş'astor mofturi literare
„Cu sictir să mi le daţi.
„(Toţi râd, aplauze frenetice)"

Aşa că e de spirit ?

Am zis rândul trecut că este o idee nostimă în *Musa dela Borta rece,* aceea de a intercala în piesă fragmente din *Convorbiri,* cu condiţie ca acele fragmente să preteze la ridicul.

Numai vre-o două, trei întâlneşti de acest fel, şi încă şi acele răsuflate; voesc să zic că se glumise atâta asupra lor, în **Cât** ele erau absolut fără interes.

Tema pe care a fost combătută *Junimea* a fost în principal acea a epigramelor lui Bodnărescu, în care râzătorii aveau şi nu aveau dreptate.

M'am explicat în altă parte asupra acestei chestii.

In adevăr, ceeaee isbea în epigramele lui Bod-

nărescu erau două lucruri: întâiu, că ele erau serioase, şi al doilea, că ele erau confuze.

Aceste două lucruri au stârnit critici.

Asupra punctului întâiu criticătorii nu numai că n'aveau dreptate, dar dovedeau ignorată.

Epigrama la început era câteva versuri, cel mult opt sau zece, care putea să aibe ori şi ce fel de obiect mai totdeauna serios; ea putea să fie o inscripţie tumulară, o bucată amoroasă, pastorală etc. ; partea ironică era foarte restrânsă sau putea să lipsească cu totul; orice dicţionar arată acest lucru.

Prin urmare, când cei dela *Revista Cotimporană* îşi băteau joc de Bodnărescu pe motiv că epigramele lui erau fără sare, ci din contră serioase, ei nu înţelegeau că Bodnărescu făcea epigrame în accepţiunea cea veche a cuvântului.

Asupra lucrului al doilea râzătorii aveau dreptate, epigramele lui Bodnărescu cele mai multe erau confuze, în genere tot ce scria el, chiar de bună calitate era pus într'un stil greoiu şi cam obscur.

Am spus în cursul acestor amintiri, cum noi în *Junimea* seri întregi am făcut haz de epigramele lui Bodnărescu, şi de sigur cu mai mult spirit şi cu mai mult apropo.

Bodnărescu era de faţă, râdea şi el împreună cu noi, căci în seninătatea lui, el credea că facem numai glume sub care nu s'ascunde nimica serios.

De altmintrelea îndată ce d. Maiorescu îi aproba o lucrare, părerea celorlalţi îi era indiferentă, şi noi profitam, abuzând chiar de această seninătate, ca să-i azvârlim tot felul de săgeţi răutocioase ştiind bine că ele cad deasupra cuirasei sale de autor convins de meritul produselor sale.

Să vedem cum în *Musa dela Borta rece* este exploatată tema epigramelor lui Bodnărescu.

Una mai cu seamă făcuse turul gazetelor; pe aceea o iau şi cei dela Muza dela Borta rece.

Joe

„Să citim *Convorbirile,* ascultaţi sunt versuri, epigrame,
„aşezaţi-vă toţi la locurile voastre să vedem lucruri frumoase
„şi *hazlii* după cum zice Minorescu (Maiorescu)".

Venera

„Mie 'mi plac epigramele de şi de multe ori m-am înţepat".

Minerva

„îmi plac scrierile picante".

Un mic parentez.

Vedeţi cum cei dela *Revista Contimporană* înţelegeau epigramele, ca ceva hazliu, înţepător şi picant. Cum am spus mai sus alta înţelegea Bodnărescu când făcea epigramele.

Joe (citind)

„Tăcere..;, întâia epigramă (îşi pune ochelari)"

„Sus pe Olimp ori pe Tempe înflorită mă cheamă a mea [zână ?"
„Colo pe pisc între amândouă pe plaiu mă voiu duce"

„(Stupefacţie generală, pauză)"

Joe

„Ce aţi înţeles domnilor?

Toţi

„N'am înţeles nimic, nimic, ha! ha! ha!"
„(Aria chiu, chiu, chiu, şi isa, sa sa)"
„Evohe ce epigramă
„Dracu ştie ce o mai fi
„O enigmă, o amalgamă
„Hai sictir cu ea d'aci"

Aici gluma era reuşită, însă cum am spus nu era decât o repetiţie.

Cu toate aceste epigrama aceasta nu era un non-sens, cum se pretindea, este o idee în ea, dar din cauza aplicaţiei pe care poetul voeşte să i-o dea, ea este confuză.

Ce sens are ea ?

La *junimea* de câte-ori se citea această epigramă şi mai ales întâiaşi dată, d. Pogor, care era duşmanul obscurantismului, lua totdeauna cuvântul şi întreba :

— Caracuda a înţeles ceva ?

— Nu; răspundea în cor cei opt şi cu d. preşedinte.

— Cei trei Români au înţeles ceva ?

— Nu ; răspundeam Lambrior, Tasu şi cu mine.

— Pudicul Naum priceput-a ceva ?

D. Naum se înroşea şi dădea semne că nu.

— Bine-Hrănitul Caraiani înţeles-a ceva ?

— Nimic, răspundea râzând.

Şi aşa pe rând d. Pogor întreba pe toţi.

Apoi adresându-se către d. Maiorescu îi zicea:

— Acum spune-ne tu ce ai înţeles ?

D. Maiorescu îşi netezea barbişonul, îşi lua un aer didactic şi ne spunea ceva.

Trebue să spun că toată acesta înscenare era o glumă; noi înţelegeam care a fost ideea lui Bodnărescu, dar într'adins he făceam că nu înţelegem nimic, pentru ca să protestăm în contra confuziei care era păcatul a tot ce scria Bodnărescu.

Obscuritatea acestei epigrame atârnă mai cu seamă dela cuvântul „Tempe".

Toată lumea ştie ce era Olimpul, acest munte înalt servea în Mitologia greacă de lăcaş al zeilor. Dar foarte puţini ştiu ce este Tempe. Tempe este o vale adâncă între muntele Ossa şi Olimp, vale celebră în antichitate, cântată aproape tot aşa

de mult ca şi Olimpul, vale reputată pentru vegetaţia sa luxuriantă şi sălbăticia siturilor sale.

Dacă cunoşti aceasta, sensul epigramei lui Bodnărescu reese lămurit. Poetul se întreabă sub ce inspiraţie să scrie, să cânte înălţimile inaccesibile şi maiestoase ale Olimpului sau frumuseţile înflorite şi sălbatice ale văilor Tempei ? Şi răspunde că preferă să cânte plaiurile dintre amândouă poziţiile, adică să nu se ridice până la înălţimile Olimpului nici să se scoboare în adâncimile Tempei. Inspiraţia lui cată să evite extremele.

De sigur că este o idee şi încă o idee poetică, foarte greu însă de arătat chiar când voeşti s'o explici, cu atât mai greu când ea este pusă numai în două versuri şi când cuvântul de Tempe, care serveşte de contrast cu Olimpul, nu este generalminte cunoscut.

Nu mai puţin adevărat că :

„Colo pe *pisc* eu între amândouă *pe plaiu* te voiu duce"

este o umplutură.

Dar în fine gluma mergea.

Nostim era că în *Musa dela Borta rece,* cine nu înţelegea ce e *Tempe ?* însuşi zeii Olimpului în frunte cu *Jupiter!!!*

Dar iată că în *Musa dela Borta rece,* care ar fi trebuit să fie picantă şi uşoară, vedem tirade sforăitoare în contra literaturei germane şi a nemţismului dela *Convorbiri.*

Tereza bucătăreasa dă zeilor bere în loc de nectar, Jupiter se înfurie şi între altele îi zice:

„Insă tu ca o ingrată îmi dai băuturi nemţeşti
„Ce se bea acum de modă şi la Iaşi şi în Bucureşti
„Ce pe zei înveninează şi pe orice muritor
„*77 tâmpeşte şi îl face ca pe o vită din obor.*

iar corul de zei repetă :

„Auziţi obrăznicie
„Vor Olimpul a nemţi
„Jurăm ură şi mânie
„Celor ce vor îndrăzni

Soseşte în Olimp Bodnărescu, cerând o diplomă de poet şi atunci zeii se întreabă ce să facă cu asemenea pământean, care voeşte cu orice preţ să fie poet.

Minerva mai miloasă propune :

„Să'i dăm loc de casă pe muntele Parnas
„Căci poate să îmblânzească pe agilul Pegas.

Joe s'apropie şi-1 examinează :

„Este oare Minunescu
„Ce Egiptul a cântat

se face aluzie la admirabila poezie a lui Eminescu *Egipetul.*

„Nu, acesta e Brutnărescu •
„Tot ca el de nesărat.

răspund satirii.

Auziţi, Eminescu nesărat ca şi Bodnărescu! Şi atunci zeii furioşi că Bodnănescu le întrerupe petrecerea cântă într'un stil delicat şi într'un gust olimpian următoarele :

„O ce noapte blestemată
„Nu putem să chefuim
„Ia-1 d'aici c'apoi pe dată
„Cu poliţia îl gonim.

„Evohe, ce *secătuta*
„Vrei poet să-1 declarăm ?
„Ia d'aici şi astă broşură
„fa-l şi fugi că te înjurăm.

Ce versuri! ce stil, ce expresie

Dar ia să mai vedeţi în materie de vulgaritate, ce cuvinte să pun în gura lui Minorescu ! (Maiorescu).

Boqmărescu vine în Olimp cu un certificat din partea d-lui Maiorescu pentru *chir* Joe (aşa că e spirituală expresia *chir ?)* Iată acel certificat:

„Act prin care subscrisul Minorescu
„Constat în conştiinţă că d. Bodnărescu
„De n'ar avea o musă ar fi de el păcat.
„Căci ce a scris până acuma c bun de lepădat.
„Precum subscrisul critic pretind a mă numi
„Asemenea şi dânsul poet voeşte a fi
„Iar eu neştiind carte aici am semnat
„Prin punere de deget şi treaz şi nemâncat
„Ş'apoi s'a dat la mâna acest al meu răvaş
„Făcut la 4 August in capitala Iaşi.

Şi cu asemenea trivialităţi proaste cei dela *Revista Contimporană* răspundeau *Beţiei de cuvinte* şi tuturor criticilor noastre acerbe.

Urmează apoi. o scenă de amor între Brutnărescu şi bucătăreasa Tereza, de cel mai prost gust şi de cea mai calificată vulgaritate.

Bodnărescu s'arată fără de veste.

Tereza

„Mein *Gott"*

Brutnărescu

„Eu nu sunt *Gott* iubit-o, aici am venit
„Ca să te iau pe tine să-ţi spun ce am suferit
„Am vrut ca Prodănescu şi eu poet să fiu.

Este -pură copilărie, acuzi pe *Junimea* că este remţită, acuzi pe Bodnărescu că se inspiră numai din autorii germani şi când Tereza exclamă *„mein Gott",* Bodnărescu răspunde :

„Eu nu sunt *Gott"*

Este aproape idiot.

In fine, actul întâiu se sfârşeşte cu reîntoarcerea lui Bodnărescu pe pământ ,luând cu sine pe bucătăreasa Tereza pe care o crede o muză din Olimp.

Această din urmă intenţiune, adică a lua bucătăreasa nemţoaică drept muză, nu e tocmai proastă.

Vin la actul al doilea.

Acesta se petrece cum am spus la crâşma *Borta rece.*

Am spus deja că invenţia este absurdă ; nu era nici-o legătură între *Junimea* şi *Borta rece.* *Junimea* prin elementele ei principale era o societate high-life, nici o legătură nu exista între dânsa şi păturile mai populare.

Membrii ei principali, precum d-nii Maiorescu, Pogor, fraţii Negrutzi, Nicu Ganea, etc, frecventau ^ când le frecventau — cafenelele cele mai reputate. Aşa era în strada Academiei o cafenea foarte elegantă ţinută de unul *Franzose;* dela ferestrele liceului unde eram intern vedeam toată ziua sosind cupele elegante, acolo tinerimea aurită eşeană pe atunci încă în număr se ducea. Tot acolo şi membrii şus-numiţi ai *Junimei,* împreună cu d. Carp pe care îl uitam, îşi avea din când în când şedinţele lor de petrecere.

Acolo se bea numai cognac, fine-champagne şi cbampagne a 40 lei butelia. Membrii *Junimei* mai frecventau de asemenea o cafenea foarte la modă şi foarte elegantă în strada Mare ţinută de un franţuz, „Gafe de Paris", unde noi ceşti-]alţi mai tineri şi mai săraci nici nu îndrăzneam să intrăm, ci ne uitam cu invidie la fericiţii muritori care deschideau uşile cafenelei cu un aer foarte degajat, nepăsător şi superior.

In Iaşi *Junimea* avea reputaţie de societate cu pretenţii aristocratice, care nu bine-voia a se coborа ca să aibe relaţii cu burghezimea chiar intelectuală a oraşului. Prelegerile populare erau frecventate de înalta aristocraţie din Moldova — partea femeiască — Mavrocordatele, Suţuleştele, Ghiculeştele, Sturzeştele, etc, împodobeau întâiele rânduri de fotoliuri la acele conferinţi. Prin urmare când cei din Bucureşti în satira lor pun sediul *Junimei* la o crâşmă ordinară ca *Borta rece* pe care pe atunci nimenea din societatea bună poate măcar nici o cunoştea, era un fel de aberaţie neertată, căci în asemenea farsă cea întâiu condiţie este ca să pui pe cei pe care voeşti să-i ridiculizezi în mediul lor universalminte cunoscut. Aşa de exemplu, ce ar fi zis publicul dacă Meilhac şi Halevy ar îi spus că zeii Greciei antice se adunau nu în Olimp, ci în insula Cypru ? Cam aşa impresie a făcut în Iaşi pe atunci faptul că adversarii noştri din Bucureşti au inventat pentru *Junimea* o localitate de petrecere *Borta rece.*

Dar să viu la actul al doilea.

Scena se petrece în crăşmă la *Borta rece,* servitorii crâşmei aşteaptă ca *Agiamii,* adică membrii *Junimei* să vină să facă chef şi să ţină în acelaş timp şedinţă literară. *Agiamii* (aşa că epitetul e nostim şi sugestiv) sunt precedaţi de Jidopol (Xenopol).

Ia să vedeţi acum ce rol îi dau d-lui Xenopol, cei dela *Revista Contimporană* în farsa de care mă ocup. Pentru aceasta să reproduc vorbele cu care s'adresează d. Xenopol servitorilor crâşmei:

„Băeţi, gătiţi o masă, cu bere şi cu vin
„Fiindcă Agiamii la cină astăzi vin.
„Să fiţi cu îngrijire, să vă grăbiţi la pas ;
„Iar de vor cere supă, să daţi din ce-a rămas.

(A parte)

„Mă ian cu binişorul pe lângă Agiamii,
„Le dau vin şi mâncare de morcovi şi aulii
„Din cuinia cea mare lui neică Cănănău

„Ce noaptea pe furişuri le iau într'un hârdău.
„Şi ei drept răsplătire, admit în „Convorbiri"
„Articolele mele profunde în gândiri.
„Prin ele sus şi tare, mereu am susţinut
„Că oricare dugheană cu vinuri de băut
„Să fie de îndată închisă, iar mea
„Unică să rămâie... şi sper a rămânea!
„Articolul ce astăzi făcui e minunat,
„Mă duc să-i pun un capăt... căci iată s'a înoptat.

Mi-aduc aminte că, când am citit acum 33 de de ani aceste versuri un dispreţ adânc m'a cuprins pentru autorii acestor murdării. Citisem multe satire şi epigrame din literaturile cunoscute şi nu-mi închipuiam că o satiră poate să servească de pretext ca să înjuri .surugieşte o societate literară şi să insulţi în mod murdar pe persoanele de acolo. Şi mă întrebam : oare ce se petrece în capul autorilor *Muzei dela Borta rece,* când inventează ca lucruri de spirit că : *Jidopol se ducea noaptea la bucătăria unui restaurant, lua din hărdăul de lături mâncările azvârlite acolo, pe care apoi le servea membrilor Junimei ?* este de o greţoşenie revoltătoare şi de un spirit, de o delicateţă...

Dar ce să mai zici de explicaţia pentru ce *Convorblrele* publică articolele d-lui Xenopol ? Fiindcă le dă de băut şi de mâncare în senzul de mai sus.

După acest monolog a lui Jidopol iată că d. Minorescu îşi face intrarea.

Recitativul pus în gura d-lui Maiorescu este nostim prin mişcarea versului şi prin insanităţile plăcut unite între ele.

Este una din. bucăţile cele mai reuşite, de aceea dau întreaga bucată.

Minorescu (recitativ)

1

„Sunt Minorescu, criticul mare
„Şi muzicante cu aforizm

„Limbut limbistic; prin buzunare
„Am atestate cu magnetizm,
„Ştiu logaritmii pe din afară,
„Şi matematici câte poftiţi!
„Sunt o minune financiară
„Ce în Moldova nu prea găsiţi !

II .

„Filosofia
„Menageria
„Astronomia
„Dreptul civil, dreptul roman,
„Şi poezia
„Şi psaltichia
„Şi spiţeria
„Le ţin în capu-mi ca într'un borcan!
„Ingineria,
„Zoologia,
„Scamatoria,
„Ştiinţe rare, Ie ştiu de rost !
„Altul ca mine
„Să ştie bine
„Şi să se închine
„Moftangeriei nici n'a mai fost!
„Pedagogia
„Bucătăria
„Şi chirurgia
„Numai eu singur le pot trata,
„Autorlâcul
„Advocatlâcul
„Şi cu Boclâcul
„In România sunt partea mea!
„Eu pe gramatici
„Şi numismatici
„Şi pe Lunatici
„Ii. fac să îngheţe când m-or vedea !
„Caligrafiştii
„Unioniştii
„Şi publiciştii
„Sunt ca o minge în mâna mea !

III

„Dar aste toate ştiinţe rare
„Eu în nemţeşte le-am absolvit
„Căci ţara noastră nu e în stare,
„Să scoată astfel de procopsit!

„Sunt Minorescu criticul mare, etc, etc.

Cum am zis, într'o farsă în care spiritul lipseşte aproape cu desăvârşire, această intrare a d-lui Maiorescu şi caracterizare ca a toate ştiutor, căci cam aşa s'arătase în *Convorbiri* d. Maiorescu, nu este lipsită de haz şi de oarecare simţ de observaţie.

Iată acum cum pozează pe ceilalţi membri care rând pe rând îşi fac intrarea,

Minunescu (Eminescu) şi **Năut** (Naum) ţinându-se la braţ intră

„Noi suntem poeţi măi frate
„Ce gramatică nu ştim
„Şi orice reguli consacrate
„Le călcăm, le nimicim.

Ar fi mult de scris asupra incorectitudinilor gramaticale a autorilor şi mai cu seamă a poeţilor. Evident că Eminescu are de asemenea incorectitudini, dar trebue să fie cineva foarte simplu ca să-şi închipue că un poet care forţează puţin regula de gramatică, întrebuinţează un cuvânt într'o accepţie neobişnuită până atunci, sau sileşte o comparaţie, *le fece toate aceste fiindcă nu ştie gramatica şi nu ştie regulile consacrate.* Mulţi îşi închipuesc că scriitorii trebue să scrie cu gramatica în mână. Apoi dacă ar fi aşa, desigur formele gramaticale cele admise într'un moment dat ar fi observate, dar adio inspiraţie, adio originalitate, adio frază a vieţei şi a stilului.

Dar iată că şi Negrutzi îşi face intrarea.

Neguţă

„Sunt Neguţă redactorul
„Scriitorul din chiar senin
„Rima, amorul cu toporul
„Şi cu cinste mă închin.

„Rima, amorul cu toporul" nu e rău. Iată că-mi fac şi eu intrarea.

Pan-Pan (intră cu aerul lui Nae Postuleanu din canţoneta „Paraponisitul"

„Eu sunt Pan-Pan *tocilitul*
„Ce istoric mă numesc
„Insă vai nenorocitul
„Nu prea pot s'o nimeresc.
(Plânge şi s'aşează lângă ceilalţi).

Să explic epitetul *tocilitul.* Am spus în aceste amintiri cum că la critica mea asupra *Istoriei Românilor* de d. Hăşdeu, acest din urmă n'a bine-voit să răspundă singur ci a pus pe unul din aghiotanţii săi, pe d. Tocilescu.

D. Hăşdeu avea mai cu seamă doui aghiotanţi: pe d. Tocilescu şi pe răposatul G. Dem. Teodorescu.

D. Tocilescu mi-a răspuns cu temperamentul care îl are şi astăzi, însă cu mult mai puţine cunoştinţi decât are astăzi. E drept că d-sa a fost mai mult actorul şi sufletul era d. Hăşdeu.

Cum am spus este o altă chestie; cred că nimeni nu poate să mă bănuiască că mai am amor propriu pentru nişte încercări istorice din tinereţe, dar recitindu-le şi azi sunt convins că am avut în cea mai mare parte dreptate şi că acele critici n'au fost doborâte nici de d. Hăşdeu, nici de d. Tocilescu.

In piesă cum vedeţi, mi se dă rolul că am fost *tocilit* şi de atunci plâng mereu, plâng prin toate ungherile. In adevăr, acesta e rolul meu mai cu seamă în *Muza dela Borta rece.*

In adevăr, iată încă o scenă care în definitiv nu este tocmai aşa proastă.

Junimiştii se pun pe băut, pe petrecute. Deodată s'aude un plânset înăduşit.

Minorescu

„Dar ce este ?

Neguță

„Ce să fie ? bietul Pan-Pan desperat
„Plânge amar şi varsă lacrimi.

(Către Pan-Pan)

„Spune ce ți s'a întâmplat?

Pan-Pan (cu patos)

„Mă întrebați de vărs lacrimi şi de ce sunt ofilit ?
„Ați uitat voi de fiasco, de ruşinea ce am pățit?
„Dracu mă puse pe mine de Hăşdeu a m'agăța
„Şi să scriu o nerozie!

Minorescu

„Eşti nebun pre legea mea!
„Dacă noi am ține seamă despre tot ce am lucrat
„De nimicuri şi pe mofturi ce'n gazetă am imprimat
„Şi-am gândi la râsul lumei; apoi, zău, ar trebui
„Să oftăm ziua şi noaptea şi de plâns să ne topim.
„Lasă 'ncolo aste lacrimi... şi mănâncă o chiftea.

Când zic că scena nu e aşa proastă mă gândesc la invențiunea de scenă. In adevăr e comic ca pe când toți beau şi benchetuesc să auzi pe unul plângând într'un colț; când e vorba însă de cuvintele pe cari autorii le pun în gura mea şi mai cu seamă a d-lui Maiorescu ele sunt pur şi simplu inepte.

Bine, oamenii aceia nu înțelegeau ei că cea mai elementară regulă în o piesă când prezinți nişte persoane cunoscute este ca să le pui în gură lucruri care să se apropie cu temperamentul lor şi cu felul lor de a gândi însă ridiculizate?

Or, este elementar că un autor niciodată nu recunoaşte că nu are dreptate şi că a fost strivit de adversari, iar unui critic, conducător de revistă, nu-i poți pune în gură insanități ca acele puse în gura d-lui Maiorescu.

Ca punere în scenă *Muza de la Borta rece* e bună, autorii n'aveau decât să ia scenario oricărei piese pentru ca să'l copieze, de aceea intrarea în scenă a persoanelor de la *Junimea* este hazlie.

Ca să complectez tabloul iată cum intră ultimii membrii care au să joace un rol în piesă:

Urlă, Badea, Gulie, Vârcolaci şi cei de sus

Urlă

„Eu suunt Urlă ciaslovarul,
„Şi cu Badea cel bucher;
„Cu Gulie—Arhon—Serdarul
„Vârcolaci, condeiu de fer . . . .

Toți (către public)

„Ne 'nchinăm cu plecăciune
„Cu respectul cuvenit,
„Şi vă cerem ertăciune
„Pentru cei ce n'au venit . . . .
. **(se reaşează)**

O voce din parter

„Destui sunteți ş'atâți."

Acest „Destui sunteți ş'atâți", nu e rău. Dar vulgaritatea şi trivialitatea te dezgustă.

Ia mai vedeți o mostră:

„Bune sunt astea frate Minorescule? Vezi ce căpătăm dacă „ne legăm de oameni din chiar senin? Tu nu vrei să mai „asculți de nimeni, tot cu capu mare—ne ai făcut acum „de râs!

Minorescu

„Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărâse! Altminteri nir „mai aveam nici un prestigiu; „Direcția nouă" rămânea „un fleac.

Gulie (in parte)

„Dar acum ce a rămas! (tare către Pan-Pan, spre a schimba „vorba :
„Ziceai că nu-ţi plac chiftele şi acuma le dai zor!

Pan-Pan (cu convincţiune)

„Am mâncat şi ce nu-mi place! precum fac şi d-lor.'

Asta e spirit ?

Dar, cum am zis, bine sau rău, înscenarea e cel puţin acceptabilă.

Iată deci pe membrii *Junimei* adunaţi la *Borta rece,* sub prezidenţia d-lui Maiorescu. Şedinţa se deschide, prin urmare să ne aşteptăm la lucruri nostime şi hazlii, lucruri mai cu seamă care s'acopere cu ridicul pe personagele puse în scenă.

Fie-care îşi comandează ceva de consumat, Varmvurştii au foarte mare trecere, precum şi berea, de vreme ce *Junimea* este o societate nemţită.

D. Maiorescu este afundat în citirea unui *ciaslov.*

Ciaslov de ce ? N'am înţeles niciodată aceasta, nici atunci nici acum. Ideile *Junimei* şi cultura metafisică şi transcendentală a *Junimei* pentru care i se făcea un cap de acuzare, n'are nici •o legătură cu ciaslovul.

A, poate că învăţaţii de la *Revista Contimporană* ne ziceau nouă cei dela *Junimea* bucheri? Poate? Ciaslov, bucheri, dar tot nu se potriveşte.

Spiritul ar fi consistat ca autorii să pună în gura fiecărui dintre membrii *Junimei* lucruri ridicule şi caraghioase scoase din scrierile lor.

Şi în adevăr, se încearcă să facă acest lucru. Insă se încearcă într'un mod deplorabil, şi astăzi acele încercări 'se întorc pentru confuzia lor în contra lor.

Să începem cu d. Maiorescu.

Cititorii au văzut că intrarea în scenă a d-lui Maiorescu era bună, chiar nostimă. Să vedem dacă acea impresie se continuă.

Minorescu

„Să s'aducă băutură! Cine este îmbufnat
„Să cunoască că'n gazetă nu mai este lăudat.

„(Mişcare din partea lui Minunescu şi Năut; Negută „se întoarce repede, se pune pe râs şi gâdilă pe Mino- „rescu care'i dă uşor peste mână şi continuă:"

„Ştiţi prea bine că voi sunteţi nişte slabe creaturi,
„Că ce-aţi scris până acuma sunt curate secături.

Vârcolaci

„Protestez şi cer cuvântul, să constat că eu nu fac
„Versuri proaste, nesărate, ce la nimenea nu plac !

Minorescu (continuând)

„Numai eu avui curagiul, trist curagiu dacă voiţi,
„In „Direcţia cea nouă" să pretind ca voi să fiţi
„Voi, ce, fie zis în treacăt, n'aţi putut să învăţaţi,
„Ce e rima sau silaba şi o frază să formaţi!

Pan-Pan (cu necaz)

„O ştii D-ta mai bine!

Minorescu

„Nici eu nu ştiu, drept să spun
„Dar orcum fac gură mare, strig şi voiu să mă impun.

Va să zică D. Maiorescu e reprezentat ca un şarlatan. Este întrebarea : de unde reese asta în piesă? Din nică-erea.

Ceva mai mult: autorii satirei nu se mărginesc numai a înjura pe membrii *Junimei,* dar se laudă singuri afirmând că au zdrobit pe junimişti cu satira lor.

Vârcolaci (Vârgolici)

„Vrei să te impui! faci gură! este poate adevărat;
„Dar băeţii sunt ai Naibii, la papuc mi te-au luat.
„Ai văzut oare satira ce-a eşit la Bucureşti?
„Mai poftim de te impune şi fă gură de voeşti!
„Auzii... bietul Brutnărescu! dus la targa de orbeţi.
„In olimp să ceară muză
(râzând)
„Hei ai dracului băeţii

(Neguţă face semn lui Vârcolaci să tacă, Minorescu se plimbă prin cameră).

Gulie

„Bune sunt astea, frate Minorescule? Vezi ce căpătăm dacă „ne legăm de oameni din chiar senin? Tu nu vrei să as- „culţi pe nimeni, tot cu capu mare,—ne-ai făcut acum de rîs /

Minorescu

„Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărâse! altminteri „nu mai aveam nici un prestigiu; „Direcţia nouă" ră- „mănea un fleac".

Bine, bine, *Borta rece* ne zdrobise; dar cum? De unde se vede asta ?

Iată ce autorii acestei satire au uitat să facă adică lucru esenţial.

In această direcţie sunt numai pe ici pe colo foarte mici încercări.

Aşa într'un moment dat pare că autorii surprind ceva din felul de a se exprima al d-lui Maiorescu. într'o scenă d. Minorescu zice către Neguţă.

„Mulţumesc băete, tu ai cuprinsul intuitiv al obiectivită- „ţei cuantitative şi înţelegi *Direcţia nouă...* că trebue să ur- „măm pe valul undelor, sau pe unda valurilor..."

Ce păcat însă că spiritul ordinar şi trivial al autorilor nu poate să meargă două fraze înainte pe această temă nostimă ! Ei îşi dau în petic, continuând astfel:

„De aceea te-am pus în capul flecăriilor literare „Direcţia Nouă"! Dar ce am însemna toţi aceştia dacă n'am Ji născocit acest moft?"

Cu toate acestea sunt câteva ghiduşii, cu privire la d. Maiorescu. Dar nici acestea nu sunt invenţia celor dela *Contimporanul,* ei sunt glume pe o temă cunoscntă cu privire la d. Maiorescu.

Iată:

Bodnărescu soseşte din Olimp având într'o targa pe Tereza bucătăreasa pe care o crede că este muză.

Tereza se deşteaptă în mijlocul membrilor de la *Junimea.*

Brutnărescu

„Draga mea, vino-ţi în fire şi inspiră poezii!
(o aduce în faţa scenei)

Minorescu

• *(Ciupind-o de braţ, pe când Brutnărescu îi pune galenţii în picioare, încet).*

„De-mi dai o sărutare
„Nime in lume n'o să ştie
„Căci va fi sub pălărie
„Ş'apoi cine treabă are!
Tereza (aşezându-şi bocciaua pe spate).

„M'ai lovit în pălărie !

(Minorescu ruşinat se retrage repede ca să nu prindă de veste Agiamii).

Minorescu în piesă cum vede o femee imediat să încălzeşte şi începe a-i face curte. Tereza adoarme, targa este adusă în faţa scenei, atunci Minorescu ia o oală cu busuioc de pe masă, presară frunze pe capul Teresei şi *o stropeşte cu bere ciuplnd-o uşurel.*

Agiamii

.Ura ! ura! la mulţi ani!
.Clasicii latini şi elini sunt bătrâni şi gugumani!

(Gulie duce targa la locul ei. Brutnărescu rămâne în genuche Tufundat în reflecţiuni; toţi Agiamii sunt ocupaţi să aşeze lucrurile pe la locurile lor; Minorescu profită de ocazie ca să strângă în braţe pe Teresa şi îndată îşi reia aerul grav şi magistral).

Şi mai departe Minorescu urcându-se pe un scaun.

„Muza este a lui Hagiu, e a lui, el e stăpânul
.Toţi veţi cere inspiraţie, acest drept îl stabilesc.

A parte

Jar ciupiri şi... *alte glume pentru mine le opresc.*

Rolul care mi-l dă mie în această farsă am spus deja că e foarte simplu, eu plâng necontenit de ruşinea ce am păţit îndrăznind să critic, criticând pe d. Hăşdeu.

Iată :

Neguţă

„Ce să fie? bietul Pan-Pan desperat
„Plânge amar şi varsă lacrimi

(către Pan-Pan)

„Spune ce ţi s'a întâmplat?

Pan-Pan (cu patos)

„Mă întrebaţi de ce vărs lacrimi, şi de ce sunt ofilit ?
„Aţi uitat voi de fiasco, de ruşinea ce am păţit!
„Dracu mă puse pe mine de Hăşdeu a mă agăţa
„Şi să scriu o nerozie!

Această idee li se pare aşa de fecundă în efecte comice în cât autorii revin de zece ori aproape asupra ei.

Aşa iată încă o variantă :

Pan-Pan (contemplativ)

„Cât oiu fi şi oiu mai trăi.
„Eu istoric n'oiu mai fi!
„Frunză verde lemn trăsnit
„Căci Hăşdeu m'a prăpădit!

Este ceva nostim şi cu privire la mine.

Bodnărescu se întoarce din Olimp cu o muză, ceilalţi poeţi precum Eminescu, Naum, sunt geloşi de această mare favoare, şi vorbesc între dânşii pizmuind pe Bodnărescu. Aşa eminescu îi. zice d-lui Maiorescu:

Minunescu

„Dumitale îţi convine căci pe el l'ai îndemnat
„Să se ducă să-şi găsească muza lui..,

Minorescu

.Neapărat!

Minorescu

„Ai uitat că nici eu muză vreodată n'am avut.

Neguţă

„Ba nici eu !

Năut

Nici eu!

Minorescu

Ştiu bine, timpul-nu este perdut.

In această conversaţie iată că şi eu mă amestec şi zic :

Pan-Pan (suspinând)

„Dar istoricii au muză, aş dori să ştiu şi eu ?

Asta e bună.

De sigur că dacă este vorba de a te întreba apropo de *Muza dela Borta rece,* după formula clasică care este personajul cu intenţii de a fi ridiculizat principal, e Brutnărescu, adică Bodnărescu. Şi trebue să fiu drept şi să recunosc că el era ales cu oarecare dreptate.

Nu doar că Bodnărescu preta la ridicul. El era un om serios şi dacă nu se distingea prin calităţi extraordinare dar se ridica la o mijlocie onorabilă.

Nu ştiu însă cum făcea că din scrierile lui se degaja oarecare plictiseală. Aşa, dacă luai frază cu frază ce scria, afară de obscuritatea care îi era caracteristică, în colo nu puteai să relevezi nimica de lovitor bunului simţ. Insă în totalitate îţi dădea impresia de plictiseală.

Mi-aduc aminte cum noi nu puteam suporta la *Junimea* citirea prozei, mai cu seamă a lui Bodnărescu.

De ce ? Probabil că şi noi eram nişte tineri neastâmpăraţi, dar şi proza lui Bodnărescu era prea bătrână.

Versurile lui mergeau, ele erau laconice, concentrate, lapidare până la întunecime, după cum voiu arăta încă printr'un exemplu, dar erau ceva.

Pe când proza lui... mai ales când ea avea intenţii de a fi scrise în stil uşor şi cam fantastic. Mult haz am făcut noi de asemenea proză cu pretenţii cum am spus uşoară şi ştrengărească, mai cu seamă ne-am distrat de mici excursiuni *„ale sale".*

Ţiu minte foarte bine că Bodnărescu, venind într'o seară la *Junimea,* şi la întrebarea d-lui Pogor:

— Cine are ceva ?

Bodnărescu răspunse cu un glas blajin, mai mult un fel de suspin :

— Eu.

— Apoi dacă ai ceva, scoate-o, răspundea brutal d. Pogor.

Iar Bodnărescu roşindu-se ca racul scoase... un rulou de hârtie.

— Poezii sau proză ? întrebă cam sarcastic d. Negrutzi.

— Proză, răspunde tot mai timid Bodnărescu.

— O, dacă e proză, replicară mai mulţi, atunci e grav; s'ascultăm.

— Eu aşi prefera, zice d. Ganea, să fie versuri.

— Ştiu de ce, replică d. Pogor, pentru că te temi ca în proză să nu-ţi facă concurenţă Bodărescu.

In timpul acestei mici discuţii, Bodnărescu rămăsese nemişcat cu manuscriptul în mână uitându-se zăpăcit la unul şi la altul.

Trebue să lămuresc că d. Maiorescu lipsea de la şedinţă. Când d. Maiorescu era de faţă, Bodnărescu avea busola pe care o vedea în ochii maistrului ; când însă şeful şcoalei lipsea, el era dezorientat căci căţeii, toţi căţeii se repezeau şi-l hărţuiau din toate părţile.

D. Negrutzi, care în lipsa d-lui Maiorescu ţinea loc de cenzor, zise:

— Bodnărescule, începe.

Bodnărescu voi să înceapă.

— Mă ertaţi, zise Lambrior, dar aşi vroi să ştiu despre ce e vorba şi ce titlu are lucrarea?

— Poate este chiar şi un motto, adăugi d. Pogor râzând.

— Mă rog, nu ştiu dacă e motto, răspunse sever d. Negrutzi, dar e bine ca toţi să zicem : porco, porco.

Am explicat că, porco, porco, în limba *Juni-*

mei (dela poro) însemna ca să se continue, să înceteze întreruperile.

Bodnărescu începe : *Mici excursiuni :*

„Aşteptam să văd un epure"...

La acest debut noi cu toţii am izbucnit în râs.

„Dar în ce se deosibeşte omul de fricoasa vietate aci"...

Aici n'am mai putut sta în linişte, şi toţi începurăm a face gesturi caraghioase.

Bodnărescu foarte liniştit şi-a continuat citirea, ascultat de d. Iacob Negrutzi şi de d. Nicu Ganea.

Reviu la subiect.

La Bodnărescu uşor puteai să găseşti materie de râs, dacă erai dispus să râzi. *„Micile excursiuni"* sunt un giuvaer în această privinţă.

Şi cu toate aceste cei dela *Contimporanul* n'au putut măcar să găsească nota veselă în aceste *„ Mici excursiuni".*

In adevăr *„Micile excursiuni"* figurează în *Muza dela Borta rece,* dar autorii n'au găsit să prezinte ca ceva ridicol decât o frază care n'are nimic de ridicol într'ânsa, ba care chiar coprinde o idee.

Aşa ei fac pe Bodnărescu care sosind din Olimp la *Borta rece* monologhează şi visător el zice :

— Ce sunt mai înaltele hărnicii ale omului când un glonţ, copil nevrâstnic, al unei ţevi de pistol este în stare să le zdrobească ?

Fraza e manierată şi pretenţioasă, dar nu e ridicolă. Pe când... alte pasage...

Obscuritatea câte odată era impenetrabilă şi nedescifrabilă la Bodnărescu.

Epigramele lui mai toate erau enigme, dar unele nu puteau să fie descifrate.

„Sus pe Olimp sau pe Tempe cea înflorită"

Am arătat că se putea înţelege. Dar cei dela

„Revista Contimporană" mai citează una în adevăr impenetrabilă.

Iată-o :

„Umbra că-mi place, te miri? c'o caut şi fug de lumină?
„încântătoarea ! mi-o ia, fiica lumini-mi răpeşti"

Vădit că Bodnărescu putea să dea cincizeci de puncte înainte sybililor antice. înţelegi ce a vroit să spună ; a vroit să pună contrastul între lumină şi umbră, produsul luminei. Dar dacă voeşti cuvânt cu cuvânt să-ţi dai seamă de sens este foarte greu.

Mi-aduc aminte că prin şcoală circula apropo de sybili următoarea frază :

„Te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri în războiu"

Şi după cum puneai o virgulă înainte de *nu* sau după *nu,* eşea un înţeles deosebit.

Ei bine, cuvintele „fiica luminei îmi răpeşti" cam de acelaş calibru este.

De aceea *Muza dela Borta rece* are reuşită numai cu Bodnărescu, el e personagiul principal, mai principal decât Minorescu, el ţine tot timpul scena şi în actul întâiu şi în al doilea. Apropo de dânsul este invenţia Terezei bucătăreasa pe care Bodnărescu o ia drept muză din Olimp, în gura lui sunt versuri cari constituesc o adevărată satiră şi de oarecare poezie mai frumoasă ca gen bufon.

Iată, de exemplu, un monolog în acest gen destul de reuşit.

Bodnărescu soseşte din Olimp la *Borta rece.* El târâie pe Tereza culcată într'o targa, o crede că e muză, o învălue cu toate îngrijirile sale. Concentrat asupra muzei sale iubite, el.rosteşte următorul monolog:

„O Olimp ! liberă ţară, unde cresc necontenit
„Muze june ca aceasta, cât eşti tu de fericit !
„O amici! priviţi la dânsa, vedeţi ochii ei închişi

„Cum aruncă raze d'aur şi se uită pe furiş !
„Vedeţi fruntea mare, mică,... lată,... îngustă... cam aşa !
„Păru-i blond ca... abanosul, cum inundă pe boccea?
„Vedeţi gura albă, neagră,... neagră,... albă... care stă
„Cam căscată, ca s'aratc ce puteri amorul dă.
„Vedeţi voi aste... insecte ce pe buze zbârnâiesc ?
„Nu sunt muşte, sunt albine din imperiul ceresc!
„Au venit s'adune mierea astor buze de carmin
„Dulci ca roua dimineţii, ca dulceaţa de pelin.
„Vedeţi voi această mână, cam murdară puţintel
„Ce ar inspira penelul lui Tănase-Rafael ?
„Vedeţi, voi, aste picioare mari, cereşti, puse'n galenţi
„Le vedeţi ?... Unde mă duceţi cugetărilor ardenţi ?

Disperarea lui Bodnărescu când află că muza lui iubită nu este decât bucătăreasa lui Prodănescu, e comică.

* *

Am zis că rolul principal este ţinut în satiră de Bodnărescu.

Aceasta e slăbiciunea piesei.

In *Junimea* Bodnărescu era un simplu scriitor, poet şi prozator, absolut inofensiv, nu scrisese două rânduri în contra nimănui.

Junimea însă cuprindea persoane combative de prima ordine, iar cel mai teribil care împunsese până la sânge pe adversar, era d. Maiorescu.

In afară de acesta, mai eram şi noi ceştilalţi foarte agresivi dacă nu combativi.

Muza dela Borta rece e eşită din spiritul de răzbunare a celor din Bucureşti în contra *Beţiei de cuvinte* a d-lui Maiorescu.

Ar fi fost logic ca în această satiră rolul principal să-1 ţină d. Maiorescu, el să fie ridiculul şi ridiculizatul, el cu locotenenţii săi de luptă.

Ce vedem însă în loc de aceasta ? Vedem încercări nereuşite de ridiculizare a d-lui Maiorescu, iar toată sarcina răzbunărei îndreptată şi căzând mai cu seamă pe inofensivul Bodnărescu.

Aceasta era o recunoaştere indirectă a neputinţei de a se răzbuna aşa cum trebuia.

Dar ceeace izbea displăcut pe noi pe cari satira căuta să ne ridiculizeze, era lipsa de orice cunoştiinţă a caracterelor şi a rolului pe care fiecare din noi îl juca la *Junimea,* cunoştinţă absolut necesară mai cu seamă în satire şi zeflemele.

Un exemplu.

Ce ar fi zis cineva dacă în *La Belle Helene* Meilhac şi Halevy ar fi arătat pe Ajax ca un om domol şi blând; pe Paris ca pe un om urât, în tot cazul modest de persoana sa? Ce ar zice cineva dacă un autor ar face o piesă cu personaje din Omer, ar reprezenta pe Nestor ca pe un flecar vorbind vrute şi nevrute, pe Achille ca pe un fricos, iar pe Ulyse ca pe bravul bravilor? Evident că ar zice că este o inepţie.

Acelaş lucru şi cu orice fel de zeflemele şi satire.

îndată ce pui nume proprii şi vorbeşti de o societate literară cunoscută, trebue să păstrezi caracterele şi să ai cunoştinţa lucrurilor, după care eşti apoi liber să te dedai la fantazia cea mai desfrânată, însă repet, în conformitate cu fondul caracterului personajului.

Cei dela *Revista Contimporană* nu cunoşteau *Junimea,* nu cunoşteau personajele pe care le pun în scenă.

De aceea ei inventează o *Junime* de fantazie şi nişte personaje absolut care n'au nici o asemănare cu cele reale.

Exemple. Am arătat în aceste *Amintiri* rolul fiecărui membru principal al *Junimei* şi am spus de multe ori că rolul d-lui Culianu (Papa Culianu) s'a mărginit în curs de 14 ani a asculta şi a tăcea, d-sa şi cu răposatul Melic, fiind cei mai puţin vorbitori dela *Junimea.*

Ei bine, în *Muza dela Borta rece,* Gulie este nu numai un vorbăreţ, ci un întrerupător, un critic, un zeflemist, lucru care se potriveşte cu personajul, ca nuca în părete.

Aşa Năut adresându-se către Gulie îi zice ca să asculte o traducere din Lamartine:

Omul lordului Byron.

Gulie răspunde :

„Va să zică în Lamartine, se găseşte vre-un om a lui lord Byron, hai ?"

Apoi după ce ascultă câteva strofe îi replică lui Năut :

„Bine ai tradus, grozav de bine: In unele versuri câte o silabă mai mult, în altele câte una mai puţin : ş'apoi „A poeziei rege este de minune !" Dar rima „nopţei" cu „necredinţei" cum merge? Ştii ceva? Asta seamănă cu un cântec vechiu glumeţ?"

Ba ceva mai mult, d. Culianu care nu deschidea măcar gura la *Junimea,* în *Muza dela Borta rece* face versuri şi *chiar cântă.*

Gulie (cântă încet)'

„Pe pod pe la Spiridon
„Trece un car cu scoarţă
.„Sufletul tău n'are credinţă !
„Dacă nu ţi-am fost pe plac
„La ce m'ai adus dela Buzău?

Gulie face pe *ştrengarul cu un cuvânt!* Auzi Papa Culianu şi ştrengar.

Vorbeam de faptul că în *Muza de la Borta rece* se constată o neştiinţă complectă de cele ce se petreceau la *Junimea* precum şi de rolul respectiv al fiecăruia.

Am spus cum cel mai tăcut şi mai şters membru din *Junimea,* Papa Culianu, devine în farsa pomenită un turbulent şi guraliv.

De ce ? Nu se ştie. In ce interes ?

Nici atâta.

Dar iată una mai boacănă.

Ştefan Vârgolici era unul din membrii cei mai legaţi de d. Maiorescu, pe care-l urma cu cea

mai mare fidelitate, umbră de revoltă nu putea să-i treacă prin capul lui Vârgolici când era vorba de şeful şcoalei.

Ei bine, în *Muza de la Borta rece* cel care dă semnalul revoltei în contra d-lui Maiorescu este Vârgolici!!

Vârgolici e pus în piesă ca să critice şi să defaime şcoala de la *Junimea !!*

Cititorii ştiu curentul ce era la *Junimea* în contra neologismelor şi favoarea de care se bucura credinţa că limba cea veche trebue păstrată cu toate slavismele ei.

Vârgolici (Vârcolaci) citeşte o poezie scrisă în limba cea veche.

Iată un specimen :

„Dar slavă şi nădejde, osârdie şi strună
„Peri-vor ca năluca d'a vremilor furtună!
„Şi scrierile mele în limba slavonească
„Se vor uita cu totul în ţara românească.

Apoi cade pe un scaun.

Minorescu

„Ei, Vârcolaci, ce înseamnă asta ?

Şi atunci ni se debitează următoarea apostrofă serioasă care se potriveşte într'o farsă ca nuca • în părete:

Vârcolaci

„Asta însemnează, că limba în care scriu eu, după exemplul vostru, este limba mormintelor, care nu place şi nu „poate place la nimeni. Asta însemnează că, cu voia sau „fără voia d-voastră, limba progresează şi ea pe fiecare zi, „că dacă prin această transformare ne depărtăm pentru mo„ment de poporul care ne-a păstrat-o până aci, remediul nu „stă în aplicarea ci în înălţarea nivelului; poporul va purifica şi el limba precum a şi primit multe expresiuni cari .au luat loc în instituţiunile noastre; asta însemnează că «dacă am stărui în sistemul de a aduna cuvintele uitate, am

.deveni işlicarii literaturii, şi n'am poftă să port işlic; asta .însemnează în fine că nu mai vroiu să urmez de aci sfa- „turile d-lui (arătând pe Minorescu care şade pe gânduri)".

Iar mai jos Minorescu furios răspunde :

.Capul vostru sunt eu, şi afară de mine voi nu aveţi cap".

Vârcolaci

„N'am trebuinţă de aşa cap sec".

Un agiamiu (fără importanţă)

.După ce mă faci de râs, vorbind în numele nostru, apoi ne şi insulţi".

Alţi agiamii (fără importanţă)

.Noi ne-am asociat ca să scoatem o gazetă literară, nu „ca să adoptăm direcţia nemţească, iar nu să umblăm după „alte fleacuri. Jos Minorescu! Jos Direcţia Nouă! Nu mai „voim să facem parte din societatea agiamiilor! (Zgomot „mare, ceartă între agiamii. Gulie şi ceilalţi părăsesc sala).

Minorescu (încrucişând braţele imitând pe Joie)

Olimpianul

„Copii ingraţi, lasă-i să se ducă, ne rămâne Budakievici „şi Arcadie Kissilef şi nu voiu înceta de a vorbi în numele „societăţei agiamiilor".

Năut

„Ar fi bine s'o lăsăm mai moale că am feştelit-o".

Este idiot.

Autorii *Bortei Reci* cad în trivialităţi şi în copilării nedemne.

Şi cu aceasta pretindeau cei din Bucureşti şi mai cu seamă de la *Revista Contimporană* că răspund atacurilor *Convorbirilor* şi că'şi răzbună pe *Junimea.*

Mai era un singur grad de scoborât, acela al murdarilor; şi acel grad este ajuns. Aşa Brutnărescu zice către Vârcolaci:

„Stăi... el nu mă ascultă, să mănânc... compot.

Iar Minorescu propune a se discuta chestia la *ce ar putea servi hârtia Convorbirilor de vreme ce nimeni nu le citeşte.*

Dar sunt lucruri pe cari noi dela *Junimea* nici nu le-am înţeles, fiindcă nici nu aveam măcar cunoştinţă de dânsele.

Aşa s'a văzut mai sus rostite două nume: Budakievici şi Arcadie Kissilef.

D. Ureche în răspunsurile sale *Junimei* repetă des aceste două nume, spunând că aceste două persoane sunt adevăraţii reprezentanţi ai *Junimei.*

Când citeam asemenea lucruri noi cei de la *Junimea,* ne uitam unii la alţii şi ne întrebam ce e asta.

Aşa într'o seară d. Pogor la *Junimea* întreabă :

— Mă rog, cine cunoaşte pe Budakievici ?

Tăcere generală.

— Dar pe Arcadie Kissilef ?

Toţi răspunseră negativ.

In acel moment intra d. Negrutzi şi aflând despre ce e vorba, răspunse:

— Pe Budakievici şi pe Arcadie Kissilef îi cunosc eu, -sunt doi bătrâni, unul stă în Păcurari, altul în Tătăraşi, sunt alegători amândoi în colegiul întâiu şi chiar mă votează, mă bucur de simpatia lor.

Atunci începurăm cu toţii a râde.

— Acum înţeleg, replică d. Pogor, de ce cei din Bucureşti fac pe aceşti bătrâni membri ai *Junimei* şi junimişti, este că ei te votează pe tine.

Iată singura legătură între aceşti doi cetăţeni şi *Junimea;* din când în când votau pe d. Iacob Negrutzii !

Dar se poate să fie şi o altă explicaţie. Aceşti oameni erau într'o vârstă înaintată; poate din această cauză ei erau după cei dela *Revista Contimporană* reprezentanţii trecutului, a trecutului reacţionar şi incult. Poate i-a improvizat ca membri ai *Junimei,* chiar ca stâlpi ai *Junimei* din cauză că *Junimea* era o societate, după cei de la Bucureşti reacţionară, cu o limbă arhaică şi ca o cultură primitivă.

Mai ştii ce le mai trecea prin capul d-lui Ureche şi a celorlalţi când ne aruncau vecinie înainte numele lui Budakevici şi a lui Arcadie Kissilef ?

Iată de ce copilării se serveau ca să ne combată.

Dar să lăsăm intriga şi lipsa.de spirit de o parte ; aceasta nu are importanţă.

Marele interes era următorul: A se vedea cum cei de la *Revista Contimporană* ştiu s'aleagă printre bucăţile publicate de scriitorii *Direcţiei Nouă,* lucruri de acele care arată sau banalitatea sau enormitatea literară.

Cu Bodnărescu ei reuşesc, îl fac ridicul nu cu invenţia Teresei bucătăreasa Olimpului şi celel'alte, dar cu citaţii din epigrame (vecinie epigramele) ca de exemplu aceasta:

„Umbră că'mi place, te miri? c'o caut şi fug de lumină?
„încântătoarea! mi-o ia, fiica lumini-mi răpeşti. •

Am explicat mai sus epigrama cu

„Sus pe Olimp, pe Tempea înflorită, etc.

dar aceasta de mai sus renunţasem şi noi la *Junimea* serios a o pricepe.

'Mi-aduc aminte foarte bine că d. Maiorescu a vroit s'o explice, şi eu am făcut următoarea observaţie :

— Evident că ideea generală a poetului se poate înţelege, dar această idee este ca şi cum

ar fi pusă într'o limbă pe care n'o posezi perfect. Aşa, când eram în liceu citeam din *Georgicile* lui Virgil bucăţi ca să mă distrez, înţelegeam sensul general, ce vroia să spună poetul, dar dacă m'ar fi pus cineva ca fără pregătire să traduc pasagiul nu l-aş fi putut traduce din cuvânt în cuvânt, mi-ar fi trebuit un juxtalinier. Acelaş lucru şi cu această epigramă: înţeleg că este o idee care se joacă asupra luminei şi umbrei, că umbra este fiica luminei, că iubind umbra fugi de lumină, şi că fără de lumină nu se poate umbră ; dar dacă este vorba ca să spun ideea complectă a lui Bodnărescu declar că nu o înţeleg.

Prin urmare victoria *Bortei reci* era uşoară cu Bodnărescu.

* *

Dar cu Eminescu ? Căci asupra lui Eminescu se înjghebase cabala, instinctual cei de la *Contimporanul* simţeau că cu Eminescu au a face cu un om, se revoltau fiindcă d. Maiorescu îl pusese imediat după Alexandri, de aceea se aruncară asupra scrierilor lui Eminescu, doar or găsi ceva cu care să'şi bată joc.

Găsit-au ? Evident că nu. Poeziile lui Eminescu le poţi discuta, ideile nu le poţi dezaproba, poţi să'l crezi un zmintit, sau un original, dar cum că a fost şi este un poet în toată puterea cuvântului, aceasta e în afară de orice discuţie.

Să vedem : Minunescu intră şi atunci el declamă aparte:

„O rază te 'nalţă, un cântec te duce .
„Cu braţele albe pe pept puse cruce,
„Când tocsul(?) s'aude l'al vrăjilor caier
„Argint e pe ape şi aur în aer!?'

Versurile sunt din *Mortua est.*

Cine nu cunoaşte *Mortua est,* şi cine nu ştie că cele opt strofe de la început sunt de o poe-

zie şi de o duioşie rară şi că poezia începe a fi slabă sau chaotică îndată ce Eminescu începe a filosofa în sensul deşertăciunei poeziei germane.

Alăturam mai sus numele lui Eminescu de acela a lui Alexandri.

Aceşti doi poeţi n-au puncte comune, în cât nu poţi să-i compari.

De două ori numai ei se întâlnesc tratând acelaş subiect, este când Alexandri în *Steluţa* plânge femeea iubită întocmai ca şi Eminescu în *Mortua est,* şi când Alexandri scriind poema eroică *Dumbrava roşie* se întâlneşte cu satira, nu'mi aduc aminte care, cu episodul lui Mircea cel Bătrân.

In amândouă aceste întâlniri Eminescu nu ese micşorat, din contră.

Ia compare cineva modul drăgălaş dar superficial cu care Alexandri plânge pe iubita lui în *Steluţa* cu felul superior poetic din *Mortua est.*

„Tu care eşti perdută în neagra vecinicie
„Steluţă mult iubită a sufletului meu
„Şi care odinioară luceai atât de vie
„Pe când eram în lume tu singură şi eu"
„O blândă mult duioasă şi tainică simţire
„Etc.

Iar Eminescu :

„Făclie de veghe pe umezi morminte,
„Un sunet de clopot în orele sfinte,
',,Un vis, ce 'şi moae aripa 'n amar,
„Astfel ai trecut de al lumii otar"

Ia vedeţi în ce formă poetică spune că iubita a murit în timpul nopţei, nu ziua !

„Trecut-ai când ceru-i câmpie senină
„Cu râuri de lapte şi flori de lumină,
„Când norii cei negri par sumbre palate
„De luna regină pe rând vizitate".

Dar modul cum o vede poetul, suflet nevinovat, urcându-se la ceruri?

„Te văd ca o umbră de argint strălucită
„Cu aripi ridicată la ceruri pornită,
„Suind palid suflet, a norilor schele
„Prin ploaea de raze, ninsoare de stele
„O rază te 'nalţă, un cântec te duce
„Cu braţele albe pe pept puse cruce
„Când tocsul s'aude l'al vrăjilor caieru
„Argint e pe ape şi aur în aer*.

Ce deosebire între gingăşiile bolnăvicioase ale lui Alexandri şi măreţia concepţiunei şi bogăţia imaginilor din *Mortua est!*

Şi dacă era permis ca un critic să caute nod în papură apropo de cele două versuri din strofa din urmă, unui poet care scrisese asemenea lucruri splendide !

Dar cei de la *Revista Contimporană* îşi dădeau un brevet sau de rea credinţă sau de lipsă de pricepere când îşi bat joc de castelele cu arcuri de aur sau de rîurile de foc a poetului.

Ei nu vroiau să spună că Eminescu scriind acea frumoasă strofă nu vorbeşte de lumea de aici, ci de lumea cealaltă, la care ajunsese iubita, imaginaţia în acest caz era liberă să inventeze ori şi ce.

„Dar poate *acolo* să fie castele
„Cu arcuri de aur zidite din stele,
„Cu rîuri de foc şi cu poduri de argint,
„Cu ţărmuri de smirnă, cu flori cari cânt".

Muza dela Borta rece însă atinge culmea când dă ca exemplu de versuri groteşti o bucată în adevăr şekspiriană de care numai Eminescu era capabil s'o scrie.

La multe comedii mai duce pe om patima şi mai cu seamă hotărârea de a critica cu ori ce preţ o şcoală sau nişte indivizi.

Eminescu, ca toţi oamenii cu inteligenţă complexă, putea să fie supus la critici acerbe, dar fără să poată fi ridiculizat.

Aţi observat un lucru ? Sunt scriitori pe care îi poţi ridiculiza cu un cuvânt.

Sunt alţii pe care trebue să-i combaţi cu lungi desvoltări şi asupra cuirasei cărora ridicolul alunecă.

Cu bietul Bodnărescu ridiculul prinsese, cu Eminescu nu putea să prindă.

Acest lucru îl înţeleg cei de la *Revista Contimporană.*

In adevăr poţi să-i spui lui Eminescu, apropo de poeziile sale, că aiurează, rătăcindu-ne printr'o filosofie obscurantistă, poţi să-i spui că ce îi vine în cap ca imaginaţie sau ca comparaţie o scrie fără să se îngrijească dacă e acceptabilă, poţi să-i spui lui Eminescu că *Sărmanul Dionisie* este o nuvelă confuză, a cărei temă deşi îndoelnică dar nu era măcar clară în capul său ; dar să-ţi baţi joc de nişte versuri admirabile precum e monologul *Sărmanului Dionisie,* când stă în camera lui îngheţată, săracă şi murdară, având drept sfeşnic o garafă pântecoasă cu un gât lung, acest lucru nu merge.

Sărmanul Dionisie va rămânea totdeauna o enigmă, nu numai pentru cele istorisite, dar pentru ce a gândit şi ce a voit să scrie Eminescu.

In adevăr, Eminescu în *Sărmanul Dionisie* începe prin a pune ca punct de plecare că atât timpul cât şi spaţiul nu există, conform unei oare care şcoli de filosofie germană. Nefiind timp şi spaţiu, nu e nici trecut nici viitor, sufletul nostru face şi trecutul şi viitorul, prin urmare e destul ca individul să se afle în oare care condiţii sufleteşti şi aceste condiţii să fie ajutate de atmosfera înconjurătoare pentru ca omul să poată trăi în orice veac cu sufletul, prin urmare cu fi-

inţa lui, până ce alte condiţii vin ca să rupă farmecul.

Iată ce idei hrănea un biet tânăr, orfan, care avea drept locuinţă o odaie într'o casă pustie, iar drept bogăţie portretul tatălui său mort în adolescenţă, iar în faţă zărea din când în când un chip încântător de fată. '

Acest tînăr printr'o incoherenţă neexplicabilă este adeptul şi ştiinţelor zodiace şi astrologice.

Acuma pune la aceste pe deasupra pe buchinistul de la care cumpără sărmanul Dionisie cărţi, un evreu bătrân Riven, pune o exaltaţie sub forma de o congestie cerebrală, şi atunci 'ţi vei explica în parte, în foarte mică parte, de ce sărmanul Dionisie se transformă în călugărul Dan, de ce trăeşte în timpul lui Alexandru-cel-Bun, de ce are o intrigă amoroasă cu o fată gingaşă, şi de ce când se sfârşeşte nuvela sărmanul Dionisie se trezeşte având la căpătâiul său un doctor care-i pipăe pulsul, iar în locul magului Ruben pe evreul buchinist Riven.

S'ar părea deci că Eminescu a voit să facă o nuvelă pe tema ipotezelor sale filosofice şi fiindcă nu vroia să se aventureze în miraculos şi în imposibil a pus sub formă de vis şi de imaginaţie a unui creer bolnav, concepţiunea sa.

De cât lucrul nu e tocmai aşa.

Eminescu crede că acelaş om care trăeşte în zilele de astăzi a mai putut trăi odată pe lume într'un alt veac şi chiar într'o altă ţară.

Aşa că chiar visurile în timpul boalei nu sunt nemotivate, nu sunt aberaţiuni pure, ele sunt un fel de redeşteptare a conştiinţei omului vechiu de acum câteva sute de ani, iar individul de astăzi când visează asemenea lucruri nu face decât trăeşte din nou în viaţa pe care deja o trăise.

Aceasta era filosofia germană la modă atunci Trecut-a această modă ?

A trecut sub formă de doctrină filosofică dar trăeşte sub forma de ştiinţă, de spiritism, de hipnotism, sugestie, etc, etc.

Astăzi este o întreagă şcoală care crede în materialitatea spiritului, în apariţia fantasmelor, în vorba lor, în evocarea cutărui om care apare din plafond, s'aşează pe scaun, îţi strânge mâna şi îi simţeşti mâna caldă, îţi vorbeşte, apoi dispare în pământ.

Astăzi se crede mai mult decât ori când că doi oameni pot corespunde prin gând unul din America şi altul în Europa, că în momentul când eu plâng în Europa pe un amic, acela moare la New-York, că printr'o încordare a spiritului eu pot să mă văd ce am să fiu peste zece ani şi pot în trecut să mă văd că am fost altceva de cât sunt.

Miraculosul, supranaturalul, tot ce nu intră în ideile noastre filosofice şi ştiinţifice, toate formează o doctrină susţinută de savanţi şi de oameni de ştiinţă precum d. Richer şi alţii.

Aceste lucruri turbură spiritele, ei pretind că o nouă cunoştinţă a omului şi a lumei va eşi din asemenea cercetări; legile de gravitate, de atracţie, noţiunea ce e solid, ce e material, fenomenele creerului şi a sufletului, toate sunt răsturnate ; noi nu suntem noi, suntem alţii, noi nu simţim, nici gândim după nişte legi găsite, ci facem parte în mod sporadic dintr'o lume din care cea mai mare parte este absolut obscură şi care se revelează din când în când sub forme cari nu sunt acele ale noastre obicinuite.

* *

Acuma să-şi închipuiască cineva că adepţii unei asemenea scoale ar scrie romanuri şi nuvele. Cum ar înfăţişa ei acţiunea şi ce eroi ar pune ei în ea? Persoane ca noi, trăind într'un moment dat pe scoarţa pământului o viaţă scurtă, în carne şi în oase ? Dar de loc. Ei ne-ar iniţia la viaţa ocultă a omenirei din veacurile cele mai îndepărtate, ei ne-ar face să asistăm la adevărata intrigă care interesează, la adevărata viaţă *reală,* căci realul numesc ei.

Şi atunci dacă ai compara pe *Sărmanul Dionisie* cu intriga lui pe baza unui semi-vis, semi-delir, semi-credinţă, cu asemenea literatură, Eminescu ne-ar părea un timid, un şcolar care nu îndrăzneşte să vorbească ci numai bâlbâeşte.

* *

Se înţelege că cei de la *Revista Contimporană* nu şi-au dat osteneala ca să judece opera lui Eminescu din punct de vedere al filosofiei aceluia, ci a găsit într'însa nişte versuri şi s'au năpustit asupra lor fără ca să le fi înţeles măcar.

Ziceam că cei de la *Revista Contimporană* nu pricepuse măcar înţelesul nuvelei lui Eminescu, *Sărmanul Dioniste,* dar încă să-i mai aprecieze şi calităţile. Şi ca dovadă de aceasta este că în *Muza de la Borta rece* sunt trecute ca aiurări şi non-sens versurile de o ironie admirabilă a omului sărac deprins cu sărăcia făcându-şi din mizeria însuşi o jucărie.

Cine cunosc nuvela *Sărmanul Dionisie,* ştiu că eroul este redus la cea mai extremă mizerie.

Dar mai bine e să reproduc pasajul din nuvelă :

„Să privim acum şi la sărăcia iluminaţi şi de razele unei „lumânări de seu, băgate în gâtul unui clondir, ce ţinea loc „de sfeşnic. Ce viziune — şi aici, aici petrecea el vara şi „iarna. — Iarna de gerul cel amarnic trăsnea grinda în odae „crăşcau lemnele şi pietrele, vântul lătra prin gardurile şi „ramurile ninse — ar fi voit să doarmă, să viseze — dar ge„rul îi îngheţa pleoapele şi-i păinjinea ochii. Surtucul lui de „lângă acestea era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe „margini, fudul la coate, de râdea pare că şi vântul în „urma lui.

„Oamenii căscau ironic gura când îl vedeau... Şi'n ase-

.menea momente în lungile şi frigurosele nopţi de iarnă, .crede cineva, cum că el redus până Ia culmea mizeriei de- ,venea trist? Aşa era elementul său. O lume întreagă de „închipuiri umoristice îi umpleau creerii, care mai de care .mai bizară şi mai cu neputinţă.!—E' băga de seamă, că „gândurile lui adesea se transformau în şiruri ritmice, în .vorbe rimate şi atunci nu mai resista de a le scrie pe hâr- .tie... mai ales garafa goală era în stare de a'l umplea de „cugetări melancolice...

„Ah! garafa pântecoasă doar de sfeşnic mai e bună
„Şi mucoasa lumânare sfărăind săul şi'l arde
„Şi'n această sărăcie te inspiră — cântă barde
„Bani n'am mai văzut de un secol, vin n'am mai băut de
[o lună.

„Un regat pentru o ţigară, s'umplu norii de zăpadă
„Cu chimere!... Dar de unde? Scârţie de vânt fereastra.
„In pod miaună motanii — la curcani vânătă-i creasta.
„Şi cu păsuri melancolici meditând umblă 'n ogradă.

„Uh! ce frig.,. îmi văd suflarea — şi căciula cea de oae
„Pe urechi am tras-o sdravăn — iar de coate nici că-mi pasă
„Ca ţiganul, care bagă degetul prin rara casă
„De năvod — cu a mele coate eu cerc vremea de se'nmoae.

„Cum nu sunt un şoarec Doamne — măcar totuşi are blană
„Mi-aş mânca cărţile mele — nici că mi-ar păsa de ger...
„Mi-ar părea superbă, dulce, o bucată din Homer
„Un palat borta 'n părete şi nevasta o icoana.

„Pe păreţii cu colb, pe podul cu lungi pânze de păianjen
„Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să te uiţi la ele!
„Greu li-i de mindir de paie şi apoi din biata-mi piele
„Nici că au ce să mai sugă. — într'un roiu mai de un.
[stânjen.

„Au eşit la promenadă — ce petrecere gentilă.
„Ploşniţa- ceea-i bătrână, cuvios în mers păşeşte
„Cela-i cavaler... e iute... oare ştie franţuzeşte?...
„Cea-ce 'ncunjură mulţimea i-o romantică copilă.

„Bruh! mi-i frig — Iată pe mână cum codeşte un negru
[purec
„Să-mi moiu degetul în gură — am să'l prind — ba las
[săracul
„Pripăşit Ia vre-o femee, ştiu că ar vedea pe dracul
„Dară eu — ce'mi pasă mie — bietul „eus!" la ce să'l purec

„Şi motanul toarce'n sobă — de blazat ce-i. — Mă motane
„Vino'ncoa să stăm de vorbă unice amic şi ornic
„De-ar fi 'n lumc-un stat de mâţe, zău că'n el te-aş pune
[vornic
„Ca să ştii şi tu odată, boieria cc-i, sărmane!

„Oare ce gândeşte hătrul de stă ghem şi toaice'ntr'una ?
„Ce idei sc'nşiră dulce în măţeasca-i fantazie?
„Vr'o cocoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
„Rendez-vous i-a dat în şură, ori în pod în văgăună ?

„De-ar fi'n lume numai mâţe — tot poet aş fi ? Tot una:
„Mieunând în ode 'nalte, tragic miorlăind — un Garrick,
„Zioa tologit în soare pândind cozile de şoarec
„Noaptea 'n pod, cerdac şi streşini hemizând duios la lună.

După ce în *Muza de la Borta rece* sunt reproduse aceste admirabile versuri, autorii propun ca la ele să se mai adauge şi încă două versuri ca concluzie :

„Loveşte-mă lcle'n spate cu un bulgăre de iască
„Să ştie toată lumea din ţara Românească!"

Dar bunul simţ nesocotit îşi răzbună.

Mu poţi ridiculiza lucrurile admirabile, publicul nu primeşte acest lucru, el rezistă şi îşi bate la rândul său joc de ignoranţii şi de oamenii fără bun gust.

Acest lucru s'a întâmplat celor cu *Muza dela Borta rece.*

Pe atunci reclama era foarte mică, gazetele şi revistele se vindeau foarte puţin.

Cei de la *Contimporanul* pentru ca să dărâme *Junimea,* trăsese *Muza dela Borta rece* în mai multe mii de exemplare şi o expediase în toată ţara.

La Iaşi se trimisese vre-o sută de broşuri care se împărţeau mi se pare gratis.

Ei bine, efectul a fost contrar de ceea ce ei se aşteptau.

Aşa mă întâlnesc într'o zi cu un duşman al

Junimei, care nu aprețuia talentul lui Eminescu, care critica poeziile lui, mai cu seamă *Epigonii.*

Acela citise *Muza dela Borta rece* şi cu acea ocazie avusese cunoştinţă întâiaşi dată de versurile din *Sărmanul Dionisie.*

— Ştii că trebue să fac amendă onorabilă, mie nu'mi place Eminescu, nici poeziile lui, dar citind versurile din *Sărmanul Dionisie,* am rămas încântat de imaginația şi de apropourile de acolo puse în iveală cu atâta spirit. Ştii că Eminescu are mai mult talent în poezii ironice şi caraghioase decât în cele serioase ? Mă mir cum cei dela *Contimporanul* au dat ca model de prostie asemenea versuri, eu nu sunt de părerea asta.

Şi aşa mi s'a întâmplat cu mai mulţi.

A fost o adevărată revelaţiune poezia din *Sărmanul Dionisie* pe care tare puţini o cunoşteau. *Muza dela Borta rece* voind să-şi bată joc de Eminescu i-a făcut o adevărată reclamă în lauda poetului.

Câteva zile eram întrebat de unii şi de alţii dacă am numărul din *Convorbiri* în care sunt publicate acele versuri, ca să le citească fiindcă mulţi i-au spus că sunt originale.

Ba chiar unii s'au încercat ca să citească întreaga nuvelă *Sărmanul Dionisie,* însă n'au avut răbdarea s'o sfârşească, aşa că părerea generală a fost că, din toată nuvela, ceeace este mai nostim şi mai frumos sunt versurile acele comice.

Contimporanul era păcălit.

Apropo de *Sărmanul Dionisie* trebue să deschid un parantez lung şi să spun şi eu vre-o două vorbe despre un roman postum a lui Eminescu şi anume *Geniul pustiu.*

D. Ioan Scurtu a dat în publicaţie acest roman acum doui ani, scriind şi o introducere foarte interesantă în ceeace priveşte *Geniul pustiu* precum şi în genere asupra scrierilor şi vieţei lui Eminescu.

Am citit şi eu acel roman şi am rămas izbit de mai multe lucruri.

Las mai la vale aprecierile asupra *Geniului pustiu.*

Voiu începe cu altele mai în legătură cu aceste amintiri.

E curios cum la Eminescu ideile fundamentale s'au plămădit în frageda lui tinereţe, cum s'au cristalizat luând formă de credinţi adânci, şi cum mai pe urmă n'a făcut decât să le dezvolte, să le amplifice şi să le propage.

Geniul pustiu se compune din două părţi:

In partea întâiu autorul povesteşte cum a făcut cunoştinţă cu un tânăr numit Toma Nour.

Partea a doua este romanul Toma Nour, trimis în manuscript lui Ioan (autorul). Această parte este propriu-zis romanul.

Ei bine, în partea întâia unde autorul sub numele de Ioan, lucrează şi gândeşte, găsim în sâmbure aproape ideile fundamentale pe care Eminescu le va profesa, fie în poezie fie în politică.

Aşa mai întâiu subiectul şi tema nuvelei *Sărmanul Dionisie* sunt schiţate.

Rămâi izbit de acest lucru.

Aşa Toma, eroul *Geniului pustiu* locueşte şi el într'o cameră goală, prăfuită, cu păiajini pe tavan şi plină de praf, cărţi teancuri, vechi, sunt împrăştiate prin casă.

Ca şi în *Sărmanul Dionisie,* atârnat de cuiu este un portret a unui copil de vre-o optsprezece ani.

Deosebirea e că acel copil de 18 ani, frumos, în *Geniul pustiu* e un amic a lui Toma, pe când în *Sărmanul Dionisie* tânărul din portret, tatăl lui Dionisie mort în adolescenţă.

Acest tânăr în *Geniul pustiu* este descris aproape identic ca în *Sărmanul Dionisie*^

Să reproduc dar pasajul:

„Dar asupra cărţilor culcate în colţ era aninat în cftiu bus-
„tul în mărime naturală, lucrat în uleiu, al unui copil ca de
„vre-o optsprezece ani — cu păr negru şi lung, cu buzele
„subţiri şi roze, cu faţa albă ca marmura şi cu nişte ochi
„albaştri mari sub mari sprincene şi lungi gene negre. Ochii
„cei albaştri ai copilului erau aşa de străluciţi, de un colo-
„rit atât de senin, încât păreau că privesc cu inocenţa, cu
„dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului ce privia în
„ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfă-
„ţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă manile cele fine, dulci,
„mici, albe, trăsurile feţei de o paloare delicată, umedă, stră-
„lucită, moale, ochii de o adâncime nespusă, fruntea arcată
„şi mai mică, părul undoind cam prea lung, te-ar fi făcut a
„crede că e chipul unei femei travestite.
„— Cine e femeea asta? zic eu lui Toma, care stă tolo-
„git pe plapuma lui cea roşie.
„— A femei !... râse el; tot femei visaţi ! Ţi-o jur pe o-
menia mea, că a fost bărbat ca tine şi ca mine.
„— Cu toate astea, aceşti ochi...
„— Aceşti ochi? Ol dacă ai fi văzut tu aceşti ochi....."

In. *Sărmanul Dionisle* în faţa locuinţei sărace a eroului este o casă frumoasă în care e o fată încântătoare numită Măria.

Acelaş lucru şi în *Geniul pustiu.*

„In faţa locuinţei lui Toma era un mândru palat a unuia
„din aşa zis aristocraţi ai noştrii; dintr'o fereastră deschisă
„din catul de sus auzi prin aerul nopţei tremurând notele
„dulci a unui piano, şi un tânăr şi tremurător glas de co-
„pilă adiind o rugăciune uşoară, profumată, fantastică.

„întredeschisei ochii şi văzui prin fereastra arcată şi deschisă
„în mijlocul unui salon- strălucit o juna fată, muiată într'o
haină albă, etc.

Cum se vede romanul *Geniul pustiu* este o încercare anterioară *Sărmanului Dionisie.*

Când Eminescu scrie nuvela mult mai dezvoltată şi mai complectată a *Sărmanului Dionise,* atunci se serveşte de descrieri şi de aşezarea scenariului din *Geniul pustiu.*

Dar poate, ar întreba cititorul, de unde rezultă că *Geniul pustiu* a fost conceput şi scris întâiu, aruncat apoi în saltar, şi după aceea Eminescu a compus pe *Sărmanul Dionisie ?*

F

Lasă că, cum se vedea, întregul acest roman este mai mult o schiţare, dar găsesc în *Geniul pustiu* o dovadă irecuzabilă, găsesc ideea-sâmbure, pe care a clădit apoi pe *Sărmanul Dionisie.*

Cititorii ştiu ideea fundamentală a nuvelei lui Eminescu.

Autorul condus de o filosofie pe atunci la modă, susţine că un om cu toate că trăeşte în prezent, a putut să trăiască în alt veac şi în altă ţară, într'o altă individualitate şi poate chiar trăi şi în viitor. In puterea acestei idei, *Sărmanul Dionisie* trăise în epoca lui Alexandru-cel-Bun, în haina călugărului Dan. Acesta e fondul numelui *Sărmanul Dionisie.*

Ia ascultaţi cum vorbeşte Toma în *Geniul pustiu.*

„Câteodată suflarea mi se curmă în piept, că vântul ce
„se curmă prin ruinele zdrobite de munţii anilor; câteodată
„mai simt şi eu. O, atunci îmi place să trec prin lume cu
„ochii închişi şi *să trăesc sau în trecut sau în viitor".*

Apoi mai departe revine asupra ideei.

„A trecut ani de atunci şi par-că a fost eri, — eri par-că
„îmi încâlceam degetele în bărbia lor cea albă şi ascultam
„la graiul lor cel înţelept şi şoptitor—la înţelepciunea tre-
cutului, la acele veşti din bătrâni. Mi-ar fi plăcut mult să
„trăesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când Domnii
„îmbrăcaţi în haine de aur şi samur ascultau de pe tronurile
„lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni
„bătrâni — poporul entusiast şi creştin undoind ca valurile
„mărei în curtea Domniei, — iară eu, în mijlocul acelor ca-
iete-încoronate de părul alb al înţelepciunei, în mijlocul
„poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină
„de geniu, capul cel plin de inspiraţiune — preot durerilor şi
,bucuriilor — bardul lor. Spre a hrăni acele vise şi mai mult,
',am deschis vr'o câteva cronice vechi şi răsfoiam prin ele".

Eminescu îşi îndeplineşte această dorinţă în *Sărmanul Dionisie,* el face să trăiască pe eroul său sub domnia lui Alexandru-cel-Bun, Domn îmbrăcat în haine de aur şi samur, aşezat pe tro-

nul moldovenesc, având de sfetnici bătrâni cu barbe albe, iar în curtea Domniei fiind totdeauna popor entuziast şi creştin.

In *Geniul pustiu* găsim sămânţa multor concepţii poetice, comparaţii, versuri chiar.

Cititorii îşi aduc aminte de strofele din *Mortua est* cu schele de stele, cu flori de lumină, etc. Iată ce Toma visează în *Geniul pustiu:*

„Raza cea de aur se suia cu noi, am trecut printr'o noapte „de nouri până am dat într'o lume de miros şi cântec (stele „care cânta) de o grădină frumoasă deasupra stelelor, copa„cii erau cu foi nestimate, cu flori de lumină, şi în loc de „mere duceau printre crengile lor mii de stele de foc".

Şi mai departe:

Aerul tot era de lumină de aur—totul era lumină pe aur—amestecat cu gemătul lin şi curat al harpelor de argint.

In *Geniul pustiu* găsim şi versuri din *Venere şi Madona.*

„O cum Rafaele creat-a pe Madona Dumnezee
„Cu diadema-i de stele, cu surâsul blând, vergin
„Eu făcut-am zeitate dintr'o palidă femee
„Cu inima stearpă, crudă şi cu suflet de venin.

Ceva mai interesant. In *Geniul pustiu* găsim fondul de credinţi pe care Eminescu îl pune ca gazetar la *Timpul* în polemicele lui contra liberalilor : Teoria păturilor superpuse, conrupţia păturei bulgaro-grece, adâncă indignare pentru că tot ce e românesc e călcat în picioare.

Trebue să citez acest pasaj deşi e cam lung, căci el arată că ceeace scria Eminescu în 1876 în *Timpul,* era frământat în capul lui cu încăpăţânare de pe la 1870.

„Ei bine, s'o ştii dela mine, că nimeni nu caută aicea de „a fi aceeace trece. Vezi la noi istorici, ce nu cunosc isto„ria, literaţi şi jurnalişti ce nu ştiu a scrie, actori ce nu ştiu

„a juca, miniştri ce nu ştiu a guverna, financiari ce nu ştiu "a calcula, şi de aceea atâta hârtie măsgălită fără nici-un ,'folos, de aceea atâtea ţipete bestiale care împlu atmosfera „teatrului, de aceea atâtea schimbări de minister, de aceea ".atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot „existenţa lui Dumnezeu — decât suflete înamorate în limba „şi datinele străbunilor lor, decât inimi care să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru, minţi ocupate „cu chestiunile de viaţă ale acestui popor, căruia îi scriem „pe spete toate fantasmagoriile falşei noastre civilizaţiuni.

„Divorţul şi.adulterul îmbla cu feţele bolnăvicioase, spoite „din gros, măsci vii, pe stradele noastre:—zâmbind femeilor le stârpeşte, zâmbind bărbaţilor îi usucă şi cu toate a„cestea noi le dăm serbări şi le sacrificăm nopţile iernelor „noastre, ne cheltuim tinereţea, care ar trebui să aparţină „lucrului şi familiei.... Femeea poporului nostru nu lucrează, ,|căci *are cu ce* trăi; bărbatul nu lucrează, căci n'ar.e la ce „lucra—toate fabricile din lume concură cu mizerabila sa ,|meserie. Cât despre inteligenţa noastră, —o generaţiune de „amploiaţi... de semidocţi... oameni, cari calculează cam peste „câţi ani vor veni ei la putere... inteligenţă falşă, care cunoaşte mai bine istoria Franţei decât pe acea a României, „—fii unor oameni veniţi die toate unghiurile pământului, „căci adevăraţii copii de Români încă n'au ajuns să înveţe „carte... oameni în fine cari au făptură şi caracter dela hoţii „greci, bulgari şi numai numele dela mumă —dela disgra„ţiata Românie. Şi încă dacă şi-ar fi câştigat prin. ceva drep„tul de a se numi Români; dar nu. Ei îşi urăsc ţara lor mai „rău şi mai cumplit decât străinii, o privesc ca un exil, ca „o supărătoare condiţie a existenţei lor... ei sunt... cum o „spun înşi-şi, Români de naştere, Francezi în inimă—şi dacă „Franţa le-ar procura semidocţilor noştri avantajele pe cari „le dă nefericita lor patrie—ei ar fi emigrat de mult... „cu toţii !"

Dealtmintrelea Eminescu, natură impresionabilă, reţinea orice fapt mic, orice anecdotă, pe care apoi clădea o întreagă teorie sau făcea o întreagă invectivă la adresa societăţei conrupte şi necredincioase.

De exemplu în pasajul citat mai sus s'a văzut că există următoarea frază :

„Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existenţa lui „Dumnezeu, decât suflete înamorate în limba şi datinile „străbunilor lor, etc, etc."

Eminescu a trebuit să afle acest fapt: punerea la vot a existenţei lui D-zeu, de undeva sau de la cineva.

Ei bine, Fa aflat de la mine într'o conversaţie, iar faptul se petrecuse nu în societate între oameni^ ci la liceu între copii...

Am arătat în aceste amintiri cum în liceul din Iaşi să făcuse o mişcare de discuţii filosofico-ateiste. Sunt epidemii periodice, foarte explicabile, prin care un liceu într'un moment dat trece. Aşa pe atunci sub impresia literaturei filosofice franceze din veacul al 18-lea, şi sub acea a cărţilor lui Renan, precum şi acea a ştiinţelor naturale, băeţii în liceu începând din clasa patra discutau chestii religioase, prin urmare şi existenţa lui D-zeu.

Este, cum mai târziu, acelaş liceu e apucat de frigurile ideilor socialiste.

Intr'una din clase tabăra celor care susţineau religia şi existenţa lui D-zeu era aproape egală cu tabăra contrară... Şi atunci, printr'o copilărie foarte uşor de explicat, imitând sistemul constituţional, a propus unul dintre partizanii înfocaţi a existenţei lui D-zeu, să se pună diferendul la vot ca să se vadă care din ambele tabere e mai numeroasă.

Notaţi că, un credincios a făcut propunerea, iar ateii au fost siliţi s'o primească.

Prin urmare scena s'a petrecut într'un liceu între aproape copii şi propunerea a venit din partea unui bine-credincios.

Acest fapt îl spusesem eu lui Eminescu şi sub forma aceasta, nu alta. Eu îi mai adăugisem, că acest fel de discuţie ca ori şi care alta este un semn bun pentru activitatea creerului, care nu trebue să se refuze a discuta ori ce chestie, chiar chestia lui Dumnezeu. Şi mai adăogam un lucru,

că dacă este ceva ridicul în scena ce i-o istorisisem, este că o chestie care se discută de atâta timp şi de oamenii cei mai învăţaţi şi mai în poziţie de a discuta, pare ridiculă când intră pe mâna băieţilor de liceu fără nici o preparaţie pentru asemenea discuţie gravă.

Vedeţi ce a făcut din această anecdotă Eminescu ! A luat chestia votărei existenţei lui D-zeu din liceul din Iaşi, şi a pus scena ca petrecându-se în societate între oameni serioşi, lipsiţi de simţ de moralitate, lipsiţi de credinţă, şi a dat-o ca un semn a decadenţei sociale !

Această dispoziţie a spiritului am observat-o totdeauna la Eminescu. Ideile lui proprii erau aşa de absorbante încât nu putea să facă deosebire şi să păstreze acea deosebire între ideile lui şi acele ale altora. Asimilaţia se făcea imediat, adică ideile străine serveau de material nou pentru ideile lui vechi ; cea ce auzea ca diametral opus, el transforma aceasta ca un argument pentru ideile lui.

La *Junimea* niciodată Eminescu n'a putut să formuleze o doctrină a adversarului pe care pe urmă s'o combată cu argumentele lui,-ci totdeauna începea printr'o diatribă în care combătea idei pe care adversarul nu le formulase şi care în realitate nu erau decât o formă pentru ca Eminescu să-şi exprime pe ale sale proprii.

Acest element pasional, care domina inteligenţa lui a fost una din calităţile talentului lui poetic.

De aceea Eminescu a fost numai poet, iar ca gânditor numai 'visător.

Şi cu această ocazie să spun câteva cuvinte cu caracter mai general.

Sunt oameni care se forțează ca să fie în poeziile lor poeți, în proză scriu ca orice altul.

Sunt poeți care au și lucruri serioase în proză. Din această categorie fac parte sau oameni fără talent poetic, sau puțini universalmente dotați în toate genurile, înzestrați cu toate fațetele minței omenești.

Sunt cei mai mulți a căror dispoziție a creerului și a sufletului sunt făcute pentru poezie și care ori ce ar face rămân poeți, visători, lipsiți de orice spirit practic, desbrăcați de talentul de a judeca lucrurile, chiar când se hotărăsc ca să scrie ceva positiv și utilitar. Aceștia sunt adevărate naturi de poeți sau de literatori.

Dintre aceștia a făcut parte și Eminescu, a făcut parte mai puțin Vasile Alexandri.

In adevăr, Eminescu n'a scris numai poesii, a scris nuvele și a scris studii cu intenții serioase cum este *Influența Austriacă asupra Românilor.*

Ei bine, în toate aceste vezi pe poet și pe visător, vezi critici câteodată juste, pornite însă din pizma de care era însuflețit față cu societatea, în genere însă observațiile lui sunt falșe, iar concluziile cu desăvârșire" fantaziste.

Așa era capul lui.

De exemplu : Are două nuvele : *Sărmanul Dionisie* și *Geniul Pustiu.*

Nuvela este unul din genurile care are de menire zugrăvirea omului și a societăței. Un nuvelist sau un romancier este un' studiitor de oameni și de moravuri, menirea lui nu este de a inventa oameni sau moravuri, ci de a-i face să trăiască pe cei întâiu în cadrul celor al doilea, având în aceste margini toată, absolut toată latitudinea.

Când Eminescu abordează acest gen, ce credeți că-și propune să facă ? Să facă să trăiască oameni și să pună în relief viața lor în societate ? Ferească D-zeu. Mai întâiu fiindcă el avea adâncă repulsiune pentru oameni și societate și al doilea pentru că trebuia să-i observe și să-i studieze. Ba zic ceva mai mult. Eu cred că tocmai fiindcă nu putea să-i observe și să-i studieze, el a avut dispreț pentru oameni și societatea în care trăia.

Și atunci inventează personajul moralminte supranatural, *Dionisie,* pe care îl califică de *sărmanul* fiindcă trăește în epoca actuală, și să grăbește cu ajutorul unor zodii și cu acela a unei ipoteze fantezisto-științifice, ca să-1 transplanteze în veacul al 14-lea, făcându-1 să treacă prin tot felul de aventuri de pură imaginație.

O simplă apropiere, Guy de Maupassant, cel mai ilustru reprezentant al nuvelei moderne, care a murit ca și Eminescu, nebun, ar fi fost incapabil moralicește ca să scrie o nuvelă ca aceea a *Sărmanului Dionisie.* Observator fin, psicholog distins, iubitor de oameni și de societate, el n'ar fi putut părăsi terenul solid al vieței sociale pentru elucubrațiile fantastice ale lui Eminescu.

*

Eminescu am spus că are încă o nuvelă pe care el o condamnase, de vreme ce n'a tipărit'o, publicația este operă postumă.

De astădată scena se petrece în societate, miraculos nu există. Alexandru-cel-Bun, cu Domnii ceilalți blânzi, îndurători, drept cu sfetnicii lor modeli a tuturor virtuților (!! !) sunt numai un deziderat în acea nuvelă.

Ei, ia să vedem dacă găsim și aici același spirit.

Mai întâiu Eminescu aparține în această nuvelă geniului romantic, în toată puterea cuvântului.

Vădit că este influențat de romanurile cu stil umflat, cu sentimente superficiale, cu gusturi de

aventuri extraordinare, şi cu zugrăvire de caractere până la ciudăţenie sau chiar nebunie.

Scenele se petrec prin locuri izolate, noaptea în umbra misterului, şi în împrejurări bizare.

Ia să arăt una.

Eroul Toma, iubeşte o fată, bine înţeles de toată frumuseţea, ea este pe moarte. Amantul voeşte s'o vadă pentru ultima oară.

Nu ştiu de ce nu poate să intre în casă, şi atunci ia pe amicul său Ion, care şi el are să devină erou la rândul lui.

Iată cum eroul, Toma, întovărăşit de amicul său Ioan, se duce ca să-şi vadă pentru ultima dată pe iubita lui pe patul de moarte :

„— Am grăbit şi mai mult paşii noştrii, până „ce — am putut distinge prin ninsoarea generală „o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amândoi gardul ce se scutura de ninsoare şi ne-am „îndreptat în spre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m'a rugat să mă plec ca să se poată „sui şi apuca de cercevelele giamurilor; sări pe „spatele mele îndoite — d'aicea pe marginea temeliei şi se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

„Camera era mobilată sărac — scaunele de lemn „ — patul nelustruit — într'un colţ un piano. Pe „un scaun şedea un bătrân — pe pat zăcea o fată „cu ochii jumătate închişi — lângă piano şedea „altă fată.

„Cea care zăcea pe pat era de o frumuseţe „rară. Părul blond bătea în cenuşiu — faţa sa „albă ca bruma, ochii săi mai negri decât mura „sub nişte gene lungi, blonde şi sprâncene sub„ţiri, trase şi îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune — ochii săi se întredeschideau din când „în când — tâmplele sale băteau încet. Un braţ „de o albeaţă vergină ca cea mai curată mar„mură spânzura în josul patului, pe când mâna „cealaltă zăcea pe inima ei.

„Bătrânul şedea pe scaunul cel de lemn. Frun„tea sa pleşuvă şi înconjurată de câţiva peri albi „ca argintul în lumină era înnorată de durere — „ochii săi roşii, de bătrâneţe, şi de coloare tur„bure erau plini de lacrimi — capul său palid, „pe jumătate mort, tremura convulsiv, şi braţele „sale spânzurau dealungul sprijoanelor scaunului.

„Fata de lângă scaun era un înger trandafiriu. „Şezând în faţa pianului, manile reposau ţepene „pe clape, spatele răzimat pe speteaza scaunului „şi capul spânzurat cu faţa în sus asupra spete„zei. Faţa ei privea drept în cer — lacrimile ei „rămâneau în ochi — căci faţa ei sta orizontal. „Faţa era palidă şi durerea ei o durere sublimă.

„însuşi aerul camerei era mort şi trist — fla„căra luminei tremura ca suflată de un spirit ne„văzut. Era toţi muţi ca morţii; privirea bătrânului devenise fixă şi disperată, când deodată „manile celei de lângă piano se mişcară. Electric inspirate sburau ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cereşti; bă„trânul se plecă ca pentru a îngenunchia, ochii „murindei se deschiseră şi ea începu să cânte: „Cântecul unei murinde. Notele sburau când puternic, când încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngereşti, era unul din acele cântece superbe ale acelui maestro divin în ţipetele sale: „Palestrina. Murinda cânta... dar ce fel. Un tim„bru ca al unui clopot de argint... Cântecul pianului se stingea sub degetele uneia — cântecul „pe buzele celeilalte se stingea şi el —; murinda „ce se ridicase pe cotul manei drepte, recădea „încet-încet cu capul în perini —, cântecul se „stinse, buzele amuţiră şi deveniră vinete, ochii „se turburară şi apoi se închiseră pentru totdeauna.

„Lumina asfinţi.

„ — Sofia ! strigă Ioan, căzând pe spate de la „fereastră, în zăpadă,

„Sării jos.
„Il învălii în manta şi, cum era înțepenit de „leşin şi ger, îl luai de-a umere. Era uşor ca o „fată. Sării cu el gardul şi traversai cu el câm- „pia cea ninsă, asemenea unui fur de morţi. A- „proape de oraş îl pusei jos la pământ, am în- „ceput să-l frec cu zăpadă şi să suflu cu sufla- rea mea îngheţată asupra feţei de o paloare ce „în lumina lunei părea de argint. Faţa sa trasă „îrni păru că se mişcă. — Ioane! zic, scoală, hai „acasă. El îşi întoarse, culcat fiind, ochii spre „casa unde fusesem. Lumina era stinsă.
„ — N'am fost noi acolo ? zise el rătăcit, arătând cu mâna spre direcţiunea casei.
„ — Nu! Noi abea ieşisem din oraş şi tu ai „căzut aicea fără simţiri.
„ — Va să zică am visat ? zise el râzând nebuneşte — ştiam eu c'am visat! nu se putea alt- „fel... nu se poate. Vocea sa era frântă, plângă- „roasă şi amorţită de durere".

Am citat acest lung pasaj ca să se vadă romantizmul destrăbălat a spiritului lui Eminescu.

Toma după ce-i moare iubita, vine în Bucureşti, face pe excentricul prin cafenele, frizează nebunia, apoi dispare şi trimete din străinătate istoria vieţei sale puindu-şi capăt vieţei.

. Evident că este o asemănare între sărmanul Dionisie şi între Toma. Dar este una mai izbitoare : asemănarea tuturor eroilor din nuvelele lui Eminescu cu autorul.

In *Geniul pustiu* am vorbit de unul Ioan, prietenul lui Toma. Sub acest nume Eminescu zugrăveşte un colţ al vieţei lui, a mizeriei şi a sărăciei lui.

Foarte puţini ştiu că Eminescu a fost sufleur la o trupă dramatică, a lui Pascali mi se pare, întocmai ca şi Vasile Conta.

Pe la 1866—1867, Pascali a venit cu trupa sa în Iaşi; probabil că acolo Eminescu a prins dragoste de ale teatrului, şi copil aproape, a urmat trupa.

Eminescu era foarte laconic asupra adolescenţei lui, mai ales cu noi dela *Junimea.*

Ce am putut afla în această privinţă a fost prin Creangă, cu care era prietin.

Când amândoui cutreerau curs de trei-patru zile grădinile şi crâşmile din jurul Iaşilor, Eminescu îşi deschidea sufletul către amicul său şi-şi spunea aventurile yieţei sale. Creangă ne-a spus apoi de amorul pe care l'a avut Eminescu adolescent pentru o coristă. Mi se pare, adăugea Creangă, acest amor îl determinase pe Eminescu ca să umble ca sufleur cu trupa lui Pascali, căci nu se vede alt mobil.

Acelaş sentiment îl decide mai târziu şi pe Conta ca să părăsească clasa a doua a liceului pentru a urma o trupă în care era femeea de care se amurezase.

Conta a fost însă şi sufleur şi a şi jucat pe scenă, aceste lucruri le ţin dela dânsul chiar, Eminescu a fost numai sufleur se pare.

Amorul lui Eminescu era foarte banal şi prozaic, era o coristă frumuşică care avea amanţi, ba era chiar şi întreţinută de un om cu avere. Eminescu abia eşit din copilărie se înamorează nebun, corista nu-l respinge şi-l are ca amant de inimă.

Eminescu o crede un ideal de virtute, măcar că nu-şi prea explică bogăţia hainelor ei în disproporţie cu mijloacele văzute de existenţă.

Dar la 18 ani, cine se gândeşte la asemenea lucruri! Toate fetele sunt îngeri de virtute şi puritate, toate femeile sunt madone !

Din acest roman Eminescu face un episod important în nuvela *Geniul pustiu.*

Corista se numeşte *Poezis,* este sora amantei care moare a lui Toma.

Eroul, Ioan, este în al şeaptelea cer fiindcă Poezis răspunde la amorul lui, când într'o zi întâlneşte pe stradă, în haine luxoase şi în trăsură elegantă, pe... Poezis, întovărăşită de nişte tineri bogaţi şi conrupţi până la măduvă.

In această schiţă găseşti vecinie acel ţipăt de durere a lui Eminescu, sărac, inteligent şi cult, învins, nesocotit de o societate bogată şi seacă.

Omul sărac nu poate să fie fericit nici măcar în dragostele lui ! Cea întâiu secătură bogată poate să-i ia ori când pe femeia adorată.

Săracul este un învins în permanenţă pe pământ !

Ce va face Ioan în urma aflărei cine este Poezis şi a înşelăciunei ei ?

Eminescu găseşte un deznodământ frumos şi nobil, iar nu banala sinucidere.

Scena se petrece în anul 1848. Ioan, care e transilvănean, să înrolează în mişcarea revoluţionară românească, devine unul dintre şefi, luptă ca un erou şi la sfârşitul înăduşirei acelei răscoale, moare ca un brav sub loviturile ungureşti trădat de un sas.

In contra nenorocirei în amor nu este alt remediu decât sacrificiul vieţei devenită inutilă, pentru patrie, pentru românism.

Cea din urmă parte a nuvelei *Geniul Pustiu* este o frumoasă descriere, un episod din luptele Românilor de la 1848 pentru neatârnarea lor.

Pentru ce Eminescu nu a dat *Convorbirilor* această nuvelă cum a dat pe acea a *Sărmanului Dionisie?* Probabil fiindcă a considerat-o ca o încercare nedesăvârşită, aşa cum în realitate este. O extremă neîngrijire în stil, tonul declamator aproape de la început până la sfârşit, diatribe şi paradoxe, revolte contra ordinei sociale, anateme contra regilor şi a bogaţilor.

Dacă ar lua cineva să citească lucrările poetice ale lui Eminescu, desigur că şi-ar face convingerea că a fost un mare talent poetic.

Dacă ar ceti cele două nuvele în proză, *Sărmanul Dionisie* şi *Geniul Pustiu,* ar zice că Eminescu nu a fost un nuvelist, dar şi-ar întări convingerea că a fost un mare poet, fiindcă şi în acele nuvele partea poetică, imagini, comparaţii domină.

Din amândouă felurile sale de lucrări poetice, poezii şi proză, ar mai căpăta convingerea că a fost un poet fantastic, paradoxal, cu foarte puţirie legături cu realitatea şi' actualitatea.

Acum închipuiţi-vă pe Eminescu scriind un studiu istorico-social, cu menire de a da soluţiuni practice. Cum vi-l veţi închipui ? Spirit serios şi practic, sau fantastic cu observaţii falşe şi cu soluţiuni neadmisibile?

Evident că după scrierile celelalte ale lui vi-l veţi închipui în sensul din urmă.

Aşa şi este.

Am spus într'un număr trecut că Eminescu a publicat în *Convorbiri literare* un studiu:

„Influenţa austriacă asupra Românilor din principate".

Un parantez.

Eminescu nu a scris acest studiu pentru publicare, ci studiul este rezumatul unei conferinţe ţinute de Eminescu, singura coferinţă pe care a ţinut-o Eminescu pe cât mi-aduc aminte.

In acel an, 1876, prelegerile populare coprindeau un ciclu, diferitele înrâuriri asupra poporului. D. Xenopol făcuse prelegerea introductivă, el vorbise despre diferitele înrâuriri exercitate în

cursul veacurilor de Slavi, Turci, Greci, pe fondul nostru roman.

Venise apoi răposatul Verussi care tratase despre înrâurirea bizantină.

Burlă vorbise despre înrâurirea slavonă.

Ştefan Vârgolici despre înrâurirea Fanarioţilor.

Iar Eminescu despre influenţa austriacă, prelegere pe care, după cum am spus, o condensa într'un studiu.

Acuma să vedeţi felul cum Eminescu prezintă chestia.

Acest fel nu are nimic de original şi aceasta este caracteristic de astădată pentru Eminescu, care găsea totdeauna o notă originală în gândirile lui poetice.

După Eminescu, în 1876 Austria încă constituia un pericol pentru naţionalitatea noastră, un pericol tot aşa de egal ca şi cel rusesc ; el spune că dacă nu vom băga seamă, *vom fi luaţi* sau de Ruşi sau de Austriaci. *

Pentru orice observator, la acea dată Austria nu mai prezenta nici un pericol pentru independenţa noastră naţională. Deja noi începusem a suporta cu mare greutate jugul economic pe care ni-l impusese prin tratatul de comerciu de la 1875, iar situaţia interioară politică a Austro-Ungariei deja se desemna aşa cum astăzi se vede perfect.

Apogeul influenţei austriace şi a puterei acestui imperiu faţă cu noi a fost, e drept, mai târziu până în 1883.

Dar, lucru curios în tot cazul, măcar că. constată că Austria nu mai este o putere de sine stătătoare ci atârnă politiceşte şi cultural de noua Germanie, şi măcar că în 1876 influenţa Germaniei se simţea destul de bine la noi în ţară, el se pronunţă totuşi pentru pericolul austriac, deşi

toate aceste trebuiau să-l facă să ajungă la altă concluzie.

Cu pericolul rusesc, asupra căruia insista mult, era ceva mai fundat, dar şi aici temerea nu mai putea fi serioasă, şi dovada cea mai bună a fost peste doi ani, când Europa a impus Rusiei conferinţa dela Berlin.

Dar nu poţi pretinde dela Eminescu, care de obicinuit nu se ocupa cu asemenea chestii, ca să aibă vederi generale juste.

Caracteristic sunt soluţiunile pe care el le dă pentru ca să scăpăm fie de pericolul rusesc, fie de cel austriac.

Aici găsim pe Eminescu, pe adevăratul Eminescu din poeziile şi nuvelele sale.

Ce formă de guvernământ trebue ţărei ? Eminescu spune : guvern monarhic, ereditar, *mai mult sau mai puţin absolut.*

Este guvernul din timpurile glorioase a istoriei noastre, este guvernul lui Alexandru-cel-Bun, Ştefan şi Mircea.

Dacă zice „guvern mai mult sau *mai puţin* absolut" este o concesie care a făcut-o *Junimei.*

D. Negrutzi s'a temut de improvizaţiile lui Eminescu, de aceea la *Junimea* l'a rugat ca să spună ce are de gând să susţină la prelegere.

Eminescu cu francheţa lui obicinuită a spus că el e pentru un guvern absolut.

— Cu absolutism a făcut Alexandru-cel-Bun şi Ştefan-cel-Mare, ţara Moldovei, dându-i stabilitate ; cu absolutism a făcut acelaş lucru Mircea-cel-Bătrân, Muntenia. '

Liberalii şi pantalonarii, frământători de idei şi turburători de temperament, pot să aducă nenorocirea ţărei sub un regim de parodie constituţională.

I s'a răspuns că acest lucru nu-l poate ţinea

la o prelegere a *Junimei* fiindcă aceasta fiind o teorie politică, iar *Junimea* făcând politică ar stârni o furtună în contra ei.

Şi. atunci Eminescu a cedat ca să nu zică un guvern absolut, ci *un guvern mai mult saa mai puţin absolut.*

Şi aceasta după multă discuţie.

O a doua soluţie era *munca.*

Iată o soluţie dreaptă şi cuminte.

Cine poate a se îndoi cum că munca nu regenerează o ţară ?

Dar Eminescu nu înţelegea aşa lucru.

Prin cuvântul de muncă, nu înţelegea nu numai ceva pozitiv, ci el cuprindea într'însul şi o idee de excludere din viaţa publică a elementelor care nu-i plăceau.

El zicea: *„munca",* adică escludefea proletariatului condeiului din viaţa publică a Statului şi prin asta silirea lor la o muncă productivă.

Prin „proletariatul condeiului"..el înţelegea pe toţi cu profesiunile libere, pe toţi care făceau politică fără să aibă moşii sau altă avere.

Ce înţelegea prin „o muncă productivă", nu înţeleg; confuzia domnea în capul său şi era şi natural, de vreme ce Eminescu nu era de talie ca să trateze asemenea chestiuni.

Erorile de fapt furnicau în conferinţa lui Eminescu, el anunţa despopulaţia ţărei, după dânsul mor o sută şi se nasc în locul lor numai 60.

De unde luase asemenea date? nu ştiu.

E interesantă, psihologiceşte vorbind, concluzia la care ajunge.

Dacă România nu-şi va da un guvern ca cel arătat mai sus, dacă nu va munci şi nu va face economii... atunci, citez textual:

„Altfel am avea a alege între domnia austriacă şi cea rusească. Sub cea d'întâiu Evreii ar intra în sate în număr mai mare decât astăzi, ţăranii

ar devenii servii lor, moşiile ar fi cumpărate de societăţi de capitalişti, colonizate cu Nemţi, iar naţia redusă la proletariat. — In cazul al doilea un ucaz ar şterge limba din biserică şi stat, ţăranul ar trăi mai bine, însă sub condiţia ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheţa mucul condeiului; iară cei mai curagioşi ar mări pohodul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ — administiwnym poriadkom".

* *

Să mă întorc înapoi departe, foarte departe, adică la *Muza dela Borta rece.*

Acesta e defectul tuturor amintirilor.

Găsisem în *Muza dela Borta rece* că autorii îşi băteau joc de frumoasa poezie ironică şi muşcătoare a unui erou sărac lipit pământului, *Sărmanul Dionisie.*

Şi atunci a trebuit să vorbesc pe larg de această nuvelă stranie, cum n'am cetit zece în viaţa mea, în care fantazia, metafisica şi un mic grăunte de nebunie se desfăşură ru splendoare.

Muza dela Borta rece îşi mai bătea joc de câteva strofe din *Mortua est* şi cetind nuvela inedită a lui Eminescu, *Geniul pustiu,* am găsit în ea nu numai elementele din care apoi a eşit *Sărmanul Dionisie,* dar de asemenea versurile şi comparaţiile din *Venere şi Madona* precum şi din *Mortua est.*

Un întreg studiu de psichologie s'ar putea face asupra gândirilor şi asociaţiei de idei care se operează într'un cap de scriitor.

Şi cu riscul de a face din nou O digresiune, nu mă pot împedica ca să nu zic câteva cuvinte. Eminescu probabil de când avea abia 18 sau 19 ani, avea în capul său în mod confus o nuvelă şi cele trei poezii pe care le-a publicat întâiu, adică *Mortua est, Venere şi Madona* şi *Epigonii.*

Legătura între acele poezii şi fondul ideilor generale poetului este evidentă.

Iar nuvela la care se gândea a încercat s'o cristalizeze întâiu în *Geniul Pustiu* fără să-i placă, şi apoi a turnat-o în *Sărmanul Dionisie.*

Dar toate aceste se amestecau în capul lui de adolescent. Aşa găsim crâmpeie de versuri în *Geniul pustiu,* pe care cum am zis le găsim în *Venere şi Madona* sau în *Mortua est.*

E curios de ştiut când Eminescu arunca câte o strofă două pe hârtie, avea deja subiectul limpede a ceeace mai târziu trebuia să fie *Mortua est* sau *Venere şi Madona ?*

Sau din mintea lui înfierbântată eşea o strofă sau două izbit de frumuseţea unei comparaţii găsite sau de armonia unei fraze poetice ?

Eu cred ipoteza aceasta din urmă.

Foarte mulţi poeţi şi scriitori procedează astfel, ei au un carnet; tot ce îi izbesc, fie ca imagine, fie ca observaţie, fie ca fapt, ei notează.

In ce scop ? Se gândesc deja la un subiect oare care ?

De multe ori nu. Dar acele note constituesc un material, un material de întrebuinţat, şi pe care îl întrebuinţează la cea d'intâiu ocazie.

Aceasta mai cu seamă în epoca adolescenţei.

Când făceam şi eu versuri — nu vă speriaţi, eram în Hceu — mă gândeam la rime şi la comparaţii când mă plimbam Duminicile pe şesul Bahluiului sub dealurile Cetăţuiei şi a Galatei. Descriam o iubită imaginară, căutam imagini pentru un erou legendar, notam toate aceste în minte şi aveam prin urmare în totdeauna un mic material la îndemână, apoi îl utilizam mai târziu.

Şi apropo de aceasta o anecdotă dela *Junimea.*

De multe ori venea cineva cu o poezie sau cu o nuvelă.

Se citea, poezia era găsită proastă, nuvela imposibilă. Dar în poezie era o comparaţie sau o

imagine delicioasă şi în nuvelă un dialog dintre iubit şi iubită, foarte drăgălaş.

Cu toate aceste nici poezia cum am zis, nici nuvela nu se puteau publica.

D. Negrutzi trebuia să spună acest lucru autorului.

Luând un aer cam încurcat, d-sa îi zicea :

— Poezia (sau nuvela) nu merge, păcat de comparaţie (sau de dialog în nuvelă). Dar nu face nimic, eu cred că *poţi utiliza comparaţia în altă poezie care o vel face.*

Cuvântul rămăsese.

Se găsi formula cu care să respingi politicos o lucrare slabă.

După ce cetea autorul lucrarea, atunci unul dintre junimişti începea să laude o idee, o imagine, o comparaţie, adăogând :

— *E bine ca să utilizezi aceste.*

Lucrarea era respinsă.

Ei bine, aşa cred că Eminescu a făcut la începutul carierei sale : a notat în dreapta şi în stânga tot felul de versuri şi gândiri *pe care le-a utilizat mai târziu.*

închid parentezul.

Ziceam că *Epigonii* trădează fondul gândirilor lui Eminescu.

Ce sunt *Epigonii?*

Este deplângerea indignată cu privire la generaţia actuală, pigmeii actuali faţă cu uriaşii din trecut.

Scris-a ceva Eminescu fără ca să nu susţie această idee ? In totul şi în toate'numai trecutul a fost mare, nobil şi generos, prezentul mizerabil.

In satirile sale, în articolele sale din *Timpul,* numai această idee el o pune sub toate formele şi cu toate ocaziile.

Şi iată cum m'am depărtat mult dela *Muza dela Borta rece.*

*

Revin.

O critică pe care îmi permit de a o califica de ineptă a acelor dela *Revista Contimporană* & fost când îşi băteau joc de limba şi de cuvintele celor dela *Convorbiri.*

Acea limbă şi acele cuvinte erau moldoveneşti, pure moldoveneşti. Iar domnii dela acea gazetă care vorbeau şi scriau *făcutără* şi *mâncatără* aveau mutra ca să-şi bată joc de moldovenismele noastre!

Pentru dânşii nu exista altă limbă decât cea muntenească; o pretenţie absurdă. Aşa în *Muza dela Borta rece* d-lor fac versuri cu cuvinte din Bodnărescu şi Vârgolici, de exemplu s'a făcut mare haz de cuvintele „nu fi *hăt",* „avem să ne *sfădim",* de cuvântul „mâzgă".

Iată pe urmă ce versuri se pun în gura lui Vârgolici:

„Dar slavă şi nădejde, osârdie şi strună
„Peri-vor ca năluca de a vremilor furtună
„Şi scrierile mele în limba slavonească
„Să vor uita cu totul în ţara Românească".

De multe ori criticile din *Revista Contimporană* se reduceau în a cita cuvinte moldoveneşti apoi criticul se întreba :

— Ce înseamnă asemenea cuvinte?

Este cum astăzi de exemplu aş reproşa eu d-lui Sandu Aldea cuvinte din descrierile sale câmpeneşti din judeţul Ialomiţa.

Aşa nici eu nu înţeleg ce însemnează un *privai,* nici ce însemnează un *mogodici,* şi altele.

Dar aceasta nu-mi dă nici un drept ca să condamn pe autor, de vreme ce descriind un subiect oare care trebuie să se servească de cuvintele cunoscute şi obicinuite acolo.

Dar această chestie foarte importantă a moldovenismelor şi a muntenismelor o las pentru altă dată. ,

Muza dela Borta rece sfârşea mai prost decât începuse : Prodănescu, tipul poetului nebun şi ridicul bucureştean, vine ca să-şi ia pe Tereza bucătăreasa, care îi lăsase oalele la foc -ca să se tocmească bucătăreasă la Joe cel cu *giubea.*

Bodnărescu însă o luase ca muza lui, iar *Junimea* o adoptase.

Atunci junimiştii toţi se opun la această răpire,

De aici urmează o bătălie generală cu care piesa se sfârşeşte.

Iată acel sfârşit:

Butnărescu

„(Sumcţându-şi mânecile se repede către Tereza)
.Cucoană dă-te 'n lături (o dă la o parte, către Prudănescu)
Iar tu amic. . . . .străin
„Cum poţi s'o atingi, să pipăi odorul meu divin?

Prudănescu

„Odorul lui! Tereza! sărmanu a 'nebunit. . . . .
„Mi-a fost bucătăreasă ş'apoi ne-am îndrăgit;
„Mi-a fost chiar o muză căci lângă mine sta
„Când eu scriam la versuri!... Şi ce te uiţi aşa?

Butnărescu (inspirat cu linişte)

„Veneţiane nobil, retrage-te, te du. . . . .
„Să nu mănânci trânteală.

Prudănescu

„Veneţian eşti tu!

„(Trage cu repeziciune o palmă lui Brutnărescu şi gata de fugă apucă pe Tereza de mână. „Toţi agiamii se năpustesc asupra lui şi asupra „Terezei ca s'o despartă, cărând pumni lui Prudănescu. El se apără voiniceşte cu bocceaua şi „geamantanul. Masa se răstoarnă, o adevărată

„bătae se încinge. Prudănescu dă cu bagagele „necontenit; talere, linguri, cuţite, umbrela sboară „prin aer şi sparge ferestrele. Muza trage de păr „pe Brutnărescu. Prin învălmăşală Minorescu care „se luptă d'aproape primeşte o chiftea în falcă. „Zgomotul creşte necontenit)".

SCENA XIV

„(Jidopolul intrând strigă : Diavolii îmi prăpădesc averea agonisită la Cananău ! Drept răs- „puns el primeşte o boccea în cap şi-şi ascunde „faţa cu mâinile. Jidopolul strigă din nou : Ilie ! „Zamfire! săriţi! Ilie teşghetarul şi alţi servitori „se reped. Lupta este desperată! Din când în „când s'aude glasul lui Prudănescu.

„Elementul de morală, elementul calendar şi „a lui Brutnărescu :

„Ido, Idol, Iad, Iod
„Hid, inholbă şi prohod.

„Afară se aud strigăte. Gardiştii de noapte năvălesc pe uşe şi pe ferestre, şi înhaţă pe Prudănescu de guler. Agiamii se grupează în giu- „rul lui Minorescu. Orchestra încetează. Tereza „leşină pe braţele lui Prudănescu. Tăcere. Tablou".

A doua farsă a d-lui Hăşdeu

Am sfârşit cu *Muza dela Borta rece.* Este curios de observat un lucru, care denotă cum poeziile, fie în viaţa practică, fie în viaţa literară, nu sunt luate Ja serios de public.

Vezi de exemplu un om cu o înfăţişare măreaţă şi cu aere despreţuitoare pentru restul muritorilor. Imediat lumea se întreabă : Cine este acest om care aruncă dispreţ peste trecători ? Şi

îndată ce se încredinţează că nu are nimic în creerul său şi că fanfaronada îi ţine loc drept capital, atunci publicul râde neluându-l la serios.

Acest lucru s'a întâmplat cu lupta dintre literaţii din Bucureşti la *Convorbiri.*

Convorbirile s'au ocupat totdeauna serios de cei pe care i-a criticat şi dacă câte odată au întrebuinţat arma ironiei, este că şi ironia intră în elementele criticei.

Rar şi-au bătut joc de adversari pentru ca să-şi bată joc. Aşa d. Negrutzi a scris o satiră contra d-lui Hăşdeu, dar aceasta nu a contat. *Junimea* n'a făcut haz nici n'a dat importanţă satirei.

Din contra cei dela Bucureşti au avut răul gust ca să-şi ia aere despreţuitoare faţă de *Convorbiri* şi de cei care scriau în ele, aere ridicol de umflate, care nu se potriveau nici cu ştiinţa nici cu poziţia lor.

Natural că d. Maiorescu pe atunci nu avea însemnătatea literară şi politică pe care o are astăzi; dar d-sa deja se remarcase prin criticile sale prin care dovedea şi ştiinţa şi pătrundere şi bun gust.

Apoi se mai arătase şi ca om de ştiinţă, ocupându-se de chestiuni filosofice, limbistice, estetice.

Prin urmare d. Maiorescu nu era cel întâiu venit nici pe atunci.

• Fiind aşa, era permis unui Ureche, Pantazi-Ghica, Zamfirescu, Grădişteanu şi chiar d-lui Hăşdeu ca să trateze cu aere de milă despreţuitoare mişcarea literară dela Iaşi ?

Cum că n'aveau dreptate, se vede astăzi perfect. Din mişcarea literară de pe atunci din Bucureşti nu a rămas nimic sau foarte puţin.

Din contră, dela cea dela Iaşi a eşit o şcoală puternică care a avut o influenţă preponderentă

în viața literară și o influență foarte efectivă chiar și în cea politică.

Cu toate aceste disprețul și zeflemeaua de rău gust au fost mânuite de cei dintâiu în contra celor din urmă.

Cetitorii au văzut că în *Muza dela Borta rece* noi cei dela *Junimea* eram tratați de agiamii, de bucheri, ba chiar mi-aduc aminte că probabil vre-un ghiduș de rău gust dela *Revista Contimporană,* a trimes într'o zi un pachet pe adresa d-lui Negrutzi, *pentru Junimea,* pe care desfăcându-1 a găsit în el un abecedar.

Așa că gluma era de spirit?

A trimite un abecedar d-lor Maiorescu, Carp, Eminescu, Negrutzi, etc, nu era o glumă ca să râzi până la lacrimi de prostia glumețului ?

Eu înțelegeam ca d. Hășdeu în polemicile cu d-sa să mă trateze din înălțimea situației d-sale pe mine un începător.

Dar lucru nu se oprea aici.

Chiar d., Tocilescu, și d-sa începător, își lua aere de superioritate desprețuitoare față cu mine.

Toți, dar toți fără deosebire, dela mare până la' mic, ne tratau cum numai oameni de o înaltă erudiție și o vastă experiență pot să trateze pe cei care abia pot ceti și seri. De aceea farsele lor, câte odată reușite ca spirit, nu dovedeau nimic.

Am arătat in cursul acestor amintiri, cum cel întâiu care a adoptat asemenea atitudine a fost d. Hășdeu, printr'o farsă făcută *Convorbirilor* încă în anul 1871, trimițând acelei reviste o poezie: *„Eu și Ea"* pretinzând că e tradusă dintr'un autor german Gablitz și iscălind M. I. Elias.

Reproduc din nou acea poezie:

Eu și Ea

Ca o liră fără sunet
Ca un fulger fără tunet
Ca un râu fără murmur;
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă ce stă mută
Și pustie împrejur.

Ast-fel sunt și eu — Vai mie!
Formă fără melodie
Pur spectacol făr'idei
De când dânsa nu-i sub soare
Și puterea'mi cântătoare
A perit cu moartea ei!

M. I. Elias

Doui ani după această farsă a eșit satira *Muza dela Borta rece.*

In urma aceștia a urmat oare care acalmie, *Convorbirile* nu s'au cam prea ocupat de *Revista Contimporană; Revista Contimporană* a încetat cu atacurile ei.

Probabil că a intervenit Vasile Alexandri care scria și la o revistă și la alta.

Ba chiar au început a se stabili oare care relații de bună vecinătate, cel puțin din partea *Revistei Contimporane.*

Scriitori de ai *Convorbirilor* imitând pe Vasile Alexandri, începură a trimete versuri și *Revistei Contimporane,* iar câte odată revista reproducea chiar bucăți din *Convorbiri,* precum unele nuvele ale d-lui Nicu Ganea.

In anul 1876 d. Hășdeu își propune să scoată o nouă revistă, *Revista literară șl științifică:* Se anunța sau mai mult se șoptea că noua revistă are să aibă o prefață interesantă.

Trebue să spun că d. Hășdeu nu trăia bine propriu zis cu nimenea : era în rei termeni, cum s'a văzut, cu *Convorbirile literare,* era însă în termeni rei și cu *Revista Contimporană* și mai cu seamă cu d. Ureche.

Spirit viu şi susceptibil, d-sale îi plăcea să aibe nu colaboratori ci admiratori.

La Bucureşti, se întrebau toţi ce rezervează d. Hăşdeu pentru prefaţă.

Cât despre *Junimea* şi *Convorbirile literare* acolo nu s'a dat nici o însemnătate.

In *Convorbirile literare* din Ianuarie 1876, printre alte poezii s'a publicat şi. următoarea trimisă din Bucureşti, intitulată *La Noi* şi subsemnat P. A. Călescu. Iat-o :

La Noi

„La noi e putred mărul" a zis de mult poetul,
A zis cu desperare şi a murit nebun,
Căci îl sdrobi durerea când s'a convins cu 'ncetul,
Oftând după scăpare, că numai este bun
Nici sâmburele însuşi, speranţa viitoare,
Vestală timoroasă ascunsă de priviri !
O, da! un verme sarbăd cu otrăvită boare
Rozând fără 'ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemânjită, şi în zadar să crează
llusia din urmă ar vrea că tot mai poţi
Redobândi scânteia din dispăruta rază!
I-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toţi!
Lucesc prin neştiinţă, prin penile străine,
Insecte cu o umbră mai mare decât ei;
Te 'nşală 'n perspectivă, dar când te uiţi mai bine
E trist şi-ţi vine milă de falnicii pigmei!
Rivali cu cine ştie ce geniuri sublime,
Aruncă vorbe 'n aer ce curg ca un şiroi,
Repetă, dar de unde, din ei nu spune mime.....
E putred, putred mărul din sâmbure la noi!

P. A. Călescu

D. Negrujzi, care primise poezia la corespondenţa revistei, scrisese autorului următoarele :

„D-lui P. A. C. mulţumiri şi noroc bun".

Două cuvinte numai schimbase d. Negrutzi din poezie : în loc de *vestală timoroasă* cum era în manuscript, pusese *fecioară sfiicioasă.*

Ei bine, această poezie era o nouă farsă a d-lui Hăşdeu, o a doua farsă, căci d. Hăşdeu urmărise în tot cursul *Convorbirile literare* şi societatea *Junimea.*

in adevăr, apare cum am zis mai sus, *Revista literară şi ştiinţifică* la 15 Februarie 1876 ; revista începea cu următoarele:

Reproduc întreg rămăşagul căci mulţi poate au uitat de el:

„In loc de prefaţă
.Al doilea Rămăşag

Dedicat d-lui V. Alexandri."

„Când mai mulţi amici îmi făcură onoarea de „a-mi propune direcţiunea literară a *Revistei* de „faţă, le-am adresat lor şi mie însu-mi următoarea întrebare : o singură publicaţiune de această „natură nu este pare de ajuns pentru micul nostru cerc de lectori ?

„Mi s'a răspuns că da.

„Atunci—-zisei eu — avem deja *Convorbirili-Jerare* şi prin urmare orice altă revistă e de prisos.

— „Dar *Convorbirile* nu sunt serioase ! a es„clamat unul din cei de faţă.

— „Vă prea grăbiţi cu sentinţa, răspunse cu „gravitate un advocat. Pentru ca să puteţi pronunţa în conştiinţă o condamnaţiune, trebue mai „întâiu ca acuzatul să-şi recunoască culpa.

„Toţi au început a râde.

— „Cum vrei d-ta, domnule legist — observă „unul — ca organul d-lui T. Maiorescu, fie cât „de-necopt, să-ţi mărturisească el însuşi lipsa-i „de senositate i Ar fi prea naiv...

„Auzind aceasta, îmi trecu prin minte o idee.

— „Ei bine, domnilor — zisei eu — vă propun „un rămăşag....

— „Un al doilea rămăşag, căci pe cel întâiu „l'ai câştigat mai an-terţ prin *Eu şi Ea din Ga-, blitz:*

„Ca o liră fără sunet,
„Ca un fulger fără tunet...!

— „Fie şi al doilea ! Pentru a împăca pe o-„mul nostru de legi, eu pariez că voiu reuşi a „face, ca aşa numita *noua direcţie* să-şi recunoască nulitatea în modul cel mai solemn, s'o mărturisească în faţa lumei întregi, şi aceasta nu „mai departe decât până la termenul de 15 Februarie, pe care l'am fixat pentru apariţiunea *„Revistei* noastre".

„Rămăşagul a fost primit.

„Şi de astă dată am câştigat.

„La 5/17 Ianuarie, cu recipisa sub No. 936, am „trimis la foaia din Iaşi următorul acrostich la *„ Convorbiri literare.*

La Noi

„La noi e putred mărul" a zis de mult poetul
A zis cu desperare şi a murit nebun.
Căci îl zdrobi durerea când s'a convins cu 'ncetul,
Oftând după scăpare, că nu mai este bun
Nici sâmburele însuşi, speranţa viitoare
Vestală timoroasă ascunsă Je priviri!
O, da ! un verme sarbăd cu otrăvită boare
Rozând fără 'ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemânjită, şi în zadar să crează
Ilusia din urmă ar vrea că tot mai poţi
Redobândi scânteia din dispăruta rază !
I-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toţi!
Lucesc prin neştiinţă, prin penile străine
Insecte cu o umbră mai mare decât ei;
Te 'nşală 'n perspectivă, dar când te uiţi mai bine
E trist şi-ţi vine milă de falnicii pigmei!
Rivali cu cine ştie ce geniuri sublime, .
Aruncă vorbe 'n aer ce curg ca un şiroi,
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime . . .
E putred, putred mărul din sâmbure la noi!

P. A. Călescu

„La noi e putred mărul", şi la întrebarea: unde „anume e putred ? Acrostichul răspunde : la *Convorbiri literare.* Acolo sunt *falnicii pigmei,* acolo „sunt *aruncători de vorbe in aer,* acolo sunt *in-„secte mici cu umbre mari,* acolo sunt *plagiatorii „ce repetă fără a spune de unde,* acolo *se lu-„ceşte* prin neştiinţă, etc, etc,, o vastă pleiadă *„mânjită până la sâmbure de un verme sarbăd „cu otrăvită boare!*

„Din exces de generositate, eu am prevenit pe „criticii dela *noua direcţie* prin pseudonimul P. „A. Călescu, adică *păcălescu,* şi chiar prin nota „cu „Deşteaptă-te, Române!" Ei n'au voit totuşi „să vază, să auză, să ştie nimic!

„Poesia a fost supusă desbaterei faimoasei societăţi *Junimea,* care a hotărât să se publice în „cel d'întâiu număr al *Convorbirilor* mai pe sus „de toate celelalte versuri, înlocuind însă, după „o matură cugetare, pe „Vestală timoroasă" prin „Fecioară sfiicioasă" ceea ce avu drept rezultat „de a face ca acrostichul să sune mai nemţeşte: *„La Conforbiri literare.* O germanomanie instinctivă !

„Galimatia dela mijloc :

„...Bucată nemânjită, şi în zadar să crează
Ilusia din urmă ar vrea că tot mai poţi.

„Redobândi scânteia din dispăruta rază, a ră-„mas intactă şi sacră pentru ilustra compania".

„Noua direcţie nici n'a visat măcar, că prin „un verme sarbăd cu otrăvită boare", care „nu „lasă nicăiri bucată nemânjită", se aruncă fără „milă în faţa d-lui T. Maiorescu un al treilea „sau al patrulea vot de blam, mai energic decât „verdictele Senatului şi ale deputaţilor!

„In aceste condiţiuni a apărut acrostichul în *„Convorbiri* dela 1 Februarie pe pagina 441, sub „rubrica dt „Corespondenţă", noua direcţie fericită de ocasiunea ce i-am dat de a-şi face ea „însăşi portretul şi foarte setoasă de altele ase-

„menea pe viitor, mă încuragiază cu entuziasm : „D-lui P. A. C. mulţumiri şi noroc bun !"

„Aşa dară, neseriositatea *Convorbirilor* fiind „legalmente constatată, prin propria lor mărturie, „mă grăbesc a primi sarcina de a dirige în par- „tea-i literară *Revista* de faţă, considerând'o a fi „în adevăr necesară, de vreme ce nu există deo- camdată în România nici o alta de această „natură.

„Va fi nu o *nouă direcţie,* ci o *direcţie să- „nătoasă.*

Hăşdeu.

Trebue să spun că aceasta a doua farsă este eftină şi slabă.

Non bis in idem : farsa din 1873 cu poezia din Gablitz tradusă de Elias, fusese bună, nu doar că d. Hăşdeu făcuse să treacă o prostie ca o lucrare poetică, dar fiindcă biciuia ceeace în ţară pe atunci se numea o manie, mania germanismului, a cărei reprezentant era mai cu seamă *Junimea dela Iaşi.*

Cum am zis cu acea ocazie sub forma de poesie poţi să faci tot felukde farse dacă ai spirit, căci în poesie se admite din nenorocire lucruri care în viaţa comună sau în proză izbesc bunul simţ şi revoltă evidenţa.

Cine nu ştie că unui poet îi este permis totul, el face să vorbească părâiele, să şoptească pădurile, el interpretează ciripitul paserilor, face din enormele planete sau din colosalele corpuri cereşti ochii iubitei, din nenumărata "aglomeraţie de stele care se numeşte calea lăptată face părul iubitei, luna, acest corp mort, lipsit de atmosferă şi de viaţă o face protectoarea amorurilor luând sub egida ei pe amanţii care cântă sub ferestrele iubitelor, etc, etc.

Dar apoi să mai vorbesc oare de abuzul colosal care se face de comparaţii, imagini, metafore

şi tot acel limbagiu numit poetic, plin de nonsensuri care izbesc bunul simţ şi care chiar nici nebunilor dela balamuc nu le poate trece prin mintea lor desorganizată ?

Şi această estetică este şi în momentele de faţă mai în vigoare de cât ori când.

Când mă voiu ocupa de mişcarea literară şi poetică din zilele noastre, voiu arăta lucruri fenomenale, ca dispreţ pentru bunul simţ şi **CJ** extravaganţă pentru judecată. Poetul, este convenit, că nu trebue să vorbească limbagiul obicinuit, nici să se exprime ca toată lumea. Şi fiindcă toată lumea se exprimă simplu, conform bunului simţ şi dreptei judecăţi, poeţii cred, că cu cât se vor îngloda în excentrităţi, în imagini forţate, în comparaţii absurde şi în metafore nebuneşti, cu atât vor fi mai puţin prozatori şi mai mult poeţi.

Este o şcoală absolut condamnabilă, de care **o** mai repet, mă voiu ocupa când-va.

Prin urmare, când d. Hăşdeu, un om deştept, profită de această tehnică şi estetică poetică, pentru ca să fabricheze nişte versuri pe care dacă le analizezi cu bun simţ şi cu dreaptă judecată poţi să găseşti că sunt ridicule, cu aceasta d-sa nu-şi bătea joc de *Convorbiri literare* ci îşi bătea joc de poezia însuşi, de modul cum se înţelege acest gen literar.

E curios ca în puterea unei convenţii să găseşti poeziile lui Alexandri sau ale lui Eminescu sau acele dela *Revista Contimporană,* admirabile, iar într'un caz dat, în cazul când faci o farsă să te desbraci de principiile acele convenţionale şi să arăţi absurditatea poeziei.

A doua farsă a d-lui Hăşdeu este o simplă *ghiduşie* literară, o ghiduşie eftină pe care ori cine poate s'o facă dacă are spirit, ori cărei reviste literare.

Ce voia d. Hăşdeu să arate? Că *Convorbirile literare* nu erau serioase? Farsa d-sale dovedit-a acest lucru? Glumele nu dovedesc nimica, glumele dovedesc spirit din partea celui ce le face, dar nu probează nimic serios în contra- celor la care sunt adresate.

Voia d. Hăşdeu să dovedească neseriozitatea *Convorbirilor ?*

Era un mijloc, nu însă acel pe care l'a întrebuințat, trebuia să scrie un studiu asupra unei materii în care să pună cu intenție tot felul de neexactități, în care să susție tot felul de absurdități fie literare, fie ştiințifice, să dea acelui studiu o aparență serioasă şi să-l trimeată la *Convorbiri.*

Dacă *Convorbirile* ar fi publicat studiul său plin de nonsensuri şi de dovezi de ignoranță, atunci'în adevăr d. Hăşdeu, ar fi câştigat un pariu serios.

*

- Dar a trimite 20 de versuri scrise în stilul şi în limbagiul obicinuit poetic, cu imagini forțate sau cu comparații ridicule, şi a striga apoi victorie fiindcă a putut să strecoare asemenea versuri în *Convorbiri,* lucru n'are nici o însemnătate.

*

Ia să analizăm puțin, din acest punct de vedere, poezia d-lui Hăşdeu.

Este o temă obicinuită poeților, *pesimismul,* şi condamnarea prezentului precum şi a decăderei societăței.

D. Hăşdeu a luat acea temă, iată-l deci adoptând o temă poetică.

D-sa începe :

„La noi e putred mărul", a zis de mult poetul, etc., etc.

A zis acest lucru poetul Mureşeanu, l'a zis şi înainte de Mureşanu alți poeți şi l'a zis şi după Mureşanu încă alți foarte mulți.

înainte mult a zis-o Shakespeare, când pune în gura lui Hamlet cuvintele *„este ceva putred în regatul Danemarcei".*

Prin urmare iată o idee şi expresie chiar comunaminte intrată în limbagiul literar.

Pentru ce numai în poezia lui P. A. Călescu acest lucru să fie ridicul, şi pentru ce în Mureşanu să nu fie ridicul, şi pentru ce în Shakespeare să fie ceva aşa de sublim încât să rămâie până astăzi ca un dicton pe care oricare orator politic îl reproduce când voeşte ca să înfiereze o stare de lucruri ?

„A zis cu disperare şi a murit nebun".

In proză ideea ar fi neserioasă, căci omul care a exprimat-o a murit nebun.

Dar d. Hăşdeu se grăbeşte de a motiva că nu a murit poetul nebun după ce a strigat „la noi e putred mărul" ci durerea de cele ce vedea l'a înebunit.

„Căci îl zdrobi durerea când s'a convins cu încetul
„Oftând după scăpare că nu mai este bun
„Nici sâmburele însuşi, speranță viitoare
„Vestală timoroasă ascunsă de priviri.

Aici un singur vers este ridicul: *Sâmburele ascuns în măr este comparat cu o fecioară sfiicioasă ascunsă de priviri.* >

Evident că a compara un sâmbure dintr'un măr care stă ascuns de priviri, cu o fecioară sfiicioasă care s'ascunde de privirile indiscrete ale lumei, este grotesc.

Dar în poezie s'admit asemenea enormități. Câți poeți n'au riscat comparații mai ridicole, câți comentatori nu le-au găsit sublime !

Căci sunt nu numai poeți ridiculi, ci şi comentatori lipsiți de bun simț, care găsesc proastă şi nulă o imagine într'un poet, găsind sublime alte lucruri, de acelaş fel, în alți poeți.

Mă voiu ocupa şi de aceşti comentatori la timp, comentatori şi apreciatori fără nici o preparaţie, fără nici un studiu serios.

Prin urmare această comparaţie riscată a putut să treacă şi la redactorul *Convorbirilor,* tot aşa de uşor cum trece la toată lumea.

Dar mai mult. însuşi d. Hăşdeu o găseşte bună, în tot cazul nu o semnalează ca ceva ridicul, căci iată ce semnalează d-sa ca parte ridiculă :

,,0, da, un verme searbăd cu otrăvită boare
„Rozând fără încetare nu lasă nicăeri
„Bucată nemânjită şi în zadar să crează
„Iluzia din urmă ar Vrea că tot mai poţi
„Redobândi scânteia din dispăruta -rază.

Evident că aceasta este o galimatia, dar o galimatia poetică.

A spera că ai să redobândeşti o scânteie din o rază dispărută, în proză este ridicul, în versuri este o idee poetică exprimată cu expresii de o înălţime mare literară.

Cum este cu putinţă ca să redobândeşti o scânteie dintr'o rază care dispare ? Iar un comentator complezent imediat îţi răspunde :

— Ce nu înţelegi ideea poetică, nu înţelegi că poetul tot mai sperează să mai revadă lumina de care are nevoe sufletul său întunecat, lumina care îi însufleţea fiinţa când raza unei stări sociale bune îl încălzea !

Poetul ştie că raza a dispărut, ştie că a dispărut pentru totdeauna şi cu toate aceste tot mai crede că poate zări măcar o scânteie!

Ce să răspunzi la aceste ? Dacă cerci ca să-i dovedeşti că aceste lucruri sunt pure galimatii, atunci îţi răspunde că nu pricepi ce va să zică poezia, că n'ai educaţie poetică, prin urmare nu poţi aprecia comorile de frumuseţe pe care le cuprinde un vers ca :

„Redobândi scânteia din dispăruta rază"

Este un complot perpetuu care se face între comentatori şi poeţi în contra bunului simţ şi a bunului gust, este un atentat în contra logicei minţei omeneşti.

Pentru ce *Convorbirile* n'ar fi publicat şi ea asemenea frumuseţi poetice?

Dar partea dela urmă a poeziei *„La Noi",* este chiar frumoasă, este o diatribă virulentă prin care se înfierează şcoala literară în contra căreia P. A. Călescu se războeşte:

„l-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toţi
„Lucesc prin neştiinţă, prin penile străine
„Insecte cu o umbră mai mare decât ei;
„Te'nşală în perspectivă, dar când te uiţi mai bine
,,E trist şi'ţi vine milă de falnicii pigmei!
„Rivali cu cine ştie ce geniuri sublime,
„Aruncă vorbe 'n aer ce curg ca un şiroi
„Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime
,,E putred, putred mărul din sâmbure la noi!"

Ce poate reproşa cineva acestor versuri ?

Şi de unde să înţeleagă cei dela *Junimea* că aceste versuri sunt la adresa lor ?

De ce să nu creadă că ele erau adresate mediocrităţilor literare în genere vorbind ?

D. Hăşdeu spune că era uşor de înţeles, căci n'avea *Junimea* decât să citească de-a curmezişul literile cu care începe fiecare vers şi ar fi văzut: *la Convorbiri Literare!*

De asemenea putea să înţeleagă că P. A. Călescu însemnează Păcălescu !

Iată adevărate ghiduşii, nedemne de un spirit ca a d-lui Hăşdeu.

IV

Ultima luptă între d. Hăşdeu şi „Convorbiri literare"

Cititorii au văzut a doua farsă a d-lui Hăşdeu jucată *Convorbirilor.*

Cum se explica ea ?

D. Hăşdeu natură susceptibilă şi vindicativă, fusese tot timpul său maltratat sau nesocotit de *Convorbiri literare.*

La Bucureşti, imediat ce s'a stabilit — mi se pare că a părăsit laşul prin anul 1865 — a fost înconjurat şi sărbătorit ca omul cel mai considerabil în literatură şi ştiinţă.

Şi aşa şi era. Cunoştiinţele, inteligenţa şi spiritul său îl puneau mult mai presus decât lumea savantă din Capitală.

Având o activitate prodigioasă, el înfiinţa gazete şi reviste, întemeia cercuri literare şi ştiinţifice, aborda în scrierile sale toate genurile.

Faţă cu un asemenea om, *Convorbirile'literare* păstrau în cazul cel mai bun o rezervă rece, iar obicinuit îl ataca sau persifla.

Care e cauza farsei a doua a d-lui Hăşdeu? ~Căci ea nu s'ar putea explica, de vreme ce un armistiţiu făcut se încheiase între *Convorbiri literare* şi *Revista Contimporană.*

Convorbirile nu mai atacau *Revista. Revista* făcea oare cum ochi dulci *Convorbirilor literare.*

Când am pus titlul acestui articol, *a doua luptă a d-lui Hăşdeu cu Convorbirile literare,* propriu zis titlul nu e exact.

A fost o luptă istorică condusă de mine în contra cărţei *Istoria critică* a d-lui Hăşdeu.

Acea luptă a avut oare care răsunet şi a făcut mult sânge rău d-lui Hăşdeu, dovadă că în *Muza dela Borta rece, Pan-pan chiţibuş* este continuu maltratat pe tema criticilor sale, dar d. Hăşdeu n'a polemizat direct cu mine, cum am mai spus-o, ci a pus pe aghiotanţii săi ca să polemizeze.

In a doua această luptă de care voiu vorbi, d. Hăşdeu bine-voeşte să se scoboare din Olimp şi să rupă câteva lănci cu d. Maiorescu şi pe urmă prin o extremă condescendenţă cu Vasile Burlă.

Dar să intru în oare care detaliuri, chestia părându-mi-se interesantă. ,

Până pe la 1875 d. Hăşdeu fusese de toate, afară de filolog, fusese mai cu seamă istoric.

Dar un spirit viu ca al d-sale lipsit de - orice disciplină mentală şi de cunoştinţe sistematizate — căci cunoştinţe avea foarte multe — era târât dela o natură de studii la alta, aproape fără tranziţie.

Aşa, începe *Istoria critică a Românilor.* LumCa a salutat debutul acestei opere cu entuziasm. Scriind-o d. Hăşdeu începe a se dezgusta de micimea subiectului.

Ce să scrii în asemenea subiect? Să restabileşti oare care date greşite ? Să delimitezi frontiera dintre Moldova şi Muntenia? Cel mult să stabileşti vechimea Basarabilor şi splendoarea acestei familii, găsind cu ajutorul heraldicei că stema acelei familii a fost odată trei arabi, şi că provincia Basarabia dovedeşte vechimea acelei dinastii.

Dar în colo, un istoric cu imaginaţie vie şi fecundă, nu poate face nici inventa mare lucru. Ce poţi seri despre nişte ţări sărace şi inculte ? Subiectul era prea mic, zic, pentru d. Hăşdeu, mai cu seamă pentru pretenţiile şi imaginaţia d-lui Hăşdeu.

De aceea vedem chiar dela început pe d. Hăşdeu în opera sa rătăcindu-se în alte materii care

pretau la mai multe desvoltări şi consideraţii ipotetice.

Aşa îl vedem scoborându-se cu istoria ţărilor noastre până la Herodot, apoi tratând pe larg şi cu multe citaţii de lux, influenţa climaterică, natura solului — lucruri care erau pe atunci la modă — aşa că de multe ori *Istoria* propriu zisă a Românilor este părăsită.

Dar nici chiar firul acestei istorii nu e dus prea departe.

Avusese d. Hăşdeu câteva teorii cu privire la timpurile infiinţărei principatelor, şi la dinastiile Basarabilor şi a Muşaţilor; le spusese desvoltând o multă erudiţie care era un fel de hors-d'ceuvre în cartea sa. Când însă s'apropie de timpurile mai cunoscute, atunci subiectul începe cam a-l plictisi, căci de, istoria Românilor dacă o înţelegi făcută cu cercetări minuţioase de documente, cu nevoia de a studia viaţa socială şi economică, singura parte originală şi utilă care poate atrage pe un istoric, atunci înţelegem de ce un spirit neastâmpărat ca al d-lui Hăşdeu s'a plictisit de ceeace îşi propusese să facă, şi a părăsit subiectul.

Pentru ce şi pentru cine a părăsit subiectul propriu-zis al istoriei ?

Aici lucru este foarte interesant.

Pe lângă istorie şi studiul ei, se ridicase pe atunci o nouă ştiinţă, ştiinţa filologică, care eşise din mâinele gramaticilor în a căror mâini vegetase atât timp fără să poată eşi din nişte cadre înguste şi pedantice şi'şi luase un sbor măreţ, abordând chestiuni necunoscute încă, căutând să reducă limbile la o origină comună, sau cel mult la câteva tipuri primitive.

Ca concepţie era grandioasă, concepţie după care indienii şi persanii erau dovediţi că sunt fraţi cu latinii, germanii, slavii şi grecii.

Ştiinţa filologică în faza ei de atunci, pe lângă o parte pozitivă, pe lângă demonstraţii irecuzabile, avea în acelaş timp şi un vast câmp unde ipotezele ba chiar imaginaţia putea să'şi dea liber curs.

Această ştiinţă se potrivea foarte bine —- în partea ei imaginativă şi de deducţii riscate — cu spiritul îndrăzneţ şi inventiv al d-lui Hăşdeu.

Şi atunci vedem pe d. Hăşdeu părăsind studiul istoriei şi aruncându-se cu trup şi cu suflet vârându-se până în gât în cercetări filologice.

Era un câmp nou şi vast, era un câmp mai cu seamă neexplorat încă la noi.

La noi nu se ştia ce înseamnă ştiinţa filologică.

Noi pe atunci aveam numai gramatici, ei erau depozitarii ştiinţei, iar filologi ca Cipariu şi şcoala transilvăneană, meritau în mare parte acest nume, însă cercetările lor se mărgineau numai a stabili raporturi între limba latină şi cea română, aceasta era singura lor preocupaţie, preocupaţie cu caracter şi naţionalist.

Ia afară de aceasta, legile generale fonetice nu erau cunoscute, nimeni nu intrase în curentul european de studii comparate între limbile vechi, cel mult studiul mergea până a compara limbile neo-latine între ele.

Un singur om făcuse o lucrare în adevăr cu caracter ştiinţific, d. Cihac care locuia în străinătate şi nu se amestecă decât "foarte rar în polenurile noastre de filologie.

Vorbeam de necunoaşterea legilor fonetice.

Dar nici cunoaşterea legilor fonetice nu puteai să pretinzi serios. Filologia era căzută şi mai jos. In lipsă de orice regule stabilite şi dovedite, fie care mititel învăţat se credea în acelaş timp a fi şi flolog, iar principiul după care explicau derivaţiile^, cuvintelor din unul în altul era simplu asemănarea de sunete. Aşa toată şcoala lui Laurian, Maxim şi ceilalţi pe aceasta se baza; erau

fenomenale explicaţiile lor filologice. Aşa cuvântul *„Slatina"* derivă din *„Stelatina"* o corupţie a acestui cuvânt: *Bistriţa* din *Bistercia (?)*

Vă puteţi închipui când d. Hăşdeu procurându-şi cărţile autorilor germani ca Benfey, Curtius, Bopp, H. Weber, Sonne, Diefenbach şi Eichhoff, descoperind astfel o lume nouă, un teren virgin pentru filologii noştrii, cum a trebuit să arunce cu dispreţ hrisoavele şi documentele noastre şi să se angajeze cu entuziasm în călătorii filologice pe aripele ipotezelor şi a fantaziilor, cu atât mai mult cu cât controlul i se părea imposibil.

Ei bine şi pe acest teren găseşte adversari, şi tot la *Convorbiri literare,* tot la *Junimea.*

D. Maiorescu n'a avut niciodată pretenţia de filolog, dar avea cunoştinţi generale, moderaţie în judecată şi bun simţ. De aceea scrierile sale filologice poartă pecetia cuminţeniei, cu atât mai mult cu cât niciodată nu se aventura în chestii necunoscute.

Junimea şi *Convorbirile* aveau însă un filolog în toată puterea cuvântului în curs pe atunci.

Vasile Burlă nu era o capacitate, nu era un puţ de ştiinţă filologică, dar era de sigur un om iniţiat în toată ştiinţa filologică de atunci, un cunoscător a tuturor chestiilor care forma» stocul de cunoştinţi filologice de acum 30 de ani.

Burlă făcuse studii de filologie în Germania, prin urmare era preparat şi destul de bine preparat. Specialitatea sa fusese aceste studii, le învăţase la şcoală metodic.

Aceasta era superioritatea lui Burlă asupra d-lui Hăşdeu, simplu autodidact, care din carte în carte îşi adunase material filologic fără nici un discernământ sistematic.

Iată pe d. Hăşdeu iarăşi într'o situaţie displă-

cută. D-sa fugise de câmpul istoric ca să îmbrăţişeze alte studii, crezând într'altele că va domina situaţia.

Şi iată că unul dela *Convorbiri* i se pune în cale şi începe a-i controla teoriile şi deducţiile sale filologice.

Cu privire la ce ? Nu la limba română în raport cu cea latină, ci cu privire la limbile indoeuropeene.

D. Hăşdeu cu impetuositatea sa obicinuită, se aruncase în filologia comparată a limbilor indoeuropeene.

Dar cum am spus, era la *Junimea* un specialist d, Burlă care-1 pândea, şi cu toate aerele mari de tot cu care d. Hăşdeu trata pe d. Burlă, acesta la fiecare pas îi arăta erorile şi de multe ori erori elementare.

Nici nu se putea altmintrelea. Tocmai târziu, foarte târziu, d. Hăşdeu şi-a asimilat materialul de filologie. In cei întâi ani când scrie filologie, el suferă influenţa diferiţilor autori germani, fie de odată, fie pe rând, care aducea oare care incoherenţă în scriere.

Am văzut cum d. Hăşdeu îşi răzbună din nou pe *Convorbiri* cu poezia *„La noi e putred mărul".* Dar se pare că simţeşte singur că aceasta nu este o răzbunare, făcuse cu ea ca să râdă amicii şi detractorii *Convorbirilor literare,* dar nu sdruncina întru nimic autoritatea d-lui Maiorescu.

D. Maiorescu pe atunci mi se pare că era ministru de instrucţie, venea numai întâmplător la *Junimea,* când avea treburi la Iaşi.

Ce vină putea să aibă d. Maiorescu în publicarea poeziei *„La noi e putred mărul?"* Răspunderea cădea numai asupra redactorului şi a acelor care poate o citise. ^

D. Hăşdeu viza nu atât *Direcţia Nouă* cât mai

cu seamă pe d. Maiorescu personal. Iar d. Maiorescu era aproape insezisabil dând cât se poate puţin loc la critică în scrierile lui.

Şi atunci d. Hăşdeu crede că a sosit timpul să dea o lovitură teribilă d-lui Maiorescu în cunoştinţele filologice ale aceluia.

Tare pe ştiinţa căpătată repede, repede, a filologiei comparative, el s'agaţă de un articol din criticile d-lui Maiorescu şi caută a-l arăta ca pe un ignorant.

Ceea ce-l supărase mai tare pe d. Hăşdeu este că d. Maiorescu intitulase acel capitol *„Cercetări limbistice"*.

Iată ce scrisese d. Maiorescu :

„Anima era în legătură cu *Lw* = a sufla, a „respira, şi însemna mai întâi principiul respira- „ţiunei materiale, şi deveni apoi principiul vieţei „intelectuale, suflet, curagiu, etc, însă în perpetuă amintire a acelei origini fisiologice .., se şi „scria îtftr'un timp pentru mai multă imitare *„hanima"*.

D. Hăşdeu publică în *Columna lui Traian* o critică jumătate serioasă, jumătate umoristică. In partea serioasă declară că nu e nici o legătură între *anima „Lw* = a sufla, a respira ; şi prin o serie de deducţiuni filologice caută a dovedi acest lucru.

In partea a doua îşi bate joc şi face glume pe socoteala filologiei d-lui Maiorescu. Aşa, face oare care aluzii triviale la *suflarea* omului în oare care împrejurări. Cât despre *hanima* în loc de *anima* d. Hăşdeu spune că aceasta e filologie ţigănească, căci numai lăutarii când cânt cântice din lume pronunţă *hamor* în loc de *amor*.

Apoi reaminteşte farsa dintâiu cu *Eu şl Ea* cu multe alte înflorituri. De exemplu d. Hăşdeu zice:

„Anima provenind din *an* şi" *Lw* provenind „din *vă,* ambele cuvinte sunt întocmai tot atât „de eterogene, pe cât de străine pot fi între ele „bunul simţ şi pretinsa „nouă direcţie".

Direcţia Nouă, vecinie *direcţia nouă!*

D. Maiorescu nu putea răspunde din cauză că era ministru. Această critică diatribă nu putea rămânea fără răspuns şi atunci d. Burlă se însărcinează să răspundă.

Cititorii de pe atunci ai *Convorbirilor literare,* a *Columnei lui Traian* şi a *Românului* (căci d. Hăşdeu a publicat replica d-sale în *Românul,* probabil ca sâ dea răspunsului său cea mai întinsă publicitate) au asistat la o polemică gravă şi amuzantă, la un duel între doi filologi.

Un parentez.

Se ştie că cele mai teribile dueluri de polemică sunt între savanţi, iar cele mai arhi-teribile sunt între filologi.

In literatură, în critica teatrală, în istorie, în multe ştiinţi, polemicile nu se înveninează între combatanţi până a ajunge la cuvinte groase ca, ignorant, prost, bucher, etc.

Filologii însă — se înţelege că nu vorbesc decât de filologii de acum 30 de ani — când se apucau la luptă, apoi nu erau cuvinte grele care să nu-şi zică unul altuia. îşi aruncă în cap bine înţeles dela distanţă, toate dicţionarele, toate gramaticile, toate infoli-ourile; în două-trei pagini se fac de cel puţin de zece ori ignoranţi unul pe altul, fiecare reprezintă ştiinţa şi numai el, cellalt reprezintă numai ignoranţa. Şi din înălţimea ştiinţei şi în numele ştiinţei ei se tratează cu un dispreţ amestecat de milă.

Oare de ce ? E greu de răspuns.

Eu cred însă, cu cât o ştiinţă este mai puţin pozitivă, mai migăloasă şi mai meticuloasă, cu atât savanţii pun mai multă patimă în a susţinea micile lor observaţii, micile lor teorii.

In genere, la savanţii îndărătnici nu e nimic

ipotetic, totul este riguros ştiinţific, deducţiile cele mai hazardate sunt date ca cuvânt de evanghelie, nu permit discuţia, şi cine îndrăzneşte să şi-o permită, capătă imediat epitetul de ignorant.

D. Hăşdeu califică ideile d-lui Maiorescu „curiozităţi curat linguistice în privinţa cărora auto-„rul e cu atât mai responsabil cu cât articolul „care le cuprinde poartă fără sfială titlul de *Cer-„cetări limbistice".*

Am citat alt pasaj în care se spunea că cuvintele pe care d. Maiorescu le deriva unele din altele „sunt tot atât de*eterogene pe cât de străine „pot fi între ele bunul simţ şi pretinsa „nouă „direcţie", şi alte ameninţări de asemenea natură.

Vine d. Burlă cu răspunsul său, şi atunci începe a-l califica şi el la rândul său pe d. Hăşdeu.

Iată câteva mostre:

„D. Hăşdeu este abia un începător în filologia „comparativă.

„D. Hăşdeu nu ştie încă ceeace astăzi ştiu „până şi copiii din clasa întâia gimnazială".

„Cunoştinţele filologice ale d-lui Hăşdeu nu „ajung nici măcar până la epoca aglutinativă a „limbei".

„Ignoranţa filologică a d-lui Hăşdeu n'are mar-„gine".

Etc, etc.

In replica sa d. Hăşdeu nu rămâne dator d-lui Burlă.

D. Hăşdeu zice că „este nevoit să se pogoare „astăzi până la d. Burlă şi să răspundă unui pitic care abia apare pe scena literaturei române".

„Chiar dacă aş fi comis nişte erori, încă nu „le-am putut comite aşa de elementare şi de grosolane, încât să fie capabile de a le observa „până şi d. Burlă".

„Tot aşa sciutorul şi bine crescutul d-l Burlă."

„Prin urmare răspunzând advocatului, d-lui

„Maiorescu, fie el cât de rău ales, voiu avea în „vedere pe client, pe un om mai din societate".

„Advocatul d-lui Maiorescu găseşte atâtea erori „încât eu unul, dacă ele ar fi reale nu m'aş mai „crede demn de a fi altceva decât numai doar „colaborator la *Convorbiri".*

In fine d. Hăşdeu nu poate să-şi lase năravul de a face spirit şi calambure.

Iată ce-i mai zice d-lui Burlă :

„Cunoştinţele d-lui Burlă sunt aşa, încât nu-„mai proverbul italian : *non paria da vero, paria „da Burla,* se potriveşte".

Şi pentru ce toate aceste epitete de ignorant şi de rău crescut şi injurii chiar? Sau mai bine apropo de ce ?

Apropo de o chestie foarte mititică şi foarte inofensivă în sine, anume :

Anima este în legătură cu *Lw ;*

Sau:

Anima prpvine din radicalul *an* cum susţinea d. Hăşdeu.

Cu privire la această divergință relativ la două cuvinte, d Hăşdeu a polemizat cu Burlă, luând replica şi triplica, şi-au zis toate cuvintele grele pe care doi savanţi filologi pot să şi le zică, şi la urmă au rămas fiecare convins că el are dreptate şi că cellalt este un ignorant.

Şi de astădată d. Hăşdeu procedase în acelaş fel cum făcuse cu *Istoria critică* şi cu criticul acelei istorii, tratând pe adversari dela înălţimi olimpiene cu *vorba,* fără să i-o dovedească în fapt.

Aşa d. Hăşdeu îl făcea pe Burlă un începător necunoscut pe câmpul literaturei române, lăsând să înţeleagă cât e de departe de d-sa aşa de Cunoscut pe câmpul literaturei române.

Evident că d. Hăşdeu avea dreptate în temă generală.

Ce era Burlă pe lângă d. Hăşdeu în literatură? Un nimic, un începător.

Dar când te pui din alt punct de vedere, când te gândeşti că d. Burlă făcuse studii de filologie şi se specializase în această ştiinţă, pe când d. Hăşdeu târziu de tot, în plină maturitate, după ce făcuse.şi scrisese de toate şi se ocupase de toate, de istorie, de nuvele, de romanuri, poezii, drame, să apucase să studieze filologia şi o studiase ca autodidact, dacă zic, comparezi pe Burlă specialistul cu d. Hăşdeu care abia începuse a se ocupa cu filologia, zău, nu ştiu cine avea dreptate ca să califice pe cellalt de începător sau de neştiutor.

Dar fiindcă polemica între aceşti doi filologi a luat un caracter de epopee comică, apropo de de *anima* şi de *"Lw,* nu pot să nu mă opresc ca să nu o arăt cititorilor.

Cuvântul latin *anima* este cu âw aşa cum susţinea d. Maiorescu.

Sau &o corespunde latinului *ventus* iar nu *anima,* după cum pretindea d. Hăşdeu.

Las această chestiune care poate să fie şi de actualitate, filologilor de astăzi.

In aceste amintiri, nu rezolvirea problemelor într'un sens sau altul mă preocupă, ci atmosfera în care se discutau acuma 30 de ani asemenea chestii, precum şi psichologia stărei literare şi critice de atunci.

Junimea literară compusă din poeţi, nuvelişti, filosofi, istorici, nu se pasiona de chestii minuscule, de filologie comparată a limbilor indo-europeene.

Cel mult câţiva dintre junimişti precum erau Lambrior, Xenopol şi cu mine, cu totul la începutul acestor studii, ne interesam dacă de fapt d. Burlă sau d. Hăşdeu are dreptate.

Dar era o parte înconjurătoare veselă, comică şi câteodată chiar grotescă, care ne interesa, aproape ne pasiona pe toţi.

Un articol filologic a d-lui Hăşdeu contra lui Burlă era un mic scandal literar, care ne atrăgea cu toate polemicile picante şi nesănătoase.

Mi-aduc aminte că aceste se petreceau cu câteva luni înainte de a pleca în străinătate. D. Hăşdeu mă credea deja plecat; se înţelege că d. Maiorescu, ministru de instrucţie, era învinuit de un fel de fayoritizm, fiindcă trimetea în străinătate pe Lambrior şi pe mine, membrii ai *Junimei.*

Nu-i vorbă că d. Maiorescu ca să scape de o asemenea acuzaţie hotărâse a trimite în acelaş timp şi doi tineri din Bucureşti, combatanţi în contra *Convorbirilor,* pe răposatul G. Dem. Teodorescu şi pe d. Grigorie Tocilescu.

Pe atunci, a trimite pe Lambrior — nu vorbesc de mine — ca bursier în străinătate, era culmea favoritizmului. Dovadă că, venind liberalii la putere, *Andrei Vizanti* interpelează pe Gheorghe Chiţu ministru de instrucţie, cum mai suferă scandalul ca Lambrior şi cu mine să continuăm a fi bursierii Statului.

Răspunsurile lui Burlă ridicau scandalul literar la potenţă, căci acesta neavând flexibilitatea spiritului d-lui Hăşdeu îl ataca pe acesta deadreptul pe întregul, fără înconjur, aşa că galeria făcea mare haz de asemenea polemici între filologi.

Ziceam că d. Hăşdeu mă credea plecat deja din ţară, dar rancunele sale mă urmăreau şi peste frontieră. Intre lucrurile displăcute pe care i le spune lui Burlă citim şi următoarele :

„Nu ne îndoim că ministrul actual al instrucţiei publice precum a făcut cu d. Gheorghe

„Panu, tot așa și pe d. Vasile Burlă îl va trimite „în străinătate ca să mai învețe carte".

Cum am spus mai sus, noi făceam mare haz de această luptă omerică între Burlă și d. Hășdeu.

Și mi-aduc aminte că într'o seară la *Junimea,* înainte de a sosi Burlă, vorbind de replica d-lui Hășdeu, eu, care mă ocupam cu literatura italiană, am făcut oribilul calambur zicând cu privire la Burlă, că d. Hășdeu *si burlarsi di lui.*

* #

După toate aparențele. Burlă mi s'a părut atunci că a avut dreptate în polemica cu d. Hășdeu. Aveam impresia că acela era mai bine înarmat decât teribilul nostru adversar dela București.

Cu ce-l prinde Burlă pe d. Hășdeu ?

Cu nimic, care pentru un filolog este foarte mare.

D. Hășdeu pretindea că au provine din *vâ.* Pentru un profan aceasta nu înseamnă nimic, pentru un filolog specialist însemna totul, însemna o dovadă de ignoranță a d-lui Hășdeu. Și ignoranța nu era "în întregul cuvânt de două litere, ci în vocala *a,* și ignoranța nu era chiar în litera *a* întreagă ci în litera *a* lung.

Burlă arăta că în epoca primitivă a monosilabismului limbei nu existau decât trei vocale *a, i, u,* însă tustrele scurte. Prin urmare când d. Hășdeu spunea că monosilabul *vâ* (cu *a* lung) este din acea epocă, atunci dovedea ignoranță.

Și exclama astfel:

„Un filolog cât de puțin versat în filologia „comparativă, va ști că vocalele lungi, fie ele *„gunificațiuni* sau *vriddhicațiuni,* nu sunt primitive ci un rezultat a unui proces de dezvoltare „care s'a întâmplat mult mai Jârziu în istoria „limbei".

Am spus altă dată că studiile filologice nu se citeau la *Junimea.* Polemicile însă de tot soiul se citeau.

Când Burlă a venit și ajungând la pasajul citat de mai sus, a rostit cuvintele de *gunificațiuni* și *vriddhicațiuni,* atunci un râs omeric a izbucnit în întreaga *Junime,* iar d. Pogor a luat o pernă de canapea și a aruncat-o furios în Burlă.

— Mai citește încă odată cele două cuvinte, l'au interpelat junimiștii râzând.

Iar Burlă foarte grav și cam indignat că fusese întrerupt în culmea anatemelor sale filologice în contra d-lui Hășdeu, răspunde:

— Aveți răbdare că am să vă rostesc și alte cuvinte de technică filologică.

Și atunci cu un glas indignat continuă astfel:

„Dacă d. Hășdeu se crede, că cu *vâ* în care * i„vocala *a* este lungă, a ajuns până la origina primitivă a acestei radicale, atunci d-sa a probat „prin aceasta în mod foarte evident, că cunoștințele sale filologice nu ajun^duci măcar până „la *epoca aglutinativă* a limbei, și cu atâta mai „puțin până la acel moment primordial din istoria dezvoltărei spirituale a omului, când s'a „ivit pentru prima oară cele d'întâiu idei în crederii omenești și s'au încorporat în radicale".

— Asta e tot, ca vocabular filologic ? întrebă din nou d. Negrutzi ironic.

Burlă din ce în ce mai cu un surâs amar și disprețuitor răspunde :

— Dacă nu sunteți inițiați în știință, de ce nu o respectați măcar ?

Și continuă în modul următor :

„Radicala arică *ug* a trecut mai întâiu prin *gu- „nificațiune* în *aug,* apoi prin *metatesa* vocalelor „în *vag* (în loc de *uag)* și prin *ampli'ficațiune* „cu 5 în *vaks,* și în urmă prin slăbirea vocalei „primitive *a* în *e* și prin *amplificațiune* cu un *a „protetic"* neorganic în *afex".*

In urma citirei acestui pasaj *Junimea* se scoată în picioare ca un singur om și strigă :

— Destul, destul...

Burlă rămâne uimit şi se uită în toate părţile. Atunci d. Pogor îi zise :

— Ascultă Buflă, nu te supăra, dar nu putem asculta mai departe dezvoltările filologice cu terminologia ta savantă, dar iartă-mă să-ţi spun, barbară. Nu înţelegem nimic, publicul n'are să înţeleagă nici el nimic, poate singur Hăşdeu, ca savant, are să te înţeleagă, însă...

— Nici Hăşdeu n'are să mă înţeleagă, exclamă triumfal Burlă.

Atunci ilaritatea a luat proporţii covârşitoare, cinci minute a ţinut râsul.

Burlă galben, înţelesese cât de ridiculă fusese întreruperea.

Şi după ce s'a mai restabilit liniştea, el zise :

— Cu'd-voastră nu se poate discuta serios. Am voit să zic că nici Hăşdeu n'are să înţeleagă *fiindcă este un ignorant;* dar cu d-voastră este chip de a vorbi ?

D. Pogor cu un aer grav luă cuvântul şi zise :

— D-lor, noi nu ne putem pronunţa, cine, dintre Burlă sau Hăşdeu,- are dreptate, judecând după deducţiile lor filologice. Este însă numai un singur mijloc pentru noi profanii, acela e următorul : Să luăm critica lui Hăşdeu şi răspunsul lui Burlă. Care din aceste critici va cuprinde întrebuinţarea de mai multe ori a cuvintelor *gunificaţiuni, vriddhicaţiuni, aglutinaţii, amplificaţii, metateză, protetic,* etc, acea critică e mai bună şi autorul ei are dreptate.

Burlă cu mare naivitate exclamă :

— Apoi şi pe acest teren tot eu îl bat pe Hăşdeu.

Râsul nu mai avea sfârşit.

Răspunsul lui Burlă a avut ceva culminant ca

ironie la adresa d-lui Hăşdeu, un lucru bun de pus în comedie, petrecut între doi savanţi filologi.

Ceeace e particular în polemicile dintre filologi sau dintre filologii mai din vechime, este că argumentele sunt totdeauna întovărăşite de epitete displăcute adversarului, în care acela de „ignorant" nu este totdeauna cel mai tare, iar pentru profani, infinitesimal de mică chestia la care se reduce polemica, produce un haz deosebit. Aşa este ştiinţa filologică cel puţin în cea mai mare parte.

Toate ştiinţele sunt ştiinţi de detalii, e drept, dar acele detalii interesează, câte odată pasionează.

Aşa de exemplu şi istoricii se dispută pentru nimicuri, pentru o dată de mică importanţă sau pentru un fapt obscur.

Dar istoricii au un câmp mult mai vast în legătură cu acţiunea omului în veacuri. Istoricii explică evenimentele şi când discuţia este pentru asemenea chestii mari ea este interesantă.

Un fenomen chimic, o aplicaţie nouă în fizică, pot fi de o importanţă incalculabilă, ele pot produce reforme în viaţa socială sau economică; toate ştiinţele cu aplicaţii sunt importante din acest punct de vedere.

Pe când filologia nu are decât foarte puţine raporturi cu acţiunea omului şi nici unul cu lumea înconjurătoare.

Şi atunci când vezi doi filologi că se ciupesc până la sânge ca doi cocoşi, te întrebi: de ce această patimă şi animositate?

O mulţime de cerneală a curs şi de o parte şi de alta în polemica dintre d. Hăşdeu şi Burlă, au fost replice şi replici la triplice.

D. Hăşdeu a scris o serie de articole în *Românul,* în *Columna lui Traian* şi într'o revistă nu-mi aduc aminte care.

D. Burlă a scris patru articole din care două ca răspuns la replica d-lui Hăşdeu.

Şi pentru ce toate aceste? Pentru a se tăgădui cum că *anima* derivă din ăw grecesc.

Al doilea, pentru o virgulă pusă între *vâ* şi *vâmi,* pentru *n* din *ventus* pe care d. Hăşdeu îl crede organic iar Burlă îl credea eufonic.

Pentru atâta tot.

Vă puteţi închipui de se poate scrie pentru asemenea lucruri o serie de articole!

Şi aceasta nu era numai o chestie între d. Hăşdeu şi Burlă. întreaga filologie şi toţi iluştrii filologi erau împărţiţi în două tabere asupra acestor chestii.

D. Hăşdeu se baza pe autoritatea unora, d. Burlă pe autoritatea celorlalţi.

* *

S'au petrecut lucruri nostime în aceste polemici, care nu se citeau la *Junimea.*

Junimea însă însărcinase pe vre-o doi dintre noi ca să urmărim acele polemici şi să aducem lucrurile picante şi nostime la seratele ei.

Asemenea polemici *Junimea* le considera ca aproape să merite să fie trecute în dosarul caraghioslâcurilor *Junimei,* lucru care exaspera pe Burlă.

Să dau un exemplu. II dau fiindcă e foarte nostim.

In această polemică Curtius, filologul german din Leipzig, era cel care era supus la mai multă contribuţie de amândoi adversarii.

Şi atunci s'a întâmplat următoarele:

D. Hăşdeu avea o ediţie a gramaticei lui Curtius din anul 1852.

Cu această ediţie în mână îi trage în cap lui Burlă o lovitură formidabilă calificându-1 de ignorant.

Dar Curtius scoate la 1875 o nouă ediţie pe

care Burlă o avea. Şi atunci observă Burlă că Curtius îşi modificase părerea în spaţiul de 23 de ani susţinând o altă derivaţie.

Burlă susţinuse părerea lui Curtius din 1875 fără să spue că a luat-o din Curtius.

D. Hăşdeu combătuse acea părere cu autoritatea lui Curtius ediţia din 1852.

Iată deci pe Curtius-Hăşdeu contra lui Curtius-Burlă. Insă d. Hăşdeu era în vădită stare de inferioritate căci el combătea pe Curtius dela 1875 cu Curtius dela 1852.

De aci triumful lui Burlă şi păţania d-lui Hăşdeu.

Iată cum urmează Burlă:

„Insă aceasta s'a întâmplat la anul 1852. De „atunci încoace filologia comparativă a progresat cu paşi urieşi, şi Curtius, celebrul filolog ger„man din Leipzig, ţinând cont de progresul filo„logiei, şi-a cunoscut greşala şi astăzi după 23 „de ani n'o mai comite, precum face autoritatea „filologiei comparative din Bucureşti. Sau poate „crede d. Hăşdeu că Curtius dela 1852 încoace „a regresat, şi prin urmare aceea ce scria el îna„inte de 23 de ani, este mai exact, decât aceea „ce scrie el astăzi?"

Aceasta a fost cel mai mare triumf pe care Burlă l-a repurtat pe câmpul luptelor filologice.

Burlă se lăuda cu această victorie mai mult decât orice mare cuceritor cu bătăliile câştigate.

Pentru Burlă, faptul că d. Hăşdeu a combătut pe Curtius ediţia dela 1875 cu Curtius ediţia dela 1852 era considerat mai mare decât victoriile dela lena, Austerlitz, Wagram, pentru Napoleon I.

Şi nu era ocazie în care să nu amintească această mare întâmplare atât la *Junimea* cât şi în oraş.

Mult timp noi i-am organizat lui Burlă ceea ce numeşte franţuzul *„une scie".*

Cum intră Burlă unul din noi luând un aer serios zicea :

— Burlă, ia spune-ne cum s'a întâmplat istoria păcălelei lui Hăşdeu cu Curtius ?

Burlă voios şi cu mare complezenţă începea să facă istoria pe larg, iar noi abia stăpânindu-ne de râs aveam aerul că-1 ascultam cu mare atenţie.

La a doua şedinţă lui Burlă i se făcea aceeaşi întrebare de un altul. El foarte serios reîncepea istoria,.

Ij*. a treia şedinţă acelaş lucru se repeta.

Şi lucru curios. Burlă aşa de bine se deprinsese cu istorisirea, încât o repetă identic par'că ar fi cetit-o pe o carte.

Altă dată noi am exprimat dorinţa ca să ne aducă amândouă ediţiile lui Curtius pentru ca să vedem şi noi comedia aceasta.

Burlă care era de o poştă departe de a bănui că este o farsă, la şedinţa viitoare l-am văzut intrând cu cele două volume a lui Curtius şi cu mare curiozitate ne-a făcut să pipăim aproape cu degetul deosebirea, întocmai cum apostolul Toma necredinciosul voia să pipăe rănile lui Christos.

In sfârşit cu mare ce, nu ştiu cine şi-a făcut pomană din Burlă de i-a spus că noi ne batem joc de dânsul.

Şi într'o seară când Pompilie şi-a permis ca să'l roage să mai spue odată istoria celor două ediţii a lui Curtius şi păcăleala d-lui Hăşdeu, Burlă s'a supărat şi ne-a zis :

— Sunteţi nişte caraghioşi care nu ştiţi nimic în filologia comparativă, căci dacă aţi şti ceva nu aţi îndrăzni măcar să glumiţi pe tema ei.

In zadar am luat noi aere foarte grave şi am jurat pe toţi zeii Olimpului că nici nu ne-a trecut prin minte ca să batjocorim singura ştiinţă

cu care epoca modernă se poate făli, ştiinţa recunoscută de Aristot şi de Tertulian şi ceilalţi.

Burlă a rămas mut păstrându-şi aerul său posomorât şi indignat.

Atunci noi am modificat farsa, ceeace a înfuriat şi mai tare pe Burlă.

In adevăr, Pogor mult timp încă când vedea pe Burlă intrând, adresându-se la noi zicea :

— Mă rog, care dintre voi poate să^mi istorisească întâmplarea cu Curtius şi cu Hăşdeu ?

Atunci unul din noi uitându-se întâiu cu sfială la Burlă, răspundea : „

— Dacă 'mi dă voie Burlă, pot s'o istorisesc şi eu.

Burlă furios replica :

— Puteţi să faceţi toate caraghioslâcurile, eu nici voesc s'ascult.

— Dacă te supără istorisirea, o voiu face-o încet şi într'un cerc mic. Şi atunci cinci-şease ne retrăgeam într'un colţ, unul din noi avea aerul că spune ceva fără să spue însă nimic, ceilalţi aveau aerul de a fi atenţi, dădeau semne când de ilaritate, când de admiraţie uitându-se la Burlă, iar acesta devenea câteodată aşa de furios încât îşi lua pălăria şi pleca.

Numai când am văzut că gluma îl supără prea tare pe Burlă, atunci am încetat şi noi. Totuşi din când în când îi făceam câte o mică şi îndepărtată aluzie la istoria cu Curtius.

Această glumă ne-a deşteptat interesul de a urmări polemica ca să vedem ce ghiduşii am mai putea inventa, şi am găsit multe lucruri hazlii, foarte hazlii.

Intre 1874 şi 1880 de sigur că personalitatea literară, istorică şi ştiinţifică, cea care domina pentru grosul publicului întreaga activitate intelectuală a ţărei era d. Hăşdeu.

Poet şi literat, dovadă fără a număra alte ro-

manuri şi nuvele, ci e destul să citez pe *Despot-Vodă,* istoric fără de pereche în ochii publicului, la care opera sa principală *Istoria critică a Românilor,* smulgea admiraţia aproape unanimă, iată că îl vedem imediat filolog cu zbor înalt şi măreţ, făcând prin scrierile sale să lase pe vulgul profan cu gura căscată de minunăţiile pe care i le arăta autorul.

Era un strigăt general de slăvire,' de entuziasm.

Şi se ştie în genere cum se fac asemenea reputaţii.

In genere reputaţia celor mai mari savanţi şi oameni de ştiinţă, nu o face publicul ales cunoscător şi apreciator. Nu. Oamenii serioşi când laudă pe un om de talent şi îi admiră operile, nu-l laudă cu fraze umflate, cu exagerări ditirambice, ridicând până în nouri inteligenţa, cunoştinţele vaste, geniul savantului.

Aprecierile lor favorabile nu trec peste un cerc oare care relativ restrâns.

Cine stabileşte reputaţia de mari scriitori, de genii, a cutărui sau cutărui ? Vulgul profan, necunoscătorii, acei care nu citesc operile autorului, sau dacă le citesc nu le înţeleg, dar pe care le-a auzit lăudându-le, îşi fac din ele un fel de cult superstiţios, atribue autorului tot felul de' minunăţii, stârnesc anecdote miraculoase, povestesc fapte supranaturale în domeniul ştiinţei inventate de autorul de care este vorba, comunică din om în om o legendă de ştiinţă vastă şi inepuizabilă a savantului în chestie, aşa că într'un moment dat reputaţia cuiva se vede stabilită nu pe baze solide, ci pe fantazii şi pe povestiri cu caracter miraculos.

Notaţi un lucru : în toată această vâlvă împrejurul numelui unui om, nu poate fi chestie dacă

reputaţia se poate susţinea sau nu, cercetată de aproape.

Eu voesc să arăt numai modul cum să formează reputaţiile în unele momente sociale.

Sunt savanţi cari merită o asemenea reputaţie, alţii care nu o merită.

De multe ori publicul amestecă pe cei întâiu cu ceilalţi, dându-le indiferent tributul lor de admiraţie cu aceeaşi facilitate, căci cum am spus reputaţia marelui public nu se stabileşte pe nimic serios şi durabil.

* *

Ei bine, în anii 1874—1880, cam de o asemenea reputaţie se bucura d. Hăşdeu.

Cu drept sau fără drept, este o altă chestie ; eu înclin şi astăzi a crede că mai mult cu drept faţă de talentul extraordinar şi cunoştinţele vaste pe care le acumulase, trebue să o spun, cu precipitare şi fără discernământ.

D. Hăşdeu ne ducea în acel timp din minune, în minune. Este drept că avea talentul de a prezenta toate cercetările sale în mod aproape miraculos. Dela dramă trecea la istorie, dela istorie la filologie. Inteligenţă vie şi de spirit, era teribil în polemicele sale, era proverbial pentru farsele şi festele ce juca adversarilor.

* * *

In mijlocul acestei atmosfere de entuziasm înflăcărat, numai *Junimea* îşi păstra sângele rece, şi numai *Convorbirile literare* era revista care îndrăznea să critice pe d. Hăşdeu.

Avea *Junimea* dreptate faţă cu d. Hăşdeu? In cea mai mare parte da.

Recunosc că *Junimea* şi *Convorbirile literare* au fost de multe ori nedrepte faţă cu d. Hăşdeu şi că d. Maiorescu, —• nu mai vorbesc de d. Carp — n'a voit să-i recunoască adevărata valoare.

Dar în afară de aceste parţiale nedreptăţi, în-

colo şi astăzi sunt convins că *Junimea* a arătat maturitate literară şi ştiinţifică când nu s'a unit cu strigătorii şi admiratorii d-lui Hâ*şdeu ca să-1 ridice în'naltul cerului, şi că în cea mai mare parte, în imensa majoritate a cazurilor, *Junimea* a avut dreptate în criticele sale de tot felul în contra d-lui HSşdeu.

Dar pe atunci noi eram consideraţi ca nişte invidioşi, care ne întunecă gloria d-lui HSşdeu, şi că lătrăm ca căţeii sau cârtim ca babele.

Criticile noastre nu erau citite. Cine să citească critici în cdntra d-lui Hâ*şdeu, omul universal, talentul talentelor, acel care a fost în stare să îmbrăţişeze un triplu câmp vast de activitate intelectuală ?

Publicul când auzea de criticele dela *Convorbiri literare-* ridica din umeri şi râdea.

Ce poate să scrie un Panu asupra *Istoriei critice a Românilor* a d-lui HSşdeu ? Ce poate să priceapă un Burlă în înălţimile vertiginoase a filologiei comparative, filologie a cărei secrete nu mai d. HSşdeu fusese în stare să le pătrundă ?

Iar când d. HSşdeu binevoia să se scoboare dintre zeii nemuritori pe pământ, şi să ia condeiul ca să răspundă, îşi poate cineva închipui cum fiecare cuvânt era o revelaţie, şi cum fiecare muşcătură fie chiar trivială era o trăsătură de spirit.

Aşa se explică pentru ce d. Hăşdeu ne trata pe noi dela *Junimea* cu un suveran dispreţ, începând cu d. Maiorescu pentru care avea un fel de compătimire cred, prefăcută, ca pentru un dăscălaş cel mult având un isvoraş mic de talent de critică.

De ceilalţi nici vorbă.

Am vorbit în cursul acestor amintiri de criticele mele în contra d-lui Hăşdeu. Sunt lucruri în opera d-sale aşa de puţin dovedite, atât de mult riscate, încât nu era nevoe pentru a le pune în evidenţă de un om matur cu cunoştinţi întinse şi de talent.

Până în momentul în care am ajuns, am arătat polemica d-lui Hăşdeu cu Burlă, apropo de încercările filologice ale d-lui Maiorescu.

Vădit că Burlă a avut dreptate, şi că necunos--cutul Burlă l'a prins pe giganticul d. Hăşdeu cu o mulţime de neexactităţi şi cu o mulţime de lipsuri de ştiinţi, într'o .ştiinţă de detail şi de rigurositate metodică ca acea a filologiei.

Burlă îi spune d-lui HSşdeu o mulţime de lucruri foarte displăcute pe care le documentează şi la care d. Hâşdeu nu poate răspunde decât prin marea supleţă a spiritului său şi prin multele resurse a ironiei sale.

Polemica ajunge câte odată a fi absolut ordinară.

Aşa am spus că apropo de *n* dacă este organic sau simplu eufonic în anume cazuri, a avut loc o polemică violentă între cei doi filologi, în care s'a discutat până şi ce însemnează nasalizare, amândoi combatanţii înţelegând cu totul altceva prin acest cuvânt de altmintrelea destul de definit în filologie.

In sfârşit d. Hăşdeu după o mulţime de argumente îl acuză cu răutate pe Burlă că acela contestă „nasului proprietatea de a fi nas în orice ocaziune".

Ia să vedeţi cu ce fel de. glumă trivială îi răspunde Burlă :

„Insă această îngrijire este cu totul de prisos. „Eu contest numai nasului filologic proprietatea de a fi tot acel nas în orice ocaziune : şi „aceasta o fac, nu pentru că ar fi o descoperire

„a mea proprie, ci pentru că o pretind toţi ceilalţi filologi, cari sunt demni de a purta acest „nume. In privinţa nasului material însă poate „face d. Hăşdeu cu dânsul ce va voi, fără ca să „se teamă, că-i voiu contesta când va proprietatea de a fi nas în orice poziţiune".

Vorbeam mai sus de noua evoluţiune în ocupaţiile d-lui Hăşdeu.

Cum s'a făcut acea evoluţie, nu pot să ştiu, neavând pe atunci nici un contact noi cei dela *Junimea* cu d. Hăşdeu.

De sigur că adepţii de pe atunci a ilustrului savant, pot să ştie acest lucru, care psihologiceşte ar fi foarte interesant de~ştiut în viaţa unui .'om ca d. Hăşdeu.

De altmintrelea lucru se poate explica în temă generală.

Un om care a abordat toate genurile literare şi multe ştiinţifice, nu e de mirare ca să sară dela istorie la filologie, după cum sărise dela *Aghiuţă,* o revistă umoristică, la *Despot-Vodă.*

Astăzi filologia fiind o ştiinţă cu totul specială, iar istoria fiind o ştiinţă generală vastă, eu nu cunosc caz ca un filolog să fie şi istoric de profesiune, nici ca un istoric să fie filolog, bine înţeles în punctele în care aceste două ştiinţi n'au nici un contact, cum a fost cazul d-lui Hăşdeu.

Am fost totdeauna de părere că pentru un istoric român care s'ar ocupa de viaţa noastră până pe la jumătatea veacului al 17-lea, studiul limbelor slavone îi este absolut indispensabil, tot aşa de indispensabil cum este limba latină pentru studiul ţărilor care veacuri întregi s'au servit de limba'latină ca limbă oficială.

Dar pentru un istoric de profesiune, afundarea

în studiul principiilor de filologie comparată, nu văd necesitatea, şi acesta era cazul d-lui Hăşdeu.

Ce legătură era între stabilirea genealogiei dinastiei Basarabilor şi Muşaţilor şi între studiul limbei sanscrite ? Intru cât studiul originei comune a limbilor indo-europeene pot servi la istoria noastră a Românilor?

Şi când am văzut că d. Hăşdeu să aruncă cu impetuozitatea sa obicinuită -în asemenea studii, atunci noi dela *Junimea* ne-am zis că neastâmpăratul savant a pus cruce definitivă asupra ocupaţiilor sale istorice.

Şi am început a-l urmări cu interes, cu o mare doză de neîncredere şi cu un mic colţ de răutate.

Ne ziceam, şi de multe ori am discutat această chestie la *Junimea:* De unde şi până unde d. Hăşdeu filolog cu zbor indo-european ?

In special eu aveam oarecare idei generale de, filologie comparată. Cum am arătat în cursul acestor amintiri, îmi comandasem şi mă ocupasem de aceste chestii; afară de Ditz, Pictet, Bopp şi alţii, mă mai vârâsem în oarecare gramatici pe baze filologice cum începuseră a fi pe atunci, aşa că îmi dădeam seamă şi de vastitatea materiei precum mai cu seamă de dificultatea de a aborda studii şi cercetări, dacă nu te specializezi complect în această materie.

Din ceeace citisem şi eu care mă ocupasem chiar destul de serios, nu-mi rămăsese decât idei generale, şi pe urmă pusesem punct acestor ocupaţii. Căci unui om care voeşte a trece de om cult, îi trebue ca să aibe idei generale în toate şi nu luate din alte cărţi cu caracter general ci din studiul specialiştilor.

Aşa de exemplu pe atunci era la modă Max Miiller, mai cu seamă cu cartea sa *La science du langage.* Un filolog reputat era Littre. Dar aceşti doi sintetizau mai mult rezultatele cerce-

ţărilor specialiştilor, şi numai din când în când veneau cu cercetări personale.

Pentru mine pe atunci Max Miiller şi Pictct mă interesau mai mult decât toţi ceilalţi filologi, pentru că cel întâiu era poetic, deducerile lui sunt frumoase însă hazardate şi nu e problemă grea cu privire la explicaţia formărei religiilor, a mitologiei antice, a unităţei de D-zeu la Evrei, etc, pe care să nu o fi abordat şi rezolvit.

Pictet mă interesa fiindcă încerca să reconstituiască viaţa, familia, cultura şi credinţele vechilor arieni, dintr'un număr de cuvinte foarte restrânse care se găsesc comune în limba sanscrită, în persană, latină, celtică, germană, slavă, etc.

Vă puteţi închipui că cu cât aceşti doi autori erau mai interesanţi la citit, cu cât deschideau orizonturi mai vaste curiozităţei, cu atâta cercetările lor şi mai cu seamă soluţiile lor sunt mai de pus la carantină.

Din contra, cu cât cercetările filologilor germani, aride, cu orizont îngust şi cu deducţii mici, fără aruncaturi de aripi în aer, nu puteau interesa' pe cititorul profan, cu atât mai mult ele constitue un adevărat cult pentru filologii specialişti.

* ". *

Cunoscând natura şi inteligenţa d-lui Hăşdeu, nouă dela *Junimea* nu ne-a fost greu ca să înţelegem dela început pentru ce d. Hăşdeu a adoptat felul filologiei lui Max Miiller şi nu s'a confinat numai în deducţii aride de pură filologie.

Un spirit neastâmpărat ca al d-lui Hăşdeu, spirit făcut pentru generalizări şi sinteză iar nu pentru detaliuri şi analiză, nu putea să ia altă cale.

Şi atunci ne-am trezit cu cercetări de filologie comparată asupra originei agriculturei la Români, asupra originei păstoriei la Români, asupra originei viniculturei, etc, etc.

întocmai ca Pictet şi ca Max Miiller, d. Hăşdeu aruncându-se în descoperirea civilizaţiei vechi prin cercetări etimologice, cerca să reconstitue viaţa noastră veche, absolut veche, prin câteva origini de cuvinte, căutând ca la elementul latin cunoscut ca având o influenţă decisivă în acele origini, să mai stabilească influenţa şi a altor origini istorice, influenţa dacică, tracică, etc.

Cu alte cuvinte, ceeace se ştia sau se bănuia numai în mod general, fiindcă istoriceşte se ştia că pe acest loc a fost un popor Dacii, pe care i-a cucerit Romanii, iar dincolo de Dunăre populaţii care purtau numele generic de Traci, d. Hăşdeu, cu 40—50 de cuvinte în mână, venea şi ne zicea: Iată urme palpabile de influenţă dacică, tracică, şi aşa mai departe.

Aici mărturisesc că d. Hăşdeu făcea tot operă istorică, dar nu atât de istoric român cum o făcuse în *Istoria critică a Românilor,* ci de istoric a istoriei civilizaţiei universale.

Cercetările sale etimologice pe care le întitula cu mândrie *Principii de filologie comparativă,* interesa lumea savantă din Europa, care imediat a început a urmări cercetările d-lui Hăşdeu şi a se ocupa de dânseie, între care savanţii germani precum profesorul Schuchard, cunoscutul filolog dela Universitatea din Halle.

Căci în filologia, comparativă a limbilor indo-europeene, d. Hăşdeu aducea un element nou, elementul dacic şi tracic, popoare care de sigur au aparţinut tulpinei indo-europeene.

Prin această parte cercetările d-lui Hăşdeu luau un caracter general şi chiar european. Noi ceştelalţi dela *Junimea* rămâneam nişte simpli pigmei, ocupaţi cu mici cercetări a unui popor mi-

titel. D. Maiorescu cel mult se hazarda ca să facă filologie pe baza limbelor neo-latine, iar dacă Burlă se hazarda ca să intre în imperiul filologiei indo-europeene sau indo-germane cum o numea el sub influența filologilor germani, studiile sale n'aveau un caracter general şi nici nu puteau să aibe un răsunet în țară.

Fără voia d-sale d. Hăşdeu ne juca nouă dela *Junimea* o farsă, aşi putea să zic a treia farsă.

Aruncându-se în cercetări de asemenea natură care treceau mai pre sus de capetele noastre, d-sa avea aerul să ne zică :

— Acum dacă vă dă mâna, poftiți de mă criticați.

In adevăr nici chiar Burlă nu era pe deplin pregătit ca să controleze pe d. Hăşdeu căci a-' cesta avea superioritatea de a cunoaşte şi limbile slavice, pe care le utiliza în cercetările sale. Cel mai frecvent argument de deducție a d-lui Hăşdeu, după cum voiu arăta îndată, pentru a susținea că un cuvânt oare care este de origină dacă, era afirmarea că acel cuvânt nu se găseşte la nici un popor slav.

Fii, cum era cu putință să-l controlăm de vreme ce nici unul nu ştiam limbile slavice ?

De asemenea nici savanții germani nu ştiau acele limbi afară de cei austriaci.

Dar este un D-zeu pentru toate cauzele bune. - *Convorbirile* nu putea să rămâie ruşinate față cu provocarea d-lui Hăşdeu pe terenul filologic.

Acel Dumnezeu s'a arătat în această ocazie sub forma cunoscutului filolog român Cihac.

Cine era d. Cihac? Toată lumea cultă ştie.

Era un român' din Moldova stabilit la Lipsea, singurul pe atunci versat în ştiința filologică. Scosese la iveală un dicționar de elementele latine şi străine în limba română, în mic un fel de dicționar Littre, unde se cerceta origina cu-

vintelor din limba română după metoda filologică.

D. Hăşdeu în studiile sale se legase şi de d. Cihac. Altmintrelea poate acest savant care trăia retras departe de polemicile din țară, nu s'ar fi amestecat.

Dar d. Hăşdeu cum am zis, i-a atacat o mulțime de deducții filologice, d. Hăşdeu făcea prea mare zgomot cu descoperirile sale filologice pe care cum am arătat a căutat să le treacă şi peste frontieră.

D. Cihac a fost obligat ca să se ocupe de.acele descoperiri; şi la ce revistă putea să se adreseze ca să răspundă d-lui Hăşdeu ?

Convorbirile literare erau natural designate pentru aceasta.

Şi atunci într'o seară d. Negrutzi vine cu un articol al d-lui Cihac intitulat: *Câteva cercetări etimologice.*

*

Am spus că articolele de filologie nu se citeau la *Junimea,* se considerau prea indigeste, mai ales când veneau dela Burlă sau dela un alt membru al *Junimei.*

Un articol însă de d. Cihac, care avea o reputație europeană, era cu totul altceva, mai ales când el era îndreptat în contra deducțiilor filologice ale d-lui Hăşdeu, duşmanul neîmpăcat al *Junimei.*

întâiu i-am ascultat cetirea cu deferenta datorită penei unui om cu autoritate, pe urmă însă articolul a început a ne interesa prin el însuşi, şi dacă d. Cihac ar fi pus pe lângă fond şi mai multă sare, el ar fi stârnit chiar entuziasmul *Junimei.*

Dar filolog până în vârful unghiilor, d. Cihac se mărginea într'un stil simplu, cu foarte puține răutăți şi foarte cuviincios, să critice descoperi-

rile d-lui Hăşdeu în incursiunile sale în limba dacică, şi erorile d-lui Hăşdeu ni s'au părut nouă cel puţin aşa de vădite încât ele au atras aprobarea foarte caldă a întregei societăţi.

* - *

Lucru fiind încă şi acuma interesant, voiu insista puţin.

Mai întâiu dela început d. Hăşdeu punea ca temelie a cercetărilor sale nişte premise care puteau să-l rătăcească cu uşurinţă.

Limba dacică este absolut necunoscută; afară de câteva nume proprii, care nu se ştie dacă şi ele sunt dacice, încolo nu a rămas nimic ca limbă dela.acest popor.

Cu ajutorul ştiinţei limbilor indo-europeene nu poţi descoperi o limbă din aceeaşi stirpă, care a dispărut cu desăvârşire. Prin urmare e greu, având un cuvânt în limba sanscrită şi în celelalte limbi europeene să poţi reconstitui cam cum acel cuvânt ar fi trebuit să fie în limba dacică.

E o metodă absolut îndrăsneaţă şi riscată pe care nici un savant n'a îndrăznit s'o întrebuinţeze.

De aceea şi d. Hăşdeu n'a prea recurs la dânsa, măcar că-şi arăta pe ici pe colo predilecţia d-sale.

D-sa a adoptat o altă metodă tot aşa de riscată.

D. Hăşdeu începe a pune trei criterii *solide,* pentru *recunoaşterea vorbelor dacice in limba română* şi anume: orice cuvânt este dacic dacă îndeplineşte următoarele trei condiţii fundamentale :

1) Când cuvântul nu este latin.

2) Când nu s'a putut împrumuta dela nimeni dintre vecini.

3) Când n'a existat nici într'o limbă de ale diverselor popoare câte au cutreerat succesivaminte România în veacul de mijloc.

Vă puteţi închipui la ce rezultate puţin- serioase se poate ajunge cu oarecare fantazie. Căci această metodă presupune o profundă şi amănunţită cunoştinţă, nu numai de limbi care se pot studia şi cunoaşte, dar de limbi care au dispărut sau care s'au transformat astfel încât este cu neputinţă a lua rămăşiţele lor drept o bază solidă de cercetări filologice.

In adevăr, una din condiţii se putea îndeplini, este pentru un savant foarte posibil, ca să constate că un cuvânt oarecare din limba românească nu are origină latină.

E foarte cu greu, dar mai la urmă e posibil de stabilit dacă un cuvânt din limba română a fost sau nu a fost împrumutat dela vecinii care ne înconjoară.

Zic că e foarte greu, fiindcă nu avem numai vecini de aceiaşi limbă, ci Slavi cu o mulţime de dialecte care s'au modificat în cursul veacurilor, apoi Unguri, Germani, apoi Turci, apoi Tătari, etc, etc.

Ca aceasta a doua condiţie să poate fi îndeplinită, trebue ca un filolog să cunoască în perfecţie limbile vecinilor noştri în cursul veacurilor, lucru la care nici d. Hăşdeu nu era în situaţie ca să răspundă.

Dar fie, să admit că şi acest lucru se poate.'

Mă întreb însă cum e cu putinţă cuiva ca să fie.în stare a corespunde la a treia condiţie fundamentală, adică să cunoască limba diverselor popoare care au cutreerat Europa în veacul de mijloc, popoare de toate originile şi de toate rasele începând cu slavi, cu germani, cu rasele fino-tartare reprezentate prin mai multe popoare, etc, etc. ?

Şi nefiind nimeni în stare de a cunoaşte limba vorbită într'un moment dat a acelor popoare, fiindcă pentru unele au rămas urme puţine, pen-

ru altele de loc, atunci mă întreb cum i era cu putinţă d-lui Hăşdeu ca să îndeplinească această condiţie ?

Şi atunci premisele pe care singur le stabilea nefiindu-i posibil de a le îndeplini, rezultatul cercetărilor nu putea să fie de loc descoperirea limbei dacice, căci mai repet, o limbă nu se descoperă prin deducţii ci prin găsirea urmelor ei, ceea ce nu era cazul.

D. Cihac o ia încetişor în polemica d-sale cu d. Hăşdeu.

„D. Hăşdeu descoperă şi mustră în operile sale, „în care se ocupă cu predilecţie de etimologie, „cu un ton cam hotărâtor, greşelile făcute după „d-nealui, de unii şi alţi păcătoşi muritori".

Apoi începe.

Cum am spus, d. Hăşdeu în cercetările sale descoperise o mulţime de cuvinte dacice precum: *stejer, paroari, ţarină, mălai, struguri, ravac,* aceste cu privire la agricultură şi la vinicultură.

Şi lucru curios. După regula care o stabilise d-sa, numai când n'ar fi găsit cuvântul într'o limbă vecină străină, ar mai fi fost îndreptăţit ca să-l facă curat dacic. Curiosul era însă că toate aceste cuvinte existau în limbile popoarelor care ne înconjură şi cu toate astea d. Hăşdeu le nesocotea şi sărind câteva mii de ani le dă origină dacică.

D. Cihac începea prin a face reflexia următoare :

O origină curat dacică a vre-unui cuvânt este încă până acuma cel puţin o problemă de dezlegat.

Apoi cu foarte mare modestie găsea că cuvântul *stejer,* este acelaş cuvânt cu *stejar,* copacul, şi au o origină comună din vechea limbă slavonă.

Acelaş lucru cu cuvântul *mălai,* meiu, porumb, un cuvânt pur slav.

O filologie nostimă a d-lui Hăşdeu e a cuvântului *ravac,* mustul care se scurge fără a fi călcat.

Acest cuvânt dă ocazie d-lui Hăşdeu de dezvoltări savante şi complicate filologice. Il găseşte ce e dreptul la Sârbi, dar susţine că Sârbii l-au luat dela Români. Deci iată un cuvânt care nu se găseşte în nici o limbă modernă. Prin urmare origina dacică a acestui cuvânt nu mai face nici o îndoială pentru d. Hăşdeu.

D. Cihac cu o modestie în adevăr creştină, fără a căuta aşa de departe origina acestui cuvânt, găseşte că în turceşte există cuvântul care însemnează miere lichidă, miere care curge.

Vă puteţi închipui ce haz am făcut noi de etimologiile savante ale d-lui Hăşdeu pe care d. Cihac nici nu le dovedea că sunt de curată fantazie, de vreme ce cuvintele pe care le descoperea ca fiind dacice erau cuvinte sau slavice sau turceşti, sau lucru mai surprinzător, cuvinte de origină latină !

*

Concepţiile aprioristice totdeauna au jucat multe feste savanţilor. Şi una din ştiinţele în care fantazia poate să joace mare rol, este filologia, împreună cu toate acele care se ocupă de cercetări archeologice, numismatice, şi aşa mai departe.

Cine nu ştie că astăzi este o industrie întreagă acea a vaselor aşa numite vechi, a monezilor milenare, a tezaurelor, din timpul Sciţilor?

Sunt fabrici clandestine Care se ocupă cu fabricarea de vase în stil vechiu, cu imitaţii de monede şi cu alte rămăşiţe archeologice.

Savanţii în dorul de a descoperi, cad orbeşte

în cursa şarlatanilor şi nu numai că se lasă a fi exploataţi băneşte, dar se fac chiar de râs discreditând ştiinţa pe care o reprezintă.

Sunt unele păcălituri clasice care au făcut epocă.

Acuma câţiva ani Academiei din Berlin i se supusese o medalie de aur cu literile şterse, găsită la Neapole, iar descoperitorul dovedea cu un volum întreg scris şi publicat, că acea medalie datează din timpul tiranilor greci care ocupase sudul Italiei mult 'nainte de înfiinţarea Romei; savantul fixa epoca şi preciza chiar numele tiranului. Academia i-a făcut omagii pentru această descoperire iar gazetele nemţeşti au ridicat în nouri profunditatea cercetărilor spiritului german, aruncând cu această ocazie câteva săgeţi asupra spiritului superficial şi uşor a savanţilor francezi.

De atunci nu eşea o carte germană care să nu înceapă prin cuvintele: numismatica este o ştiinţă germană.

Ce se întâmplă ? Nu trecu doi ani sau trei de când Academia din Berlin consacrase descoperirea savantului cel cu medalia şi se dovedi clar ca lumina zilei că acea medalie data dela ocupaţiunea Italiei de Bonaparte, iar un numismat francez arătă încă un exemplar identic pe care se poate vedea foarte lisibil inscripţia şi data chiar.

Venise de astă dată rândul savanţilor francezi ca să râdă de păcălitură, iar Academia din Berlin n'a mai zis nici un cuvânt.

Asemenea păcălituri au devenit astăzi frecvente. Ele au fost utilizate cu mult haz pe scenă.

Labiche, mi se pare în scena sa *La leton de grammaire* — nu-mi aduc aminte bine — a făcut să râdă două generaţii cu următoarea temă nostimă:

O servitoare foarte neghibace strica farfuriile şi altă veselă, mai în toate zilele. Ca să nu fie nevoită să plătească stricăciunea, se înţelese cu feciorul şi îngropau în fundul gradinei destul de adânc rămăşiţele şi hârburile.

Stăpânul era un savant archeolog, ocupat cu tot felul de descoperiri în această ştiinţă aşa de pozitivă. Trece câtva timp şi un glumeţ care-i exploata slăbiciunea, îl îndeamnă ca să facă oare care săpături în grădină, căci după oare care date ce are, el crede că pe locul gradinei a trebuit să fie o parte din forul roman.

Savantul începe a face săpături şi la un metru de adâncime dă peste nişte vase stricate şi hârburi.

Era să 'nebunească de bucurie. Desigur că dăduse peste poterie romană.

Va să zică Romanii aveau şi ei farfurii de porţelană fină, mai fină decât poteria modernă cu care seamănă ca două picături de apă. Iată o descoperire care are să-1 stabilească pentru totdeauna în lumea învăţată; nimeni până acuma nu dăduse peste specimene de poterie care să vorbească prin ea însuşi: fiecărui hârb îi puse un nume latin adăugându-şi numele său propriu.

Ce se întâmplă : Servitoarea stricase şi oare care vas foarte necesar în odaia de culcare şi îl ascunsese în pământ. Aceasta era prea mult.

Savantul ştia până atunci că Romanii nu se serveau de asemenea vas indispensabil la moderni. Ce să fie acel vas ? se întreba. La ce servea 'strămoşilor ? Ce nume să-i dea? O idee genială îi trecu prin cap, el îl boteză cu numele de *lacrlmator!*

In filologie care este o ştiinţă de deducţie pe temă de cuvinte iar nu de lucruri, este greu ca să prinzi pe un filolog în cazuri de asemenea flagrante delicte. Dar şi ea face multe surprin-

deri savanţilor. Aşa îţi vine în minte o deducţie filologică, te gândeşti la dânsa şi cu cât te gândeşti cu atât ea îţi pare mai sigură, este întocmai ca un cuiu, cu cât îl baţi cu atât intră mai tare în părete, lucru ia caracterul siguranţei absolute, nu te mai gândeşti la nici o altă posibilitate etimologică, îl prezinţi publicului cu siguranţa cam provocatoare pentru ceilalţi bieţi filologi care n'au avut pătrunderea să găsească un lucru aşa de sigur.

Aşa s'a întâmplat d-lui Hăşdeu de exemplu cu cuvântul *ravac.* D-sa îl găseşte la Sârbi, dar numai la Sârbi, nu şi în celelalte limbi slavice Prin urmare nefiind cuvântul decât numai la Ro mâni, tr-ebue să fie o moştenire dela Daci.

Călăuzit de această idee, se repede imediat la dialectul albanez unde găseşte un cuvânt *rruvan,* viţă, apoi mai găseşte genealogia cuvântului în tracicul *rav,* a geme. Apoi d. Hăşdeu zice, de vreme ce cuvântul *rav* însemnează a geme, cel care geme *şi plânge,* iar ideea de a plânge deşteaptă pe cealaltă de *a curge,* iar ideea de a curge naşte noţiunea de *umed.*

Iată deci cuvântul românesc *ravac,* must care curge, derivând în linie dreaptă dela Daci.

Ei ? Cum să combaţi o asemenea etimologie ? Imposibil pe calea deducţiei etimologice în care există aşa de mult arbitrar şi fantezie.

Iată-1 pe d. Hăşdeu inexpugnabil în deducţia cuvântului *ravac,* când... d. Cihac găseşte în limba turcească cuvântul *ravac* aievea, cu semnificaţia aproape a cuvântului nostru, *şi toată clădirea savantă a d-lui Hăşdeu cade la pământ cu dacismul ei cu tot.*

Cazul d-lui Hăşdeu cu pretinsa descoperire a limbei dacice este destul de interesant încât trebue să mai insist asupra lui.

Dacii, poporul care locuia când legiunile romane au cucerit aceste părţi, au jucat mare rol în timpurile moderne în preocuparea noastră, un fel de rol de nălucă, un spirit ca toate spiritile, invizibil, dar pe care superstiţioşii, când îl văd aievea, când el dispare ca prin farmec.

Aşa am avut la sfârşitul veacului al 18-lea şi la începutul celui al 19-lea, nevoie ca Dacii să nu fi lăsat nici o urmă în limba, tradiţia şi istoria noastră, aveam nevoie să fim Romani, curaţi Romani, un interes pur politic în scop de a ne putea apăra mai bine pământul şi naţionalitatea.

Şi atunci noi prin istoricii noştri autorizaţi, am fabricat o teorie ad-hoc, după care Traian cucerind Dacia a stârpit până şi pe cel din urmă dac, şi a dat spre locuire legiunilor şi coloniilor romane un pământ pustiu, unde nu se afla o fiinţă vie.

Cu Dacii a căror istorie e problematică am putut uza în mod aşa de sumar.

Dar cu popoarele care au venit peste noi, după' ce am ocupat Dacia prin cucerire, nu puteam să procedăm tot astfel. Goţii, Slavii, Hunii, Tătarii, etc, sunt popoare de care istoricii contimporani vorbesc pe lung şi pe larg, nu-i poţi suprima cu o trăsătură de condeiu de pe pământul Daciei.

Şi atunci am inventat o teorie naivă prin simplicitatea ei.

N'am negat faptul, dar am negat contactul nostru cu acele popopre, printr'un subterfugiu adorabil : Am susţinut că acele popoare în trecerea lor au locuit la câmp, iar noi cu toţii am stat închişi în munţi.

Astfel am scăpat puritatea rasei noastre de descendenţi direcţi şi neamestecaţi ai Romanilor.

Cu moravurile şi tradiţiile poporului eram în largul nostru, era destul să afirmăm că ele sunt toate romane, discuţia era închisă.

Cu limba, puriştii noştri au întâmpinat mai

multe dificultăţi, căci vădit că şi ei recunoşteau in petto că limba noastră conţine o mulţime de cuvinte străine.

Neputând ataca drept in faţă această chestie, ei au căutat să o înconjure. Aşa filologii noştri de pe atunci au început a latiniza toate cuvintele slave care se prestau la această operă naivă, rămânea însă un număr considerabil care erau ireductibile pe această cale. Atunci istoricii şi filologii noştri s'au hotărât să facă o amputaţie radicală, ei au suprimat pur şi simplu din limbă toate cuvintele slave sau de altă origină care îi încurcau. Dar nici această operaţie chirurgicală nu stârpea microbul străinismului. In disperare de cauză ei au fostMievoiţi ca să admită un număr oare care de cuvinte străine, dar le-a dat o explicaţie ad-hoc, salvatoare teoriei pe care o clădise. Ei au susţinut: Da, sunt cuvinte străine în limba noastră dar aceste cuvinte sunt introduse în timpurile cu totul nouă a istoriei noastre, sunt introduse în veacul al 18-lea, cel mult în a doua parte a veacului al 17-lea, din cauza contactului nostru modern cu popoarele vecine.

9f

Se înţelege că asemenea teorie nu se poate susţinea mult timp. Buna credinţă, ştiinţa cea mai elementară filologică, cunoştinţele cele mai simple istorice protestau, protesta chiar bunul simţ.

_ De altă parte situaţia noastră politică ca Stat şi ca naţionalitate îmbunătăţindu-se, teoria puristă romană nu mai avea o importanţă capitală.

Vin apoi filologii mari europeeni, printre cei d'întâiu Ditz, care cu toţii recunosc fără nici o dificultate tulpina romană a limbei noastre, iar în gramaticile comparate a limbilor de origină latină, începem a figura în mod curent alăturea cu limbile neo-latine.

O reacţiune trebuia să se facă şi s'a făcut.

Junimea în această chestie a servit de intermediar, luptând pentru limba veche condamnată şi admiţând toate neologismele necesare pentru viaţa unei limbi.

Şi cu această ocazie istoricii noştri au început din nou cercetări asupra legendarului popor dacic care a locuit în aceste părţi, iar cercetările erau inspirate de bună-voinţa şi de sinceritatea de a afla în adevăr în mod serios ce a fost acel popor şi ce ne-a rămas dela dânsul măcar ca urme.

Aceasta este a doua fază a filosoîiei istoriei noastre moderne.

Şi atunci am asistat, cum am spus, la cercetări a istoriei Dacilor nu din punct de vedere a cucerirei Romanilor, ci din punct de vedere a vieţei proprie a acelui popor şi mai cu seamă în raport cu noi Românii urmaşiî teritoriali ai lor.

Am repudiat teoria puristă a neamestecului nostru atât cu Dacii cât şi posterior cu popoarele năvălitoare, ne-am pus cu alte cuvinte pe adevăratul teren istoric şi filologic pe care n'ar fi trebuit să-1 părăsim un singur moment.

In această lucrare doi oameni au contribuit mult. A contribuit d. Cihac cu dicţionarele sale filologice, unul stabilind cuvintele de origină latină din limbă, celălalt stabilind cuvintele străine din diferitele origini. A contribuit d. Hăşdeu, care atât prin cunoştinţele sale istorice cât şi prin cele a Hrubelor slavice, a căutat a face partea elementului slav în limba noastră precum şi a reconstitui după tot felul de isvoare, existenţa şi istoria Dacilor pe cât e cu putinţă.

Dacă s'ar fi oprit aici d. Hăşdeu, nimeni n'ar fi avut de obiectat nimic, ci din contră toată lumea i-ar fi fost recunoscătoare.

Dar a fost în natura d-lui Hăşdeu, a acestui om de o inteligenţă extraordinară şi de o cultură vastă, ca să nu se poată opri niciodată la timp în cercetările sale.

D. Hăşdeu a fost un pasionat în cercetările sale ştiinţifice, un pasionat în toată puterea cuvântului, şi ca orice pasionat un gelos, un exclusivist, care a voit ca ştiinţa, întreaga ştiinţă să fie a sa, numai a sa, şi nimărui altuia chiar o mică părticică. ,

Acest temperament pasionat l-a făcut pe d. Hăşdeu câte odată să greşească, să treacă peste scop şi peste ţintă şi să se rătăcească în necunoscut, câteodată în fantazie.

In adevăr, neputând să stabilească mare lucru pe calea cercetărilor istorice despre urmele Dacilor în viaţa poporului nostru, acest lucru l'a contrariat.

D. Hăşdeu a trebuit să-şi zică cu drept cuvânt : Nu se poate ca Dacii să nu fi lăsat urme în viaţa poporului nostru, căci în timpul cucerirei a fost un popor Dacii, explicarea cu'distrugerea lui complectă e o fabulă pe care nici copiii nu o mai cred astăzi. Ce urme a lăsat deci acel popor în noua formaţiune latină a cuceritorilor lui ?

Zic că a putut să-şi facă cu drept cuvânt această întrebare, dar iarăşi era dator ca să-şi mai puie o întrebare, fără preocupări a priori, şi să-şi zică : Vădit că a trebuit coloniştii să fie în contact cu Dacii şi să influenţeze nu numai Romanii asupra Dacilor, lucru absolut necontestat, dovedit în zeci de ocazii de asemenea natură, dar şi Dacii să aibă o oare care influenţă asupra Romanilor ?

D. Hăşdeu însă nu trebuia să piardă din vedere că influenţa Dacilor nu a putut să fie mare

faţă cu un popor superior ca cel latin, şi că acea influenţă este greu de găsit după 1800 de ani, în parcursul cărora au trecut zeci de popoare lăsând urme mai proaspete, ştergând prin urmare pe cele vechi slabe, şi mai cu seamă trăind noi Românii într'un ocean de popoare slave.

Această întrebare nu şi-a pus-o d. Hăşdeu, ci a vroit cu orice preţ pe calea filologică să găsească urme dacice.

D. Cihac se însărcinează ca să-i dovedească că se înşală, şi cu d. Cihac filologi reputaţi europeeni.

Discipolii şi admiratorii d-lui Hăşdeu faţă cu descoperirile dacice pe care le făcuse şi de care nimeni nu îndrăznise să se ocupe în ţară, fiindcă ele treceau peste capetele filologilor noştri, făceau din această lipsă şi mai multe merite maistrului.

D. Tocilescu, nu-mi aduc aminte în ce gazetă, ne persifla scriind.

— De ce nu vă ocupaţi de studiile filologice ale d-lui Hăşdeu ? Pentru că nu sunteţi nici măcar în stare. Numai savanţii Europei se ocupă de descoperirile d-sale, care fac onoare ţărei.

E drept că filologii europeeni s'au ocupat de descoperirile d-lui Hăşdeu, dar nu tocmai în mod favnrabil.

Nici un savant nu i-a aprobat metoda de cercetări, felul derivaţiilor şi descoperirile sale etimologice.

Laude câte voiţi pentru autor şi ingeniozitatea sa, mai cu seamă ingeniozitate, în colo cele mai exprese rezerve.

Iată cum cunoscutul filolog Hugo Schuchardt se exprimă:

„D. Hăşdeu, zice d. Schuchardt, îmbrăţişează „un fel de cercetări cu un interes foarte deosebit, „adică deducerea cuvintelor române din *limba*

„dacică. Monumente dacice nefiindu-ne păstrate, „trebue fireşte să cercetăm alte limbi indo-ger- „mane. Unde putem alătura limba albaneză cu „limba română, nu ne punem a urmări pe d. „Hăşdeu, iar unde ne lipseşte cuvântul albanez, „perdem *ori şi care temeiu* şi dezlegarea e mai „mult decât grea, ea este chiar periculoasă, ori „cu câtă agerimea minţei şi eruditiei d. Hăşdeu „se va înzestra".

Ilustrul savant german ocupându-se şi de *Istoria criticei a Românilor,* această vastă lucrare a d-lui Hăşdeu, 'i-amintea şi proverbul italian :

„Chi piu abraccia, meno strige".

Iară ilustrul slavist Miclosich ocupându-se tot de d. Hăşdeu zice|: „Socotim că a greşit şi alăturarea cuvintelor româneşti cu cuvinte înrudite „primitive, dacă împrumutarea nu s'a' făcut din „limba relativă".

In adevăr, marea greşală a d-lui Hăşdeu consista în faptul că se silea să deducă un cuvânt din limba română de-a dreptul din limba sanscrită sau persiană, iar câte odată dintr'o limbă absolut necunoscută, cea traco-dacică.

Ce făcea d. Hăşdeu în cercetările sale etimologice ?

Lua cuvintele privitoare la păstorie la Români, de exemplu lua cuvântul *cioban* pe urmă *baciu, stână, brânză, ardă, traistă, dulău, turcă, ţol,* etc, şi alte cuvinte precum *a ademeni,* şi le scotea că sunt cuvinte dacice rămase în limba noastră dela poporul dacic, şi dovedea aşa zisul dacism al acestor cuvinte, comparându-le cu cuvinte din limba persă, sanscrită, tracică.

Aşa cuvântul *cioban,* d. Hăşdeu constata că nu-l găseşte în nici o limbă învecinată sârbă, turcească, etc.; noi deci avem pe *cioban,* zicea autorul, ca rest strămoşesc dela Daci şi dela Epiroţi, dovadă aducea pe cuvântul *şuban,* cuvânt persian *ciuban.*

Iată cuvântul nostru *cioban* dovedit că l-am moştenit dela Daci şi Traci care erau fraţi cu Perşii.

Cu mijlocul acesta d. Hăşdeu făcea ca vânătorii iscusiţi dublă lovitură, căci întâiu descoperea etimologia cuvântului cioban şi al doilea descoperea şi o limbă necunoscută, traco-dacică.

D. Cihac foarte modest, descoperea că cuvântul *cioban* există în toate limbile învecinate, că există şi la Sârbi şi la Turci şi la Poloni, şi arată că cuvântul' există cu accepţiunea lui de păstor; în special deşi cuvântul este turcesc, însă arată că noi l-am introdus prin canalul Slavilor din cea mai adâncă vechime.

De unde deducea d. Hăşdeu cuvântul de *baciu?* Iar din limba tracico-persiană (persiană merge, dar tracică de unde !) şi dovadă că se trage cuvântul din limba tracică, este că găsim un prototip arian *bhakta,* servitor devotat.

Apoi conchidea d. Hăşdeu zicând, că dovadă că etimologia d-sale e bună, e că în ramura turanico-fineză şi în ramura turanico-tartarică cu cu care limba maghiară are multe elemente comune cuvântul *baciu* nu există cu nici un înţeles.

Noi 'nainte de a publica d. Cihac critica sa eram foarte perplexi faţă cu aceste descoperiri. Ne întrebam : De unde poate şti d. Hăşdeu că în ramura turanico-fineză şi turanico-tartară nu există acest cuvânt cu nici un înţeles ? Aceasta presupune că d. Hăşdeu sau cunoştea perfect aceste două trunchiuri de limbi sau făcea o afirmaţie gratuită fiind sigur mai de 'nainte că noi nu putem să-l controlăm.

Vine d. Cihac şi cu duhul blândeţei arată că cuvântul de *baciu* există şi în ramura turanico-

fineză şi în ramura turanico-tartară, că Ia Unguri cuvântul *bacs* înseamnă cioban şi chiar întâiul cioban dela stână, că el există şi la Turci şi Tătari şi la Bulgari şi la Sârbi şi la Ruteni şi la Poloni. Ba mai adauge cu foarte multă dreptate d. Cihac, că cuvintele de *bade, bădiţă, bădica,* sunt strâns legate cu cuvântul de *baciu.*

Mai citez o etimologie de a d-lui Hăşdeu.

Cuvântul de *stână* este un pur tracism, este zendicul *ţtana* şi că numai Sârbii îl au cuvântul probabil împrumutat dela noi.

Iar d. Cihac are aerul de a-i spune: Ce-ţi trudeşti capul cu etimologii fantaziste, cuvântul de stână derivă dela vechiul slav *stana* şi nu-l găseşti numai la Sârbi, îl găseşti şi la Poloni, la Unguri, etc.

Acum cred că cetitorii înţeleg care era metoda după care d. Hăşdeu a făcut descoperirile sale etimologice.

Toate cuvintele, dar absolut toate cuvintele pe care d-sa Ie găseşte de origină dacă, în realitate le găsim la popoarele înconjurătoare. Fiindcă însă această aflare în limba popoarelor vecine îl încurca pe d. Hăşdeu, d-sa începea prin a afirma că acele cuvinte nu se găsesc la popoarele vecine.

De unde să le fi luat deci Românii ? Evident că dela Daci sau Traci.

Când însă un cuvânt era prea cunoscut ca găsindu-se la un popor vecin, atunci d. Hăşdeu afirma că acel cuvânt numai la acel popor se află, de exemplu la Sârbi, iar nu şi la celelalte popoare slave, şi atunci conchidea că Sârbii l'au luat dela noi, iar noi dela Daci şi Traci.

Meritul d-lui Cihac a fost că ne-a arătat nouă, care nu cunoaşteam limbile slave precum şi pe cea turcă sau maghiară, că toate, dar absolut

toate cuvintele pretinse dacice sunt cuvinte împrumutate de noi dela Turci, Maghiari, Poloni, etc.

Nu era o chestie de deducţie filologică care chestie separă pe cei mai iluştri filologi, unii admiţând o derivaţie alţii nu, aici era pur şi simplu vorba de cuvinte a căror etimologie nimeni n'o contesta, cuvinte luate dela vecinii noştrii pe întregul mai fără nici o modificaţie.

Era prea mult.

Am făcut mare haz în critica d-lui Cihac, când acest savant dovedeşte că după deducţiile etimologice ale d-lui Hăşdeu, *capra* devine *cerb,* iar *oaia* se metamorfozează în *cal.*

V

Un studiu numismatic a d-iui Sturza

M'apropiu de sfârşitul acestor amintiri, căci pe la începutul anului 1875 am plecat la Paris ca bursier al Statului, ca să urmez studiile de filologie a limbilor romanice, împreună cu Alex. Lambrior.

Trimeterea lui Lambrior şi a mea la Paris, de d. Maiorescu ministru de instrucţie, a constituit pe atunci, în urma polemicilor şi luptelor literare ce avusese loc între *Junimea* şi Bucureşti, un adevărat scandal de cel mai patentat favoritizm !! !

Cum s'au schimbat timpurile d'atunci!

Iată un ministru de instrucţie d. Maiorescu, care acordă două burse la doi tineri, cari oricum tot dovedise oare care aptitudini şi oare care sârguinţă. Lambrior şi cu mine aveam cel puţin un merit, eram băeţi muncitori şi sârguitori şi dovedisem că preocupaţia noastră era îndreptată în spre studiu.

Prin urmare când d. Maiorescu ne acordă burse, nimeni nu putea să-1 acuze serios că face act de favoritizm.

Făceam în adevăr parte din *Junimea,* dar aceasta era poate un argument în favoarea rnăsurei d-lui Maiorescu, de vreme ce numai prin mijlocul *Junimei* ministrul instrucţiei avusese ocazie a ne aprecia, greşit sau nu, este o altă chestie.

Şi d. Maiorescu duce sentimentul de scrupul aşa de departe încât nu crede ca să ne trimeată numai pe noi în străinătate, ci mai alege încă doi tineri din lagărul literar opus, pe d-nii Tocilescu şi G. Demetrie Teodorescu.

Si cu toate aceste câtă vorbă şi scandal s'a făcut prin presa liberală d'atunci cu privire la trimeterea noastră la Paris.

Noi dela *Junimea* treceam de conservatori, indiferent de ideile noastre personale. Aşa eu eram conservator după eticheta literară, măcar că nu făcusem niciodată politică conservatoare şi nu aveam idei conservatoare. Din contră, direcţia în care mă ocupasem mă făcea să mă depărtez de liberali, dar pentru a-i întrece în convingeri şi a-i considera de multe ori ca pe nişte reacţionari.

Din contră, tot pentru aceleaşi motive de formă, şcoala literară din Bucureşti trecea drept liberală şi cu multă dreptate. Toţi fruntaşii cu care avuse *Junimea* polemici erau liberali sau aveau tendinţe liberale.

Aşa pentru a nu cita decât pe d-nii Ureche, Petru Grădişteanu, Pantazi Ghica, aceştia erau liberali; Pantazi Ghica era colaborator mi se pare la ziarul *Românul,* iar d. P. Grădişteanu se convertise la liberalism în care idei a rămas până în ziua de astăzi.

Şi cu toate aceste trimeterea în acelaş timp în străinătate a d-lor Tocilescu şi Teodorescu, nu a dezarmat opoziţia de atunci, cum se ştie de-

altmintrelea că opoziţiile nu dezarmează niciodată când au nevoie să nu dezarmeze.

Ceeace e adevărat, e că pe la începutul anului 1875, am părăsit şedinţele *Junimei,* aşa că amintirile mele nu merg mai departe ; este o soluţie de continuitate până la 1879 când m'am reîntors.

Mi-aduc foarte bine aminte de ultima şedinţă a *Junimei,* fiindcă ea a fost ocupată de studii care pe atuncea mă atrăgeau.

In acea seară d. Alex. Xenopol vine cu o mică dare de seamă, cu o recenziune cum se zicea pe atunci, asupra unui opuscul de d. Dimitrie A. Sturza, asupra medaliilor principatelor române, Moldova şi Valachia.

D. Sturza nu era un necunoscut pentru *Junimea.* Cu altă ocazie am arătat cum că d-sa chiar cercase a deveni frecventatorul acestei societăţi literare. A venit de câteva ori la *Junimea,* dar nu a putut să se obicinuiască cu tonul liber, cu obiceiurile cam destrăbălate ale unei societăţi fără prezident, fără secretar, în care de multe ori se spuneau o mulţime de lucruri sărate şi chiar pipărate cu ocazia discuţiilor, fără a cădea cu toate aceste conversaţia în pornografie.

Dar sunt urechi care se deprind cu greu la glume libere şi mai cu seamă sunt caractere căror le repugnă apucăturile libere şi d-l Sturza a fost din tinereţe una din asemenea naturi.

Cu toate îndemnurile de a mai reveni, d-sa s'a mărginit a mai colabora din când în când şi din depărtare la *Convorbiri literare,* a primit să facă chiar parte dintre conferenţiarii prelegerilor populare ale *Junimei,* dar în ruptul capului n'a mai pus piciorul la *Junimea.*

*

In seara de care vorbesc, d. Xenopol venea cu

o mică dare de seamă, cum am spus, a cercetărilor numismatice a d-lui Sturza, scrisă în nemţeşte şi publicată la Viena.

Unul din caracudă întreabă :

— De ce d. Sturza 'şi-a publicat studiul în nemţeşte şi l-a tipărit la Viena ?

— Romane, răspunde d. Pogor, dar nu înţelegi că studii de asemenea natură nu se pot publica în româneşte ? Cine se ocupă la noi de asemenea chestii, şi pe cine ele interesează ? Tu crezi că dacă Sturza 'şi-ar fi publicat broşura în româneşte aşi fi cetit-o ?

In adevăr, nici astăzi numismatica nu e o ştiinţă răspândită şi dacă i s'a dat desvoltare, tot d-lui Sturza lucru se datoreşte, căci ca membru şi secretar al Academiei, de ani şi de ani lucrează încurajând pe cei care s'au consacrat studiului numismaticei şi adunând o colecţie la Academie demnă în adevăr de o asemenea instituţie.

In opusculul citat, d. Xenopol ne arăta că d. Sturza descoperise un Domn nou al Moldovei, necunoscut în cronologia stabilită până atunci, un oare care Bogdan, care a domnit 'nainte de Bogdan întemeietorul principatului Moldovei, cu care nu trebue să se confunde, de asemenea nici cu Bogdan fiul lui Ştefan.

— Ei, şi ce-mi pasă mie, a strigat d. Pogor, dacă a mai fost un Domn în Moldova, Bogdan ? Ce a făcut acel Domn, ce urme a lăsat în istorie ? Descoperirea d-lui Sturza departe de a avea vre-un interes, o pot califica ca faptă rea, fiindcă ea contribue ca să mai încarce degeaba mintea copiilor în şcoală.

De aici discuţii.

Ultima şedinţă

E ultima şedinţă la care am participat înainte de a pleca în străinătate ; era prin Ianuarie.

Totdeauna în această lună se regulau prelegerile populare care stereotip aveau o dată fixă, ele începeau prin Fevruarie, aproape odată cu postul cel mare, continuau în toate duminicile postului şi sfârşeau în Duminica Floriilor.

Mare discuţie asupra subiectelor de prelegeri.

Cum am spus şi altă dată, discuţia începea prin a trata chestia dacă prelegerile trebuie să aibe toate o singură idee, desvoltate din punct de vedere deosebit, sau trebuie să domineze variaţia de subiecte.

Se înţelege că într'o societate unde tradiţia era respectată, unitatea subiectului eşea triumfătoare, măcar că ideea contrară, adică a varietăţei, câştiga din ce în ce mai mulţi partizani.

Nimic mai nostim decât şedinţele în care se fixau subiectele prelegerilor populare.

Trebue să spun că d. Iacob Negrutzi ne înştiinţa cu o săptămână înainte, aşa ca să avem timpul fiecare ca să ne gândim la vre-un subiect.

Mulţi se gândeau serios şi veneau cu subiecte extraordinare care produceau râsul societăţei, alţii măcar că se gândise la acest lucru, vroiau să treacă drept improvizatori, şi dacă ii întreba cineva ce părere au, răspundeau în mod neglijent că nici nu s'au ocupat de acest lucru, iar în mijlocul discuţiei deodată ca loviţi de inspiraţie, propuneau o serie de subiecte care miroseau de departe a fi fost preparate.

Printre aceştia era şi d. Alex. Xenopol.

Lambrior şi cu mine ne sfătuisem ce subiect să se trateze la prelegerile populare, căci nu ştiam sigur dacă vom pleca la Paris 'nainte de Paşti sau după, şi căzusem de acord asupra unui subiect, dacă voiţi banal, dar care denotă preocuparea direcţiei în care noi scrisesem în *Convorbiri literare.*

De aceea îndată ce s'a deschis discuţia asu-

pra prelegerilor, Lambrior a propus ca subiect: *Diferitele înrâuriri asupra poporului român.*

— Care influențe, întreabă Pogor? Influențele pe care poporul român le-a suferit dela așezarea lor în Dacia ?

— Nu, am replicat eu, dar să nu credeți că acest subiect n'ar fi extrem de interesant și de original. In adevăr, cât n'am da noi ca să putem face'o serie de prelegeri asupra influenței Dacilor, influența Goților, influența mongolo-tatară, influența slavă, etc. Dar acest lucru nu se poate.

— Când propun diferite înrâuriri, mă gândesc la înrâuririle din timpurile istorice cunoscute care au lăsat urme ce se pot dovedi, adaugă Lambrior. Prin urmare prelegerile vor începe cu influența bizantină.

— Dar pe cea slavonă unde o lași ?

— Nu o las nicăerea, din contra o pun înaintea celei bizantine.

— Alte influențe care ? întreabă d. Negrutzi.

— Influența fanariotă, spune Vârgolici.

— Ei, și pe urmă ?

— Pe urmă cea rusască și turcească.

— Dar unde lăsați influența austriacă, adaugă Eminescu ? Eu ași avea lucruri interesante de spus.

— Foarte bine, fie și influența austriacă.

Atunci d. Negrutzi ia cuvântul și zice :

— D-lor, ne cam rătăcim ; dacă e vorba să tratăm de influența rusască și turcească, atunci trebue să vorbim și de cea polonă și de cea ungară și n -ar trebui vre-o douăzeci de duminici și mai cu seamă de vre-o douăzeci de oratori, ceea ce e foarte greu de găsit cum știți. Să ne mulțumim deci numai cu câteva influențe. Așa Panu poate să ție o conferință de influența slavonă, o menținem în program; Lambrior poate vorbi de

influența fanariotă, Eminescu spune că are ceva de zis de influența austriacă. Cine are însă să vorbească de influența bizantină ?

— Eu, zise cu timiditate Verusi. Influența bizantină în pictură, în architectura și în genere în arte este foarte mare.

Verusi era pictor.

— Haide, să fie, zice din nou d. Negrutzi. Dar observați că până acuma sunt numai patru influențe pentru care s'a găsit patru oratori și știți d-lor că ne trebue șeapte prelegeri pentru cele șeapte duminici din post? Mai ia cineva vre-o influență ? Pogor, ia și tu influența franceză, ce dracu ! Măcar atâta lucru fă...

—• Bine, iau eu atunci influența franceză, răspunde Pogor.

— Dar și cu influența franceză nu s'a făcut decât cinci prelegeri, observă Tasu.

— Bine Tasule, îi zice d. Negrutzi, dar nu știi că Maiorescu a inventat o prelegere : *Privire teoretică,* cu care se începe seria ? Nu știi de asemenea că tot el a mai inventat o prelegere la urmă ca *Concluziune ?* Iată deci că s'a complectat numărul celor șeapte prelegeri. Eu, adaugă d. Negrutzi, mă sacrific și iau prelegerea din urmă: *Concluziune.* Cine ține *Privirea teoretică?*

De obicinuit d. Maiorescu ținea totdeauna acea prelegere și când lipsea o ținea alt membru vechiu și autorizat precum d. Pogor sau Petru Carp.

Dar în anul acela *Junimea* se redusese ca oratori în mod simțitor, d. Maiorescu era ministru, ceilalți membrii mai însemnați erau deputați sau înglodați până în gât cu politica. Lambrior și cu mine plecam în străinătate, căci ceeace am prevăzut s'a și întâmplat, nici Lambrior n'a ținut prelegerea despre influența fanariotă, nici eu des-

pre cea slavonă. In ultimul moment am fost înlocuiţi prin Burlă şi Vârgolici.

Deocamdată era întrebarea : cine să ţie *Privirea teoretică?*

D. Alex. Xenopol, omul care se oferea la toate sarcinile, zise:

— Dacă credeţi, aşi putea ţinea eu *Privirea teoretică.*

Era o mare onoare pentru un băiet tânăr, dar în lipsă de altcineva, *Junimea* a fost nevoită ca să admită.

Iată cum s'a regulat prelegerile populare pentru anul al 11-lea de la înfiinţarea lor.

Peste o săptămână am plecat la Paris.

Plecând la Paris, la început am ţinut corespondenţă cu mai mulţi membrii dela *Junimea,* dar încetul cu încetul corespondenţa s'a rărit.

Dealtmintrelea la Paris cu felul meu de a cerceta şi a mă iniţia în diferite curente, am început încetul cu încetul a mă îndepărta de ideile care formau atmosfera *Junimei* şi la care cu toate revoltele mele mă adaptasem puţin câte puţin.

Două sau trei luni după plecarea mea a intrat Conta la *Junimea* şi a începui a publica întâia sa scriere *Teoria fatalismului.*

Pe Conta l'am văzut la *Junimea* în 1879 când m'am întors în ţară, însă în tot timpul cât am fost în ţară ne vedeem destul de des.

Şi e curios să spun cum şi-a făcut el cei întâi paşi în studiile filosofice.

Pe Conta îl cunoşteam din liceu, fusesem un an sau doi coleg cu dânsul în clasele inferioare, el era cu mult mai mare decât mine. Mi-aduc bine aminte, era un băiet lung, subţire, palid la faţă, care urma foarte neregulat cursul; aveam puţine relaţii cu dânsul, el fiind extern, eu intern.

într'o zi Conta dispare ; se înţelege că nu ne-am interesat de dispariţia lui fiindcă chiar când frecventa clasa o frecventa neregulat cum am zis.

Eram deja prin clasa a şeaptea, când Conta, băiet deja mare, revine la liceu într'o clasă inferioară bine înţeles. Ce făcuse în acel timp ? Nu ştiu. Se spunea că plecase cu o trupă în provincie înamorându-se de o figurantă, şi că a jucat şi oare care roluri chiar într'o dramă de ale lui Shakespeare. Aceste lucruri nu le ştiu dela dânsul, fiindcă deşi ne-am împretenit mai târziu, niciodată n'a deschis vorba în această chestie.

După ce face liceul pleacă în Belgia de face dreptul. II perdusem din vedere din nou, când într'o zi prin 1874 mi se pare, primesc două rânduri dela dânsul din Iaşi, rugându-mă să trec să-l văd că e bolnav. Stătea prin Sărărie, mă duc şi'l găsesc bolnav, minat de febră, deja era atins de ftisia de care trebuia să moară.

— Ce faci? îl întreb.

— Cum vezi am răcit, şi aceasta mă ambetează de vreme ce mă pregătesc de concurs pentru o catedră de drept la Universitate.

In adevăr peste câteva luni a trecut un concurs strălucit şi a căpătat catedra de drept civil.

* *

De atunci am început a ne vedea des, venea regulat la mine de două, trei ori pe săptămână şi discutam tot felul de chestii.

Mult ne râdea el, pe Lambrior şi pe mine, de stilul nostru arhaic. Aşa într'o zi după ce cetise în *Convorbiri literare, înrâurirea slavonă,* un studiu de al meu, el îmi zise:

— Panule, ce manie aveţi voi cu arhaismul: de ce cuvântul *înrâurire* şi nu *influenţă'}* Nu vedeţi că sub pretext de a voi să scrişi româneşte inventaţi cuvinte, căci *înrâurire* este o invenţie sau mai bine este traducerea cuvântului *influenţă ? înrâurire* nu există în limba poporului.

De aici discuţii. Lambrior pretindea că există cuvântul, Conta că nu există.

* *

într'o zi Conta vine la mine şi mă întreabă :

— Tu ştii de un autor englez Spencer ?

— Ştiu, chiar am *Les premiers principes,* a lui.

— Aşa; ia să mi le dai şi mie şi recomandăm un catalog după care să pot face comanda cărţilor lui Spencer.

I-am dat un catalog. Doi ani după aceea el a început a publica studiile lui filosofice.

Această întâmplare o spun, ca să arăt cum Conta, absolut străin de toată mişcarea filosofică contimporană, mai cu seamă cea engleză, în momentul când mă întreba despre Spencer, viindu-i oare care idee în cap, s'a pus pe lucru, s'a înconjurat de toţi autorii care făceau autoritate în filosofie pe atunci, şi după doi ani a început a publica şi el *Teoria fatalismului* apoi *Teoria ondulaţiilor universale,* etc.

De multe ori în acest timp îl îndemnasem ca să vină la *Junimea.* Refuzase.

Conta era un om foarte curios, foarte bun şi blând, însă încăpăţânat.

El împărţea oamenii în simpatici şi antipatici, îi era indiferent gradul de cultură sau de inteligenţă. Cu un om simpatic era în stare să stea zile şi nopţi întregi, fie chiar un prost. Din contră, îndată ce. cineva nu-i plăcea, îl vedeai că se scoală cu ostentaţie dela masa unde şedea şi pleca.

De câte ori nu mă certam cu dânsul din această pricină.

Aşa îi ziceam :

— De ce ne-ai părăsit aseară ?

— Apoi eu nu pot sta cu toţi proştii şi idioţii.

— Care era prostu ?

— Ce, nu ştii? răspundea, cutare care era la masa voastră.

— Ei şi? îi replicam, ce trebuie să stai numai cu genii la masă ?

— Eu nu sunt făţarnic ca tine, răspundea, nu pot să mă prefac şi să zâmbesc la un om pe care nu-l pot suferi.

Conta nu iubea *Junimea,* mai ales pe d. Maiorescu şi din această cauză a stat mult timp deoparte". El era un antisemit înverşunat, nu era cu putinţă să discuţi cu dânsul în chestia Evreilor ; îşi fabricase o teorie sprijinită de toţi autorii antisemiţi pe care şi-i procurase, şi el care de obicinuit era bun şi blând în discuţie, când era vorba de Evrei se scula în picioare galben şi bătea cu pumnii în masă.

Am fost foarte mirat când am auzit la Paris că Conta s'a dus la *Junimea,* probabil fiindcă d. Maiorescu stătea în Bucureşti, şi foarte rar după aceea s'au întâlnit unul cu altul la *Junimea.*

Nu ştiu ce impresie a făcut la *Junimea, Teoria fatalismului* a lui Conta, în tot cazul de sigur că această scriere a fost o notă discordantă în sistemul credinţelor filosofice ale *Junimei.*

Junimea nu era materialistă.

Nu e locul ca să vorbesc de scrierile lui Conta.

O parte din concepţiile lui sunt originale, foarte hazardate, bazate pe ipoteze şi nu destul de documentate, ele însă arată un spirit adânc şi un gânditor de prima ordine, lucru foarte rar în ţară.

Căci zic în treacăt, cea ce lipseşte în mişcarea noastră intelectuală de toate soiurile, sunt mai cu seamă gânditori. Eminescu a fost un gânditor în felul său, Lambrior de asemenea, Conta iar aşa.

Aşi mai putea cita încă câţiva dar mulţi nu.

Ceea ce caracterizează chiar mişcarea intelec-

tuală actuală este lipsa de gânditori, avem chiar foarte puţini observatori.

De ce? Lucrul se explică, însă explicaţia m'ar . târâ prea departe.

Când în 1879 am revenit din străinătate în ţară, mă înstrăinasem foarte mult prin ideile şi felul studiilor pe care le făcusem, de *Junimea.* Studiile pur literare precum şi chiar cele istorice rămaseră pe rangul al doilea, chestiunile sociale, economice şi financiare m'absorbise aproape complect, aşa că revenind în Iaşi m'âm informat în cea întâiu zi despre *Junimea* şi viaţa dela *Junimea.*

> 'am hotărât ca să mă duc la cea întâiu şedinţă şi m'am şi dus.

Dar întocmai ca un călător care se întoarce după un lung drum în locul său natal, întocmai aşa am găsit o mulţime de lucruri schimbate precum şi persoane necunoscute şi figuri nouă.

In cei patru-cinci ani se făcuse modificări adânci la *Junimea.*

Mai întâi politica intrase destul de adânc nu numai la *Junimea,* dar chiar între membrii fondatori ai acestei societăţi şi care până atunci nu suferise nici o desbinare.

Avusese loc războiul cu Turcii, tractatul dela Berlin, independenţa noastră recunoscută condiţional dacă suprimăm impedimentul la cetăţenie din cauza confesiunei aşa cum există în Constituţia dela 1866.

Fusese la ordinea zilei marea chestiune a Evreilor, această chestiune pasionase ţara.

Pe această chestiune se separară chiar membrii vechi şi statornici ai *Junimei.* Aşa d. Carp luă poziţie pentru Evrei, d. Maiorescu şi Iacob Negrutzi se declarară categoric contra, restul *Junimei* se împărţi şi el în două. Această diviziune slăbi foarte mult *Junimea* literară.

D. Maiorescu se strămutase definitiv la Bucureşti, d. Carp fusese absent câţiva ani din ţară ca ministru al ţărei la Viena. Vechii junimişti începură a se împrăştia în toate părţile. D. Iacob Negrutzi era înfundat până în gât în politică, de asemenea şi d. Ganea.

Singur d. Pogor rămăsese neclintit la postul său şi nezdruncinat în ideile şi apucăturile sale. *Junimea* aproape nu se ţinea decât numai la d. Pogor; acolo am găsit figuri nouă. Aşa intrând în seara întâiu mai nu am recunoscut *Junimea;* am găsit pe Conta, Petre Missir, Volenti şi o mulţime de alţi tineri, şi numai mai târziu a început a veni vechi junimişti, *rari nantes in gurgite vasto.* Am găsit pe Creangă având o importanţă pe care nu o avusese înainte. Cu câţiva ani înainte era un modest colaborator stând într'un colţişor la *Junimea* şi tuşind pe înfundate.

Acum se lăfăia într'un fotoliu şi întreţinea *Junimea* cu glumele, anecdotele şi poveştile lui. Eminescu era acelaş, cu zâmbetul lui amar, cu tăcerea lui semnificativă, şi cu dispreţul suveran pentru oameni şi lucruri.

. * *

Dar nu era numai o schimbare de oameni, se făcuse o schimbare şi de idei. Nu mai era la *Junimea* acea omogeneitate de gândire şi de simţire. *Junimea* nu mai reprezenta o doctrină, ea numai era o şcoală literară. Toate ideile, toate şcolile erau reprezentate şi îşi aveau partizani.

Conta era materialist, el şedea alături cu Eminescu metafisic, cu Vârgolici spiritualist etc.

Se făcuse amestec şi în ceeace priveşte ideile politice şi sociologice. Conta combătuse pe d. Carp în Cameră, iar d. Carp îi răspunse prin

culuoare că discursul aceluia în chestia Evreilor este o movilă de noroiu aruncată în incinta Camerei.

D. Pogor rătăcea ca un spirit în suferinţă printre curentele care se ciocneau unele cu altele.

Eu veneam cu idei politice avansate, cu soluţiuni asupra chestiilor economice şi sociale, care erau departe de ideile vechi ale *Junimei* ca cerul de pământ.

îmi schimbasem în mare parte şi punctul de vedere de critică literară şi artistică. Regulile imuabile ale criticei dominante la *Junimea* mi se păreau înguste şt demodate.

In zadar am încercat câte-va săptămâni ca să mă apropiu din nou cu inima şi cu sufletul de *Junimea,* de vechea mea *Junime.* Imposibil. Numai simţeam atracţie pentru şedinţele ei, care mi se păreau demodate şi fără interes.

La fiecare pas aveam ciocniri de idei cu vechii membrii, ei bătrânii persistând în tradiţiile şcoalei, eu aducând alt contigent de idei şi alt material de discuţie. Nu după mult timp am început a face şi politică, politică liberală în lipsă de ceva mai bun. începuse a fi la ordinea zilei, e drept mai mult în aer, modificarea celor patru colegii electorale, eu m'am pronunţat imediat pentru sufragiul universal sau cel puţin pentru colegiu unic.

• *Junimea* respingea cu indignare aceste soluţii, opoziţia pe atunci nici nu a vroit să primească măcar ideea revizuirei Constituţiei, şi asupra acestei chestii junimiştii se împărţiră în două: o parte merseră cu vechiul partid conservator, printre care d-nii Pogor, Teodor Rosetti şi alţii, altă parte în frunte cu d-nii Maiorescu şi Iacob Negrutzi recunoscură de legală revizuirea Constituţiei, primiră să intre în Parlament pentru a combate modificarea colegiilor.

Mai cu seamă ideile mele politice răcea relaţiile între mine şi *Junimea,* şi un incident în sine neînsemnat mă făcu ca să încetez de a mai frecventa întrunirile *Junimei.*

într'o seară se citi de Eminescu faimoasa satiră din care o parte nu era decât un pamflet contra liberalilor şi în special contra lui Costache Rosetti.

Se înţelege că am gustat cu toţii partea eroică privitoare la Mircea cel Bătrân şi clasicul dialog a lui Mircea cu Sultanul. Când însă Eminescu a început a ceti ignominiile de pamflet politic în contra liberalilor, când am auzit rostindu-se cuvinte ca „hidoasa pocitură", etc, m'am sculat indignat şi am strigat:

— Aceasta nu mai e satiră, este o murdărie.

Junimea conservatoare luă apărarea lui Eminescu, iar eu în căldura indignărei le-am spus multe adevăruri.

Intre altele mi-aduc aminte că am zis:

— După teoria d-voastră estetică, nu numai politica dar chiar patriotismul nu este un sentiment care să producă emoţii estetice. Această teorie aţi susţinut-o cât timp poeţi liberali vă înjurau pe d-voastră conservatori. Când astă-zi vine un poet conservator şi înjură în mod grosier pe liberali, atunci găsiţi că politica e un material admirabil poetic, şi injuria un isvor de emoţii estetice.

Atunci d. Ganea, care era cel mai nervos dela *Junimea* când era vorba de politică, se sculă şi cu un ton cam violent îmi răspunde :

— Se înţelege că nu poţi vorbi altmintrelea de vreme ce faci politică liberală.

In zadar bietul Pogor se repezi la d. Ganea şi-l apostrofă zicându-i ca să se astâmpere şi să nu introducă vrajba între membrii *Junimei.* Eu am înţeles că pentru viitor făcând politică mili-

tantă contrară ideilor *Junimei,* nu mai pot frecventa şedinţele ei.

Din acea seară n'am mai călcat la *Junimea.*

* *

Şi ca epilog a acestui incident, să mă ierte d. Nicu Ganea dacă voiu încheia cu următoarele :

Nu ştiu în ce împrejurări s'a întâmplat lucru, ştiu atât că fermecătorul de oameni Ioan Brătianu, mai târziu l'a convertit şi pe d. Ganea la liberalism. D-sa a părăsit pe vechii tovarăşi intrând în partidul liberal unde a rămas statornic şi devotat şi până acuma.

Dela incidentul care l'am avut atunci, noi nu ne-am mai vorbit, nici nu ne am salutat chiar, până acuma vre-o cinci ani când m'am ales din nou deputat la -Iaşi în Camera liberală.

D. Ganea era prefect.

După reuşita în alegeri m'am dus la clubul liberal ca să mulţumesc pentru onoarea ce mi se făcuse. Atunci d. Nicu Ganea se îndreptă cu faţa surâzândă care îi luminează aşa de frumos figura, şi cu mâna întinsă şi'mi zise:

— Adică Panule, de ce nu ne vorbim noi de 21 de ani?,

— Sigur nici eu nu ştiu, îi răspunsei râzând.

Ne-am îmbrăţişat, şi am rămas sau mai bine am continuat a fi prieteni ca şi în timpul când amândoi eram la *Junimea.*

FINE

INDEXUL VOLUMULUI AL II-a
AL
AMINTIRILOR DELA „JUNIMEA" DIN IAŞI

M

u

V

W

X

' Z